

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА РІК 1910

на українську

політичну, економічну і літературну газету

РАДА,

(рік видання п'ятий).

яка виходить у Києві що дня, окрім понеділків і днів після свят, українською мовою по програмі звичайних великих політичних газет.

НАПРЯМОК ГАЗЕТИ НЕПАРТІЙНИЙ ДЕМОКРАТИЧНО-ПОСТУПОВИЙ.

Особливу увагу РАДА звертає на місцеве життя провінцій.

До співробітництва в „РАДІ“ запрошено визначніші літературні і наукові сили.

„РАДА“ має власних кореспондентів в Державній Думі, в Державній Раді, а також в політичних центрах Європи, у Львові, в Чернівцях і в усіх визначних містах України по сей і по той бік кордону.

Предплатники, що підпишуться на газету на цілий рік і виплатять відразу або по частках цілорічну передплату (6 руб.), одержать **БЕЗПЛАТНО** такі книжки: „Українсько-Російський словник“ В. Дубровського під редакцією Ів. Стешенка, видавн. „Час“ 1909 р. ц. 75 к. і „Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів“ В. Доманицького, вид. 1906 року, ц. 20 к., а тако ж **ЗА ДОПЛАТУ** 6 рублів можуть одержати „Словник Української мови“, зібраний редакцією журналу „Кіевская Старина“, виданий у Києві в 1909 році під редакцією і доповненнями Б. Грінченка, в 4-х великих томах, що продається по книгарнях за 8 рбу. без пересилки (словник одержав від Рос. Акад. Наук премію ім. Костомарова).

Ціна приставкою і пересилкою в Росії на 1910, а також до кінця 1909 р.

На рік 6 карб., на 11 м. 5 карб. 70 к., на 10 м. 5 карб. 25 к., на 9 м. 4 карб. 75 к., на 8 м. 4 карб. 25 к., на 7 м. 3 карб. 75 к., на 6 м. 3 карб. 25 к., на 5 м. 2 карб. 75 к., на 4 м. 2 карб. 25 к., на 3 м. 1 карб. 75 к., на 2 м. 1 карб. 25 к., на 1 м. 65 к.
Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб.; в строки: на 1 янв. 2 карб., на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб. або по 1 карб. що місяця на протязі першого півріччя.

Зміна адреси—30 коп. Артистам—безплатно.

(При зміні адреси — **ТРЕБА ПОДАВАТИ** разом з новою і СТАРУ).

Пробні числа надсилаються даром.

Адреса редакції і головної контори: у Києві, Вел.-Підвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Приймається передплата на рік 1910.

на український місячник літератури, науки і громадського життя:

Літературно-Науковий Вістник

вістник виходитиме далі в двох виданнях, Київським і Львівським, книжка по 12—15 арк., під загальним проводом проф. М. Грушевського.

Вістник міститиме белетристику оригінальну і переклади, повісти, оповідання, драми, поезії гатті з української історії, літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська, 28. Контора Львівська: ул. Супіньського, ч. 17.

Передплата на р. 1910: на рік 8 руб.; для незаможних 6 руб., але тільки коли вони передплачують журнал з контори. За пів року 4 руб. 50 коп. Кому трудно відразу, то кожного місяця по 1 руб., а журнал посилатиметься зараз.

УКРАЇНСЬКА ХАТА

ПОПУЛЯРНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ-ГРОМАДСЬКИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК.

Київ

річник II

1910.

З циклу «РАЗОК ПАМІСТА».

Дорогому побратимові Іванові Липі.

В кирей темній тихо суне ніч
І все в свої обійми загортає:
Як повновладно, впевнено рушає!..
І світло дня жене від себе пріч.
Душа в трівозі, мов щось пречуває...
Аж ось... Що там чорніє на пуні?
Голофа — і на ній марою виступає:
Моя любов, розп'ята на хресті!

Друже любий мій,
Що читаєш се,
Ти хоч зрозумій
Об'є, що серце ссе.

Найстрашніший гріх,
Найтяжча вина —
Се погорди сміх,
Зради прутизна.

Найгрішчий удар —
Тоїт що ззаду б'є,
Найгрішчий пожар —
Що у грудях е...

Ох, горить, пече...
Друже любий мій!
Як то боляче —
Ти хоч зрозумій.

Нічка на землю упала
Синім прозорим серпанком.
Сумом душа оповита
Стомлені вії прижнула.
Тихо... Вона задрімала, —
Щастя їй мрієтвся ранком...
Одна душа сумовита,
Ніби дитина заснула.

.....
Тихо. Важкою ходою
Хтось обережно ступає.
Хто се? чужий... незнайомий...
Став. Ані слова... ні згука...
Тіні снуютвся юрбою...
Хтось ніби важко зіпхає...
Крила простер Невідомий...
Хто се? Ні слова... О, мука!..

Мій друже, дивуєшся ти
І робиш питання:
Як може кохання цвісти
На ґрунті страждання?

О, як ще, мій друже цвіте —
Бодай не казати!
Одна лиш порада на те:
Косою пігтями.

Знову ранок, знову світ,
Знову квіти і проміння,
І надії, і преміння,
І усмішка і привіт!

І що хочу, те зроблю,
Бо я сміливий і дужий,
Не схляюсь я байдужий, —
Грім і блискавку люблю!

О, цей ранок буде мій,
Від життя так мало взято,
А я хочу ще багато
У дорозі життєвій!

Душу вільну, молоду
Я на марне не розвію —
Я кохаю ясну мрію,
Я на зустріч сонцю йду!

Кров кипить... ставай на прю!
Хто відважний? хто завзятий?
Згинь-же, вороже проклятий!
Я бажанням *жити* горю!

Мій друже! я життя люблю
І з кожної хвилини
Собі ілюзію роблю,
Бо в тій хвилиночці ловлю
Я щастя оробини.

Краса! На світі цім Краса —
Напхнена чарівниця,
Що відкриває небеса,
Вершить найбільші чудеса,
Мов казкова цариця.

Що є життя? Коротка мить!
Яке її нагбання?
Красою душу напоїть
І не вагаючись прожить
Для всієї і кохання!

Її я славаю і хваляю
І кожну її хвилину
Готов віддати я без жалю!
Мій друже, я Красу люблю...
Як рідну Україну!

МИКОЛА ВОРОНИЙ.

* * *

Той, кого розлюбе мила,
В'яне, сохне від журби,
Опуска широкі крила
І вміра для боротьби.

Я не був любимий нею,
Я конаю і мовчу
І з піснями над землею
Все кудись лечу й лечу.

О. ОЛЕСЬ.

ТАЄМНА ПРИГОДА.

Це була досить чудна історія.

Довгало треба було на якийсь час сховатись. Йому добули паспорта й випровадили в один великий город, розміркувавши, що в людному місті його велика, міцна постать в коротких штанах і зачучвереною головою не буде так кидатись в очі, як в селі або якомусь містечку. Особливістю Довгала були його короткі штани: які б довгі він не одяг, через місяць вони вже були короткі. Це була тайна ніг його і з цим боротись було не можливо.

Довгаль оселився на шумній улиці, по якій ходили трамваї, а на тротуарах з ранку до пізнього вечера шаркали ноги проходжких. Цілий день він сидів у кімнаті, схилювшись над книжками й потираючи своїм звичаєм лоба, а ввечері недбало обтирав рукавом, завжди чогось забруднений капелюх, натягав його на голову і, незграбно пересуваючи ноги, виходив на улицу. Тут він зупинявся перед вікнами магазинів, роздивлявся товари й добродушно посміхався, як людина, якої ці товари не торкаються, але все таки цікаво подивитись, чим займаються всі ці істоти, що шаркають оттут круг його, що сидять за тими вікнами, хвилюються з серйозними фізіономіями зза цих штучок, виставлених на вікнах, і навіть все життя проводять з ними.

Потім заклавши руки за спину йшов далі і теж добродушно посміхався всьому, що бачив. На поліцаїв дивився з дитячою настороженністю, заклопотано застібав піджака і поспішав поминути їх. Поминувши, закладав знов руки за спину й дивився на світ з прихильністю та інтересом.

Так гуляв він кожний вечір і кожним вечером був задоволений.

І от, гуляючи, він з деякого часу почав помічати на розі двох улиць під стінкою будочки з цигарками і зельтерською водою якусь жіночу постать. Лиця її добре роздивитись не можна було, тільки видно було великі очі, які пильно з ніг до голови оглядали кожного мужчину; женщин же пропускали цілком байдуже. Одягнена була в темне, в простому чорному капелюшку і завжди з зонтиком в руках, яким вона неухважно постукувала по тумбочці.

Мужчини не пропускали її поглядів без уваги й теж дивились на неї. Деякі озирались, де які починали йти помалу, потім помалу ж вертались, зазирали їй в лице і нерішуче усміхались. Траплялись сміливіщі й заговорювали з нею, щось натякаючи про очі, які могли б зогріть не тільки будочку, але й чие небудь серце. Але

постать нічого не одповідала, чудно іноді посміхалась і ніби все ждала когось.

Довгаль вона зацікавила. Може через те, що пильніше ніж на кого другого, подивлялась на його? Хто його зна. Але він почав навіть обсмикувати до низу штани, виходячи гулять, і зачісував перед зеркалом кудлату й руду, як клоччя з льону, бороду. Ні те, ні друге йому, розуміється, не вдавалось зробити як слід, але він почував себе більш підготовленим хоч би й до розмови з цією таємною постатю.

Та чого б йому, справді, не ввійти в розмову з нею? Отто! От візьме, підійде й заговорить. А потім підуть і будуть удвох уже гулять. І нічого в тому не буде ні дивного, ні особливого.

Але проходячи повз жінчину, він мимоволі робився страшенно серйозним, настороженим і в ногах почував якусь вагу й непевність, думаючи весь час, що вона озира його своїми чудними уважними очима. Так тягнулось довгенько.

Але раз в один вечір, коли накрапав осінній дощик і поліцаї напнули на голови блискучі, чорні капюшони плащів, а на улиці з'явилися мокрі шари зонтиків, жінчина раптом підійшла до його й одривисто, напружено сказала:

— Драстуйте. Хочете погулять зо мною?

Довгаль розтеряно й поспішно підняв капелюха й забурмотів щось.

— Ви нічого не маєте проти, що я підійшла до вас.. так... без церемонії?

— О... Чого ж?.. Я так... Я й сам...

Довгаль для чогось навіть почав застібати піджак, але, згадавши, що в застібнутому піджаці, штани його здаються ще коротшими, ростібнувся.

Жінчина ж уважно прудко роздивлялась його лице. Сама була ні гарна, ні погана і зовсім не накрашена, як чогось уявляв собі весь час Довгаль.

— Ви кожний вечір гуляєте?.. — сказала вона, усміхнувшись.

— Атож... Кожний вечір... Та ви ж бачили самі...

— А ви мене помічали?

— А як же... Вас усі помічали.

Жінчина посміхнулась. Потім закусила губу й знов озирнувши Довгаль, рішуче сказала:

— А знаєте що? Дощ іде. Може б, ми десь заховались? Га?

Довгаль озирнувся й побачив, що справді йде дощ.

— Ага... Треба сховатись. Так що ж? ходімте до мене, коли ви...

Він пам'ятає, що жінчина якось злякалась і хапливо проговорила:

— Ні, ні. Лучче ми зайдемо в якийсь отель. Добре? Ніби ми з вакзала... Чоловік і жінка.

І пильно глянула на його.

Довгалеві якось чудно замерло в грудях, але не встиг нічого подумати і згодився. Так само якось не встиг він здати собі справи в тому, як вони ввійшли в один отельчик, котрий жінчина, очевидно, вже знала, і опинились в поганенькому номері з ліжком без покривала й з плямами на матраці. Номерний заткнув пматочок свічки в підсвішник, зашморгнув занавіску на вікні й запитав:

— Прикажете самовар?

— Ні... Дайте білизну на ліжко... І більше нічого — коротко сказала жінчина й почала роздягатись.

— Слушаю...

Довгаль машинально повісив капелюх на вішалку й стояв посеред хати. Діялось щось не зовсім звичайне, несподіване — але не можна сказати, щоб неприємне.

— Сідайте! — знов чудно про себе якось посміхнулась жінчина, поправляючи зачіску, не дивлячись у дзеркало. І знов озирнула Довгалья, немов при свічці вже хотіла переконатись, чи не помилилась там на улиці. Видно, не помилилась, бо знов чудно посміхнулась і сказала:

— Та сідайте, чого ви стоїте... Будем говорить. Тільки я вас попережаю: можна говорить про що хочете: про політику, філософію, торгівлю, що хочете і не можна говорить про те, хто ми, звідки й як. Розумієте?

Довгаль сів і знов щось пробурмотів. Йому не часто траплялись такі okazji; він, по правді сказати, навіть ні одної такої історії не міг би пригадати в своєму життю! З повіями йому доводилось бувати і в „домах“, і в отельчиках, але ця жінчина зовсім не робила вражіння повії або похотливої істоти. Очевидячки, була людина інтелігентна: політика, філософія й таке инше. Говорила просто, трошки, може з няковістю, але почувалось, що в цьому всьому не бачить нічого поганого. От тільки ця чудна посмішка.

Прийшов номерний, послав постіль і вийшов.

Довгаль скося поглядав на білу простиню і в грудях йому ще більше замірало.

Раптом жінчина сіла на ліжко й показавши рукою на місце коло себе сказала:

— Сідайте тут.

Трошки почервоніла сама і, видно, хвилювалась.

Довгаль нерішуче замнявся, потім незграбно пересів і хотів щось сказати, але зробив тільки горлом, ніби ковтнув щось і не сказав нічого.

Обом було, очевидячки, дуже тяжко — ніяково.

— Ви... ви любите осінь? — раптом хрипло сказала вона і прокашлялась.

Довгаль ворухнувся, ліжко задзвеніло пружинами, але він зібрався з силами й промовив:

— Да... Люблю. Осінь... це рай...

І замовк.

Женщина поривчасто встала.

— Фу, які ми!

Потім зразу рішуче повернувшись до його, сіла знов і холодно, навіть з гордою злістю сказала:

— Ви — здорові?

Довгаль непорозуміло глянув на неї.

Але вона твердо дивилась йому в очі.

— Я вас питаю: ви здорові? Венеричної хвороби немає у вас?

Довгаль так почервонів, що борода його стала страшенно жовта, а вуха оранжеві.

— Ні... Я — здоровий...

— Я вам вірю. Ви робите вражіння порядної людини. Хочете з мною... зостатись тут на ніч?

Довгаль рішуче розтервся.

— Я вас питаю прямо і ясно: хочете чи ні? Ну говоріть.

Довгаль пробурмотів, що хоче. Він боявся не догодити їй, — вона так сердито й грізно дивилась на його.

Після того вона зразу ж загасила свічку й звеліла йому роздягатись.

Довгаль покійно й навіть з невеличким страхом хутко роздягся й ліг, — йому разів два промиготіла думка, що вона — божевільна.

Женщина (це почувалось в темноті) роздягалась з тою ж рішучістю і, мабуть, все також посміхалась.

— І, взагалі, ви здорові цілком? Туберкульозу не маєте? Говоріть правду — раптом обривисто проговорила близько над ним.

Він заворушився й поспішно сказав:

— Ні... Я той... я зовсім здоровий...

Ставало навіть моторошно. Вона немов наймала його кудись, чи до дітей своїх за репетитора, чи який чорт. Одну хвилину йому захотілось встать, одкинути к чорту покривало з ніг і сказати, твердо, рішуче й навіть строго сказати їй:

— Слухайте! що це за комедія, нарешті! Я, розумієте, так не можу... Це — ерунда! От що!

Але чомусь не встав і не сказав. А коли вона підняла покривало й лягла коло його, серце йому важко й з холодним заміранням застукало...

Темнота надала йому трохи сміливості, але навіть обійми нічого не пояснили й не вивели його з якогось хвилюючого приголомшення: ця жінчина не була навіть жагучою, сладострастною натурою. Вона хутко заснула, чи, може приставилась, що спить, і Довгаль боявся навіть як небудь торкнуть її. Притулившись до самої стіни, він майже всю ніч пролежав нерухомо, не сплючи й не виходячи з свого непорозуміння.

Ранок теж не дав йому нічого нового: вона навіть не дозволила розгледіти себе, як слід. Швидко, й одвернувшись од його одяглась, наказавши йому не вставати й не дивитись на неї, начепила капелюх і, вже повертаючись виходити, вчорашнім одривистим, холодно-недбалим тоном промовила:

— Через два дні хочете прийти сюди?

Довгаль кашлянув, зібрався з силами й, не повертаючись до неї, але вічливо посміхаючись в стіну, заговорив:

— Я, розуміється, той... Але... бачите, мене трошки так сказать... це все... дивує... Ви вибачте, але я все таки хотів би знати... Ви самі розумієте, що...

— Вам нічого знать! — зараз же ще холодніше перебила вона. — Що вам треба знать? Нічого не треба! Я вас питаю: ви хочете прийти в п'ятницю? Хочете, — приходьте, не хочете, так і скажіть. Ну?

— Я... Ви дозволите повернутись до вас? Так, якось балакать не знаю.

Вона не зразу одповіла, — чи вагалась, чи що.

— Ну, можете повернутись... — нарешті дозволила.

Довгаль соромливо закутався по шию в покривало, повернувся й з несмілою конфузливою цікавістю глянув на неї. Прямо в очі йому твердо, серйозно й з легкою ніби насмішкою дивились великі, сірі, гарні очі. Але губи не посміхались. Лоб високий, упертий. Підборіддя ніжне, з виразом чогось дитячого, теплого. Бліда.

— Ну, роздивились? — нетерпляче, з легким усміхом сказала. — Тепер відповідайте: прийдете?

— Прийду. Але я хотів би...

— В дев'ять годин вечора. Прямо сюди йдіть. Візьміть номер і ждїть мене. Коли я прийду раніше, я вас буду ждати. До побачення!

І не глянувши більше на його, не слухаючи його, вийшла з номера.

Розуміється, Довгаль був рішуче приголомшений. Головне, що це все вийшло так несподівано; він міг би поводитись далеко солідніше, розумніше, ну хоч би трохи вільніше, як би це все було не так раптово й надзвичайно. Але тут... Ця жінчина рішуче не була повією! Вона не була й розпусницею, це — ясно, навіть похотливою не була вона. Що до грошей... Ну, це просто почувалось, що як би він хоч натякнув їй про це, вона б, не довго думаючи, дала б йому цю фізіюномію. Так уже зо всього почувалось; так що ця думка ні разу й не стала перед ним серйозно.

Що ж за чорт?! Що за людина? Чого їй треба було? Шпик? Але ж вона сама сказала, щоб не розпитувать ні про що?

Довгаль рішив купити нові штани, постригтись, поголитись взагалі прибратись на п'ятницю. В довгих штанах він завжди чуввав себе якось вільніше, упевніше, сміліше.

Читалось йому ці дні погано, а гулялось вечорами ще гірше. Скучно було і вулиці були занадто довгі та шумливі, а саме ходіння по них уявлялось просто безцільним і нудним. Чудної жінчини не було вже нігде.

Вона вже ждала його в п'ятницю. Той самий номерний стрів Довгалья перед отельчиком і байдуже, з сонною пикою провів до номера, де вона чекала на його. Номерок був той самий. Так само проти ліжка висіло засижене мухами дзеркало і в йому було видно покривало, яким була накрита постіль і подушка. Не подушка лежала на покривалі, а покривало на подушці. На це Довгаль якось зразу звернув увагу і почув знов чудний холод у грудях, який правда всі ці дні, а особливо сьогодні ввечері, часто пробігав по серцю (тільки не так дуже). Жінчина сиділа за столиком і з якимсь заклопотаним виглядом дивилась на його,

Довгаль повісив свій капелюх і занадто роз'язно підійшов до неї з простягнутою рукою та жартовливою посмішкою. (Треба до чести його сказати, що він сам в ту хвилину чуввав, що посмішки цієї не треба, але не міг чомусь зігнати її. Від того вона була крива трохи й видно, що роблена).

Жінчина похмурилась, дуже уважно обдивилась його з ніг до голови, зупинилась на нових штанах, на підстриженій бороді і ще більше нахмурилась, ніби всі ці зміни дали їй ще більш клопоту. Посмішки наче не помітила.

— Добрий вечір — промовив Довгаль.

— Добрий вечір — сухо одповіла вона й ледве торкнувшись його руки своєю, зараз же одняла й одвернулась. Потім заразу ж встала й, не дивлячись на його, сказала:

— Я почуваю себе зтомленою і хочу лягти. Ви нічого не маєте проти?

І не дожидаючись його відповіді, нахилилась і загасила свічку.

Довгаль застиг з своєю посмішкою й якоюсь фразою, що хотів сказати і яку в той же мент забув.

В верхню частину вікна стало видно темну покрівлю якогось будинку, а за нею туманно-брудне сьєво від вуличних ліхтарів. На столик від цього сьєва падало легке-легке світло, вся ж кімната була в тьмі.

Женщина шаруділа спідницями, стукала черевиками, але дихання її майже не чуть було.

— Чого ж ви не роздягаєтесь? — почувсь її холодний голос.

І раптом за ним розлягся такий дзвінкий, заразливий, навіть дитячий сміх, що Довгаль ще більш оторопів.

І так же раптово, як і почався, регіт скінчився. Задзвеніли й зарипіли старі пружини і на темнім ліжку завозилась біла пляма її постаті.

Довгаль все стояв на одному місці. Потім глибоко зітхнув, провів рукою по лобі й тихо рішуче сказав:

— Ні, як собі знаєте, це щось таке... що я абсолютно не розумію. Як собі хочете, це неможливо так... Я перш усього, не... не скот якийсь... І при тому...

Женщина якось вся страшено затихла. Довгаль зупинився. Він чогось ждав.

— Ну, далі? — надзвичайно спокійно зачувся голос з кутка ліжка.

Довгаль оживився.

— Далі? Далі... це все чудно якось виходить. Ця таємність... Ви мене простіть, я, може, так сказати, неделікатно... Але ж ви могли б і до мене трохи жалість мати. Ви розумієте, що так же не можна...

— Чому?

— Хм!

Довгаль не міг виразно сказати чому.

— Вам не подобається, що я засміялась? Я засміялась тому, що ви... смішний... І це так, справді, трохи комічно...

— Зовсім не те, зовсім не те! — горяче скрикнув Довгаль — Я може, справді, смішний і комічно... І... Але тут не те... Тут не те... Ну, ви хіба самі не розумієте, що... що наші відносини... чудні?

— Чим чудні?

Довгаль знов збився.

— Ну, хоч би... хоч би тим, що ми не балакаємо.

— А вам це для чого?

Голос робився все гостріший, сухіший, почувалось, що набирається якась енергія, що вихопиться зразу вибухом.

Довгаль невиразно хотів цього.

— Як то для чого?

— Ви не хочете бути скотом? (Пружина зарипіла і на стіні забіліла пляма, — вона сіла). Так от же що я вам скажу, слухайте: ви — скот. Розумієте? Не через те, що ми мовчимо і... так зійшлись. Чуєте, зовсім, зовсім не через це, а через те, що ви знаєте, ви... ви признаєте, думаєте, що це скотство і так робите. Чуєте? А тепер я вас питаю, — ви хочете після цього зоставатись зо мною? Хочете, то роздягайтесь і йдіть сюди, а не хочете, то забірайтесь... Але — (додала вона поспішно, твердо й з новою хвилею роздратовання) — ні в тому; ні в тому разі я прошу вас не підіймать таких балачок. Хочете, приймайте цю умову, не хочете, я вас не силую.

Знов пружини задзвеніли, заскрипіли, біла пляма зсунулась з стіни у низ, — вона лягла.

Довгаль вражено стояв і не рухався. Він думав, що після цього, розуміється, треба мовчки підійти до вішалки, взять свого капелюха, мовчки одягти його і, ні слова не сказавши, вийти. Але почував, що не підійде до вішалки, не візьме капелюха і не вийде. Почував, що це просто неможливо йому зробити.

Кашлянув і скрививши губи в посмішку, промовив:

— А ви самі... думаєте, що це не... скотство?

Женщина довго не відповідала, так довго, що Довгаль міг прислухатись, як по коридору хтось швидко пробіг і десь мабуть одчинились двері на хвилинку, бо хвилею пробіг гомін голосів і затих.

Женщина ворухнулась і Довгаль весь насторожився.

— Я думаю... — (вона ще ніби вагалась, чи варто з ним говорити, чи ні) — я думаю, що скотства ніякого нема.

Замовкла і раптом гордо й сердито додала:

— Инакше я цього б не зробила!.. Ну, ви будете роздягатись, чи ні?

Довгаль ніяково скривив губи в посмішку й сказав:

— Буду.

І почав роздягатись, весь час криво й насмішкувато посміхаючись у тьмі.

Женщина не рухалась.

Він ліг, посміхнувся, але тут же немов в одчаю якомусь жадно і міцно обняв її.

— Чекайте... — помалу й легко одвела вона його руку.

Голос був такий, як у людини, що заклопотано думає про щось і їй заважають. І думає не про того, хто заважає.

Довгаль замер.

— Скажіть: у вас були коли небудь діти? — раптом спитала й додала: — Тільки — правду! Як що не хочете сказати, то не говоріть, скажіть, що не хочете сказати, але не брешіть. Можете не говорити, де, як, коли, законні, чи не законні (в цих словах чулась легка іронія) мені це не важно. Я хочу знати, були, чи ні?

— Були — тихо сказав Довгаль.

— Давно?.. О, я не для чого небудь, я просто так... Коли хочете, то...

— Ні, недавно.

— Ви після того не були хворі нічим таким, після чого не буває дітей?

— Для чого всі ці питання? Ви боїтесь, що... наші відносини... дадуть наслідки...

— Мені треба знати, а з наслідками я сама знаю що робить. Можете про це не турбуватись, не балакати і навіть не думати. Чуєте? Так була яка небудь хвороба?

— Ні... — твердо й з полегкістю сказав Довгаль і знов ще з більшою жадністю обняв її.

Вона не противилась.

Він цілком і безнадійно закохався в цю чудну жінчину. Не пройшло й тижня, як вони стрілись, іменно стрілись, а не зазнайомились, як він уже не міг не мати що хвилини образа її перед собою. Він нічого не знав про неї, не знав навіть як її звуть, не бачив ні разу докладно ні лиця її, ні тіла, вони майже не балакали між собою, а останніми часами дійшло до того, що як тільки він з'являвся на порозі номера, вона зараз же гасила свічку й починала роздягатись. Приходила вона завше раніше від його, ніколи не пропускала дня побачення і раз-у-раз акуратно платила в свою чергу за номер. (З цього приводу у їх вишла суперечка: Довгаль хотів сам платити, але вона рішуче йому це заборонила і помирились на тому, щоб платити по черзі).

Вона сама ніколи перша не обнімала його і в обіймах не виявляла особливої жаги; але видно, не зоставалась байдужою. Разів два три, мабуть, захоплювалась і шепотіла щось ніжне й жагуче, але тут же спам'ятовувалась і була потім трохи холодніша з ним.

Вранці перша вставала й наказувала йому лежать одвернувшись до стіни, поки не виходила з номера.

Довгаль уже звикся з цим, не сперечався, не змагався й не пробував нарушити тайну. Йому самому навіть подобалось це. Та чи подобалось чи ні, а він просто не смів перечити (як сам признався), а не смів тому, що любив її так, як нікого до тої пори не любив.

Так пройшло мабуть місяця півтора.

Останніми часами жінка стала якась тривожна, заклопотана, непокійна. Вони й так мало балакали між собою, а то й зовсім не говорили вже нічого. Але не дивлячись на це, Довгаль чутко помічав її настрої і теж непокоївся й тривожився. Розпитувать її не смів, хоча разів зо два й робив якісь натяки. Але вона удавала, що не розуміла його. Він і зовсім замовк тоді.

Замовкнуть то замовк, але кожного побачення ставав смутніший й смутніший, так що нарешті й вона мусіла помітити це.

— Що з вами? — раз несподівано спитала, лежучи поруч його на ліжку лицем до гори.

Довгаль стрепенувся, але й тут же затих.

— Ну? Хочете сказати мені?

— Смутно мені... — з ніяковістю прошепотів він, немов соромлячись, що такий великий і, здавалось би, дубовий, може сумувати.

— Чому ж вам сумувати? — неухважно й цілком байдуже знов кинула.

— Того, що *вам* сумно.

— Мені? А вам же що до того?

— Я вас люблю...

Жінка раптово повернулася до його.

— Що-о??

Довгаль і сам здивувався собі, він і сам не ждав, що у його вискочить це признання.

— От це... маєте... — здивовано й насмішкувато протягнула вона. Потім помовчала й чудно додала:

— А проте, може, це й лучче... Ха! Таки напевне лучче... Справді, любите?... — і з ласкою поклати на його руку.

Довгаль схопив цю руку і жагуче, з дитячою побожністю міцно притулив її до грудей. Здавалось, що ось-ось він зашепоче, як діти:

— Нікому, нікому не дам! Моя ручка!

Але він мовчав. Мовчала й вона і Довгалью чогось уявлялось, що вона повинна чудно посміхатись.

— Ви не можете мені сказати, що вас... ніби тривожить? — не сміло й ніжно спитав він.

— Ні, не можу... — ласкаво, але твердо прошепотів її голос.

Він зітхнув, але руки не випускав. А вона й не пробувала однімати її, чи їй теж було приємно так, чи просто задумалась і не помічала, де її рука.

І от одного вечера Довгаль, прийшовши на побачення, не застав її. Це було перший раз за весь час знайомства. У Довгалья чогось болоче стиснулось серце, але він досить спокійно сів у номері і став ждати її.

По коридору бігали й ходили чийсь ноги, примушуючи кожний раз напружуватись чеканням його серце і потім опадати від розчарування. В сусідньому номері хтось співав, підграючи на гітарі. По шибках стукав дощик, роблячи таке вражіння, немов хтось стояв коло вікна і від нудьги дріботів пальцями по склу.

Пройшло з півгодини і Довгаль уже з глухим і понурим одчаєм постановив, що вона не прийде. Але не вставав і сидів, кожний раз жадно прислухаючись до ступнів у коридорі.

Раптом несподівано одчинились дрері і ввійшла вона.

— Фу, дощ який! Вимочив... Я сьогодні спізнилась трохи. Вибачте, голубчику, так спішила, так спішила... А ви скучали?

Вона чомусь не роздягаючись, обтрусувалась і... була вся зовсім инша. Очі блищали, блідуваті щоки горіли рум'янцем, губи сяли радісною посмішкою.

— Ждете довго? Довго? Бідненький! Думали, може, що не прийду?.. Драстуйте.

Довгаль моментально розцвів. Схопив її руку і з радістним хвилюванням дивився на неї.

— Що з вами? Що з вами? — заглядав їй в лице, не випускаючи руки й сам почувуючи, як йому стає в грудях легко, вільно, просторо і разом з тим повно чимсь теплим, ніжним, бадьорим.

— Зо мною? — скинула вона якомсь вгору головою і засміялась.— Зо мною тепер гарно!.. Ох, голубчику, гарно надзвичайно!

Вона перший раз називала його так, перший раз вона говорила з ним таким тоном. Була зовсім, зовсім инша!

Довгаль від хвилювання навіть встав (все таки не випускаючи її руки).

— А не можна знати чого? — обережно нахилився він до неї.

Вона скинула на його очима, немов перевіряючи, чи можна сказати йому чи ні.

— Хм!.. Право не знаю... Я б сказала вам, як би ви дали мені слово, що...

— Я в чому хочете, дам слово!

— Чекайте... Слово тому, що ви... що ви сьогодні нікуди за мною не підете і не вийдете з номера раніше, як через півгодини після мене...

— Як?? — широко розплющив очі Довгаль. — Хіба ви сьогодні не будете ночувать?

— Ні! — радісно качнула вона головою. — Ні сьогодні, ні завтра, ніколи... Даєте слово? І мені зараз треба йти, спізнюсь на поїзд.

Довгаль зблід і розтерцяно дивився на неї.

— Як „зараз“? Значить, це — кінець?..

Вона немов не помічала ні блідости, ні розтерцяности, ні питань його.

— Ну, ну, швидче! Говоріть: даєте слово?

— Даю.., — тихо сказав він, сказав без всякого інтереса, неважно, прибито, мабуть, забувши сам, про що дає слово. В очах несміло, покійно стояв ниючий біль.

— Ну, так слухайте!..

Й немов даючи йому час приготуватись до великої, радісної новини, немов впиваючись сама змістом невимовленого слова, вона зробила павзу.

Довгаль прибито без цікавості ждав, що там, мовляв, уже щось інше, коли єсть оттаке.

Женщина блиснули очима й тихо, помалу сказала:

— Я... — ва-гіт-на. Чуєте?!

І враз з таким нестриманим, гордим, сильним захватом одкинула назад голову, такою радістю, світлою, {ніжною засіяло все лице її, стала вся такою ясною, дивною, що Довгаль зовсім розтервся й з зачудованням дививсь на неї.

— Чуєте, голубчику мій: я — вагітна, я — мати! Ой, як би ви знали, як я боялась весь час! Господи!.. Ну, та ви нічого не можете зрозуміть. Ви...

— Чекайте! — раптом трівожно скрикнув Довгаль, очутившись.— Ви ж самі казали, що... Як же це так?..

— Ха-ха-ха! — радісно, весело, любовно засміялась вона. — Обдурила вас? Правда? Ах, ви, голубчику мій! Ну, а як же мені було бути з вами? Ну, сказати, що я хочу собі мати дитину без всяких там ваших шлюбів, батьків, кайданів і такого іншого? Хто його зна, може б ви почали мені мораль ще читать... Так я вас взяла і обдурила. Правда молодчина? Ха-ха-ха!.. Ну, ви не сердьтесь...

І те, що я з вами поведилась трошки... ну, не так привітно, так то все — дурниця. Чуєте? Ви — дуже, дуже хороший і я вам страшенно вдячна. От і все. А тепер прощайте. Мене ніколи не шукайте. За „наслідки“ не турбуйтеся, дитина *моя*, чуєте? *тільки моя*. Ви — просто..., ну, вроді штучного апарата були, без якого не можна обійтись. Розумієте? Ну, от і все. Не сердьтесь, не сумуйте і не згадуйте поганим. А про те як знаєте! А я вам дуже-дуже вдячна. Ну, тепер пустіть руку, постарайтесь зараз же забуть мене і, взагалі, дивіться на це все, як на чудний епізод і більше нічого. Ну, пустіть руку. Прощайте, я дуже спішу.

Вона ще раз на порозі озирнулась, радісно крикнула „прощайте!“ і зникла.

Довгаль розтеряно, приголомшено, широкими очима дивився їй вслід і довго стояв непорушно. Потім, як п'яний, зняв капелюх, одяг і помалу вийшов.

За номер вже було заплачено, — це був день її черги.

Довгаль тихо поплентавсь до дому.

В ВИННИЧЕНКО.

Найкращий цвіт свого життя
Я відгала отій країні,
Де стільки мрії живе в піснях
І в січовій віта' руйні;

Де мріє далеч і блакить
Сія промінням сонця ясним,
Де мирса шепче їй навіва
Надії вбогим і нещасним...

Вони — в неволі в тих степах!..
Де духа їхнього свобода? —
Живе закована в душі
Колись свободного народа...

Вона зростає в його думках,
Ота, що жде нової хвилі, —
І пишню зголом розцвіте
І на степу і на могилі...

Дивись: — тут берега нема,
І далечинь без меж синіє...
Чому не жити ж їй колись,
Як день бажаний заясніє?!

ХРИСТЯ АЛЧЕВСЬКА.

Косять коси,
Луг голосе,
Косять, косять косарі,
А в моїй душі співають,
Срібло струн перебирають,
Грають, грають кобзарі.

В оксамитах,
В сріблі, в золоті
Виступають козаки...
Косять коси,
Ноги босі,
І діряві сорочки.

Підійшов я,
Привітався.
І звертаюсь до юрби:
„Ось ви в злиднях босі й голі,
А чи прагнете ви долі,
Чи готові до боротьби?“

В оксамитах,
В сріблі, в золоті
Виступають козаки...
Косять коси,
Ноги босі
І діряві сорочки.

Хтось всміхнувся,
Обернувся
І промовив мені враз:
„Ми, паничу, луки косим
І вже вас ласкаво просим
Потурбуйтеся за нас“.

Косять коси,
Луг голосе,
Гнуться низько косарі,
Гнуться низько...
Тане військо...
Замірають кобзарі...

О. ОЛЕСЬ.

Я по вітру розпинався
І до світла прямував.
Чорних хмар я не боявся,
З бодів вітра я сміявся —
В серці жар юнацький мав!
...Ось і саг вже мій чудовий.
Світло з вікон в листя хлеться.
Ніжно пісня казки в'ється...
В серце стукає і тремтється
В степі галекний, в степі шовковий!

ВАС. АЛЕШКО.



Львівська бібліотека
№ 85717



„ЗАПОРОЖЕЦЬ В СТЕПУ“.

З акварелі С. Васильківського.

МІЙ ОСІННІЙ СПОЧИНОК.

З вікна моєї хати чудовий краєвид...

Раніше два слова про мою хату. Хата моя — це звичайна, проста хата, потинькована вапном; з одним вікном, з білими занавісками, з столом, стільцем і ліжком. Звичайна, проста хата; чернеча келія, сказав би поетично. І в ній я немов відроджуюся, молодію, освіжуюся. Куди миліша вона мені за всі мої сім кімнат півторатисячної міської квартирі. Заля, прийомна, ідальня, спальня, діточі, кабінет... і нема свого, власного куточка, нема де бути самотним удвох тільки з своєю душею. Там я господар, батько, чоловік, робоча машина нарешті; там клієнти, клопоти, турботи, гроші...

Ліг на ліжку лежу. Душа моя купається в чарівній розкоші самотности, свободи. Тут, в цій блаженській принаді білих простих стін я без обов'язків, без турбот.

Лежу й говорю собі: це так, це істинно так; я тут сам для себе, сам, один.

Передо мною на стіні два малюнки. Один — якийсь принагідний образ полудневої природи, з блакитною водою, рожевим небом, мальовничим замком, гондолою, на тлі південної рослини. Другий — природа сувора, поважна: гори високі, ліси похмурі, небо хмарливе — краєвид дикий.

Але ж бо, я забув зовсім, що хотів описати краєвид з вікна моєї хати.

З вікна моєї хати чудовий краєвид... Мої очі вбірають його, душа моя чарується ним; я п'ю всім єством моїм його божественну красу, чисту й правдиву.

Золото сонця заливає мою хату майже увесь день, — цей скарб, якого я вже давно не мав, ба, про який мало чи не забув. Котре вже літо я не виїздив за межі міста, прикутий обов'язками.

Несподівано, по літі вже, знайомий мій лікар серйозно налякав мене моїм лихим виглядом.

— Що ви собі думаєте, мій друже! Хочете швидко в ліжко лягти? Кидайте все й тікайте. Від щирого серця вам раю.

— ?!

— Нема що такі фігури представляти. Швидче їдьте... де повітре, сонце, де нема вам роботи, турбот.

— Та як пак моя недуга зветься?

— Моральне перевтомлення. Розумієте, моральне! Треба в інших умовах пожити; пожити паном, вільним.

— Та вже ж осінь, дайте спокій...

А з рештою я згодився. З початку тільки згодився, а потім вже й поривався сам. Так, так... і як мені не спало на думку раніше, що це моральне перевтомлення. Ось саме це слово правдиво передає весь мій настрій. Ці щоденні обовязки, ці рахунки, клієнти, кредітори і праця, праця, що сушить, що видушує всі соки. Так, так. Це моральне перевтомлення. Чудово, я їду.

Був у мене товариш мій давній; добрий, близький приятель; жив він в п'ятьох годинах від міста і давно закликав мене до себе. Немав часу. Тепер поїду.

Написав йому. Він дуже радий, просить; дві хати для мене — пише.

І я поїхав.

Взяв собі одну хату; оцю малу, непришну, строгу й сонцем залиту. Підійшов до вікна, висунув голову.

Просто проти мене сонце, повітре, небо, багато неба, все небо. Всюди, куди не глянь, простір, зелений простір. І це все внизу (дім на горі) і наоколичніх горбочках, а надо мною тільки легке сине небо. Яюсь ніби терасами понижується все передо мною. Садиба наша спускається крутим шпильочком, а по-за нею невловимими хвилями ідуть горбочки по горбочках, зелені, свіжі, барвисті. Прекрасна, широка левада розстелюється у підніжжя горбочків. Зелена, немов о-весні, перерізана струнками, рівними рядами тонких деревець, вона мов би центр утворює серед всеї буйної мішанини пасовиськ, гайочків, садів, горбочків. З другого боку левади знов горбочки повільно підвишуються.

А поруч — відділене греблею — озеро чи став, ну, словом, вода. Вода... як давно я її не бачив! Правда, там, де я живу завжди, є Дніпро, гарний, мальовничий. Та я ніколи не бачу його. Часу нема.

Озеро блищить мов дзеркало; має теплий відтінок і ніжно-спокійний вигляд.

Я завмер. Стільки живої краси в нім. Блищить в зеленій рамі. Наче чиста сльоза впала з неба, щоб освіжити груди землі. І не висхла.

Праворуч все гайки, все пасовиська; знов гайки й далі, аж край обр'я, дє небосхил з землею зливаються.

А у лівий бік, на вищій горбочку два вітряки мов вартівні на чатах. Далі доганяючи одне другого кілька деревець.

Усюди розкидані хатки; біленькі, чепурні — в зеленім віночку; одна вище, друга нижче, вправо, у-ліво...

Все це овіяне теплим, останнім жагуче - теплим диханням осіннього сонця.

Коло девятої години з'являється воно перед моїм вікном й цілу днину лишається зо мною, аж заки не зайде на моїх очах за гору.

Як сонце з'являється, вихожу у садок. Садок на горбочку. Альтанка вся в червоному листі дикого винограду — тут, перед домом. Навкруги її клумби, дикі, з примітивними квітками, травою. Стежечки не розчищені. Так краще. Господарь мій нежонатий, інакше б тут наведена була культура на всі ці клумби та стежки. Ось тільки він виплекав кілька яблунь, груш, вишняк насадив.

Я лежу на траві, під дикою грушкою і бачу просто перед собою, червоні й жовті яблука й груші, спілі, роскішні. Не зірвати їх хочеться, а дивитися. Спілі овочи на дереві. І щось дріжить в мені, як дивлюся я на це дерево. Отяжена овочами деревина, пишна, горда, плодоносна, прекрасна... мов жінка в своїй дозрілій порі під останнім, горячим диханням сонця.

Вже дивлюся в небо. Воно, чисте, блакитне, свіже. Ні хмаринки. Високо-високо по нім летять гуси у вирій. Широко розкинувши крила рівно розсікають вони повітря, — і немов сам я несуся у повітрі. Немов. зливаюся з усією природою. І голубить вона мене в обіймах своїх.

І ніжуся я... немов молодшаю, сили нові почуваю. Мрію... Бачу себе юнаком... Бачу свою наречену, тепер мою жінку, матір трьох, досить дорослих дітей. Й гаряче почуте розпирає груди. Коханнє... колись то воно було в нас. Коханнє... ніжне, палке почуте. Не вернешся вже, правда?

„Біле убраннє замаститься, як часто одягать його“, — пригадується мені речення, яким відповів один юнак літньому вже чоловікові, коли той обстоював перед ним правду й красу кохання у-друге, в осени людини.

Літній каже, „але як я справді кохаю, як я зламав своє життя, поставив його зовсім на иншу лінію... як моє коханнє це щось чудове, правдиве, чисте“...

— Але зламали при тім життя і ще де-кому? Правда? Та й крім того, біле убраннє замаститься, як часто одягати його...

— А випрати?

— То буде вже випране. Чи не так само і з вашим коханнєм?

Саме як ці спогади заворушилися в моїй пам'яті, мені кинулося у вічі біле дерево. Біле в цвіту — серед осінньої природи.

Що це? Підвівся й побіг. Так, це цвіте яблуня, а он біля неї груша, а он друга груша. Всі в білім убранні, як на весні.

Немов би й гарно, але й дивно разом!

Так; з далеку це дуже оригінально, а зблизька...

Взяв галузку, порушав. Осипаються квіти.

Схилився, понюхав. Не пахнуть квіти.

Придивився. Білі, але не чисті, не весняні, не весняні...

„Біле убрання замаститися, як часто одягати його“.

І ці білі в цвіту дерева в осінню пору, серед обтяжених овочами плодоносних дерев, не ніжать ока, не сповняють душу молодю радістю; навпаки, щемить серце болем, і цвіт цей зайвим здається.

Прижмуриш очі і уявляєш, що це весняний цвіт, і хочеться пити красу його.

Розкриєш широко очі — й нема ілюзії.

Весняний цвіт на тлі осінньої природи... це небуденно, ново, оригінально... це підіймає нерви, будить фантазію, але... але...

На весні ці дерева можливо знов зацвітуть.

Але прийде літо, вони будуть безплідні. Прийде осінь, порідшає їх листе, і голі стоятимуть вони серед прекрасних, плодоносних, обтяжених овочами деревин.

Вертався я до міста за місяць.

Таки цілий місяць украв собі, для себе.

День-у-день живучі на грудях природи — цілий місяць.

Цілий місяць всміхалось мені осіннє сонце, гріло мене, пекло навіть іноді та вливало мені в жили спокій.

Осінь — це спокій.

Не тремтить земля в гарячих обіймах сонця, як в літку; не палить воно її жагучими поцілунками. Гріє, ніжить її своїм погідним теплом і спокоем напоює її всю.

Сяду з ранку у саду на горбочку та й сижу цілу днину. Чисте небо, божественне повітря, спокійна ростина. Злегка пошумить листем вітрець і то там, то інде скине велику жовту грушу або чисте червоне яблуко. І знов тихо, знов спокій. Земля скінчила свою працю й відпочиває.

Дивлюся на озеро; воно сяє від ніжної усмішки сонця, але й з кожним днем робиться спокійніше, наче застигає.

Кожний день засипає дерева новими барвами, і те, що було саме тільки зелене, коли я приїхав, стає і жовтим і червоним.

Так, осінь — це спокій і разом з тим мелянхолія.

Краса цей спокій і краса ця мелянхолія.

І перехід від одного до другого — це хвиля: безшумно зривається з дерева листячко і тихо опускається на землю.

Рано від'їзжав я на станцію. Холодно було, але ясно, безхмарно. Прощальним поглядом обняв холодне, застигле озеро; обійшов садок.

По дорозі мені траплялись дерева в різнобарвній листві. Кожному кидав я погляд, впивався очима в нього, щоб на довше в пам'яті його вдержати.

А перед самою станцією раптом виріс гайок, якого я й не помітив, їдучи місяць тому, коли він був ще зелений. Він прикував тепер мої очі. Червоно-зелено-жовте листя різних тонів і відтінків; купа дерев фантастично-таємничих кольорів, змалювати які не вистарчить слів, треба фарб. Чорна земля вкрита барвистим килимом опавшого листя.

Чарівні барви прикули мої очі. Краса цих дерев промовляла до душі, чаруючи її й примушуючи схилитися перед нею.

На порожнім, чорнім полі купа дерев ще в убранні, в такім привабно-чарівнім убранні.

Дарма, що листечко по листечку опадає; дарма, що нарешті все воно повинно осипатися.

Раптом згадав я дерева в цвіту: ці білі яблуні й груші на тлі осічної природи й жалем до них пройнялася душа моя. Ні, не краса вони, не життє вони. Не чистий білий цвіт їх, і без запаху він...

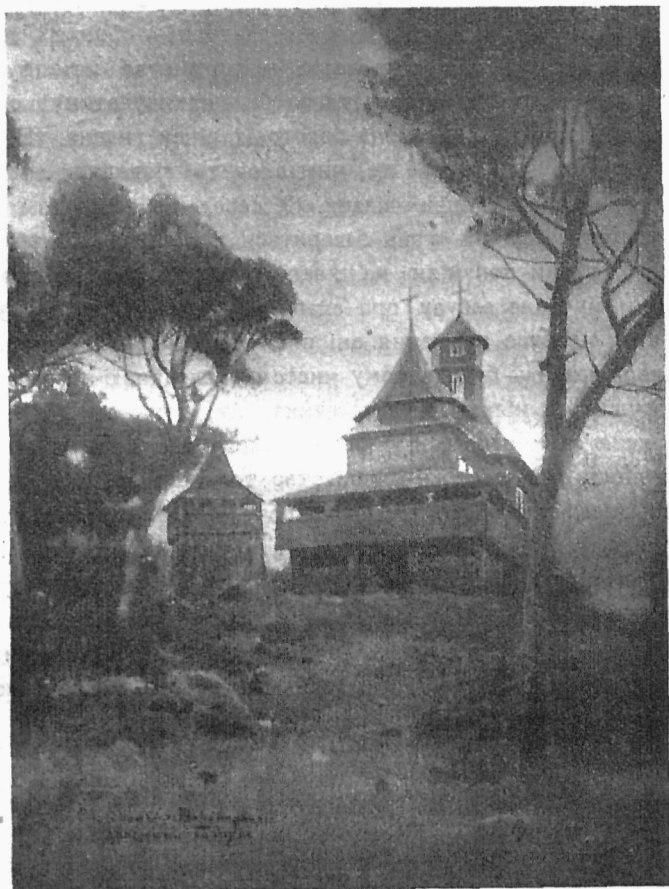
НАТАЛЯ РОМАНОВИЧ.

ДАРМА.

Нехай загине те, чим я
І жив і милувався,
На що у хаосі життя
Я сміло покладався.

Нехай і так. Нехай загин.
А я собі ізмиха
Найду дорогу і один
В житті борні та лиха.

Ю. БУДЯК.



„ЦЕРКВА ЖИВОТВОРЯЩОГО ХРЕСТА“ В ДРОГОБИЧІ (ГАЛИЧИНА).
З акварелі *С. Васильківського*.

ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОСТІ.

„Як ратуватися серед сучасного життя? Перед його злобою, перед тим, що воно висмоктує з наших грудей все гарне, все дитяче, всю віру і свіжість душі, а кидає нас на поталу зневіри? Куди йти, коли кожна дорога стережена? стережена людьми, що не дають нам вийти по-за звичайний круг, не дають нам скупатися в соняшних красках іншого світа, де ми могли б назад відродитися? — Світить мені ясний ідеал королівства душі. Посеред черні та поганства йти буду гордо: слина тих, що з п'яним сміхом та злобою накидуватимуться на мене, не діткне мене; не повалляє мене болото їх річей гидких. Вічно молодий обтрушувати буду з себе те, чим схочуть поваляти мене їх нечестиві думки, їх отруйливий віддих. У серед нечестивости йти буду до свого царства. Новий огонь загориться в мені, і як жертва горіти буде ясним, тихим полум'ям на хвалу цьому божеству гарно величньому. Про змученне забуду, про слабість забуду, скупаний у прекрасному світлі; не буде нарікання ані плачу душі. Прийде святість і огляданне вічної краси — буде в тому чистому огляданню повна щасливість і не заворушиться ніяка негідна думка. Ах, душе моя! Коли станеш сильна і ясна сама собою, щоб серед гамору черні ти не чула крику, а бачила лиш своє радісне королівство та сяєво краси?“

Такі і подібні монольоги можна почути в тайних закутинах душі людини, якій приходить страждати під обухом сучасности. І що значить той дитячо-наївний голос, який ми чули в наведеному уривку. що значить та зневіра в сучасне життя, і якась неозначена, слабосильна туга за новим ідеалом? Чому кривється людина з вищими духовними потребами, з потребами естетичними перед загалом, чому сама, для себе тільки хоче того утопійного царства? Взагалі — про що свідчить той голос?

Передовсім — я думаю — про упадок творчости, про обниження артизму у творців самих і загалу до рівня тільки забавки; про утрату зміслу для дійсної культури і про те, що хвилі філістерства грозять залити всі пристані сучасної творчости. Про те, що творець перестав бути тим, що читає в минувшині і теперішности та показує шлях в будучину, — а став співати ради приємности, ситих і багатих; про те зрештою, що творчість в погорді у загалу. Вже Ніцше замітив, що в наш вік праці штука має значінне лиш остільки, оскільки стає забавкою з *конечности*, що тепер естетичну потребу в вищому стилу відчувають тільки виїмкові одиниці. Забрало спеціальної атмосфери, навіяної подувами творчости, а тільки в такій атмосфері можуть зродитися великі люди і великі думки. Одним словом — творець мусів

серед таких обставин сучасної філістерської культури скапітулювати, мусів признати себе безсильним, немічним. Дійсність давить його надто, він довше її терпіти не може. І тому ідеали, які він кладе собі, виходять по-за обруб життя. Вони мають передовсім заспокоїти містичну потребу його душі, яка зневірена в життє, шукає єдиної утіхи в чомусь надприродньому, необнятому, таємному. „Як банкрут товариства — пише Стріндберг в „Interno“ — я відроджуюся в іншому світі, куди за мною ніхто не може піти. Колись незначні випадки притягають до себе мою увагу, мої нічні сни прибирають форму передчуття, я вважаю себе відокремленим і *моє життя проходить в иншій сфері*“. І та містична потреба модерної творчости, в якій бачить Мережковський, потребу сучасної людини взагалі, це може найкращий об'яв декадентизму, розбиття та браку сил в новій творчости. Той брак організуючої сили у письменників веде одначе дальші наслідки за собою: ослаблення і зник самостійної творчости і стилю, а відтак еkleктизм. Творець не уміє і не може вже держатися власними силами, являється неначе прогульковцем по найріжнородніших епохах і народах, шукаючи все чогось свіжого, нового, екзотичного, щоб убило пустку його душі та нудьгу. І таке прийшло до занепаду творчої думки на всіх полях, — лишилися тільки одиниці, які змагаються з тим духовим омертвінням. Таким чином і виявляється *конечність иншої естетичної культури* для творчости, культури, яка вивела б нас знову на свіже повітря, дала нам знов *здоровле душі*.

Отже відносно тієї нової естетики всяка инша, шкільна, солодко-філістерська тратить всяку вартість, коли втратила всякий вплив на життє і не вміє скріпити його підвалин. Нова мусить зайняти її місце. Станути мусить передовсім лікарем покаліченої душі людської, лікарем життя, а відтак будівничим нових життєвих вартостей, які могли б вияснити та поглибити весь зміст життя. Носителі тієї естетичної культури, творці в повнім того слова значінні, відзначаються передовсім свідомістю своєї праці; вони розуміють, що являються творцями *культури*, що в праці коло розвою людства вони перші робітники. Почуттє тієї свідомости є неминуче, обов'язкове, від якого не ухляється ніякий дійсний творець. „Артист — каже німецький естетик Фолькельт — як я собі його представляю в звязку з культурним життєм, кермується гарячою потребою працювати за посередництвом своєї штуки над самовихованням людства. Він не може зробити инакше, як хіба дати свої твори на услуги величньому змаганню людства до всього доброго і чистого, великого і свобідного. Почуттє гарячої боротьби і змагань моральних так тісно ввійшло в його природу, що він навіть у своїй артистичній творчости сам собою йтиме тільки в напрямі ідеальних життєвих вартостей“. І коли творці

всіх віків переймаються тими ідеалами, то праця їх всіх йтиме в одному напрямі, і всяка правдива творчість простуватиме до того самого найвищого свого ідеалу: до зображення — як каже Рескін — високої людини — я додам: до витворення працею віків такої атмосфери, в якій та *висока людина* дійсно могла б жити. Ідеал великої та гармонійної індивідуальності стояв все перед очима тих творців, для яких штука була не тільки метою для здобуття популярності — так само, як думка про ідеальний устрій держави займала всіх правдивих законодавців. За такою гармонійною людиною тужив в ХІІІ ст. Руссо, коли перенявся протестом проти існуючого суспільного ладу, за ним тужив олімпієць Гете, творячи свого Фауста та Вільгельма Мейстера, за ними тужив філософ Шопенгауер і Ніцше. І сучасний російський естетик А. Луначарський правдиво малює дійсний ідеал всякої естетики, коли каже: „Ідеал індивідуальності, прекрасної в своїх бажаннях, творчої і жадучої все нового життя для людства, ідеал громади таких людей, в котрій боротьба поміж людьми приймає характер суперництва, в досягненню ріжними дорогами однієї мети — *оце естетичний ідеал в широкому розумінні*, тому, що нас насамперед охоплює почування його краси, та мрія, краща над усе“. В тому Ніцше і бачить вагу поета, як показчика будучности, що він творить — як колись артисти творили образи богів — образ гарної людини, і вишукує ті місця в модерному світі, де в житті була б можлива така велика душа. Оттаку естетичну культуру, проповідувану її творцями, я маю на думці, — її потреба являється великою для всіх, хто не загубив ще своєї душі в службі так званої життєвої практики, хто не став ще людиною, яка кермується тільки досвідом та поклоняється грубому матеріалізму.

Бо користь, яку ми можемо мати від служення такій культурі, не матеріальна, не дається обчислити на гроші. Але з неї маємо те, чого за гроші не дістанеш. У такій творчості єсть пожива для душі, єсть поміч в боротьбі з усяким лихом, в боротьбі за ідеали, до яких стремиться людство. Вона прикрашує нам життя, вирівнює людську природу, очищує її з бруду та зла, якого що-дня стільки набирається на себе в житті, — одним словом, — перебудовує цілком наші душі, кладучи на руїнах філістерства, фальшу, конвенціональності та моральної гнилі новий світ, осяяні яким ми починаємо бачити в житті змісл, починаємо розуміти істину. Тоді ота нова людина в нас являється рівновагою поміж життям, думкою та бажаннями — дає нам не тільки ідеальність, але й силу та здоровля душі, погоду духа.

Тільки творчість, основана на такій естетичній культурі зможе впливати на життя у відповідному напрямку, отже мати вагість, бо життя видвигає в даному часі певну думку, ідею, змагання. Воно дає тій ідеї рацію, без якої вона являється анахронизмом, абстрак-

цією, яка не має тріvkих основ та фундаменту, предметом диссерацій кабінетних учених. Що більше оцінку всякої думки дає житте само: о скільки вона відповідає потребам часу, його характерові, о скільки її шукають люде данного часу, щоб придбати собі підстави для кращого розвитку своєї природи — о стільки та думка й має варстість, стає реальною, видимою силою в житті, стає ідеалом. Зовсім природно, що всякий ідеал, щоб він був користний, цеб-то щоб він був дійсною силою, движущою покоління, мусить виходити тільки з життя, мусить звертатись до життя, кінцеву свою ціль покласти в ньому. Чим більше численними нитками він звязаний з ним, чим більше одиниць буде з глибин своєї душі кликати за ним і прагнути його, як мандрівник прагне води в літню спеку, тим більше сила його виявиться жизненою, тим більше він покажется здібний, щоб перетворити людські душі, дати їм відповідний напрям.

Тому питаємо при оцінці всякої ідеології перш всього: що зродило її, і куди вона стремиться? які потреби *життя* зможе вона заспокоїти, і що вона дає *людині*? Чи зможе вона устояти дійсно супроти своїх завдань, чи дійсно зможе стати силою? І щоб визначити штуці ролю її в житті, треба поставити до неї ті питання. Тоді кожний зможе відповідно до своїх потреб сказати про її значінне та її вартість. Тільки треба завжди відганяти від такої розмови купців-крамарів і тих, що хочуть міряти все т. зв. тверезим розумом. Вони своєму *чоловікові* говорити не дають, за них говорить тільки вага і досвід. Так як би лиш купець і всякий тверезий чоловік доходили до щастя! Так як би досвід дійсно робив чоловіка мудрійшим, давав йому змогу панувати над життем! Як би той тільки був справдішнім, серйозним чоловіком, котрий скаже: не треба робить добра ближньому, бо він не поратує нас в нещастю; я заручив за нього і мусив сам платити; не треба займатися такою літературою, ані наукою, ані штукою, бо вони хліба не дадуть; так вчить досвід.

Отже коли розбіраємо питанне відносин штуки до життя, то перше всього спинитися треба над тим чим-може бути і є штука для одиниці людської. О скільки вона зможе, що так скажу, виховати одиницю, дати напрям усій її діяльности, — це найважніше питанне. В тому впливі її на одиницю, в вироблюванні великих індивідуальностей виявляється найкраще, чим вона єсть, як елемент, скажім — чисто *культуральний*. Світ, в який переносить нас творчість — це широке житте, за яким можемо стежити і вслухуватись, як в загальний його гомін, такі в поодинокі голоси, тихі думи великих творців-анахоретів, що мріяли про величність душі людської та могучність людського духа. Являється очам нашим задушевна мрія всіх віків, всіх поколінь людських, що усвідомлювали собі свої стремління культуральні —

образ найкращої людини, людини одноцільної та гармонійної в своїх почуваннях і ділах, яка не попадаючи в колізію ані з загалом, ані сама з собою, могла б вистарчити сама собі, бути щаслива сама собою! І ця сфера, в яку переносить нас творчість, не може не зробити великого впливу на життя окремих одиниць, які починають зрікатися свого життя попереднього і виходять на бойовище, до боротьби за ту вимріяну людину, плисти до берега утопії. Тут штука йде ще зовсім в парі з релігією, являється неначе носителькою нової моралі в житті. Це не буде ніяким новим і сміливим твердженням, коли згадаємо, що перше становище людини до штуки все виходило з почуття подиву чогось величавого, майже святого, до чого мимоволі людина починає молитися в своїй душі, що перше її вражіння приходить як об'явлення чогось надприродного, таємного, яке до ґрунту може перемінити нас. І отсей блиск світла серед темности, цей настрій, який охоплює душу людську при першому зіткненні з твором штуки, це внутрішнє богослуження — innerer Gottesdienst, як казали німецькі романтики — є тим, що можна б назвати релігійною стороною штуки. Тут вона впливає сама собою, своїм зближенням тільки, своїм подивом. Людина перероджується внутрішньо, чує в собі прихід чогось нового, стає іншою. Що це значить? Це значить, що кожний твір штуки має в собі якийсь таємний наказ, якесь післанництво до душ, якийсь поклик — як всяка релігія накликає до нової моралі. І каже Джон Рескін, що кожна велика штука, кожний правдиво-великий її твір являється якимсь покликом! І людина той поклик починає реалізувати сама в собі передовсім. Приймаючи нову релігію, починає в подробицях будувати себе, свого чоловіка в собі на ново. Різьбить свою душу, плекає свої почування, витончує свій смак до всього гарного, доброго і правдивого неначе прилагоджується до приходу самого Бога! „Очевидно — каже Jean Paul, говорячи про моральну грацію грецької поезії — поезія не виповідає своєї моральної сили тим, що викидає дзвінки сентенції, але своїм живим зображенням, в якому моральний змісл скривається подібно як по-за механізмом світової машини скривається світовий дух та свобода — в образі невидимого Бога, що мусить над грішним, свободним світом, який сам сотворив, панувати“. І усвідомлюючи в собі стремління до того ясного ідеалу, який несвідомо кладе печать на всіх правдиво великих творах людського духа, здобуваємо собі те становище, з якого людина бачить все життя не як нуждений фарс і воно стане набирати зміслу в тім, що кожна одиниця має змогу стремитись до щог раз більшого *самодосконалення*; з творів всіх великих геніїв буде спливати на неї, щог раз більше світло, в якому побачить, що в людини є сила, щог спроведити високі постаті ангелів на землю, коли тільки вона виробить в собі досить моральної сили, яка робила

би її відпорною супроти всякої порочности та гріху землі. Таким чином творчість являється в житті одиниці великою реальною силою, коли усвідомлює її в стремлінню до витворення в собі святого, мудреця і артиста, які по бажанню Ніцше були б завершеним культури і виявили силу людського генія.

А відтак штука, як один з моторів самого широкого життя, штука, що промовляє вже не лип до одиниці людської, але до загалу.

Тут вона стає елементом *наскрізь революційним*, коли почне гомосити нові правди, нові кличі. Вона неначе сторожить над цілим життям, говорить про потреби часу. Де починається розлад і дезорганізація у всьому житті, де підвалини його починають гнити і де відчувається дух гнилі та порохна, там вона зсилає блискавку і палить руйновища, стає голосною трубою і кладе підвалини новому життю, вносить свіжу струю. Кожна нова генерація, кожний новий напрям сповняє один супроти другого таку ролю. Нова нищить традиції старої, валить її богів, позбавляючи їх сили в дійсному житті, і лишаються храми порожніми; а тим часом *будується новий світогляд*, який стає домогтися влади для себе, стає обхапувати що-раз ширші верстви, що-раз ширші займає круги. Одначе як там, де творчість промовляла до душі одиниці, не могла вона бути дидактикою, так тут, впливаючи на найширші круги життя, не може вона *стати тенденцією*, свідомим бажанням творців, які убирають тільки певні нові постуляти, думки, питання в поетичну форму. Тут знов у творчости, свідомої своєї сили та великого завдання, — *будити закаменілі сумління та прорубувати шлях для величких подвигів* — те стремлінне з'явиться в такій формі, що не треба його окремо формулювати у відозві, в програмі. Програми придержуються тільки творці пересічні, обмежені в своїх силах та безсильні, яким і здається, що виповнюють завдання дійсної великої творчости, коли вкладають тенденцію, і які хочуть бути більшими, як мають на те сили творчости. Отже правдива творчість стаючи провідницею нового життя, нових життєвих ідеалів, значить переходячи безпосередно в життя, не може затратити ніяким чином свого характеру, який і дає їй спеціальну вагу — характеру чогось несвідомого, що переходить як віра в душі інших, характеру необмеженої елементарної течії, яка становить власне душу творчости, а не дається сформулювати в ніяку програму. Тільки така творчість і може виходити з дійсних потреб життя і тільки така може мати над ним силу.

Обидві штуки — старинна і новочасна — не однаково стоять на своєму становищі до життя. Те, що колись було дійсністю для тамтої, тепер для цієї є тільки мрією. Щоб Тіртей пісню спричинився дійсно до побіди і щоб знов місто Одиссея оборонилося чудовою грою на інструментах музичних та співом від ворогів, — як розказує Геродот —

цього не буде. І того не буде, про що мріяв Вагнер: щоб вернулися часи грецької драми, коли весь наряд збірався в театрі, коли найбільше артистичну штуку розумів кожний. Для цього завелика ріжниця поміж старинним чоловіком, що був натурою наскрізь гармонійною, щоб-то умів жити дійсністю і в ній виявляти свої божественні думи — сучасну людину дійсність мучить, вона в ній стражде; щоб могли в ній жити, вона мусить піднести її наперед до ідеалу. Коли з тої гармонії та єдності думок і почувань старинного грека могла виходити поезія наскрізь об'єктивна, рівна в своїй наївності та обмеженості, то поезія нова стає більш вибухом почуття одиниці, яка не можучи собі поради з дійсністю, стремиться що раз більше в безконечність, в не-обмежені простори. Там природа, як вірно замічає Шопенгауер — існувала сама для себе, не брала ніякої участі в діяльності людей — тут вона сумує або тішиться разом з людиною — одиницею. Отже з самої природи річі — нова поезія, нова штука мусить взяти на себе ще одно завдання, мусить перше всього вирівнувати ті прірви поміж життям та думкою, які потворилися в нові часи, мусить задовольняти — що так скажу — *метафизичну потребу* сучасного розбитого, зневіреного в свої сили чоловіка, виповнити його тугу за богом, який би став його силою та гармонією.

З усього дотепер сказаного виходять ясно самі собою ті постулати, які ми маємо класти до творців і до штуки. Творець не може стояти тільки на становищі обсерватора життя. Саме реалістичне його зображене, сама репродукція — отже те становище, на якому стоїть і досі, за малими винятками — українська література єсть тільки першим ступнем, першим моментом в творчості, єсть тільки пасивним відношенням до життя! Творець мусить мати широку *артистичну культуру*, щоб усвідомити собі ті великі завдання і те важне становище, яке займала й займає штука в житті. А тоді сама творчість не буде обмежуватись на самій т. зв. літературі, щоб-то на кількох десятках людей, що пишуть поезії, романи і драми. Вона мусить мати під собою сильний культурний ґрунт, щоб в відповідному моменті не лишитися по-заду життя, а світити йому попереду. Щоб бути об'явом всіх незужитих на буденну працю сил людини, об'явом надвишки всієї життєвої енергії, а з другого боку тим, чим є, прим., монольоґ у драмі — думою про непевну будучність, забезпеченням себе перед можливими небезпеками, певного рода відпочинком перед битвою, — до того повинна вона сама стремитись. Отже мусить бути передовсім серйозною в відношенню до себе і других, не сходити на фарс, або забавку для поодиноких людей. В приготуванні тої возвищеної атмосфери серед загалу, у вихованню одиниць і цілих поколінь в тім напрямі, щоб зробити їх серця здібними до прийняття та плекання в собі всього гарного, радісного і величнього, лежить і найбільша місія кожної штуки.

Оскільки вона в силі її (в певних обставинах) виповнити, остільки більше приготований ґрунт для *приходу геніїв* — достояння і чести всього роду людського. „А коли є люде — кажи Jean Paul — в яких інстинкт божественного відзивається виразніше та більш голосно, як в других; коли він навчає в них дивитися на все земне (а не як у других — все земне навчає його); коли він дає погляд на цілість і опановує її: то *гармонія і краса обох* світів заясніє знов, і зробить її цілостью, бо супроти божественного є лиш єдність і немає ніякої протиріччю в частях. І це єсть геній; а поєднане обох світів є так зван. ідеал. Тільки при помочі карт неба можна построїти карту землі; тільки через наше горішнє становище (бо долішнє перетинає завше небо на дві половини широкою землею) повстає перед нашими очима ціла куля неба, а куля земна буде вправді мала, але буде в ній плавати кругла і яснюща“.

М. Євшан.

ДАВНІЙ ОБРАЗ.

В споминах ніжних дивних іділій
Привид чудовий ясно встає, —
То пережите в юності милій
Щастя моє.

Чую, я чую давню розмову, —
Ллеться в повітрі тихо вона,
Капає, ллеться словом по слову
Дивна мана.

Бачу я, бачу постать чудову...
Плепуть по серцю хвилі жало!
Давнього щастя полум'я знову
Я роспалю.

Поки не прийде спокій глибокий,
Поки не схилить сон голови, —
Стій одинокий, привид високий,
Мій вартовий!

Давнього щастя привид могильний,
Повний отрути, повний жалю,
Стій, мій безтілний, мрійно-свавільний,
Жаль я стерплю.

ГР. ЧУПРИНКА.



„РІЗДВЯНІ СВЯТКИ В ПОЛТАВЩИНІ“.

З акварелі С. Васильківської.



У СЕЛІ.

З акварелі С. Васильківською.

ВЕЛИКОРУСЬКА МОВА В ТВОРАХ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

I.

В листі до Квітки 8 декабля 1841 р. — Шевченко згадує і про свої твори на великоруській мові, про котрі вже згадував і раніш — в невідомому нам тепер листі до Квітки, що писав перед тим, і згадує в своїх листах потім: у 1842—4 роках. „Ще посилаю вам (пише Шевченко Квітці) *кацанські вірші* своєї роботи; коли доладне що, то дрюкуйте, а коли ні, то закурить люльку, коли люльку курите. Це, бачте, пісня з моєї драми „Невѣста“, що я писав до вас, трагедія Никита Гайдай. Я перемайстрував її в драму. Я ще одну драму майструю, назовеця „Сліпая красавиця“. Не знаю, що з неї буде; боюсь, щоб не сказали москалі — *mauvais sujet*, бо вони, бачте, з українського простого бити. Ну та цур їм москалям“¹⁾.

Про великоруську Шевченкову мелодраму в прозі „Невѣста“, та ще про великоруську-ж віршовану повість „Сліпая“ — згадує і А. Козачковській в своїх споминах про Шевченка²⁾. Козачковській бачився з Шевченком в октябрі 1841 р. — маї 1842 року³⁾. Про твори Шевченка тої пори Козачковський каже: „В часі семимісячного мого побуту в Петербурзі, Шевченко часто одвідував мене, приносячи майже кожного разу що-небудь нове із своїх творів. Місце, де я родився, в середині України..., твори його повинні були підлягати моїй коректурі, щоб очистити їх од напливу польонизмів, котрі инколи подибувались в них. — З написаних ним в тім часі творів на московській мові я пригадую собі прегарну повість в стихах „Сліпая“, написану кипучим натхненим віршом, і мьєлдраму в прозі „Невѣста“, котрої зміст відносився до періоду гетьманства Виговського, — вірєць незрівняної штуки, котра не удалась Основьяненкові, передавати місцевою московською мовою побут України з повним задержаннем зворотів рідного

¹⁾ „Кіевская Старина“, 1894 р., № 2, с. 323.

²⁾ Кіевській Телеграфъ 1875 р. № 25. Український переклад („Споминки А. Козачковського про Шевченка. Подав Василь Лукич) дивись в „Зорі“, Львів 1889 р., № 6—7, с. 109—12. Не маючи під руками „Кіев. Телеграфу“, навожу їх по перекладу в „Зорі“. (Правопис „Зорі“ змінємо на сучасний український. Ред.)

³⁾ „З творами Шевченка познакомив мене в Петербурзі в 1841 р. Альманах Гребінки „Ластівка“, (каже Козачковський). Хутко після того Козачковський познайомився з Шевченком і особисто. „В часі семимісячного мого побуту в Петербурзі, (розказує він далі) Шевченко часто одвідував мене.... Розстаючись зо мною в маю 1842 р., Шевченко упередив мене, що він незвичайно лінивий листуватись; заа того я нічого не знав про нього аж до 1845 року“. („Зоря“. Л. 1889 р., с. 109, сб. 2—110, сб. 1).

українського язика і народного характеру дієвих осіб. Обидва ті твори, як нам здається, пропали¹⁾. На моє питанє в 1845 р. про поему „Слѣпая“ Шевченко сказав, що мабуть він дав її Щепкинові, і радив мені написати О. М. Бодяньському, щоб він вишукав її у Щепкина і вислав мені; але у Щепкина її не було. Про мельодраму „Невѣста“ автор оповідав мені в Петербурзі, (значиця, в кінці 1841—1/2 1842 року), що він подавав її в дирекцію імператорського театру, і що згожувались поставити її на сцені; але після всякої ймовірности вона не діждалась від автора остаточного оброблення, і в 1845 р. у його її вже не було²⁾.

Про поему (?) „Слѣпая“ та інші свої твори на великоруській мові згадує Шевченко і в листах до Кухаренка. Мало не через рік після листа до Квітки — в листі од 30 сєнтября 1842 р., Шевченко пише: „Переписав оце свою „Слѣпую“, тай плачу над нею; який мене чорт спіткав і за який гріх, що я оце сповідаюся кацапам черствим кацапським словом. — Не хочєця, дуже не хочєця мені дрюковать „Слѣпую“, але вже не маю над нею волі; та цур їй, а обридла вже вона мені. — Скомпанував я ще драму чи трагєдію в трьох актах, зовеця „Данило Рева“; не знаю, що ще з неї буде, бо ще і сам не читав: прочитаємо вдвох, як приїдете, бо я таки вас зімою сподіваюся“³⁾.

Тим часом в тому-ж таки сєнтябрі (?) 1842 р. уривок з першої драми Шевченка на великоруській мові („Никита Гайдай“) був і надрукований в „Маяку“⁴⁾ Бурачка; а наведєне місце з листа Шевченка до Кухаренка од 30 сєнтября викликає думку, що в якийсь журнал приобіцяна була і поема (?) „Слѣпая“, (хоч світу тоді і не побачила). З листа-ж до Гр. Ст. Тарновського од 25 января 1843 р. знаємо, що якийсь великоруський твір свій, (може ту саму „Слѣпую“), Шевченко сподівався надрукувати вже до Великодня 1843 р. „Обіцянку пришлю вашим дівчатам к Великодню, (пише він Тарновському), а може і ранше, коли впораюсь. Тільки не ту, що я вам писав⁵⁾, а иншу, по московському скомпановану, щоб не казали москалі, що я їх (мови) не знаю⁶⁾.

¹⁾ Надрукована перший раз у „Кієвской Старинѣ“, 1886 р. № 26, с. 310—38.

²⁾ „Зоря“ Л. 1889 р.

³⁾ „Літературно-Науковий Вістник“, Львів 1899 р. № 27, II с. 28—29. (Щє раніш в „Зорі“, Львів 1895 р. № 5, с. 88).

⁴⁾ „Маяк“, Спб. 1842 р. т. V, № 29, отдѣль I, с. 1—? (Дивись „Кобзарь Т. Шевченка въ переводѣ русскихъ поэтовъ. Изданіє подъ редакцієй Н. В. Гербєля“. Спб. 1860 р., с. 194).

⁵⁾ Щє в листі до Тарновського од 26 марта 1842 р. („Кієвская Старина“ 1883 р., № 2, с. 402, ще раніш в „Основи“ Спб. 1862 р., № 5, с. 4.

⁶⁾ „Кієвская Старина“ 1883 р. № 2, с. 404. (Щє раніш в „Основи“ 1862 р. № 5, с. 6).

З другого листа Шевченка до Кухаренка, котрий хоч без дати, але написаний був не пізніш февралю 1848 р. і мабуть таки в февралі¹⁾ бачимо, що до цієї пори Шевченко написав (після „Гамалії“) ще один великоруський твір: драму в 3 актах „Назар Стодоля“. „Скомпановав ще я, (пише Шевченко Кухаренкові), маленьку поему Гамалія, друкують в Варшаві. Як видрукують, то пришлю. І Назара Стодолю—драма в трьох актах. По московському. Буде на театрі після великодня²⁾).

Того ж 1843 р. написав Шевченко, і знов великоруською мовою, і поему „Тризна“. Віршована посьята цієї поеми княжні В. Н. Репніній („На память 9-го ноября 1843 года“) написана в Яготині, 11 ноября 1843 року. В апрілі року 1844 „Тризна“ побачила й світ, та ще в двох разом виданнях: а) в журналі „Маяк“ (Спб. 1844 р., т. 14-й, № 4, отд. I, с. 17—?)³⁾ і б) окремим виданням, що дозволене цензурою 3 апріля 1844 р., а вийшло теж в апрілі⁴⁾

Зімою (в кінці) 1843 року Шевченко читав В. Н. Репніній свою давню великоруську поему „Слѣпая“, котра була тоді вже скінчена; а о-половині року 1844 збірився її і друкувати. „Итакъ, вы рѣшається

¹⁾ Що лист цей писано в февралі, або январі 1843 року — видно ось з чого. В листі од 30 сент. 1842 р. Шевченко пише Кухаренкові, що „Чорноморський побит“ Кухаренків — „у цензурному комітеті“, а в цензурі театральній буде потім („Літ.-Наук. Вістн.“ Л. 1892 р. № 7, II, с. 28). В листі, про час написання котрого йде питання, Шевченко пише Кухаренкові: „Чорноморський побит“ вийшов з цензури так як треба. Театральний цензор сказав, що й йому не треба підписувати, коли воно буде надруковано. Я в марті місяці їду за границю — то ви напишіть, що міні робить з „Чорноморским побитом“ (там саме: с. 30). З цього видно, що лист цей писано: а) значно пізніш 30 сентября 1842 р., б) раніш марта. Якого ж року: 1843 чи 1844? З листу Шевченка до Кухаренка од 26 ноября 1844 р. відомо, що Шевченко дуже давно перед тим писав Кухаренкові: „Оце другий рік, як я с тобою не балакаю, друже мій, (пише він), (там саме: с. 30, ще раніш в „Правді“, Львів 1895 р., с. 143—4). Ще виразніш каже Шевченко в листі до Кухаренка од 23 марта 1845 р.: „Я якось оце писав до тебе, та мабуть не дійшло — або може ждеш півтора року, щоб заплатити мені так, як за твое сало, ласку і добре слово [я] заплатив. Не згадуй злого, а помяни добре, і напиши мені“. (Там саме: с. 31). Таким робом перед листом од 26 ноября 1844 року Шевченко півтора року не одповідав на лист Кухаренка, а значить лист без дати, про котрий йде мова, писано не пізній февралю 1843 року.

²⁾ „Літер.-Наук. Вістник“, Л. 1899 р. № 7, II, с. 31. (Ще раніш: в „Зорі“ Львів 1895 р., № 5, с. 88).

³⁾ „Кобзарь Т. Шевченка въ переводѣ русскихъ поэтовъ. Изданіе подъ редакціей Н. В. Гербеля“. Спб. 1860, с. 194.

⁴⁾ В листі до Бодянского од 13 мая 1844 р. Шевченко пише: „Третій тьсяденъ (тиждень) лежать оце книжки („Тризна“ та „Гамалія“) у мене“. („Русская Старина“, 1883 р. № 9, с. 639).

Що лист цей писано 13 мая, а не марта, як думав видавець цього листа, це видно перш усього з того, що у листі додані: „у суботу“, а 1844 р. 13 те число було в суботу за цілий рік тільки один раз: 13 мая. Ясно видно це і з того, що

печатать „Слѣпую“,—какъ я рада! (писала Репніна Шевченкові 19 іюня 1844 р.), Полагаю, что вы кое-что измѣнили: я нахожу, что тамъ, гдѣ говорится о любви атаманскаго сына, есть какая то темнота. *Когда вы были у насъ, я хорошо не разобрала впечатлѣнія, а сочувствіе, возбужденное красотою природы, драматическимъ концомъ поэмы вашей* помѣшало мнѣ ясно отдать себѣ отчетъ въ томъ, что казалось недо-ступнымъ моему пониманію; теперь же передаю вамъ свои замѣчанія довольно запутанно, но полагаю, что вы меня поймете. *Посвященіе прекрасно и гармонируетъ съ содержаніемъ милой Оксаночки*“¹⁾.

Поема „Тризна“ була, наскільки відомо, останнім твором Шевченка на великоруській мові не пізніш 1843 року.

Таким чином перший великоруський твір розпочав Шевченко ма-буть 1841 року, скінчивши „Гайдамаків“, (а може й „Черницю Марьяну“). Раніш 8 декабря 1841 р. твір цей (трагедія „Никита Гайдай“) не тільки було скінчено, але й перемайстровано в драму (або мелодраму) „Невѣста“ (прозою). До 8-го ж декабря 1841 р. розпочав уже Шев-ченко писати і другу великоруську драму „Слѣпая красавица“, хоч чи скінчив її коли, напевне не відомо. З споминів Козачковського знаємо, що не пізніш мая 1842 року Шевченко написав по великоруському вір-шовану поему „Слѣпая“, переробивши її мабуть з драми „Слѣпая кра-савица“. До 30 сентября 1842 р. „Слѣпую“, (хутчію поему, ніж драму), було вже переписано начисто і можна думати, приобіцяно до друку в якийсь журнал. Написав Шевченко до того часу і ще одну велико-руську (?) драму чи трагедію „Данило Рева“, хоч тільки ще начерно і навіть ще не перечитав. Не пізніш февраля 1843 року, Шевченко мав написати й ще одну великоруську таки драму „Назар Стодоля“ і нарешті не пізніш зими 1843 р. (скінчив не пізніш 11 ноября) велико-руську поему „Тризна“.

II.

Я навмисне зібрав до купи звістки про великоруські твори Шев-ченка 1841—3 років, не згадуючи між ними про українські: Гамалію, Розриту Могилу (?) і 2-ге видання Кобзаря. Зібрані до купи вели-коруські твори Шевченка за ці роки кидають сумне й зовсім неспо-діване світло на кілька літ в житті поета. Одірваний од рідного краю,

в листі од 29-го іюня 1844 р. Шевченко пише Бодянському: „уже другий місяць, як жду од вас звістки хоч якої небудь, нема тай годі; чи получили ви Тризну і Гамалія, чи ні“ („Русская Старина“, Спб. 1883 р., № 9, с. 640). Видавець листа недочитався і поставив „марта“ наздогад, що видко з того, що слово „марта“ на-друковано в скобках з значком запитання: „(марта?)“

¹⁾ „Кіевская Старина“, 1897 р., № 2, с. 160.

(Шевченко допіро на весні 1843 року побував на Україні) — піднятий на сміх де-ким з публіки та критиків за свою „мертву“ „мужицьку“ мову і мертві козацькі та сірі „мужицькі“ теми (сюжети), йдучи може слідом за Гребінкою та Квіткою, що за для економічних причин писали і друкували найбільш на великоруській мові, обертаючись на решті і на Україні серед кругів змосковцених і обрусителів, що по українському часом й зовсім не вміли (от як хоч би В. Н. Репніна), — Шевченко захотів показати, що він зможе — коли схоче — незгірш писати і живою панською мовою — мовою великоруською. Даремно весь наклад „Кобзаря“ і „Гайдамаків“ розійшовся незвичайно хутко, даремно де-хто з приятелів радив Шевченкові плювати на дитяче знущання великоруських критиків та благородної і великоруської публіки і писати по українському, — великоруська критика та „благородна“ публіка зробили своє діло — страшенно вразили серце і величезну амбіцію поета... І Шевченко од погорди і презирства переходив до роспачу і нарікання, од заміру писати тільки „мертвим словом“ — по українському та бути „мужицьким“ поетом — до багатьох спроб і палкого бажання написати щось незвичайне і великоруською мовою і тим доказати своє... І треба було цілі чотири роки та нового знущання публіки та критиків, вже з великоруських творів поета, і гіркого зневіря у своїй не здатности до писання великоруською мовою, нових болючих вражінь в рідному краї і різкого перелому та zarazом великого поступу в цілому світогляді поета, — щоб він знов і рішуче вернувся до творчости на рідній мові, і через якийсь час — тільки на рідній... Цю двоїсту психологію поета бачимо з його ж власних творів і листів та з листів до Шевченка його приятелів. З білью в серці, але zarazом й з гордим презирством і іронією відповідає Шевченко своїм великоруським критикам і „благородній“ публіці, в віршованій передмові до своїх „Гайдамаків“, що має дату „С.-Петербургъ 1841. апрѣля 7" ¹⁾, що тільки на Україні, тільки од своїх же не діждеться поет хоч од де-кого — теплого слова привіту і співчуття за свою нову послугу. Од великоруської ж публіки та критики він же тільки глузування з мови і сюжета (теми) та лукавих порад...

Сини мої! орли мої!
Летіть в Україну!
Хоч і лихо зустрінеться,
Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дасть погибати;
А тут... а тут ²⁾... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,

То зустрівши насміються,
Такі, бачте, люде,
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять...
А що ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Ползузють, покешкують,
Тай кинуть під лаву".

¹⁾ „Гайдамаки. Поэма Т. Шевченка“. Спб. 1841 р., с. 18.

²⁾ На чужині — в Петербурзі, в Москвіщині.

З чого ж буде, на думку поета, глузувати та кепкувати великоруська публіка та критика? З „мертвої (української) мови поеми і мертвої ж та плаксивої, придатної хіба для старців (кобзарів) теми — з минулого що не вернеться та з героями — у „постолах“ та „сіряках“.

*Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько ¹⁾ встане
Та розкаже по-нашому ²⁾
Про свої гетьмани.
А то дурень розкаже
Мертвими словами ³⁾,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!*

Били, а не вчили.
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили
Більш нічого не осталося
Тай ті розривають;
А він хоче щоб слухали
Як старці співають!
Дарма праця-пане-брате“.

Шевченко іронізує з модних живих неплаксивих та „благородних“ тем та героїв великоруської поезії того часу:

Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,—
Співай про „Матрьошу“,
Про „Паратию радість нашу“,
Султан, паркет, шпори,—
От де слава!...

Публиці та критиці, вихованій на таких веселих та благородних темах та героях, де вже було справді зрозуміти і полюбити „плаксиву та демократичну поезію Шевченка, з її героями у „постолах“ та „сіряках“. І не диво, що ця публіка та критика докоряє поетові:

...А то співа:

„Грає сине море“,
А сам плаче; за тобою
І твоя громада
У сіряках!...“

І Шевченко з іронією та гордим презирством дякує „мудрим“ критикам за їх теплу, „розумну“ та нещиру раду:

*Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки шкода.—
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брежню підбите.*

Вибачайте .. Кричіть собі!
Я слухать не буду,
Тай до себе не покличу,—
Ви розумні люди,
А я дурень“;

Поет обіцяє й далі йти своєю дорогою, хоч би й довелося йому не знайти співчуття, застаючись самотнім:

¹⁾ Автор. (Зр. раніш: „Сини мої, Гайдамаки“!)

²⁾ По великоруському.

³⁾ Це б то: по українському.

один собі

У моїй хатині,
Заспіваю, заридаю,
Як мала дитина!

Зробивши далі кілька яскравих ескізів в стилі своєї козацької поезії, Шевченко обриває ці ескізи — малюнки словами, повними почуття ваги й краси своїх творів, творчого задоволення надії:

„І я дивлюсь-поглядаю, Сміюся сльозами,— Дивлюся, сміюся, дрібні утираю: Я не самотній, є з ким в світі жити! У моїй хатині як в степу безкраїм,	Козацтво гуляє, байрак гомонить; У мєї хатині синє море грає, Могила сумує, тополя шумить, Тихесенько „Гриця“ дівчина співає, — Я не самотній, є з ким вік дожить!
--	--

Малюнки і люде, утворені творчою фантазією поета — не дадуть йому, хоче сказати Шевченко, почувати себе самотнім, не покинуть його самотнім, замінять для його співчуття, публіку та критику. В цій творчій, любій праці, в праці на сумні рідні теми, на мові, для кого мертвій, а для його живій та до того ж поет знайде і свою нагороду: своє „добро“, свої „гроші“ (?), свою „славу“. І Шевченко ще раз іронічно дякує своїх мудрих критиків за їх „лукаву“ раду:

„От де моє добро, гроші,
От де моя слава ¹⁾!
А за раду—спасибі вам
За раду лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова
Щоб виливать журбу, сльози“.

Коли ж „сини“ його „Гайдамаки“ знайдуть хоч одного старого козака, що расплачеться, читаючи думи — сльози поета про минуле, — то цього буде для його більш ніж досить. — Він „мужичий“ поет, що пише „мертвою“ „мужичою“ мовою, буде почувати себе не тільки рівним з „панами“, а навіть більш могутним, більш щасливим ніж „пани“:

„Бувайте здорові! Піду синів випровожать В далеку дорогу ²⁾ . Нехай ідуть; може найдуть Козака старого,	Що привіта моїх діток Старими сльозами,— Буде з мене. Скажу ще раз: ³⁾ Пан я над панами ⁴⁾ !
--	---

1) Зрівняйте раніш:

„Коли хочеш грошей
Та шей слави- того дива“.

2) „Гайдамаків“ — на Україну.

3) Перший раз у „Кобзарі“ в „Думи мої, думи мої“:
„Одку сльозу з очей карих
И... пан над панами!“

4) „Гайдамаки“ Спб. 1841, с. 14—15.

Шевченко присвячує своїх „Гайдамаків“ В. М. Григоровичу, голові Петербурської Академії Малярства, присвячує не тільки через те, що той був для його немов рідний батько „при лихій годині“, а ще й тому, що Григорович —

— душа щира
Козацького роду;
Не одцуравсь того слова
Що мати співала,
Як малого повивала,

З малим розмовляла;
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуючи
Співає під тинном“...

На задній друкованій обгортці до тих же самих „Гайдамаків“ (СПБ. 1841 р.), Шевченко писав до „Панивъ субскрибентивъ“, іронічно пояснюючи, через що він не додержав обіцянки, (зробленої во оголошенні?) надрукувати, як був тоді звичай, в кінці книжки фамилії „субскрибентив“, — писав між иншим ось що: „все б то це ничего, чого не трапляєця на вику, все це буває, якъ на довгій ныви; та ось льхо мени на безголовья, есть ше и таки паничи, що соромились свою благородну фамилію (Кирпа-Гнучкошиенко-въ)¹⁾ и надруковать въ мужыцкій книжци Далеби правда!“

Ще перш ніж вийшли з друку „Гайдамаки“ Шевченка, Г. Квітка в листі од 22 ноября 1841 р. писав йому: „Спасибі Вамъ, що не дивитесь у-вічі оттим дурням кацапам, що не вмівши нашої мови і не розібравши у неї (!) ничго, кричать мов жиди у шабаш: „што, да што это навернякано? Мы не понимаемъ ста ничего!“ Спасибі, що пиете на се, да не перестаете писати. Пишіть, пишіть! Нехай Вам, Господь поможе!²⁾ А тим часом, тоді ж таки Шевченко сидить над великоруськими драмами, (як я згадував вже раніш), і про це пише і Квітці, як раніш, так і в своїй відповіді на тільки ще згаданий лист Квітчин — у листі од 8 декабря 1841 р. Уривок одної великоруської драми („Никита Гайдай = „Невъста“) Шевченко посилає навіть тому ж самому Квітці для друку в „Молодику“, хоч Квітка просив його прислати для „Молодика“ тільки українські твори, повідомляючи, що „московські штучки і вірші є преотмѣнные-ста, і усі шлють їх Вецькому³⁾. „Ще посилаю вам кацапські вірші своєї роботи, (писав Шевченко Квітці од 8 декабря 1841 р.); коли доладне що, то друкуйте, а коли ні, то закуріть люльку, коли люльку курите. Це, бачте, пісня з моєї драми „Невъста“... Я ще одну драму майструю, назовецця „Слѣпая Красавиця“. Незнаю, що з неї буде. Боюсь, щоб не сказали москалі — *таиваіс sujet*, бо вони, бачте, українського простого биту. Ну, та цур їм,

¹⁾ Поет хоче завважити на те, що ці „благородні“ паничі — перевертні українці

²⁾ „Киевская Старина“, 1900 р. № 9, с. 298.

³⁾ Там само, с. 299.

москалям!"¹⁾ 29. априля 1842 р., одержавши од Шевченка „Гайдамаків“, Квітка знов просить його писати (і писати як найбільше) по українському: „Ну оже (отже?) так що порадували Ви нас своїми Гайдамаками! Як кажу: читаеш, та й облизуєся. Як-раз к великодню прислали Ви нам свою писанку, а я зараз і розіслав по рукам. Так Артемовський аж підскакує та хвалить. Як такого добра не хвалить? Пишіть-же, паничу, у усю руку. Напишіть ще таке, *дайте віддохнути від московських брехень*,... Пишіть-же, пишть ще; потішайте наші душі таким смашним“²⁾.

А Шевченко тим часом збирається друкувати в „Маяку“ свою великоруську драму „Никита Гайдай“ та пише „Слѣпую“! та знов (великоруську?) драму „Данило Рева“!.. Не дуже він, правда, задоволений з їх, написавши. „Переписав оце свою „Слѣпую“, тай плачу над нею, (пише він 30 сентября р. 1842-го Кухаренкові), який мене чорт спиткав і за який *пріх* ще я оце сповідаюсь кацанам черствим кацапським словом. Лихо, брате отамане, ей богу лихо; це правда, що окроме Бога і чорта в душі нашій єсть ще щось таке, таке страшне, що аж холод іде по серцеві, як хоч трошки його розкриєш, — цур йому; мене тут і земляки і не-земляки зовуть дурним, воно правда, але що я можу робить, хіба ж я винен, що я уродився не кацаном або не французом. Що нам робить, отамане брате: прать против рожна чи закопая заживо в землю; не хочєця, дуже не хочєця мені друкувать „Слѣпую“, але вже не маю над нею волі, — та цур їй, а обридла вже вона мені“³⁾. Але тим часом по-українському не пише Шевченко майже нічого, а по великоруському знов жарить драму „Назар Стодоля“ і повідомляє Кухаренка (мабуть у февралі 1843 р.), що драма ця „буде на театрі після великодня“...⁴⁾

„Чудний чоловік тай годі“, сказав би хто, дивлячись з боку на всю цю сумну історію... Що ж таке робиться з поетом справді? На віщо він марнує час і працю? Чого він хоче? Ясну відповідь на це, а разом і вказівку на ту велику трагічну боротьбу, яка йшла в той час в душі поета знаходимо в листі Шевченка до Гр. Ст. Тарновського од 25 январа 1843 р.: „Спасибі вам, (пише Шевченко) і за ласкаве слово про дітей моїх — „Гайдамаків“. Пустив я їх у люде, а до ції пори ще ніхто й спасибі не сказав. *Може там над нею сміються, так як тут москалі*. Зовуть мене интузіастом, сірич дурнем. Бог їм

¹⁾ „Кіевская Старина“, 1894 р., № 2, с. 323.

²⁾ „Кіевская Старина“, 1900 р., № 9, с. 300.

³⁾ „Літературно-Науковий Вістник“, Львів 1899 р., № 7, II с. 28–29. (Ще ранійш в „Зорі“, Львів 1895 р., № 5).

⁴⁾ „Літ.-Наук. Вістник“, 1899 р., № 7, II с. 30. (Ще ранійш в „Зорі“, Львів 1895 р., № 5, с. 88).

видить! *Нехай я буду мужицький поет, аби тільки поет*, то мені більше нічого й не треба. *Нехай собака лає — вітер рознесе*. Ви, спасибі вам, боїтеся мені розказувати про людей — цур їм! Покоштував я уже цього меду, щоб він скис!

...Обіцянку *примлю* вашим дівчатам *к Великодню*, а може і раніше, коли впораюсь. Тільки не ту, що я вам писав, а *иншу*, по московському скомпоновану, щоб не казали москалі, що я їх язика не знаю¹⁾. Почав „за здорові“, а скінчив „за упокой“!..

Хотілося, як бачимо, довести свого! І для цього весь 1843 р. Шевченко тратить знов на „кацапські“ твори, і не написавши так таки нічого по українському, по „московському“ успів написати ще одну поему „Тризна“!

III.

Те ж раздвоєне бачимо в Шевченкові, хоч і в слабшій вже мірі, і далі — у 1844 — 5 роках. 19 лютого 1844 р. Шевченко пише по українському „Чигирин“, а в марті і апрілі друкує українську поему „Гамалія“ та великоруську поему „Тризна“, і збирається друкувати другу великоруську ж поему „Слѣпая“... 6 мая Шевченко пише по українському „Сову“, а 13 мая 1844 — р. в листі до Бодяньського просить його взяти на себе історичну частину українського тексту до „Живописной Украины“. „На виды и на людской бытъ, (пише він), текстъ буду самъ писать, або Кулиша просытыму, а на исторію потурбуйтесь, будьте ласкавы, вы писать, три листочки въ годъ, тилько по нашому, щоб тямлы безглузді кацапы!“²⁾

Але разом Шевченко посилає через Бодяньського в Москву на продаж не тільки свою „Гамалію“, але й „Тризну“, назначивши ціну на останню як раз у два рази дорожчу, ніж за першого: „Отдайте Тризну по копѣ, а Гамалію по пѣвкопѣ серебром, (пише він)³⁾. Через недовгий час Шевченко цікавиться, як привітала обидва недавно друковані твори критика: „Чи получили ви Тризну і Гамалія, чи ні, (пише він Бодяньському 29-го іюня 1844 р.), і як там у вас їх привитали, скажіть міні, будьте ласкаві!“⁴⁾

З останнім питанням звертався Шевченко, як можна думати, ще раніш і до В. Н. Репніної, у листі, котрий на жаль не зберігся до нашого часу, жалкуючись на те, що в Петербурзі „Тризну“ „не оцѣ-

¹⁾ „Кіевская Старина“, 1883 р., № 2, с. 404. (Ще раніш в „Основи“ 1862 р., № 5, с. 6).

²⁾ „Русская Старина“ 1883 р., № 9, с. 639.

³⁾ Там само.

⁴⁾ Там само.

нили“; але заразом у цім самім листі радив (можна думати). Репніній вивчити „малоросійській языкъ“... Так можна гадати, читаючи лист — відповідь Репніної. „И здѣсь мало кто оцѣнилъ вашу „Тризну“. (пише вона Шевченкові 19 юня 1844 р.)... Я непремѣнно примусь за малоросійській языкъ: я хочу наслаждатися всѣми вашими цвѣтами и представляю, какъ будетъ грудь болѣть отъ чтенія... „Совы“¹⁾). Холодною водою обілляла поета великоруська критика за поему „Тризна“, але й ця несподівана ним холодна купіль не зовсім, здається, вилічила його од химерного бажання бути заразом і „мужицьким“ і „панським“ — і українським і великоруським поетом. Є слід, що ще 1845 року, вже цілком вернувшись на національний ґрунт, скінчивши Академію і проживаючи на Україні, — Шевченко пише у Києві великоруською мовою, прозою повість „Варнакъ“²⁾ і тільки цей твір був як можна думати, останнім твором Шевченка, писаним великоруською мовою до заслання. В кінці ж 1845 року, яким датована повість „Варнак“, Шевченко вже добре зрозумів, що з його такий великоруський поет, як з клочча батіг. Це знаємо з споминів про Шевченка А. Чужбінського. „Считаю обязанностью упомянуть объ одномъ обстоятельстве, (каже Чужбинський), которое освѣщаетъ съ чрезвычайно важной стороны личность Шевченка. Напечатано было его

¹⁾ „Кіевская Старина“ 1897 р. № 2, с. 159 та 160.

²⁾ „Основа“ Спб. 1882 р., № 3, с. 142. Зрівн. „Кіевскую Старину“, 1886 р., № 7-й, с. 442: дату під „Варнаком“: „1845 года, Кіев“.

О. Я. Кониськый каже („Проба“, с. 14): „Що до повісті „Варнак“, так досить прочитати деякі листи Шевченка до Заліського, щоб впевнитися, що „Варнака“ Тарас написав не в Києві, а в Новопетровському, і не 1845, а 1853 р.“ — На жаль, з листів цих видно тільки те, що повість цю написав Шевченко *раніш* 20 мая 1853 р., а коли саме написав — невидко. (Див. „Кіевскую Старину“ 1883 р., № 1, с. 167—8; зр. № 3, с. 618). Опріч „Варнака“ у 1844—6 роках Шевченко написав ще по великоруському тільки повість „Наймичка“, котру написано, коли вірити даті, 25 февраля 1844 р., це б то тільки через 6 днів після того, як написано по українському „Чигирин“ („Основа“, Спб. 1862 р., № 3, с. 142. Зрівняйте „Кіевскую Старину“, 1886 р., № 9 й, с. 36: дата під „Наймичкою“ „25 февраля 1844 р. Переяслав“).

Покійний О. Я. Кониський думав, що в даті — помилка, або дата навмисне вудумана Шевченком, щоб сховати кінці в воду — заховати те, що повість писано тоді, як автор її не мав права писати. („Проба улаштування хронології до творів Тараса Шевченка“ Частина 1-ша, відбитка без року, (Львів 1895 р., с. 10—13). Остання думка — сама по собі фантастична, а доводи Кониського не витримують критики. „Памятаючи, що під „Наймичкою“ стоїть дата 25 лютого 1844“ („в Переяславль“), згадаймо, (каже Кониський), що 19 того ж лютого Шевченко був в Москві і там написав „Чигирин“. Від Москви до Переяслава 900 верстов (128 миль). Нехай з Москви Шевченко виїхав 20, а до Переяслава дістався у вечері 24 лютого, так і то річ неможлива, щоб за 5—6 день можна було того часу, на провесні, саме в рослутицю, їхати що дня, хоча б і почтовими кіньми, по 180 верстові“ („Проба“.

русское стихотвореніе „Тризна“. Онъ нашель его (у 1845 році) у меня и засмѣялся своимъ симпатичнымъ смѣхомъ.

— Ти читав? спросилъ онъ, и на утвердительный мой отвѣтъ прибавилъ: отъ треба було вискочить, як Пилип з конопель.

Чому не писать, коли сверблять руки, а друковать не годилось.

— Говоря правду, ты лучше пишешь по нашему.

— Отъ спасибі! А де хто хотів одурить мене, зачепить, знаєш, авторське самолюбіе, так я ж і сам бачу. Швець знає своє шевство, а у кравецтво не мішайся“, прибавилъ онъ съ улыбкою. Бросивъ книгу, онъ улегся на кровать.

— Нехай йому цур¹⁾.

У 1846—50 роках Шевченко не писав по великоруському нічого; і можна думати, що до великоруської мови він вернувся тільки 1853 р., вернувся тоді, як, наляканий доносами та трусами, боявся писати рідною мовою і нічого не писав нею.

Щоб доказати, що він знає і великоруську мову, Шевченко потратив мало не чотирі роки, потратив свідомо і систематично і доказав тільки те, що бути великоруським поетом він не міг, хоч би й хотів: мову цю знав далеко гірше ніж рідну і замість поезії здужав написати нею — тільки віршовану прозу, або сантіментальну риторіку. А роки тим часом звелися ні на що, потрачені на твори бліді і нікому непотрібні.

с. 12). Все це—свята правда. Але ж автор її забувся, що опріч Переяславля Полтавського, (про котрий він говорить), є ще в Росії Переяславль Владимирської губернії.

Далеко більш подібне до правди, що в даті написання „Наймички“ великоруською мовою може бути справді помилка в році, або дні. Переяславль Владимирської губ. не більш як 175 верстов од Москви; і Шевченко мав певну змогу 19 лютого бути в Москві, а 25-го в Переяславлі. Це тим більш могло бути, що про те, де пробував Шевченко од 19-го лютого до половини апріля 1844 р. — ми нічого не знаємо. (Лист Шевченка до Бодяньського; ссилаючись на котрий Кониський думає, що 26 февраля Шевченко був в Петербурзі, (Кониський, „Жизнь Т. Г. Шевченка“ Одесса 1898 г., с. 171), - писано 13 мая, а не 13 марта, і цей лист свідчить тільки про те, що Шевченко був у Петербурзі 21-го апріля 1844 року. Коли ж в даті — помилка, то хутчі в дні або році, в якім написано повість, ніж в місяці та в місці, де її написано. Дуже може бути, що дату написання великоруської повісти „Наймичка“ треба читати: 2—5 февраля 1844 Переяслав, (на жаль нема сліду, що в цю пору Шевченко був в Переяславлі Полтавським, — хутчі не був), — або „25 февраля 1846 Переяславль“. (Рік міг бути і не записаним сразу, а дописаним пізніш — з памяти: і тут могла трапитись помилка). Що до де-яких місць в „Наймичці“, котрі міг Шевченко написати тільки на засланні і на котрі так налягає О. Кониський („Проба“, с. 13) — то вони не стоять у суперечці з датою написання цієї повісти і свідчать тільки про те, що на засланні повість цю було виправлено чи перероблено.

¹⁾ „Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ“. А. Чубинскаго Спб. 1861, с. 13—14. (Що ця розмова була 1845 року, видно з контексту: зрівняній ст. 12, 13, 14 і 17-ту).

4 драми, 2 поеми і 2 повісті — здатні були на одно — мишам на сніданне. Про їх можна сказати те, що сказав Куліш, в своїй редакції автобіографії Шевченка, про гірке життя поета взагалі: „Скільки лѣтъ потерянныхъ! сколько цвѣтовъ увядшихъ!“. Великоруська критика, що так радила перше поетові писати по великоруському, прочитавши спроби його великоруською мовою, не дуже зраділа з їх, бо не знайшла в їх артистичности. І поет забачивши, що з писання його по великоруському — нічого не виходить, — кинув химерне бажання — стати разом і українським і великоруським поетом — і знов цілком вернувся до рідної мови.

Хто знає, скажемо, що сталося б з Шевченком, як би його великоруські твори вийшли були такими ж вдатними — талановитими, як і українські: може бути, що Україна втратила б його (як свого поета) на віки...

Ю. Тиховський.

З високих гір сніги сповзали
Від промінів палких,
Місця нагріті зоставляли
Й слъозами крили їх.
І мовчки сунулись в долину,
Прозорі і бліді,
Квітчали мерзлую шипшину
Й зникали у воді.
З мутною мішался водою,
Тікали по яру,
Співали з шумом і журбою
Про гори, блисків гру.

Про те щасливеє лежання,
Що було на горі,
Про світ і з небом милування
У-ранці на зорі.
Співали журно... і з огчаєм
Долину прокляли,
Високі скелі звали раєм,
Де мріяли й жили.
І слъози чистіі скотились
З високих гір до них,
В обіймах радості зустрілись
І спів журби затих...

ОЛЕНА ЖУРЛИВА.



БУРЖУАЗІЯ І НАЦІОНАЛІЗМ ¹⁾.

В 7—8 числі „Української Хати“ була уміщена дискусивне стаття д. К. „Класова боротьба і національна солідарність“. Питання, порушене в ній, дуже цікаве, але з тими думками, які підносить в ній автор, трудно погодитись. Я помину ті неточности і суперечности, яких багато в статті, і перекажу коротенько її зміст. Д. К. констатує факт, що у нас нема ще ні буржуазії, ні пролетаріату, і приходиться до висновку, що відсутність диференціації на класи дуже шкодить українському рухові. „Наш український рух тим і слабкий, такий та млявий, що у нас і досі нема своєї буржуазії“, каже автор на ст. 383. Коли б була у нас своя буржуазія, вона б постачала і кошти на школи, лікарні то що, і свідомих освічених робітників на українську ниву... „як би не дивитись на буржуазію, як би вона врешті не експлуатувала народно-пролетарські верстви суспільства, а все таки вона де-що і дає цьому народові“... „Визискуючи пролетарські та селянські верстви і викручуючи з них матеріяльні засоби для свого життя, вона потроху повертає ці самі кошти в народ, роблячи усякі жертви на лікарні, школи і взагалі на освіту“ (382). Отже буржуазія користна народові, і тому треба тільки жадати, щоб як скорше народились „на нашій не своїй землі“ свої буржуї; та навіть і жадати цього не треба, бо „незалежно од нашої волі буде і українська буржуазія, і український пролетаріат, і т. п.“. Очевидно, коли „незалежно од нашої волі“ українське громадянство диференціюється на буржуазію і пролетаріат, то так же незалежно від нас явиться і наслідок цієї диференціації — класова боротьба, в якій буржуазія і пролетаріат стануть один проти одного як вороги. Класова боротьба дуже пошкодить українському рухові, коли ворожі класи не будуть мати ніяких спільних інтересів; значить, треба якось з'єднати те, що не дається з'єднати, зробити так, щоб буржуазія і пролетаріат, — вовк і ягня, жили вкупі і не сварились, принаймні не гостро сварились. Щоб досягти цієї мети, автор робить „скачокъ изъ царства логической необходимости въ царство свободы“ і пропонує пірву між буржуазією і пролетаріатом загатити націоналізмом. „Єдиним засобом на нашу думку, каже автор на ст. 390, солідаризувати різноплеменне та різнокласове суспільство на Україні — є національна українська ідея, проїнявшися якою українське і не

¹⁾ Стаття д. А. Товкачевського є перший відгук на цікаве питання, порушене д. К. в № 7—8 „Укр. Хати“. Не висловляючи поки що свого погляду, редакція охоче буде давати місце в журналі думкам в цій важній справі, хоч як-би вони були не однакові. *Ред.*

українське суспільство збагатять українську культуру і піднімуть культурний рівень занепавшого українського народу".

Такий в кількох словах зміст вищеназваної статті.

Головна помилка автора, через яку він прийшов до хибних (як побачимо далі) висновків, в тім, що він поплутав буржуазію, клас капіталістів, з буржуазною інтелігенцією, котра, завдяки достатку матеріальних засобів, скористувалась з добутків науки і штуки і зуміла стати, як то кажуть, нарівні з віком.

Буржуазія, як така, як клас, має одно завдання — визискувати робітників. Це завдання безпосередно виходить з того становища, яке займає буржуазія в сучасній капіталістичній громаді. Вона володіє капіталом (краще, матеріальним добром, яке суть втілення того громадського відношення, що зоветься капіталом) — і тільки це робить її класом. Вимоги буржуазії є вимогами капітала, а ціль капітала відома: *minimum* зарібною плати і *maximum* додаткової цінності. По своїй природі капітал, як каже Маркс, є „самозростаюча цінність“, гроші, що приносять ще більше грошей. Такий він і в Росії, і в Англії, і в Германії, і цілому світі. Природа капітала інтернаціональна; такою ж інтернаціональною є й буржуазія, як клас. „Рускій заяць такої же какъ и англійскій, и нѣмецкій“, казав Щедрин по нарідинях російської буржуазії.

Буржуа, як такий, не має ні жалю, ні спочуття, ні якихсь ідеальних завдань, і взагалі — ніяких завдань, крім одного — наживи. Як каже Маркс в імені робітника, „в грошових справах нема місця добротливості“. Звертаючись до капіталіста, робітник каже далі: „Ти можеш бути зразковим громадянином, можеш бути членом в громаді для охорони звірят, можеш, крім того, славитися святостю свого життя, але в тієї істоти, якою ти є відносно мене, нема серця в грудях. Калатанне, яке там чути, є калатанне мого власного серця“. Це чудова характеристика буржуазії і разом приклад, як треба класові риси характеру людини відріжнити від загально-людських і національних. Не можна сказати, щоб усі капіталісти, як люде, стояли нижче загального етичного рівня, про те ціла історія капіталізму свідчить, що в визискуванні робітників вони переходили не лише етичні, але фізичні норми, коли тільки не натикались на опір з боку робітників. Кривава історія початкового зібрання капіталу, невпинна боротьба робітників за поліпшення санітарних умов праці, за скорочення робочого дня то-що аж надто голосно промовляють за те, що на буржуазію, як на клас, можна покладатись тільки там, де ходить о збільшення її доходів. Буржуазія перекинетесь в яку хочете личину, аби досягти своєї головної мети; вона гостро обстоюватиме й раціоналізм, але знов же таки тільки в тім разі, коли з цього обстоювання буде для неї

якась матеріальна користь. Буржуазія всіх держав при народинах капіталізму була національною, але через що? Через те, що держава утворювала ринок для її товарів. Російські капіталісти, напр., і досі кричать, що треба підтримувати рідну промисловість, але їми керує при цьому не любов до народу, не пеклування про його потреби, а бажання охоронити себе від конкуренції і дістати від уряду субсидію. Капіталісти знають, що їх виробі і гірші, й дорожчі від закордонних, і тому вимагають від уряду підвищення мита, виправдовуючи свої вимоги народнім добробутом. Так само буржуазія переймається націоналізмом і тоді, коли внутрішні ринки переповнені і відчувається потреба в зовнішніх. Націоналізм властивий буржуазії не як ціль, а як засіб.

Досі ми говорили про буржуазію тільки як про клас. Очевидно, що чиста, коли можна так висловитись, буржуазія є наукова абстракція. Крім типичних класових рис характеру, буржуа має ще й індивідуальні. Як людина, він може симпатизувати народові, може бути навіть щедрим для нього, але це вже його власна справа. Такі добросердні буржуї, у яких загально-людські чуття переважають класові, є винятком; загалом беручи, поміч їх народів нікчемна.

Надаючи буржуазії великої волі в національнім розвою, автор плутає поняття буржуазії і інтелігенції, яка народжується не *завдяки* капіталізму, а *не зважаючи* на капіталізм. Ідеали буржуазії і інтелігенції, хоч би й буржуазної, цілком протилежні. Ті етичні підвалини, на які опирається інтелігенція, капіталізм не розвиває, а нищить. Це бачимо хоч би на прикладі університетської молоді. Поки вона не подається на службу капіталові, доти вона революційна; посидить вона рік-два на службі у капітала — і увесь революційний запал пропав.

Отже коли б навіть у нас і була буржуазія, то від неї мала б була поміч українському рухові, але річ в тім, що *національно-української* буржуазії, це б то буржуазії, наліплюючої на свої вимоги українську марку, у нас і бути не може. У нас капіталіст не має ніякої рації прикидуватись українцем, бо його виробі розходяться не по українській території, а по російській. Щоб у нас була своя буржуазія, треба, щоб український люд бойкотував не-українські виробі, а він очевидно цього не зробить; треба, щоб він обстоював інтереси своїх підприємців в зовнішній торгівлі, а це ще більше неможливо. Наших капіталістів бере під свою високу руку російський уряд; очевидно, що вони тільки з ним і рахуються, а що там думає про них український нарід — їм про те байдуже.

Навіть в Галичині, де український нарід і національно, і політично більш відокремлений від сусідніх націй, ніж то є в Росії, нема української буржуазії. Єдиний український фабрикант Білинський зане-

пав, кажуть, на грошеві сухоти, хоч він і допомагає ріжним українським інституціям, а в українських часописях друкуються заклики купувати тутки тільки з фабрики Білинського. Товарний ринок керується своїми законами, і ні патріотичні чуття, ні докази, що жити паразітом на чужому тілі ганебно, не в силі змінити цих законів.

З д. К. можна погодитись тільки в тім, що нас не обмине процес класової диференціації. У нас буде буржуазія (тільки не „українська“, а „общеруська“), і пролетаріят, але від цього не буде користи українському рухові, як то гадає автор, а хіба тільки шкода!

З розвитком капіталізму на українській території збільшиться вплив міста і фабрики. Фабрика й місто і тепер є найсильнішими джерелами русифікації, дужчими навіть від москалів і школи, а що ж доперва буде тоді, коли їх вплив збільшиться! Класова боротьба не так уже щільно в'яжеться з національним питанням, щоб про його не можна було забути. Класова боротьба несвідомо провадиться в національних формах, але там, де національне питання відлучилось від робітничого, їх сполучити трудно. Можливо, що робітники на своєму прапорі побіч звичайного гасла „Восьмигодинний робочий день“, напишуть ще й спеціально українські, але національне гасло буде тут латкою, приштою білими нитками. Соціяльне становище робітників примушує їх забувати про свою національність, на скільки вона не проявляється інстинктивно, а у нас цьому допоможуть ще й політичні умови нашого життя. З такими нетривкими національними і політичними межами, які є між українцями та великорусами, капіталізм зовсім не рахується. Коли у нас ширше розвинеться промисловість, можна з певністю сказати, що значна частина (а може й більшість) наших робітників буде працювати в Росії, зрозуміло, що в таким разі вони скорше стануть „космополітами“ (властиво „общерусами“), ніж українцями.

З розвитком капіталізму збільшиться кількість великорусів на українській території: їх запровадить до нас надія заробітку. Український селянин, який досі чув російську мову тільки в школі та від панів, почує її і на улиці, і скрізь. Тепер українська мова і звичаї, загалом беручи, висміюються тільки по за межами України, тоді вони будуть нищитись в самому серці її. Чого насильно не винищили ще школа й москалі, те природно винищить місто і фабрика.

Але може чи не найбільшою шкодою, яку може принести з собою капіталізм, буде зменшення до minimum'a нашого селянства. Досі село було практичним ґрунтом українства, нагадувало інтелігенції, що український народ ще існує, українська ідея не плід недужої уяви. Зруйнувати це кубло націоналізму — і українство швидко перейде з життя на шпальти історії. Повертаючи селян в пролетаріят та мало-

земельних, капіталізм вириває ґрунт з під українства, загрожує повернути увесь український рух в нівець.

Така то благодать Божа для українства отой капіталізм! Наслідків його розвитку не можна уникнути в той спосіб, в який гадає автор, це б то звертаючись до морального чуття буржуїв: такий спосіб вирахований на рідкі випадки, на винятки з загального правила. Проти живої економічної сили треба поставити силу не моралі, а економічної організації, яка б дала змогу українському селянинові жити у себе дома, а не никати за заробітками десь по російських фабриках, по Сибіру і навіть по Америці. Як визволення робітників є ділом самих робітників, так духове і матеріальне визволення українського народу є ділом не буржуазії, а самого народу.

А. Товначевський.

НА ВЕЛИКИМ ШЛЯХУ.

(Про письменство наше в р. 1909).

Згадавши про рідне письменство — входимо в найкращу сферу нашого життя, входимо в новий світ, де все життя відбивається в принадних картинах на великому світлому полотнищі мистецтва. І тому можемо і мусимо говорити словами не звичайними, яких не знаходимо в буденному обороті людської словесности. Коли в розбурханому морі бачимо хоч невеликий острівець або корабель, то радіємо, знесилені, надією на порятунк і пристановище. Острівець українського письменства серед вселюдського океану зеленіє принадою свіжістю, і душа наша спочиває. А коли не можна зрівняти з островцем наше бездомне письменство — що ніяк не нагріє собі місця для вільного росту і розвитку, а мусить рушати з місця на місце, мусить ховатись з кутка в куток, мусить пірнати під воду і потім все таки працею невтомних полипів виносить на поверхність вигадливо гарними узорами, принадою окресленими грифами — то зрівняймо його з маленькими, а дужим, кораблем, що несе нас по розхвильованій стихії в будучину, через страшні прірви до зелених берегів ідеала. І коли глянути на шлях, пройдений нашим письменством минулого року, то мусимо з утіхою сказати, що він виріс вперед і вище; хоч не багато, але виріс. І простує по йому наш корабель окрилений мрією, озброєний думкою, зогрітий надхненням, внутрішньою силою і змаганням до руху, творчости. І одкриває і розгортає нову велику сферу людського існування через творчість народу, що воскресла для неї. Народ має в собі остільки своєрідних особливостей, захованих в глибині душі скарбів думки і краси,

що коли умілою і мистецькою рукою торкнутися струни його духовної ліри, то зазвучить вона по-новому, так, як *ще ні один инший елемент всесвіту не звучав*. Не диво, що український дух виявляється в принадному світлі, виблискує незнаним ще сявом думки, — бо це великий, складний в своїй грандіозности організм, з безліччю внутрішніх процесів руху, з безліччю тонких і чарівних нюансів настрою. І коли вся ця внутрішня, потенціальна художність оживає, то з'являються дивовижні, наче несподівані квітки творчости, то з'являється надія на багатий розцвіт краси і сили. *Своєрідної* краси і сили, ніде ще на світі не виявленої. В оцій своєрідности і лежить той величезний *raison d'être* шукання в новій сфері буття, що зємо Український народ. Так, це *нова* сфера, а тому і *нова культура*, що кладеться новим шаром на всі попередні пласти життя. Нова культура це може тільки одно нове слово в суммі всіх слів, промовлених людськістю, це може тільки один крок на великому шляху життя, пройдений вперед, це може тільки один новий звук у величезній сімфонії існування, а вже радість надії хвилюється в душі всесвіту, вже підносить людину вгору.

Коли наше мистецтво ще не сказало того одного слова в минулім році, то воно сказало нове слово для нашого, українського коли хочете, існування. Але радість надії від того не зменшується: а певність що колись те слово промовить наше мистецтво в будучині, а тепер лише показує, що українська художність може йти вперед і йтиме до того пункту, з якого відкриється перед ним весь безмір краси буття і воно, Українське Мистецтво, захоплене, зачароване, з хвилюючих грудей кине в просторінь те одно *нове* для всіх слово радості придбання.

Минулий рік показав, що ідея поступу перемогла українську інерцію байдужости, консерватизму, розрідила атмосферу зоологічного животіння та механічного передражнювання природи. І це одно наповняє нас радістю придбання при погляді на весь літературний доробок 1909 р. і з цим почуттем перейдемо безпосередньо до перегляду конкретних з'явищ і річей творчости в нашій письменстві за минулий рік.

Зупиняємось насамперед біля квітки українського життя — поезії. Вона розцвітає. Ніжно-червоні пелюстки розгортають свою красу принадного коліру; білі листочки кружляють в повітрі і наповняють його першим ароматом весняного цвіту.

„Поезії, книжка друга“ *О. Олеся* з'явилися як перший цвіт вишень та яблунь, і хоч багато було пелюсток знівечених, вже замерлих, але ж загальний вигляд усього садочку поезії був живий, білий, рухливий. Все звучить в книжці поета, мов по лірі тиходзвонній вітер

снує між струнами, черкає їх крилами і викликає цілу сімфонію бадьорости.

Хіба не вірите, що скоро день засвіте,
Що сонце наше вже з-за обрію встає,
Що хід його спинить ніщо не зможе в світі
І цвіту нашого ніщо вже не уб'є!

Поезія Олеся вийшла з села як молода, гарна дівчина: в квітчастому вбрані, спинилась на царині, притулила долоню до брівок, щоб захистити очі від нестерпучо-яскравого соняшного світла, і дивиться в даль — синіючу, глибоку, тремтячу маревом. Жде, сумуючи радіє, що ось-ось незабаром вималюється на обрії принадна постать Лицаря, озброєного і сміливого. І гнівається муза, що в селі не приготовані до зустрічі вимріяного Музою Лицаря. Ах, там ждуть і не ждуть. Їдять і не їдять, сплять і не сплять.

Там

.. В безмежній далі
Сіріють в млі хрести дубові,
А між хрестами блудять жалі,
Раняться об корчі тернові
І ронять сльози й каплі крові.
.....
Кричать галки і кричуть круки —

каже поет *Петро Карманський* в „Пливем по морі тьми“, цій книжці, що з другого кінця України з'явилась чорною тінею проти музи Олеся. Одночасно два поети заграли на своїх лірах пісні—радості й роспуки, любові і ненависти, сміху і сліз, життя і смерті.

Весна летить, весна шумить...
Розвійте чорні думи, ловіть весняні шуми.

.....
Кохайтесь в шумі чарівнім,
Душею розцвітайте,
Несіть квітки й любистки в дім
І лави застеляйте.

(Олесь „Поезії, кн. друга“).

А з других уст українця несеться:

Гуга! Гуга! в танець! Гуляймо безнадійно —
Се нині день різдєа — наш бажаний кінець.
Там за вікном стоїть Іронія спокійно
І кличе пальцем Смерть... В танець! в танець! в танець!
(Карманський „Пливем по морі тьми“).

Який контраст в двох закличках до життя! Наша поезія як дволикий Янус — гляне вперед: очі сміються, проміні грають на личку, на стьожках і намісті, а обернеться назад: стара спорохнявіла баба в чорній запасці, йде, шепоче чорними губами і просе на подзвіння...

Грицько Чупринка прийшов до нас з „Огнецевітом“, поезією шукання щастя.

„Я піду, зазнаю щастя
Несплямоване журбою.
Гей, чи вдасться, чи не вдасться,
Квітку, здобатися з тобою“...

Цей поет не танцює ні з радості, ні з розпуки. А йде, заглядає в усі кутки, шукає „несплямованого журбою“ щастя, огнецевіту край долини. Глибоко в даль бачить, іронічно-спокійно насміхається з чарівної природи, безсилої до сліз, стоїть осторонь від людей — комашні. Не знайде поет Огнецевіту, що цвіте в „темну нічку під Купала“, а знайде, коли схоче, ту квітку.

Що колись росцвіла в Гефсиманськiм саду
Для вселюдського раю.

Книжки поезій Олеса, Чупринки і Карманського — це найкращі з'явища минулого року в нашій поезії. Три молоді автори, кожен з своєю виразною фізіономією, виявили не звичайну в нашій віршованій словесності силу і з повним правом заняли місце сучасних поетів-артистів.

З'явилися ще інші збірники поезій: друге повне видання „Україні“ Володимира Самійленка, популярного і талановитого поета-сатирика, і в кінці року повний збірник творів Грицька Кернеренка „Менти натхнення“. Що до останньої книжки, то можна сказати: „Скільки літ загублених, скільки квіток зів'ялих!“ Справді — хист поетичний у автора безумовно був, але чому ж в книзі так багато необроблених? Не кажу про наївність де-в-чiм, про наслідуваність, про невиразність оригінальності, бо з цим тепер трудно боротись, але чому необробленість? Бо це так принижує симпатичну працю автора, заступає нам його обличчя, його думи, мрії; а це так інтeресно: бо автор, будучи не української національності (еврей), зрозумів і викохав в своїй душі Україну, переживаючи в душі й житті драму її нещлюбної дитини:

Тебе, Україно моя,
Я буду вік кохати;
Бо ти хоч мачуха мені,
А все-ж ти мені — мати!

Окрім вищезгаданих з'явилися поезії: В. Шурат „Вибір пісень“, Массіот „Levia“, М. Голубець „Фрагменти“, П. Гай „В свято“, Гр. Гануляк „Весняні сни поезії“, А. Постоловський „Поезії“, Віталій Самійленко „Із-за хмар сумненьких“.

В оповіданнях і драмі насамперед визначається постать Володимира Винниченка, котрий приковує до себе найбільшу увагу в літературних і громадських школах. Цей сміливий мандрівник по нетрах людського життя, відважний дослідник в заблудах соціальної думки

і прокурор фальшивої моралі панів і рабів становить собою межу між двома окресами нашого письменства: *старим* натуралістично-побутовим мальованнем *громадян* різних станів, кольорів, запахів, і *новим*—періодом аналітичного розгляду душі окремої одиниці, *модини*. Винниченко на кораблі українського мистецтва не служачий, не пасажир, не турист, а верховода, що рішуче та твердо держить стерно і направляє ним усю будівлю через прірви в таємні області. Сміливий корсар-лицарь, він з великим запалом літає по-над безоднями сучасної думки, кружляє по-над берегами гнилої моралі, порожньої філософії міщан і розстрілює гороб'ячі в правді і вовчі в апетитах думки нашого віку. Шукання нової моралі, — моралі сильної, красивої і творчої людини, що розвивалася-б в гармонії соціального ладу з душею індивідуума — такий напрямок Винниченка-мислителя, а тому його драми — цілі громадсько-етичні трактати, утворені з величезним темпераментом і тенденцією — доводити свою думку до логичного кінця, утворюють дивовижну картину людської сучасної гнилизни, що застрашує сучасників. Конфлікт моралі індивідуальної з громадською — позиція, з якої Винниченко розглядає сучасний уклад думання і поступовання. Пієси „Memento“ і „Чужі люде“, що вийшли минулого року, співають на той же мотив, що й раніше: слава сильному, дужому, творчому, красивому — помимо всіх супротивних цьому реальностей, конфліктів на ґрунті абстракцій то-що. Лише герої, які ілюструють свято життя, не герої, а справді дегенерати. Оповідання Винниченка—гарні, художні мініатюри; перша частина „Зіни“—шедевр художности; „Купля“ написана артистично, мягко, тільки теза „Без купила до дєвки не лізь“ впливає з ширшої думки: без купила до *модини* не лізь. Причїм „дєвка“, коли всі люди недавно ще бігали на чотирьох ногах?

Оповідання Винниченка вийшли торік в книзі „Третя книжка оповіданнів“, тільки в ній чомусь нема оповід. „Студент“, що друкувалось по-за-торік в „Л. Н. В.“.

На долю *Михайла Коцюбинського* минулий рік приніс велику славу за кордоном. Твори його були перекладені на кілька мов і придбали велику прихильність європейської читаючої публіки. Видавництво „Молода Муза“ видало книжку оповідань Коцюбинського „З глибини“. Письменник-імпресіонист дав гарні оповідання, іноді поезії в прозі (Intermezzo, В дорозі), відгуки внутрішньої драми громадського життя (Сміх, Вің іде, Persona grata, Невідомий), але скрізь видно душу автора, артистичну, зморену, тихо мелянхолійну, що стоїть на всьому світі самотно. Індівідуалізм останніх писань Коцюбинського становить його на позицію цілком сучасного поета зморености і самотности, естетасуб'єктивіста, — тому його письменницькі мініатюри — справжній шедевр тонкої мережаної артистичної лірики. Великого артистичного

полотнища Коцюбинський не намалює — він поет вгоми. яка дає тільки маленьки хвилики вибуху сили. А для творчости треба сили.

Ольга Кобилянська своєю повістю „В неділю рано зіле копала“ проспівала чудову пісню красі людської души і стихійності лиха, що живе як непереможна сила в природі. Ця повість своїм артизмом, настроєм остільки принадна, чарівна, що вплив її непереможний.

Про ростягнутість неможна говорити, бо тільки від „сочиненій“ гімназистів вимагається „архітектури симетрій“, а хіба Дніпро мусить бути симетричним, або чорний бір на горах? Природа красива своєю асиметрією, а городський сквер або англійський парк, чи симетричний чи не симетричний, виглядає в природі як застебнутий на всі гудзики бюрократ між вільними людьми.

Творчість Кобилянської — фрагменти життя природи, її оповідання і повісти — уривки, гармонійні акорди з пісні стихій. Тому ми вимагаємо від їх того, що в них є — краси, музики, а не офіційного якось гимна на високоторжественні випадки.

З'явилось ще кілька творів, що звертають на себе увагу: *Л. Яновська*, „Людське щастя“, драма, *Г. Хоткевич* „Вони“, др. етюд., *Л. Старицька-Черняхівська* „Аппій Клавдій“, *Галина Журба* „З життя“, *С. Ковалів* „Похресник і інші опов.“. Зібрані раніше друковані або знову видані окремими збірниками: „Сочиненія и письма П. А. Кулиша“, т. 2 і 3 під ред. Каманіна, *П. Куліш* т. 4-й під ред. Ю. Романчука (вид. львівської „Просвіти“), „Суєта *Карпенка-Карого*, „Наталка-Полтавка“ *І. Котляревського*, „Твори Івана Котляревського“ під ред. С. Єфремова, „Драми і комедії“ *Б. Грищенка*, „Оповідання“ *М. Павлика*, „Оповідання (кн. II)“ *Олени Пчілки*, двоє оповідань *І. Нечуя-Левицькою*, „Збірник оповідань (вид. 2-е) *Богдана Лепкого*, „Посмертні оповідання“ *Марка Вовчка*, „Гетьман Петро Сагайдачний“ *Д. Мордовця* (перер. М. Загірньої) і „Чернігівка“ *М. Костомарова*, „Дрібні оповідання“ *П. Вороніна*, „Байки“ *М. Старицького* і баг. інших.

Наука, публіцистика, критика та історія літератури. Ці галузі письменства розвиваються і ростуть. Торік вийшли цінні твори: „Історія України-Руси“ т. VII й *М. Грушевського*, і кілька праць *В. Щурата*, *Ів. Ойвенка*, *М. Возняка*, *З. Кузеля*, *О. Маковоя*, *О. Грушевського*, *Ів. Верхратського*, *В. Щербаківського*, і багат. інших.

Замітні праці по літер. історії та критиці: *О. Грушевського* „Начерки“, *М. Тершаківця* „Галицько-руськ. літературне відроджене“, *М. Лозинського* „Люде“, *Ів. Созанського* „Про Духновича“, *С. Єфремова* „Гнучка чесність“ (про Винниченка), „Між двома душами“ (про Гоголя), „Муза гніву і зневіря“ (про О. Олеса), *Б. Лепкого* „Начерк історії

української літератури" т. 1-й, *О. Маковей* „Про Юрія Федьковича“, *К. Студинською* „Гене́за поетичних творів Маркіяна Шашкевича“, *В. Литинською* „Данило Братковський і його доба“, *Д. Яворницькою* „До біографії Т. Г. Шевченка“ і інші...

Публіцистичних праць з'явилося торік чимало, — помімо того, що друкувалося в періодичних виданнях, напр.: *М. Лозинською* „Польська народова демократія“, *його-ж* „Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині“, *його-ж* „Акт 12 цвітня“, *С. Єфремова* „З громадського життя на Україні“, *його-ж* „Єврейська справа на Україні“, *В. Приходька* „Непевні елементи українства“, *О. Білоусенка* „Холмська справа“ і інш.

З художніх видань замітимо: *Г. Хоткевича* „Альбом історичних портретів в. І й, *Ів. Труша* „Гагілки“, *Ф. Красицького* „Гість із Запорожа“; *музичні: К. Стеценко* „Українські колядки і щедрівки“ три випуски, *М. Лисенко*: „Любов“ та „Айстри“ — композиції на слова *О. Олеса*, *Г. Хоткевич* „Підручник гри на бандурі“, *Давидовського* „Бандура“ музич. фантазії на українські теми.

Згадувати інші видання по всяким галузям прикладної і популярної науки, релігійні, педагогічні, дитячі, економічні, географічні, історичні, підручники, справочні (словарі і інш.), особливо видання просвітні та науково-популярні нема змоги через брак місця і велику (відносно) видавничу продукцію в цих напрямках. Тако-ж мусимо обминути і переклади як художніх творів світових письменників так і з інших обсягів знання. Цікавих в цих питаннях направляю до спеціальної бібліографії.

На прикінці нашої замітки кілька слів про ті питання, що виникли з виразною заостреністю в минулім році в сфері чисто літературній. Мені здається, що не помиляючись можна признати, що літературно-громадські сфери були заняті найбільше питанням про „старих“ і „молодих“, нагінкою перших на нікчемність, млявість, безпринципність наших „декадентів“, а з боку „молодих“ напади на обмеженість, вузкість, нетямучість „старих“ і їх глухоту до життя. Незадоволеність критикою вилилась в багатьох неспокійних виступах „молодих“ разом з лвівською „Будучиною“. Молоді реагували досить гостро на неуміровані напади „старих“ і відповіли в цілому ряді швидче заяв і протестів ніж угрунтованих дослідів в сфері літератури.

Все непорозуміння скупчилось біля нездатности нашої патріотичної критики руководити літературно-художнім розвитком творчости — з одного боку — і невизначеністю світогляду протестантів проти старого письменства — з другого.

Громадсько-моральне розуміння людини — це сильна традиція реалістичного письменства-публіцистики і укр. „молоді“ не зовсім ще визволились від його, навіть крайно індивідуалістична течія нашого письменства, група „Молода Муза“, а тому і питання про губителів укр. справи „декадентів“ являється штучно роздуханим і перебільшеним. Протест проти старої критики є не війна з соціально-генетичним методом розгляду творів, не проповідь одного естетичного методу, проповіданого сучасним світовим мистецтвом, а є тільки бажання ввести естетичний елемент в критику як обов'язковий при оцінці творів. Розуміється, так виразно питання не визначувалось, бо ще треба багато часу і праці, щоб українські письменницькі сфери зробились літературними в найвищому розумінні цього слова. Замало ще у нас усих знання, фахової літературної освіти, премственого розвитку літературної думки. З усієї літературно-критичної завірюхи минулого року ясно одно, що з традиційною побутовово-натуралістичною кустарно-промисловою літературою рахунки скінчені. Сімпатії письменницько-громадські змагаються до сучасного мистецтва. Психологічна повість, естетична поезія, інтелегентна по змісту; широта трактування всіх питань істинування, а не обмежність на українському хуторі, шукання в будучині, а не зазираєння в минувшину, не констатування існуючого, а утворювання нового світу — такий напрямок вибирає письменство. І в цьому розумінні минулий рік приніс нашій літературі замітний прибуток в творчості видатних наших художників естетів, а не писарів-патріотів. Будемо вдячні тому піднесенню внутрішнього рівня душі літературної, що все веде вперед і вперед, не зупиняючись на любезних для дрібно-патріотичного ока позиціях. Ми віримо, що письменство наше цілком стане на нову позицію, що воно буде продуктом дійсної творчості, плодом високого натхнення, факелом ідеалу кожного творця і перед нами, як заблудшим Ізраїлем, стовном огненим йтиме і освітлюватиме пустиню життя, вестиме до землі обітованої.

М. Сріблянський.

З УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ЖИТТЯ.

Кінець минулого року майже несподівано для багатьох висунув питання про українську мову в місцевім суді. Питання це остільки ясне само по собі, що навіть дивно на перший погляд, що воно викликало стільки дебатів у Думі. Але в цих дебатах насамперед кидається в-вічі одна характерна риса: несподівана увага до української мови в місцевім мировім суді, котра врешті порушила і питання чисто принципіальне, це-б то питання про мову того народу, котрий до сього часу

вважався як правими так і лівими російськими партіями за судільний руський народ, котрий од великоруського народу нічим не одрізнявся. І цей народ в устах майже всіх промовців в Думі таки добився того, що за ним визнали таки справжнє його назвище — українського народу, яке далеко більше і точніше промовляє до душі, ніж те чисто абстрактне назвище (руського) котре так довго панувало в офіційальному і в неофіційальному житті.

Ще більш характерно, що третя дума, зібрана на підставі урізаного виборчого закона, силою речей примушена була як не рішити це питання на користь українському народу, то принаймні висунути його.

Само собою розуміється, що праві виступили проти української мови в місцевім суді, проти цього цілком зрозумілого бажання дати народові суд на рідній його мові, аби не постраждали через це не тільки авторитет суда, але, що саме головне, і інтереси народа. Тільки така проста та цілком зрозуміла істина викликала проти себе надзвичайне обуріння правих. Тут вилізло „единство“ і вищі інтереси і сепаратизм, і те, що сучасні українці-мазепинці начебто накидають українському народові якусь польсько-австрійську тарабарщину, або фальсифікують мову Шевченка. Але всі ці голосні слова та фрази з надзвичайною яскравістю показали тільки ту силу централістичного політиканства, яке власне було і є єдиним ґрунтом відносин до всіх недержавних націй. Тим більше, коли про себе насмілилися нагадати українці. А один з наших „тоже малоросів“, Старицький міркує, що мова Тургенева та Белінського куди більш зрозуміла „малорусам“ ніж так звана українська, і що сами селяне проти того, щоб видавати агрономічні брошури українською мовою. А гр. Бобринський дійшов до такої саможертви, що прилюдно оголосив про те, що великоруської мови нема, а що є тільки руська мова, чим і виявив своє нецтво по часті знайомства з наукою та життям. Це саме „вилить з водою і дитину“, як кажуть німці. Це саме і є шедевром політиканства, яким пройнята пануюча політика, що драпується покрівцями вищих інтересів, перед якими все повинно уступити дорогу. „Не можна ж рахуватися з інтересами окремих особ, бо тоді б були постраждали інтереси правосуддя“, сказав міністер юстиції Щегловітов. Але промова п. Щегловітова порівнянно з іншими правими промовцями була найбільш принципіальною, бо вона однаково негувала усе, що не стосується до пануючої великоруської нації.

Заступниками української мови в місцевім суді явилися у Думі трудовики та кадети. Виступ кадетів з приводу місцевої мови в місцевім суді і з окрема української мови в суді, можна сказати є першим на користь українському народові, котрий до сього часу так довго ігнорувався цими самими кадетами в ім'я централістичних ідеалів, які од-

билися навіть тепер, в промовах де-котрих з них. Надзвичайно характерна з цього боку фраза Мілюкова про те, що кадетам дуже було б бажаним, що б могла утворитися руська *державна національність*, коли б для цього були відповідні *нормальні* умови. Очевидно, що до цього часу умови, в яких йде державно-громадянське життя Росії, вважалися кадетами за цілком нормальні за для того, аби принаймні весь руський народ (білоруси, великоруси, малоруси) виявив свою єдність національно-державну, бо про фактичний поділ цього народу на великорусів, малорусів, та білорусів ніхто до цього часу і не згадував серйозно. Очевидно, що кадети вважали за нормальне те, що не було таким і не могло бути в такому складному політичному тілі як Росія.

Одже російська дійність вказує на те, що Росія як і інші держави (Австрія) розвивали свою могутність та силу не на ґрунті суцільного російського народу і не на його специфічній території, а навпаки, виходила з історичних рамок своєї великоруської народності і території, і вводила в коло свого життя інші народи та інші території, і перш за все ті народи, що належали до руського племені. Зрозуміло що складена з різних етнографічних колективів, Росія не могла виробити суцільну руську державну національність, не вважаючи на всю ту централістично-обрусительну політику, яку вона провадила з самого початку свого панування над іншими народами, хоч би над українцями. 250 років минуло з тиеї пори, коли Україна прилучилася до Москви, але окрім панства та інтелігенції, які піддалися офіційному впливові, можна сказати, що український народ зістався самим собою, розгубивши тільки в житті ті культурні здобутки, які колись мав і яких зараз так бракує йому, не вважаючи на всю загальну культуру. Тепер сами кадети побачили, що той міф, якому вони досі вірили, про повну єдність руського народу, що цей міф розвіявся як дим од огню і що український народ та його потреби існують не тільки в головах української інтелігенції, а й справді; і що цьому народові не так то вже легко жилося и живеться під нівелірующою рукою, дарма що він такого ж руського походження як і великоруси.

Цікаво між иншим, що коли справа йде, щоб полекшити життя окраїн Росії, де не живе великоруський народ, зараз же здійсмається балачка про сепаратизм, який звалить „єдинство“ Росії; і цілком до речі депутат од Київа Лучицький підкреслив, що звязувати єдність мови з державною єдністю, як це робилося і робиться, не можна, бо в такім разі це „єдинство“ задушить свободу всіх народів.

Міністер юстіції доводив, що в ім'я вищих державних інтересів, в ім'я єдності Росії повинні страждати інтереси окремих особ, се-б-то в даннім разі інтереси тих особ, котрі не належуть до великоруської національності. Це надзвичайно цікава фраза міністра, котра в неба-

гатьох словах вказує на саму суть централістичної системи. Але такий погляд на державну єдність потроху починає вже втрачати ґрунт під ногами, бо й справді, що виграє державність, коли правосудіє буде виконуватись негарзд, як сказав Булат (трудолик), та й не одно правосудіє, а і всякі інші реальні потреби окремих народів Росії. Це все такі елементарні потреби, що час вже давно звернути на це увагу, раз державність претендує мати під собою не голу абстракцію, а справжні інтереси тих людей, яких вона береться і повинна захищати.

До такого абсурду доводить таке розумінне державної єдності. Цей абсурд остільки очевидний, що докладчик Шубинський, вважаючи руську мову державною скрізь в місцевих інституціях, а значить і в суді, великодушно пристає на поправку Антонова про те, що в крайнім разі можна допустити і місцеву мову в судівництві.

В критиці старого погляду на державну єдність кадет Мілюков, визнавши цілком цю єдність, підходить до неї з иньшого боку. Сучасна офіційна політика Росії на окраїнах — це порусінне окраїн і асиміляція їх з великоруським народом. Але практика життя вказує на те, що така політика доводить не до державного будівництва, а до руїни, і такими руйновниками, на думку Мілюкова, являються всі ті, що не хочуть рахуватися з інтересами інших, невеликоруських, народів, і своєю агресивністю врешті зміцнюють ту національну різницю, яка настроює народи проти пануючої народности.

Але треба завважити, що не так давно кадети подібно до правих партій належали до тиеї породи глухих, які не хочуть нічого слухати, принаймні що до українців. Звісно, що виступ їх в Державній Думі на користь українському народові, з'ясовується не добрими, моральними почуттями, — тією так званою реальною специфічною політикою яка раз-у-раз і скрізь рахується або з *фактичною силою* або з *набуваючою силою*. Таку *набуваючу* силу кадети врешті повинні були визнати за українцями, інакше українство було б повсякчасним доказом їм проти їхнього так званого демократизму, який врешті до цього часу рахувавсь тільки з більш сильними народами (поляками, жидами), надаючи їм марку вищої вартости і занехаював інтереси народів ніби то низчої марки, яку начепили і українському народові.

Але „лучше поздно, чѣмъ никогда“. Кадети це врешті зрозуміли, хоча й по своєму, по кадетському. Найяскравіше це видно в принципальній промові Мілюкова, в якій він застерігає правих од грядучої руїни. Ґрунтом цієї промови були не об'єктивна правда та справедливість, котра робить всіх людей рівними, до якої б нації вони не належали, а саме політичний такт та ті ж централістичні тенденції що і у правих. Дуже вже прозоро рахує він на грядучу *асиміляцію* в тім

разі, коли Дума та уряд підуть на зустріч інтересам недержавних народів і задовольнять їх елементарні потреби. Так що якимсь мимоволі пригадуються недавні виступи російських прогресистів проти українства, що українцям треба дати те-які права, щоб вони не нарікали на росіян — це раз, а друге те, що сами вони (українці) тоді покажуть на практиці безпідставність своїх завданнів. Звісно такого Мілюков не говорив та і не скаже тепер, бо цього б не дозволив той політичний такт, який саме найбільше і характерний для Мілюкова.

Отже треба зазначити, що які-б не були причини, а кадети починають більш уважно ставитися до інтересів української людности; навіть де котрі з них (Родічев) в Думі згадали і про історичні права та вольности українців, права на самостійність, які принаймні на папері затверджував сам заступник ідеї абсолютизму — Петро Вел. А проф. Лучицький навіть підкреслив, що ні один народ не має більш історичного права на поліпшення своєї долі, як український. І це цілком справедлива увага, бо саме українці добровільно прилучилися до Москви, а не були звоєвані чи переможені Москвою, яка тільки в таких разі і мала б фактичне право (право сильного) не рахуватися з її історичними правами, нищити ці права і скрізь заводити свої порядки...

Кадетський орган „Рѣчь“ з приводу фрази Бобринського „они не просять“ умістила під таким заголовком статтю одного українця, який саме доводить, що вони (українці) довго і багато просили. Цілий ряд земств губернських та повітових з 70 років клопочуться про заведення української школи або принаймні про те, щоб дозволили українську мову для вживання в школі, бо як відомо, в шкільній практиці заборонено учителям навіть давати пояснення українською мовою. Про це ж думали й просвітні та сільсько-господарські з'їзди. В 1-й і 2-й державних думах українські депутати виразно поставили справу про українську мову в суді та в школі.

В тій же „Рѣчи“ знов уже кадет Колубакін присвячує увагу утиском над українським словом та українськими інституціями. Одно слово видно, що кадети починають рішуче знайомитися з українським питанням, і треба сподіватися що на цьому не спиняться, бо добре вже починають банити, що українське питання є цілком життєва потреба, здійснення якої буде надзвичайно користним для українського народу і для всього російського життя...

Так справа стоїть в столиці, а провінція, як водиться, запізнюється. Ось нещодавно в „Кіевской Мысли“ була уміщена стаття В. Драгачева „Общества распространения просвѣщенія въ народѣ“, який зазначив в своїй статті те ж, що „они не просять“. Це б-то

український народ не просить, щоб читалися лекції українською мовою і по українознавству, і тим то це товариство і не йде на зустріч таким вимогам. Цього мало, п. В. Др—г запевняє навіть, що української мови „слушатели не понимают“. Такі знання та переконання у д. В. Др—а! Колись, здається, Фальборк, на з'їзді журналістів говорив щось подібне до „они не просять“, на що один український журналіст одповів йому, що російській народ те ж не вимагає всяких реформ та прав, але ж за це дбають і повинна дбати російська інтелігенція. Теж саме можна сказати, і зараз усим тим, хто говорить що „они не просять“. Але ж питання таке лоскотне для російської інтелігенції, що д. В. Др—г заспокоює, що і до українського дійде черга. Спасибі і за це!

Шкода тільки, що російська місцева преса підходить до українського питання раз-у-раз так, що й пучки знать; бо скрізь їй ввижаються антисемітизм та шовінізм, звязані з українським рухом. Всім відомо, як оце нещодавно „Рада“ одержала догану за шовінізм, що ніби виявився в статті Гр. Ков.-Кол. за те тільки, що цей автор помітив великий $\frac{0}{10}$ жидів в російських культурних товариствах, додавши ще, що це товариство сприяє русифікації на Україні. Але ж по совісті признаємося, що як би там „Кіевская Мысль“ не глузувала з того, що українці приходять в різні товариства не для чого иншого, як лічити жидів, але мари антисемітизму ще нема тут. Хто не знає, що на півдні Росії жиди складають великий $\frac{0}{10}$ в російських культурних товариствах. Це навпаки, свідчить про те, що вони дуже цікавляться цими справами, до яких росіяне та українці переважно байдужні. І що нам треба й треба у них вчитися. З другого боку це вказує на те, що найбільшими космополітами у нас саме є жиди, бо вони, не вважаючи на свою належність до жидівства, справді служать культурі не так *своєю* як російській. Але ж в такому розумінні космополітизм в рамках російської мови, а не *місцевої української*, принаймні по малих містах, свідчить не про що инше, як про нехтування (свідоме чи несвідоме) мовою *місцевого* народу. І розуміється, що це є почасти доказ і несвідомої русифікації, якою пройняте це товариство.

Цей же д. В. Др—г з „Кіевской Мысли“ в своїй статті „Наскоки просвітянь“ (характерний заголовок) обвинувачує вже ціле товариство „Просвіту“ Київську в полонофобстві та в „юдофобстві“. На лист до редакції „Кіев. М.“ з приводу цієї статті — д. Сьогобочного, д. Др—г починає з того, що на великий жаль він зараз не мав на увазі національної проблеми і через те не міг оцінити гаразд „православно-українсько-патріотического выступлення“ д. Сьогобочного проти „общества „народн. університ.“.

„При такихъ условіяхъ споръ для меня теряетъ всякій интересъ ибо онъ неизбѣжно будетъ вращаться около пустяковъ“. Коли пи-

танне порушено серйозно, то для д. Др—а „спор неизбежно будет вращаться около пустяков“. А от і побачимо, які це пустяки, і як д. В. Др—г безумовно осужує „Просвіту“ за антисемітизм в листі на лист Сьогобочного. На закид Сьогобочного, що в „Просвіті“ можливо і є антисеміти, але не можна обвинувачувати в цьому все товариство, д. В. Др—г пише: „Я именно и имѣлъ въ виду тѣхъ „уродовъ“ (терм. Сьогоб.), которые расплываются въ чувствахъ братства на собраніяхъ „Просвіти“ потому только, что тамъ „все люде *православной віри*“, и которые на собраніяхъ „общ. распр. образования въ народъ“ не то съ злорадствомъ, не то съ горечью подсчитываютъ 20 присутствующихъ евреевъ. И если эти „уроды“ говорятъ публично о своихъ чувствахъ, не встрѣчая возраженій со стороны руководителей „Просвіти“, то развѣ это не даетъ права предполагать, что подобные „уроды“ не индивидуальное явленіе въ организаціи“.

Хіба ж це не обвинуваченне цілої організації??! Треба бути просто сліпим, щоб не бачити з яким роздратуванням автор, член російського просвітнього товариства, підкреслює, що в „Просвіті“ „все люде *православной віри*“. До чого тут православна віра — знає один автор, бо всім відомо, що є українці і католицької віри, і що по статуту „Просвіти“ приймаються в члени *всі*, а не тільки люде *православной віри*. І коли „общ.—о распр. образ. въ народъ“ не перепрошає за те, що там є українофоби, то чому, спитаться, це повинно робити товар. „Просвіти“ з 600 членів, між якими є юдофоби чи полонофоби?

Як на нашу думку, то фоби, які б вони не були, а будуть фобами, а на думку де-котрих представників рос. інтелігенції, юдофоби — то це людожерці, а українофоби — то тут нічого людожерного нема. Де ж тоді логика та справедливість?! Значить і виходить, що є всякі фоби, як є і всякі просвітні товариства. Як товариство російське, то це вже гарантія сталості, серйозності і т. и. і т. и., а як „Просвіта“ — то це щось в кращім разі проблематичне, чим можна нехтувати і що можна терпіти з скреготом зубним, як терпіла українські лекції пані Дреллінг. А здається, що може бути яснішим, коли навіть поліцейський чиновник зрозумів, що і „Общ.—о рас. обр.“ і „Просвіта“ просвітні товариства!

От до чого доводить зарозумілість і та глухота, про яку оце нещодавно з думської каеєдри промовляв Мілюков: „нѣтъ худшихъ глухихъ, какъ тѣ, которые не хотятъ слышать!“

К. Б.

3 УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ В ГАЛИЧИНІ В 1909 Р.

Верховне, пануюче становище в Галичині мають поляки, які, стоячи на ґрунті ідей історичної Польщі, вважають Галичину інтегральною частиною Польщі і дбають, щоб з Галичини зробити польський П'ємонт. Всі майже партії польські стоять під прапором автономії цього краю як польської самостійної, культурної, політичної і економічної території. До цього прямує і апарат державної влади під впливом поляків, а далі польські організації рільничі, просвітні (Tow. Sz. L.), економічні (спілки Кредитові під патронатом Видділу Краєвого).

Для спольщення краю будують „косцюлки“ для кількох латинників, розподіляють поміщицькі землі між спроваджених з західної Галичини мазурів, не допускаючи українського мужика до купна землі. Тому то й слово автономія Галичини для українців є синонімом гніту. Це, одним словом, ціла ворожа система проти нас.

Австрійський парламент, на який покладала українська суспільність великі надії, не здійснив їх. Наша парламентарна репрезентація (25 галицьких + 5 буковинських послів) не встигла вибороти зміни дотеперішньої системи. В р.р. 1907 і 1908 український парламентарний клуб, заключивши умову з президентом міністрів Беком, вів дуже умірковану опозиційну тактику. Та здобутки, про які говорилось в договорі за ціну непоборювання правительства, в більшій частині не зреалізовані, а це через упадок правительства Бека та віроломність австр. міністрів. Так отже українські послы одурені остались з нічим, без ніяких реальних користей, а через невиразне своє парламентарне становище ще причинились багато до затемнення політичного світогляду мас української людности.

В р. 1909 хроніка парламентарних подій така: через цілу сесію від 20. I. — 5. II. тяглась безуспішно справа полагоди чесько-німецького спору. Українські послы поставили між иншим внесок на основанне українського університета у Львові, а в справі чесько-німецького спору заняли одиноко справедливе становище, щоб національне питання (що-до управління кожної мови) упорядкити одним загально-державним законом, а не етапами від питання до питання, як це тепер хоче правительство. Президент міністрів Бінерт, спровокувавши язиковими пропозиціями для Чехії чеську обструкцію, замкнув сесію парламенту і причинився цим до заснування „Славянської Унії“, яка зараз потім з'організувалась для оборони славянських, а передовсім чеських інтересів, на ідейних основах новославянофільства пражського з'їзду. В „Слав. Унії“ сполучились чеські посольські групи, південні Славяни і 5 галицьких москвофілів. Українці ввиду свого становища до новославян-

ства станули від „Слав. Унії“ осторонь. В сесію від 10. III. — 31 III, парламент працював для ухвалення „державних конечностей“: контингенту рекрута і повновласти правительству до заключування торговельних договорів аж до 31 декабря 1909 р. Український клуб встиг де-що змінити на ліпше для українського селянства постанову парламенту про пошесті на худобу. В справі набору рекрута український клуб станув на принципіальнім становищі і голосував *проти*, не оглядаючись на ласку корони в важний момент перед перспективою війни з Сербією і цим як раз заманіфестувався проти війни. Інші сторонництва захоплені австрійським державним патріотизмом ухвалили контингент рекрутів великою більшістю проти голосів соц.-демократичних, українського клубу і малих інших груп радикальних.

Скликаний знов під кінець квітня (апріля) парламент радив до половини липня (юля). Замітне нагле внесення посла Є. Левицького про скасування посади міністра для Галичини, з заміною її інституціями міністрів-земляків українського і польського. Польські міністри Галичини, мужі довіря корони в справах краєвих, підтримували тільки польське панування над українським народом і старались настроїти цісаря і центральне правительство ворожо до українців. — При голосуванню над наглим внесенням в справі концесії міністерства малярсько-жидівським капіталістам привілею заложення банку для викупу селянських земель в Боснії, виступили з українського клубу *буковинські* послы, голосуючи *проти* рішення клубу, а йдучи за правительством, і мотивуючи своє становище окремими політичними інтересами Буковини. В дійсности причиною тут різниця поглядів на тактику в даній хвилі проти кабінету бар. Бінерта. Але ж становище українців на Буковині не так вже багато краще як в Галичині, щоб українські послы з Буковини потребували міняти опозиційну політику на правительствену, а з цієї зміни і з розриву з галицькими послами вийде тільки шкода українській справі в Австрії. Тепер обидва клуби остаються в зближенню і подекуди сказати-б в кооперативі. — Проти наглого внесення д-ра К. Левицького в справі нехтовання української мови в судівництві, виступив ворожо міністр „справедливости“ Гохенбургер. Така відплата правительства за вратованне при справі босанського банку вивела з рівноваги провідника буковинських українських послів Василька, який з обуренням нап'ятував віроломність міністра. Українські послы „дали відправу“ Гохенбургерові, а той, щоб затерти лихе вражінне свого нетактовного виступу, видав обіжник (циркуляр) до галицьких судів в справі береження прав української мови. Оце й реальний успіх внесення. В юлі український клуб зробив обструкцію проти правительственного предложення в справі торговельних договорів Австрії з Румунією, клуб стояв проти одкриття границь для ввозу

худоби в Австрію з огляду на велике значінне прибутку з худоби в бюджеті нашого селянина. Торговельні договори це — політична конечність держави з огляду на дипломатичні комбінації, а народна конечність — інтереси представителів міст, що змагаються до обниження ціни на средства поживи, отже тут мяса. От і конфлікт. Всі посли, що репрезентують округи з перевагою виборців-хліборобів, заявили проти внесення і внесли ряд наглих внесень, щоб ними перепинити правильну роботу парламенту, поки правительство не уступить. На це відповів Бінерт закриттем сесії парламенту. По закриттю сесії в юлі скликано палату знов на 20 октября, але і ця сесія не довго потрєвала. Неминуча санкція соймових законів про виключність німецької урядової мови в 4 чисто німецьких краях Австрії викликала обструкцію Чехів і інших славянських клубів з „Слав. Унії“. Відповіддю Бінерта було відроченне нарад з кінцем місяця. В другій половині падолиста парламент зібрався і наради почались знов справою поладнання національного питання. Остаточно полагоджено справу бюрократично, цеб-то, — здано в комісію.

Загалом беручи — важніших домагань української парламентарної політики не сповнено. Обіцянки правительства зразу розбились об інтриги польського кола; показалось, що впливи поляків на корону і парламент остались і на далі непорушені. А українське представництво не могло навіть заставити центральне правительство вкоротити самоволю галицько-польської адміністрації, як це показалось при виборах до сойму 1908 р., коли то українські кандидати побачили терор і всякі виборчі штуки проти себе з боку галицької адміністрації замість обіцяної центральним правительством безсторонности (це також характеристичне, що в правовій державі треба торгуватись з правительством про безсторонність!). Це р. 1907 і 1908. Урядниче міністерство барона Бінерта, яке обняло управу з кінцем 1908 р. заявило, що воно як тимчасове не має права робити ніяких зобов'язань, отже і в домагання наші не входило. Нове міністерство стануло на становищі пануючих народів держави, що без їх „placet“ не можна поневолением народам робити ніякихъ концесій і оперлося в парламенті на німецькій буржуазії та польським колі. Бек ще переговорював, робив обіцянки, обманював, Бінерт не старається вже полагоджувати данне питання, він забезпечений прихильністю корони, яка в Австрії має — мимо конституційних форм — великий вплив на хід публичного життя, знає лиш одну відповідь для обструкціонистів: закритте парламенту. І цього неконституційного способу хапався він в 1909 р. нераз, як бачили ми з хроніки парламентарних подій. На це становище правительства вплинули чимало події заграничної політики останніх двох літ. Анексія Боснії і побідний вихід з конфлікту з Сербією в наслідок забезпеченої помочі Німеччини і справно переведеної мобілізації скріпив самосвідо-

мість сили правительства і дозволив йому не багато оглядатись на парламент. Українсько-польське питання для правительства не існує, бо українські послы ще малочисельні, щоб могли спинити хід державної машини. Лиш маючи на увазі умови парламентарної праці можемо оцінювати посольську діяльність нашої репрезентації. Коли скажемо, що недостача справжніх здобутків для українства толкується непослідовою політикою українського клубу, який раз ставав на принципіальнім становищі, другий раз знов давався зводити на дорогу опортунізму — то це буде може надто строгий осуд. Він може в великій частині правдивий для нашої парламентарної політики аж до сьогорічного голосування над контингентом рекрута, але від того часу неудачі парламентарної політики треба толкувати і режімом Бінерта, його ігноруванем парламенту, його протегованем поляків ради своєї вигоди (краще мати за собою при голосуванні 70 польських ніж 25 українських голосів). Впрочім тепер, коли багато ще причин тактики нашого клубу закриті тайною—з огляду на всякі політичні комбінації нашого представництва, годі цю скомпліковану справу як слід оцінити. Свідомість неудач парламентарної політики повинна бути холодною водою, вилитою на голови тих, що ждали спасення від парламенту, повинна бути спонукою до інтенсивнішої праці політичної, культурної в народних масах.

В галицькій соймі, де українське представництво становить дрібну меншість (12 послів з сільських громад + 3 вірилісти *) єпископи — супроти загального числі 161 послів), зазначилася сьогорічна сесія від 16 вересня до 16 жовтня загостреннем тактики наших послів. Ліпше пізно, як ніколи... Ліпше, що цього року ступили наші послы на одинокую тепер можливу дорогу тактики, побачили на примірі минулої сесії, як вміють нашу здержливість використувати наші вороги для бовкання по світі, що українцям не діється ніяка кривда, а доказом цього уміркована тактика їх послів. Обструкційна тактика нашого клубу дозволила соймові ледви полагодити біжучі адміністраційні справи і внесення Краєвого Виділу і лиш дуже малу частину польських внесень законодатних. До українських домагань польська соймова більшість відносилася крайно ворожо, як прим. до справи українського середнього шкільництва.

Так, позитивного не дав нам цьогорічний сойм нічого, але і не ухвалив завдяки обструкції наших послів ані бюджету ані законодатних предложень з метою поширювання автономії краю, цебто зміцнювання польського абсолютизму. І це користь — а ми вже звикли до цього, що кожна сесія сойму приносить нові протиукраїнські закони. Тим то й

*) Вірилісти — що мають право бути послом через своє офіційальне становище (напр. єпископ то-що).

нашому представництву лишається тільки одно: перепиняти роботу сойму, щоб та ворожа нам інституція приносила нам як можна найменше шкоди.

Супроти польського культурно-економічного наїзду країнська суспільність мусить хапатись средств самооборони. Останніми часами, коли „Краєва Рада шкільна“ (краєва, а властиво польська) насиллем та підступом польщить оставші ще українські школи, коли „Tow. Szkoły ludowej“ засипує українську частину Галичини своїми читальнями та приватними школами, які з незвичайним поспіхом власти перебирають на кошт краю, коли власти нищать останки свідомого українського учительства, справа рідної школи, народньої і середньої займає серіозно суспільність. Насильне ученне в українських школах польської мови спонукує суспільність обдумати средства оборони і от недавно кинено клич підготовлюватись до бойкоту польської школи і примусової науки польської мови. Організацією приватного народнього шкільництва займається „Українське педагогічне товариство“, яке у Львові, де управа міста зовсім не дбає про українські школи, удержує жіночі школи; філії (46) цього товариства ведуть таку саму роботу по інших містах і селах, організуючи ще селянські бурси, курси для неграмотних, курси гімназіяльні і семінарійні, бібліотеки і т. д. Цього року докінчило товариство будову величавого виховавчого інститута у Львові на 250 вихованців коштом коло 400,000 корон. Для основування приватних українських народних шкіл збирається тепер окремиий фонд імени Олени Січинської.

На недопусканне польськими правлячими кругами до основування нових українських державних гімназій відповіла наша суспільність закладанням приватних українських гімназій (в Яворові, Копичинцях, Рогатині, Городенці); в р. 1909 зорганізовано власне дві останні, а попередні в 1907—1908 рр. Опріч цих існує ще кілька гімназіяльних курсів (Дусанів 1908, прочі в 1909, Рава руська, Куткір, Галич, Станіславів), де учнів підготовляють студенти університету до річних гімназіяльних іспитів. Ріжниця між приватними гімназіями та гімназіяльними курсами така, що в останніх учать неіспитовані сили, отже заведення ті не можуть сподіватись на компетентність в публичному розумінні. Для справи приватних українських середніх шкіл момент тепер важкий, бо Рада шкільна піддержує супроти них основувані, конкуренційні утравістичні гімназії (предмети викладаються частинно по українському, частинно по польському). При рішучій підмозі суспільности можна однак надіятись, що українські школи вийдуть побідно в борбі з тим педагогічним дивоглядом. Всі приватні українські гімназії остаются під фаховим проводом „Учительської громади“ у Львові, т-ва українських учителів шкіл висших.

До важніших товариств основаних в 1909 р. належить „Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили“, тов. „Жіноча громада“, „Тов. українських правників“. „Тов. українських наукових викладів“ доповнює працю „Просвіти“ і „Товариства педагогічного“, популяризуючи знання рефератами і курсами. „Жіноча громада“ ставить своєю метою просвітну і економічну організацію українського жіноцтва, видає двотижневник „Мету“, популярні брошури для селянок -- протягом року успіла оснувати кілька філій по більших містах. „Товариство українських правників“ заложене з метою національного гуртування суддів, адвокатів і т. д. для справ наукових, як усталення української правничої термінології, перекладу кодексів, але і для планової акції в обороні прав нашої мови по судах, в яких також розвелась ворожа українству система. Оборонна акція захопила парламентарну репрезентацію (внесок д-ра К. Левицького), Тов. українських правників і ширші круги суспільности, яка творить місцеві комітети для оборони прав нашої мови в судах. Цьогорічна рішуча боротьба за українські залізничні білети між українською публікою та урядництвом залізниць, ведена легальними і нелегальними способами, скінчилася нашою побідою. Це здається дрібниця, але власне призвичаюванне до масових виступів в обороні наших прав добрий метод і певний що до наслідків.

На полі економічнім помітно в минулім році значний рух. Товчком до цього став просвітно-економічний конгрес, скликаний в лютім 1909 р. „Просвітою“ в 40-літні роковини її заснування. Конгрес признав, що становище нашого селянства загалом не завидне: малоземелля, не високий степень хліборобської культури, а ще за сим іде мала продуктивність, вивиск селян посередниками при куплі і продажі, брак доброго кредиту. Але останніми часами багато тут добра зробила сільська кооперація. Значне число наших економічних асоціацій в області кредиту, торгівлі, рільництва помагає нашому селянству боротись з своїми злиднями і підносити продуктивність господарства. І конгрес, оцінюючи значінне цих асоціацій признав поширення їх найголовнішим засобом для підняття добробуту мас. За рік 1909 зросло число спілок, що стоять під опікою „Союза ревізійного“, центральної інституції об'єднуючої інструктивно наші кооперативи, на 27% до числа 312 спілок з майже сотнею тисяч членів та з оборотом до 200 мільонів корон. Так само обороти центральної каси наших кредитових спілок „Краєвого Союза Кредитового“ і широкої торговельної організації „Народної Торговлі“ зросли дуже значно. Знов число молочарських спілок, що належать до „Союза молочарського“ зросло на 20. Ці спілкові централі з „Краєвим союзом ревізійним“ на переді творять у нас самостійну українську економічну організацію. В 1909 р. розвинувся могутчо „Сіль-

ський Господар", реорганізоване господарське товариство. Число філій перейшло 50, а кружків має товариство також кілька-десять. Отсе поширення діяльності т—ва тим більше важне тепер, коли правлячі круги задумують завести примусову загально-краєву організацію з за-краскою очевидно польською. На товариство положені великі надії цілої суспільности. Як просвітно-економічний конгрес дав нам огляд становища нашого селянства і просвітно-економічної роботи, так українська хліборобська вистава в Стрию (від 19 до 27 вересня цього року), заініційована „Союзом господарсько-молочарським“ показала „ad oculos“ стан нашого рільництва, домашнього промислу і успіхи роботи над піднесенням продукції нашого селянства. Вистава уладжена дуже естетично, богата і оригінальна обняла предмети, що відносяться до господарства і промислу рільничого, просвітну організацію, народню орнаментуку, селянську кооперацію і показала, що наш народ не низше стоїть в рільництві від сусідів, а в дечім, як в домашнім промислі висше. Вона показала, що мимо ворожого до нас центрального і краєвого правительства у нас йде все вперед муравлина праця для будучности народа. Вона дала в великій часті синтез сучасного життя Галицької України.

Є. Ст—ський.



ПОЛІТИКА МИНУЛОГО РОКУ.

„Червоний“ рік, рік бурхливого життя, великих надій і несподіванок. Так-о короткими словами можна характеризувати минулий політичний рік.

Кров у Мароко, в Індії, Греції, Іспанії, Кореї, кров і констітуція в Персії і Турції, велика шведська забастовка, загострене славяно-балканське питання, чорні хмари на Далекому Сході і ціла низка несподіваних політичних комбінацій великих і малих держав. От чим був багатий і що лишив нашим дням 1909 рік. І на долю російського політичного життя випала в ньому не мала роль. Насамперед, у внутрішньому житті Росії тягнулась на всіх флангах таж славетня ліквідація здобутків визвольного руху, росли, розсипались і знову купчились чорні сили, з стану, так званих, російських поступовців випірнуло дуже не гарне, загіміроване „кацапом“, „національное лицо“. Відомий діяч визвольного руху П. Струве, публіцист-поступовець В. Голубєв і інші розпочали були в ліберальній російській пресі агітацію про те, що „пора поставити міцно на ноги принижену великоруську державну національність“, пора показати „свое національное лицо“. Але з цієї демонстрації „національного лица“ вийшов один тільки конфуз. Петра

Струве і Ко мало хто піддержав; навіть „Новое Время“ дало цим націоналістичним заходам таку сувору характеристику: „это такая программа, что подъ нею подпишется и антисемитское изувѣрство“. І коли ці патентовані ліберали показали таке „лицо“, то можна собі уявити, яка грубо націоналістична агітація йшла з стану реакції. Більш усього, звичайно, в цій агітації дісталось полякам. Спеціально проти них вів досить успішну для себе війну гурток правих членів Державної Ради і Державної Думи. І фактично тепер участь поляків в Держ. Раді зведена на ні нащ о. А щоб забезпечити і на далі „русское лицо“ в західних губерніях (трьох білоруських і трьох південно-західних) мають ввести виборне земство з більшістю *православною* елементу. За поляками випав критичний жереб і на долю Фінляндії, і її сучасну внутрішню напів-самостійну організацію чекає біда. Зросли і утиски проти євреїв. Особливо тяжка доля дісталась учасимся. Міністерство освіти ввело скрісь сувору процентну норму для них. В мусульманських школах звелено завести науку російської мови, а коли вона буде там погано вестись — закрити і самі школи. А в останні дні минулого року потерпіло крах ще раз в Державній Думі і українське питання в справі рідної мови в місцевих судах. Але разом з цим українська справа вийшла на поле більш широкої популяризації, давши цим змогу російському громадянству, несвідомому в українській справі, познайомитися з нею докладніше.

В зовнішній політиці життя Росії розкидалось від Далекого Сходу до берегів Англії, сягало від Персії до Германії і Австрії, від Балкан до Франції і Італії. І тут не можна сказати, щоб воно було дуже щасливим. Цусіму і Мукден одділяє від нас всього кілька років, а на Далекому Сході збираються знов густі політичні хмари. Та необсяжна і багата країна, якої повновласним володарем і господарем була Росія до війни, все дальше і дальше одходить від неї. Японія шукає нового простору; він їй потрібний для розвою економічного життя країни, і цілком ясно куди Японія поглядає. Але тут стали на перешкоді Сполучені Американські Штати. Вони запропонували нейтралізувати Манжурію зо всіма її залізними дорогами і віддати її під протекторат Китаю, цеб-то весь край зробити вільним для комерції і експлоатації його багатств для всіх держав, а не одної Росії, або Японії. Вся Європа з великою охотою, розуміється, погожується з цим американським проектом. Японія рішуче проти цього. Росія також. Малі здобутки Росії і на європейському Сході. Зміцненне конституційного ладу в Турції, розвіяло навіть надію повернути колишнє Візантійське царство. Австрійські політики втяли зовсім таки погану штуку з російськими діпломатами і, начхавши на старий берлінський трактат, на очах всього світу прибрали собі до рук Боснію і

Герцоговину. Коли ж общипана цею експропріацією, одкинута далеко від моря, Сербія просила рятунку для себе, Росія нічого не могла допомогти, бо з одного боку її не пускала на це власна кволість, а з другого — зіпсувала всю справу помилка дипломатії. Замість того, щоб показати всьому світові, що от — дивіться: Австрія топче ногами той трактат, що ви всі підписали в 1877 році в Берліні, російські дипломати почали в цьому борі балканських принадностей вишукувати компенсацію для Росії. Побачивши таку політику Росії, навіть спілчане не захотіли піддержувати її. Таким чином це балканське питання, в вузлі якого терлись майже пів року всі великі держави, було і на цей раз дуже некорисним для Росії.

За одно з найкращих придбань російської закордонної політики в минулому році треба вважати не тільки дипломатичне, а і моральне зближене Росії з Італією. Загальні сімпатії між суспільствами обох держав існують з давних давен, їх зміцнив в значній мірі недавній визвольний рух Росії. А зустріч в Раконіджі царя Миколи II з королем Віктор-Емануїлом зміцнила ці сімпатії і з офіційального боку. Мало-по-малу Італія одсо-вується від своїх німецьких спілчан і пристає до другої великої політичної коаліції. Як відомо, до старої франко-російської спілки пристала в 1907 році, під впливом економічних утисків Германії, і Англія. Інтереси Італії на кожному кроці суперечать з австрійськими. Виникає з цього сила всяких непорозумінь і дружба з Австрією стає для Італії і важкою і зайвою. Це звернуло увагу на себе російської і французької дипломатії, знайшлися спільні інтереси з нею на Балканах, зовсім протилежні австрійським, і таким чином почалось зближенне Росії з Італією, а потім і з Англією. Безумовно, така чотирьохдержавна комбінація — це велика сила, з якою в кожному разі мусіли б рахуватись австро германські німці. Але, поки що, Італія формально ще в спілці з німцями. Загальна сила цих двох великих політичних коаліцій досягає тепер десяти мільйонів штиків і шабель та більше тридцяти тисяч польових та морських гармат. Це і єсть актив сучасного мілітаризму, що поїдає собою міліардні бюджети.

Найбільшу колотнечу в політичне життя Європи вносила вторік Австрія. Експропріація Боснії і Герцоговини мало була не викликала війну з Сербією, а через неї може і загально-європейську. У внутрішньому житті Австрії було все теж саме старе національне безладде. Більш усього терпіли горя підвладні її славяне. Антагонізм між чехами і німцями досягнув в 1909 році найвищого апогею. Ще гострішими, ніж було раніш, стали стосунки між віденським урядом і угорською палатою. Тяжкі утиски випали на долю сербів, хорватів і інших славян. Антагонізм між Германією і Англією повернув всі сили першої на озброєнне і придбання нових економічних здобутків. Воєний бюд-

жет наніс Германії 500 мільйонів дефіциту. Прийшлося видумувати нові податки. Це й було в значній мірі роботою берлінського рейхстагу. В зовнішній політиці Германія лишила і на далі за собою перше місце. З нею мусли рахуватись всі держави. На весні між Францією і Германією було виникло колоніальне непорозуміння в Африці, власне в Казабланці. Але й тут культура віку взяла своє і непорозуміння розпутали лагідно дипломати. Франція пережила кілька досить важких моментів у своєму внутрішньому житті. Між ними треба поставити на першому місці — зміну кабінету Клемансо, міністерством соціяліста Бріана і боротьбу уряду з синдикатами чиновників (почтова забастовка і інші). В Італії теж вийшов в одставку кабінет Джіоліті. Взагалі міністерсько-парламентських кризисів було досить в минулому році в житті Європи. Найгострішим таке питання було в Англії. Держава переживає добу тяжкого змагання обох своїх палат за бюджет 1910 року. Це змагання ставило на карту навіть найстарішу в Європі конституцію. Лорди не хотіли затвердити урядового проекту, що пройшов був уже через нижню палату; проект цей про поземельний налог торкався їх близько і лорди вжили всіх заходів, щоб тільки він не пройшов через їх палату. Так і сталось. Обидві палати було розпущено і тепер ідуть нові вибори, які повинні показати по чийм боці країна. Мала великий клопіт Англія з „своїми“ колоніями. Визвольний рух в Персії і Турції підняв національне почуття і самосвідомість в Індії і Єгипті. Національний рух в Єгипті почався ще років 10 тому під приводом Мустафи-Кіаміль паші. З того часу країна добивається внутрішньої самостійности, гwarantованої її лондонським трактатом 1846 р. Індійське питання далеко старіше і гостріше; воно має напів-релігійний характер, агітація визволення тече широкою рікою в народню масу через брамінів, дервішів і т. инш. Рух визволення організований добре. Головні штаби його розкидані від самої Калькути (від храма богині смерти Калі) до Лондону, Парижу, Риму, Швейцарії і Нью-Йорку. Там, під охороною гражданських законів, індійські революціонери кують справу народньої волі. У всіх ще свіжі на пам'яті події в Турції і Персії і „одставка“ султана Абдула-Гаміда та шаха Магомета-Алі, і заведення в обох країнах справжнього конституційного ладу. Важність цих великих подій — ясна для всіх. Випірно на світ знов остогидле всім критське питання і викликало вже в самій Греції хатній заколот і мало не довело країну до династичного кризису. Фактично тепер в Греції — військова диктатура. Болгарський князь Фердинанд, користуючись хатніми справами Турції, одяг собі нишком царську корону, а це означає, що Болгарія стала раз на завше на самостійний шлях. Разом з цим, для зміцнення сил, виникла, поки що в ілюзіях, думка про федерацію балканських держав.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1910 ГОДЪ НА БОЛЬШУЮ ЕЖЕДНЕВНУЮ ГАЗЕТУ

„КІЕВСКІЯ ВѢСТИ“

съ еженедѣльнымъ иллюстрированнымъ приложеніемъ

„Кіевская Искра“.

Являясь безпартійной демократической газетой, „Кіевскія Вѣсти“ ставятъ свою задачу:

1. Своевременное и полное отраженіе текущей жизни въ Россіи и за границую.

2. Всестороннее выясненіе текущихъ вопросовъ въ руководящихъ статьяхъ и злободневныхъ фельетонахъ и

3. Доступность газеты для широкой публики.

Значительная часть фактическаго матеріала будетъ передаваться собственными корреспондентами по телеграфу наканунѣ его появленія въ петербургскихъ и московскихъ газетахъ.

По провинціальному отдѣлу и вообще жизни нашего края будетъ уделено въ газетѣ особое вниманіе, причемъ вопросы и явленія украинской жизни, а также польскій и еврейскій отдѣлы займутъ въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ соотвѣтственное мѣсто.

Въ 1910 г. въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ будутъ печататься, независимо отъ статей постоянныхъ мѣстныхъ сотрудниковъ, статьи извѣстныхъ современныхъ публицистовъ: БАЯНА, И. К. БРУСИЛОВСКАГО, Л. К. Буха, А. Г. Горнфельда, В. П. Дроздова, проф. И. В. Лучицкаго, С. П. Мельгунова, епископа Михаила, В. А. Мякотина, А. Б. Петрищева, С. Д. Протопопова, А. В. Пѣшехонова, М. Б. Ратнера, А. Я. Тэзи и др.

Въ каждомъ номерѣ „Кіевскихъ Вѣстей“, на ряду съ руководящими статьями на темы текущей жизни, будутъ печататься злободневные очерки и фельетоны Авгура, Духа-Банко, Макарова, А. К. Поляцна о, О. Потockой, Н. Рахманова, Solo, Эри и др. Статьи по вопросамъ литературы, искусства и театра И. Джонсона, Е. М. Кузьмина, I. М. Миклашевскаго, П. М. Ярцева и др.

Періодически въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ будутъ печататься научные фельетоны проф. Кіевскаго политехническаго института К. Г. Дементьева.

Годовые, полугодовые и трехмѣсячные подписчики „Кіевскихъ Вѣстей“ пользуются правомъ полученія на льготныхъ условіяхъ (со скидкой 30—50%) билетовъ въ театрѣ „Соловцовъ“ по четвергамъ, когда ставятся только новости театральнаго сезона.

Подп. цѣна на газ. „Кіевскія Вѣсти“ съ журнал. „Кіевская Искра“.
На годъ 9 р., 11 м. 8 р. 50 к., 10 м. 8 р., 9 м. 7 р. 25 к., 8 м. 6 р. 50 к.,
7 м. 5 р. 75 к., 6 м. 5 р., 5 м. 4 р. 50 к., 4 м. 3 р. 80 к., 2 м. 1 р. 90 к.,
На 1 мѣс. 95 коп.

Подписка принимается на полные мѣсяцы, считая съ 1 ч. до конца года. За границу доплачивается по 80 к. въ мѣс. Для сельскихъ учителей и священниковъ для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ (въ Кіевѣ) а также для крестьянъ и рабочихъ (при непосредственномъ обращеніи въ главную контору) за газету „Кіевскія Вѣсти“ вмѣстѣ съ журналомъ „Кіевская Искра“ установлена льготная плата: за 1 мѣсяць съ доставкой и пересылкою 75 коп., за 3 мѣс. 2 руб., за 6 мѣс. 4 руб. и за годъ 8 руб.

Допускается широкая разсрочка платежа въ два срока (5 и 4 р.), въ три срока (по три руб.) и въ восемь сроковъ (при подпискѣ 2 р. и дальше ежемѣсячно по руб.).

Незабаром вийде з друку перше число збірки „ВІЛЬНЕ СЛОВО“, друку готується. Авторі, які бажали б взяти участь в збірниках своїми творами, мають звертатись на адресу: *г. Радомське, на Квіткові, до друкарні С. Засядного, для вид. „Вільного Слова“.* На відповіді прикладати марку на 7 коп. Збірки мають продаватись по всіх значніших книгар-ях українських.

ХУТОРЯНИНЪ

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
на 1910 годъ.

ЖУРНАЛЪ

Еженедѣльный иллюстрированный
посвященный интересамъ сельскаго хозяйст-
ва, торговли и промышленности.

ГОДЪ ИЗДАНИЯ ПЯТНАДЦАТЫЙ.

52 номера въ годъ (свыше 2000 стр.) сѣмена и сборникъ сельско-
хозяйственныхъ статей—календарь „ХУТОРЯНИНЪ“ на 1910 г.
(свыше 240 стр.) со многими иллюстраціями.

ЖУРНАЛЪ награжденъ золотой медалью на выставкѣ Ростов-
скаго на Дону общества садоводства. (Въ апрѣль 1909 г.)

Подписная цѣна на годъ два рубля, на полгода одинъ руб.

Календарь (Сборникъ сельско-хозяйственныхъ статей.)

1910 г. „Хуторянинъ“ Цѣна 20 к.

(безъ пересыл.)

Въ книжкѣ свыше 240 стр. съ иллюстрац. Масса благодар. отзывов.

КАЛЕНДАРЬ награжденъ ЗОЛОТОЙ медалью. Сборникъ первый на 1909 годъ
(свыше 200 стр.) остался въ незначительномъ количествѣ. (Цѣна 25 коп.)

АДРЕСЪ: Полтава, Редакція журнала „ХУТОРЯНИНЪ“.

Изданіе Полтавск. Общ. сельск. хозяйст. Отв. ред. *Л. Л. Ганько.*

Хлибороб

Открыта подписка на 1910 год на сел.-хоз., иллюстрированный, двухнедѣльный журнал. 4-й год изданія. Издається Харьковск. Общ. сельск. хозяйств. ХЛИБОРОБ распространяетъ сельско-хозяйствен. знанія среди крестьян и частныхъ владѣльцевъ украинской полосы черноземной Россіи. Печатається понятнымъ изложеніемъ статей на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Помѣщаетъ спец. статьи о полевомъ хозяйствѣ, луговодствѣ, травосѣяніи, садоводствѣ, огородничествѣ, животноводствѣ и пчеловодствѣ. В 1910 году продолжатся статьи о хуторскомъ хозяйствѣ, начатыя в 1909 году. Отвѣты на вопросы даются всѣмъ подписчикамъ журнала. Справочный листок, рассылаемый при каждомъ № Хлибороба, содержитъ цѣны на хлѣба в Россіи и за границей; свѣдѣнія об урожае во всѣхъ государствахъ и статьи об улучшеніи сбыта хлѣбовъ. Календарь Хлибороба содержит, кромѣ свѣдѣній, имѣющихся в обыкновенныхъ календаряхъ еще сельско-хозяйственный и литературный отдѣлы. Годовые подписчики получаютъ: 24 книги журнала, не менѣе 48 страницъ каждая, 8 пакетовъ сѣменъ новыхъ сел. хоз. растений. 3 книги по выбору подписчиковъ, из списка печатаемаго в концѣ года. 1 карманный с. х. календарь „Хлибороб“ на 1910 г. №№ справочного листка по хлѣбной торговлѣ. Подписная цѣна: на 1 год—1 р. 50 к., полгода—75 к. 3 мѣс.—50 к., отдѣльный № 10 к., №№ для ознакомленія бесплатно. Адрес редакціи: г. Харьков; Московская, 10. Телеф. 716.

Отвѣтств. редактор агроном *С. М. Кузнецов.*

Открыта подписка на 1910 г. Журнал для всѣхъ (год изд. III-й) новый. Преслѣдуя главнымъ образомъ культурныя задачи, журналъ широко ставитъ отдѣлы: 1) литературный, 2) критическій, 3) художественный, 4) общественный

и 5) научно-популярный. В журналъ принимаютъ участіе: Отдѣл художественной литературы—Леонид Андреев, М. Арцыбашев, Д. Айзман, Николай Архипов, И. Бунин, А. Блок, В. Башкин, А. Боане, В. Вересаев, А. Вербицкая, С. Гусев-Оренбургскій, О. Дымовъ, Борисъ Зайцев, А. Куприн, А. Каменскій, Кармен, В. Муйжель, Н. Олигер, И. Потапенко, А. Рославлев, А. Ремизов, А. Серафимович, Скиталец, С. Сергѣев-Ценскій, А. Свирскій, гр. Ал. Н. Толстой, Н. Тимковскій, А. Фѣдоровъ, Тан, Е. Чириков, Г. Чулковъ, Дм. Цензор, И. Щеглов, Т. Щепкина-Куперник, С. Юшкевич и др. Отдѣл критическій—Ю. Айхенвальдъ, Н. Абрамович, Ф. Ватюшков, Л. Галич, С. Венгеров, А. Измайлловъ, проф. Н. Котляревскій, проф. В. Операнскій, проф. Д. Овсянко-Куликовскій, К. Чуковскій. Отдѣлы обществ.—политич. и научно-популярн.—Б. Агафоновъ, П. Берлин, В. Брусянин, пр.-доц. П. Голавачевъ, А. Дживилегов, проф. Н. Карвевъ, Д. Кузьмин-Караваевъ, Н. Морозовъ, М. Лемке, проф. В. Святловскій, проф. М. Туган-Барановскій, проф. И. Озеровъ, В. Филатовъ, М. Энгельгардт и др. Отдѣл искусствъ—А. Бенуа, И. Гинзбургъ, И. Лазаревскій, С. Маковскій, В. Meerхольдъ, И. Рѣпинъ, Н. Рерихъ, Н. эфровъ и др. Журналъ выходитъ ежемѣсячно, в объемѣ до 9-ти общ. печатн. листовъ (130—140 ст.) с иллюстраціями в текстѣ. Головные подписчики получаютъ бесплатную премію Художественно исполненный альбомъ „Галерея современныхъ писателей“. Подписная плата на год—2 р., полгода—1 р. За границу—3 р. Цѣна отдѣльн. книжки в магаз. 25 к. Пробный №—за пять 7 коп. марок. Подписная плата марками не принимается. Подписка принимается в редакціи и во всѣхъ книжныхъ магазинахъ, в послѣднемъ случаѣ прилагается 15 к. в пользу магазиновъ. Адресъ для переводовъ: Петербург, Свѣчной 16. „Нов. Журналу для всѣхъ“.

Открыта подписка на 1909—1910 г. на ежемѣсячный, иллюстрированный, научный, **МІР** изд. с октября литературный журнал, II год 1909 г. по окт. 1910 г. В журналѣ „МІР“ принимаютъ участіе выдающіеся литераторы, ученые и публицисты. В 1909—1910 г.г. всѣ годовые подписчики журнала „Мір“, внесшіе полную годовую плату, почучать: 12 №№ журнала большого формата, каждый объем. не менѣе 10 печатн. лист. (в 40.000 букв), Альбом из 24 картин знамен. художников в красках, на мѣловой бумагѣ, в роск. папкѣ, Альбом картин будет выслан годовым подписч. журнал „Мір“ тотчас по их подпискѣ. Живыя рѣчи Л. Н. Толстого, собранныя И. В. Тенерею, которыя в концѣ года составят 2 тома изящной печати на хорошей бумагѣ. Подписная цѣна на журнал „МІР“ со всѣми приложеніями с доставкою и пересылкою: во всѣ мѣстности Россіи: на год 5 р., на полгода 3 р. Допускается разсрочка. Адрес книгоиздательства и редакціи журнала „Мір“, С.-Петербург, Лиговская, 47. Телефон 288—70. Пробный № высылается за 85 коп. (можно марками). Подробный проспект о журналѣ и каталог книгоизд. „Мір“ высылаюся бесплатно.

Издатель В. Л. Богушевскій.
Редактор Л. Л. Богушевскій.

Открыта подписка на 1910 год, на еженедѣльную политическую, общественно-Еврейскій Мір с при- ную и литературную газету **Еврейскій Мір** ложен. трехмѣсячнаго журнала, посвященнаго научным и художественно-культурным интересам еврейства. Годичный опыт привел Редакцію „Еврейскаго міра“ к убѣжденію, что ежемѣсячное издание, по характеру своему, лишено возможности давать своевременное и достаточно яркое освѣщеніе непрерывной смѣнѣ политических переживаній современ. еврейства, острых в нынѣшній исторической момент. Проникнутая этим сознаніем, Редакція „Еврейскаго Міра“, оставаясь на занятой ею внѣпартійной позиціи, рѣшила с наступающаго 1910-го года преобразовать свой ежемѣсячный журнал в политическій, общественный и литературный **ЕЖЕНЕДѢЛЬНИКЪ**, охватывающій всѣ стороны еврейской жизни в Россіи и заграничій. В соотвѣтствіи с этим Редакціей приложены всѣ старанія к тому, чтобы широко поставить отдѣлы: внутренней, провинціальных и заграничных Редакція будет имѣть постоянных корреспондентов. Поописная цѣна на еженедѣльникъ вмѣстѣ с трехмѣсячником на год: в Россіи 7 р. за границу 8 р. 50 к. Еженедѣльник без приложения: в Россіи на год 6 руб., 6 м. 3 р., 3 м. 1 р. 50 к.; за границу: на год 7 р., 6 м. 4 р., 3 м. 2 р. Подписка на одно только трехмѣсячное приложение без еженедѣльника не принимаются. Правом полученія трехмѣсячника пользоваться только годовые подписчики. Для годовых подписчиков допускается слѣдующая разсрочка: в Россіи: при подпискѣ 2 руб. 50 к., 1 апр. 1 р. 50 к., 1 июля 1 р. 50 к. 1 сентября 1 р. 50 к. За границу: при подпискѣ 4 р. 1 апрѣля 2 р. 50 к. 1 авг. 2 р. Адрес редакціи и конторы СПб. В. Подъяческая, 39. Телефон № 30439.

ВЫШЕЛ № 4 и открыта под- Женская Мысль писка на 1910 год на журнал **Женская Мысль** посвященный равноправію и улучшенію экономическаго положенія женщин. Условія подписки: на 12 м.—4 руб., на 6 м.—2 р. 50 к. на 1 м.—50 к., отдѣльн. №—30 (можно марками). Лица, подписавш. на 1910 г. получают первые 3 №№ бесплатно. Прием объявленій, продажа и подписка производятся: 1) в конторѣ журнала Михайловскій пер. № 16 (угол

Сѣфійской) 2) Мар. „Труд“, Фун. № 5, 3) Мар Иванова, Фун. 2, 4) М г. Іогансона, Крещ. № 41, 5) Одесса: Мар. „Труд“, Дерibas. № 25. Отдѣльн. №№ продаются в „КЮСКАХ“.

Открыта подписка на 1910 год на издаваемый т-вом М. О. Вольф историко-литературный и критико-библиографическій **ИЗВѢСТІЯ ПО ЛИТЕРАТУРѢ** иллюстрир. журнал **ИЗВѢСТІЯ ПО ЛИТЕРАТУРѢ** и библиографіи и **Вѣстника Литературы**. XIII-й год изданія. Всякій, кто любит книги и интересуется тѣм, что имѣет к ним хотя большее отношеніе, кто желает знать, что творится в литературном мірѣ в Россіи и за границею, хочет слѣдить за текущею литературою по всѣм отраслям знанія и знать всѣ книжныя новости, всякій, кому важно получить списки новых книг, — тот найдет все необходимое в нашем изданіи. „Извѣстія“ и „Вѣстник Литературы“ выходит ежемѣсячными иллюстрированными выпусками, в двух самостоятельных отдѣлах, из которых первый—п. з. „Вѣстник Литературы“ — заключает в себѣ статьи по вопросам литературы, науки и библиотечнаго дѣла, критическіе разборы новых книг, біографіи, воспоминанія и не изданныя письма писателей, очерки о современных теченіях в литературѣ, историко-литературныя изслѣдованія, статьи по техникѣ чтенія и пр., и пр.; во втором же отдѣлѣ—„Извѣстіях“—помѣщается: хроника литературнаго міра и книжных новостей в Россіи, вѣсти из Франціи, Англіи, Америки, славянскія извѣстія, Россіа, рецензіи, новости по библиографіи и библиотечному дѣлу, справки по вопросам, касающимся книг, и, кромѣ того, ежемѣсячные систематическіе каталоги всѣх издающихся новых книг, русских и иностранных, списки книг находящихся в печати, арестованных, запрещенных изданій, спеціальныя каталоги по разным отраслям наук, указатели главнѣйших журнальных статей и т. п. Оба отдѣла; „Вѣстник Литературы“ и „Извѣстія по Литературѣ, Наукам и Библиографіи“—взаимно дополняют друг друга, составляя, вмѣстѣ с тѣм, как бы одно цѣлое, в котором историко-литературная и критическая часть сосредоточена преимущественно в первом из них, библиографическая и справочная—во втором. Журнал иллюстрируется снимками с замѣчательных произведеній печати, сценами из сочиненій выдающихся авторов (русских и иностранных), портретами, библиотечными знаками, рѣдкими автографами и пр., пр. Годовая подп. цѣна „Извѣстій по Литературѣ“ и „Вѣстника Литературы“, с дост. и перес. 1 руб. С перес. за границу—1 р. 50 к. (=4 франка). Подписка принимается в редакціи, в С.-Петербургѣ, Вас. Остр., 16 линія, 5—7, с. д., а также в книжных магазинах Т-ва М. О. Вольф: в С.-Петербургѣ: 1) Гостинный Двор, 18, 2) Невскій пр., 13; в Москвѣ: 1) Кузнецкий мост, 12, д. Джагаровых и 2) Моховая ул., 22, д. Чижова и Курьиндиной (против университета).

Задушевное Слово. Открыта подписка на 1910 год. XXIV год изданія. Два еженедѣльные иллюстрированные журнала для дѣтей и юношества, основанные С. М. Макаровой и издаваемые под ред. П. М. Ольхина. Подписный год с 1-го ноября 1909 г. Первые №№ выс. немедленно. Гг. годовые подписчики журнала „Зад. Сл.“ для дѣтей младшаго возраста (от 5 до 9 лѣт) получают 52 №№ и 48 премій. В числѣ которых: большая картина в хромоолеограф. красках „Ничья“ академика А. А. Харламова. 12 новѣйших игр, занятій и работ для дѣтей, на раскрашенных и черных листах, для вырѣзыванія, склеиванія, вышиванія, складыванія и пр. 12 иллюстри-

рованних книжок розказов, повістей і сказок для маленьких дітей. 12 вып. ілюстр. ізданія „Дневник Мурзилки“, записки о веселых приключениях и путешествіях крошечных лѣсных человѣчков-эльфов, с мног. иллюстр. В. Кока. „Маленькій русский натуралист“, мір животнох в розказах и очерках для дітей, со мног. иллюстр. Игра „Степка-растрепка“, на большом листѣ. „Стѣнная таблица“ росписаніе занятій. Карманный календарик „Миньон“ и мн. др.

Гр. годовые подписчики „Зад. Сл.“ для дітей старшаго возраста (от 9 до 14 лѣтъ) получают 52 №№ и 48 премій. В числѣ которых: акварельная картина „Подайте слѣпому!“ худ. Д. Л. Дилманса. 12 повѣстей, расказов и пѣс для юношества, русских и иностранных авторов, с иллюстр. 8 вып. „Книги знаменитых людей“. Биограф. словарь для юношества. Г. Рукавишников, с порт. 6 вып. „Голубая волна“. Новая книга Л. А. Чарской. 6 вып. „В мірѣ стихов“. Жемчужины русской поэзіи, собрала М. Лемко. „Юный весельчак“, сборник анекдотов, составил Вадим Радецкий. „Библиотека юного натуралиста“, отдѣльные книжки под ред. Н. Анненскаго. „Календарь и записная книжка“ для учащихся на 1910—11 учебный год в изящном колорит. переп. „Стѣнная таблица—росписаніе уроков“ и мн. друг. Крім того, при каждом изданіи будут высылаться: „Задумешное Воспитаніе“ и „Дѣтскія Моды“. Подписная цѣна каждаго изданія „Задумешнаго Слова“, со всіми объявленными преміями и приложениями, с доставкой и пересылкой,—за год ШЕСТЬ рублей. Допускается разсрочка на 3 срока: 1) при подпискѣ 2) к 1 Февраля и 3) к 1 мая—по 2 руб. С требованіями, с обозначеніем изданія (возраста), обращатся: в конторы „Задумешнаго Слова“, при книжных магазинах Т-ва М. О. Вольф—Москва: 1) Кузнецный мост, 12, или 2) Моховая ул., 22.

Пчеловодный Мір

31-го січня (января) 1910 року в Київі під редакцією А. Е. Тітова буде виходить 2 рази в місяць, нова ілюстрована часопись поступово бжільництва на російській мові. В часописі будуть брати

Народний голос

ілюстрована політично-просвітна і літературна часопись виходить що тижня в четверг під редакцією Андрія Веретельника в Чернівцях. „Народний Голос“ містить найрозуміліше писані всякі поучаючі, просвітні, наукові і цікаві статі. В кожному числі є оповідане, поезія, стаття історична, багаті новини з цілої Русі і з широкого світа, а також інтересна всячина. Подає практичні ради для домашнього господарства, а для розради омішні анекдоти і дотепи у „Веселому кутикові“. Взагалі „Нар. Гол.“ подає усе найпотрібніше і найцікавіше та користне. До того кожде число „Народного Голосу“ окрашене численними ілюстраціями, або з нашої історії, з нашого теперішнього життя, із всяких винаходів і чудес техніки, та відбитки з малюнків наших найспосібніших артистів-живописців. До кожного числа „Народного Голосу“ долучається „Повістевий додаток“, в котрому даються найзнаменитші повісти наших і чужих письменників також ілюстровані. Опріч того яко додаток долучається до „Народного Голосу“ що другий тиждень знамениту суспільно-економічну часопись п. н. „Народне Богатство“. Святочні числа „Народного Голосу“ виходять в подвійнім обемі і дуже багато та прегарно ілюстровані.—Цілорічні передплатники дістають ще опріч того дуже гарну премію при кінці року. Передплата „Народного Голосу“ враз з всіма додатками вносить річно лиш 4 корони. Адреса: „Народний Голос“, Чернівці, ул. Панська ч. 33. (Буковина).

участь видатні російські і закордонні пасішники оригінальними творами по науковим і практичним питанням бжільництва. В часописі буде багачко міститись перекладні творів з закордонної пасішної літератури і буде з усіх сторін освічено становище пасішної справи в усіх краях світу. В часописі також будуть друковатись твори і на українській мові. Часопись буде мати багачко російських малюнків. Річна-предплата за 24 числа—2 карб. 50 коп. Гроші можливо предплачувати в 2 сроки при замовленні 1 карб. 50 к. і к 1-му травню—1 карб. Подробіци програми по проханю надсилаються дарма. Предплату слать на адресу: г. Київ, редакція журналу „Пчеловодный Мір“, Хрещатик 40.

1910 г. второй год изданія принимается подписка на 1910 год **Наше Дѣло**. Выходить два раза в на журнал **Наше Дѣло**. мѣсяц. Журнал посвящает себя вопросам сельской и рабочей кооперации преимущественно Киевской губернии и всего Юго-западнаго края, а также губерний: Черниговской, Полтавской, Екатеринославской и Бессарабской. Журнал издается при ближайшем содѣйствіи членов Бюро Киевскаго Союза Потребительныхъ Обществ и этим самым непосредственно обслуживает интересы всѣхъ потребительныхъ обществъ Киевской и содѣльных губерний, тяготящихся к Союзу. Подписная цѣна: на год—4 р., на 6 мѣс.—2 р. 25., на 3 м.—1 р. 75 к. Членамъ потребительныхъ обществъ, всѣм кооперативнымъ предпріятіямъ кредитнымъ и ссудо-сберегат. т-вам, сельско-хозяйств. об-вам и т. п., професіон. группам, сельскимъ учителям, крестьянам и рабочим на год—3 руб., на 6 мѣс.—1 р. 65 к., на 3 мѣс.—85 к. Адрес редакціи: Киѣв, Подол, Воздвиженская, 1, Помѣщеніе Бюро Киевскаго Союза Потребительныхъ О-в, Редакція журналу „Наше Дѣло“ Телефон № 2467.

Сокретар Редакціи **И. М. Тихомиров**.
Редактор-Издатель **А. К. Гѣвшинскій**.

Принимается перед- **Записки** НАУКОВОГО ТО-плата на 1910 р. на **Записки** ВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА присвячену передовим українській історії, фільології і етнографії, що виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського (XIX рік видання). Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріялів по українству—історії староруської, литовської-польської і новітшої доби, історії літератури, етнографії, язичку та иньшим близьким областям наук подає широко ведений перегляд наукової літератури, яка дотикається просто або посередню вказаних вище дисциплін—окремих публікацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописей в перегляді), в виді критичних оцінок або рефератів. Передплату для Росії 6 рублів на рік (поодинокі книжки по 1 р. 50 коп.) приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ в Київі (Б.-Владимірская № 28). Тамже на складі всі инші видання Наукового Товариства імені Шевченка: Збірники секцій історичної, фільологічної і природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Памятки (Monumenta linguanecone letterarum ruthenicarum), Українсько-руський Арх, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека, Матеріали до української етнології, Етнографічний Збірник, Студії з поля суспільних наук, Часопись правничо й економічна, Правнича Бібліотека, Матеріали до української бібліографії. В справі обміну звертатися на адресу: Львів, ул. Супінського 17, Наукове Товариство ім Шевченка.

ЗАПИСКИ Українського Наукового Т-ва в Києві виходять від р. 1908. Передплата на першу серію: 5 р. з пересилкою в Росії, за кордон—6 р. Для студентів, учеників, народніх учителів 3 р. для членів Т-ва 2 р. Приймається передплата в бюро Т-ва при редакції Л. Н. Вістника, В. Володимирська, № 42

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА Наукова часопись, присвячена поодиноким українській історії, філології і етнографії. Виходить під редакцією М. Грушевського, XVI рік видання. Передплата в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки 1 руб. 50 к. Посилають: Львів (Lemberg) Австрія, Сунінського ч. 17 наук. тов. ім. Шевченка. (Sevchenko—Gesellschaft der Wissenschaften), або через контору „Літ.-Науков. Вістника“, Київ, Володимирська, 28.

РІДНИЙ КРАЙ Підписка на 1910-й рік. 5-й рік видання. Виходить в Києві, 4 рази на місяць, (48 чисел на рік) з ілюстраціями, під редакцією О. Пчілки (О. Носач).

Містить статті про громадські справи, звістки з життя на Україні й в інших сторонах, оповідання, пьєси для театру, вірші, відомості господарські, звістки про українські книжки, про театр і инше мистецтво, дописи, оповістки. Ціна „Рідного краю“, з пересилкою, на рік 4 р., на півроку 2 р., на 2 місяці 1 р.; Рідний Край з ілюстрованим місячним додатком **МОЛОДА УКРАЇНА** коштує на рік 5 р., на півроку 2 р. 50 к., на 3 м. 1 р. 25 к. Молода Україна окреме від Рідного краю—2 р., на рік, 1 р. на півроку. Адрес: Київ, Благівіщенська, 115. Всі ціни і для заграниці—однакові.

ДІЛО Щоденна Українська газета. Передплата в Росії на рік 18 карб., на 1/2 р. 9 карб. Австрія, Львів, (Lemberg), Ринок 10.

== ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1910 РІК. ==

НА УКРАЇНСЬКУ НАРОДНЮ ІЛЮСТРОВАНУ ГАЗЕТУ

СЕЛО

(другий рік видання).

Ціна на рік 2 руб., на пів року 1 руб. 10 коп., на 3 міс. 60 коп.

Рокові передплатники одержать дурно додаток Календарь—книжку на 1910-й рік при числі 3 „СЕЛА“.

Село призначається головним чином для хліборобів і робітників. **Село** виходитиме що тижня в четвер і таким чином дасть змогу кожному хліборобові і робітникові мати у неділю свіжу газету. **Село** подаватиме статі й новини про сучасне життя на Україні в Росії і за кордоном, вірші, оповідання, популярні статі з української історії і письменства, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки і інш. **Село** буде містити дописи з сіл і міст. **Село** даватиме відповіді на запитання передплатників, а також поради лікарські, господарські й юридичні (відповіді і поради будуть давати спеціалісти). **Село** заручилося згодою брати участь таких учених і письменників: М. Біляшевський, Ю. Будяк, В. Винниченко, М. Вдовиченко, М. Грушевський, О. Грушевський, М. Гехтер, М. Залізняк, М. Коцюбинський, В. Корольов, М. Левицький, Майорський, І. Огієнко, О. Олень, Л. Пахаревський, М. Павловський, В. Самійленко, Ю. Сірий, Т. Суліма, С. Чернасенко, С. Русова, О. Русов, М. Чернявський, Ол. Черняхівський, Л. Старицька, Черняхівська, М. Шаповал і інші.

Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Києві, Вел.-Володимирська № 28, Українська книгарня в Харькові, Рибна ул. № 25.

Посередника м 5% від передплати.

Статі і дописи просять надсилати в книгарню Л.-Н.-Вістника.

Видавець-Редактор ГАННА ЯМПОЛЬСЬКА.

Продається одривний календарь на рік 1910. „**ЧАС**“ Ціна 50 коп. і 75 коп. Склад видання: у Києві, Українській Книгарні Л.-Н. Вістника, В. Володимирська, 28. Також можна купувати по всіх кращих книгарнях на Україні.

В Українській Книгарні (бувала „Київської Старини“)

== Київ, Безаківська, 8 ==

продаються всякі українські книжки де б вони і ким не були б видані. Великий вибір портретів українських гетьманів, письменників і артистів. Збірники українських пісень з нотами, листовні картки і малюнки.

Каталог висилається даром.

Українська Хата.

Напрямок журналу: національно-поступово-демократичний.

В 1910 р. „Українська Хата“ освітлюватиме можливо повно українське життя з погляду національно-культурних потреб України і міститиме: *белетристику*: поезії, оповідання, повісти, малюнки, нариси і т. и., статті *наукові*; статті *публіцистичні*, в яких обговорюватимуться всі печучі справи українського життя, науки, літератури й мистецтва; статті *літературно-критичні*, з характеристикою творів і діяльності наших письменників, особливо сучасних; *огляди* преси української, російської, польської і инш. в звязку з українським рухом; *огляди* українського громадсько-культурного життя; *огляди* найцікавіших подій по-закордонного життя.

В 1910 р. „Українська Хата“ даватиме переклади творів з чужих мов і характеристики чужих письменств; даватиме репродукції творів українських художників, малюнки, віньетки, портрети письменників і діячів українських.

До участі в „Укр. Хаті“ запрошено видатних українських письменників.

На підставі особливої згоди О. Олесь в 1910 ф. всі нові свої твори міститиме тільки в „Українській Хаті“.

В „Укр. Хаті“ містили свої твори або згодились працювати: Христя Алчевська, В. Алешко-Юр. Будяк, Ганна Барвінок., Бондаренко, Іван Бурячок (худож.), Васильківський С. (худож.) Е. Євниченко, Ів. Виговський, М. Венгжин, М. Вороний, П. Богацький В. Гордіїв, М. Голубець, Андрій Горленко, М. Дяченко (худож.), М. Євшан, Ол. Журлива, Галина Журба, Михайло Жук, М. Залізник, Ів. Іж., кевич (худож.), Ільченко (худож.), Як. Іщенко, П. Капельгородський, Гр. Коваленко, Є. Коваленко, Н. Кибальчич, В. Крижановський, худож. Кричевський, Козачка, Г. Комарова, Ольга Кобилянська, Петро Карманський, О. Кузьминський, Богдан Лепкий, Я. Літинський, Іван Липа, д-р. І. Луценко, Л. Лукич(енко), Іван Личко, Майорський, М. Мандрика, П. Мазокевич, Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, А. Очеретяний, Микола Олександрович, Т. Осадчий, М. Підгірянка, Л. Пахаревський, С. Пр. світянин, С. Плющ, Василь Пачовський, С. Павленко, С. Полуян, В. Раєвський, С. Русова, Одарка Романова, Н. Романович, М. Сріблянский, Евг. Сердюк, Юр. Сірий, Евг. Стебновський, В. Степанківський, К. Стеценко, Гр. Сьогобчний, Л. Сохачевська, С. Твердохліб, св. Тимченко, Гнат Хоткевич, А. Худоба, Іван Труш (худож.), В. Тарноградський, Ан. Товкачевський, Гр. Чупринка, С. Черкасенко, Чепіга, І. Шульга (худож.), М. Шаповал, О. Шпитко, Гордій Юрич, Михайло Яцків, Л. Яновська і багато инших.

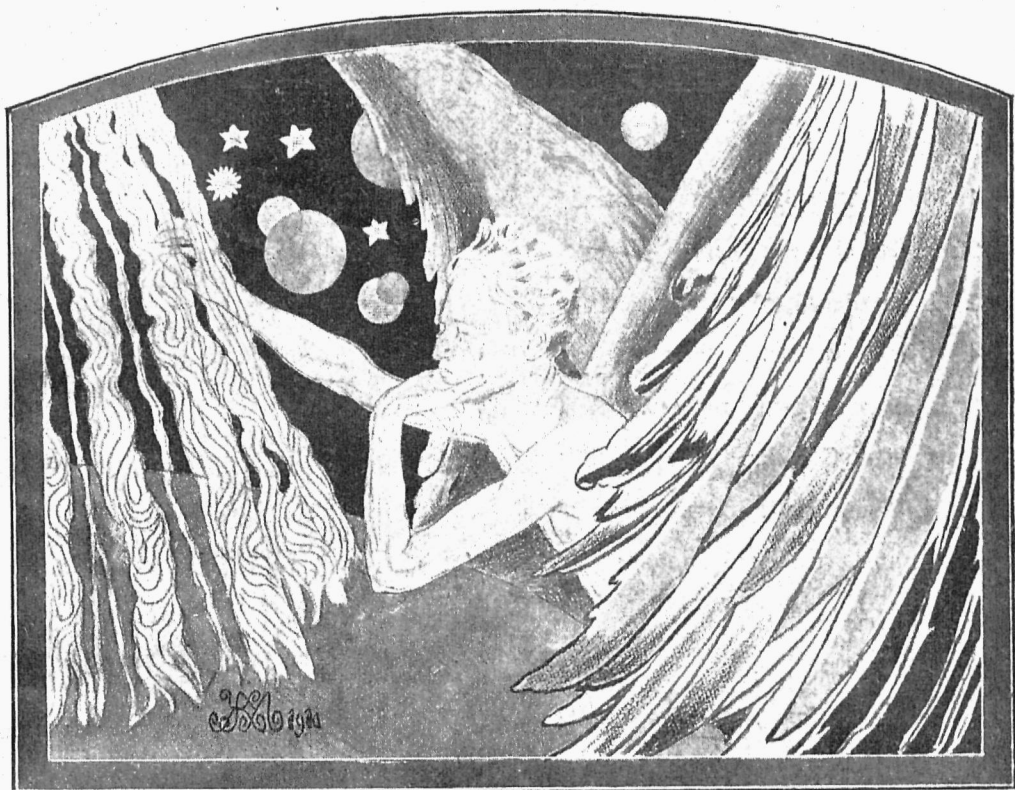
Передплата на 1910 рік на „Українську Хату“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можна виплачувати частками по 2 карб.

Передплата приймається в головній конторі і редакції журналу: Київ, Бульварно-Кудрявська, 16. Або в „Українській Книгарні“ Безаківська, 8; книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ Вел.-Володимирська, 28. У *Харькові*: в „Українській Книгарні“ Рибна, 25. В *Житомирі*: в книгарні В. Совінського. У *Полтаві*: в книгарні Г. Маркевича. Бульв. Котляревського. У *Варшаві*: в Гр. Стелури Новий Світ, 62, к. 26. В *Одесі*: у В. Буряченка, Конна 19, 10. В *Москві*: у К. Титаренка Красносельська ул. д. № 65, кв. 6. У *Елисаветграді*: С. Я. Берзера. Сінна вул. У *Камянці-Подільській*: Приходько, Бульварна ул. власн. дім. У *Катеринославі*: книгарні Э. Лозінської Проспект, дім. Вебера. В *Сороки*, Бесар. губ. в. *Євстафія К. Грабчака*, Бекировская ул. соб. д. У *Мелітополі*, Межевая ул. д. 6. Єссена у К. І. Залізняка В. *Галичині*: Львів, книгарня Наукового Т-ва, Ринок, 10.

Комплект „УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ“ за 1909 рік продається в конторі журналу по 2 карбованці.

Видавець Ів. Бойко.


Редактор П. Богацький.



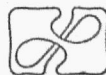
№ 2. ————— Лютий ————— 1910.

УКРАЇНСЬКА

ХАТА 

ЩОМІСЯШНИЙ ЛІТЕРА-
ТУРНО-НАУКОВИЙ 

ЖУРНАЛ. 



КИЇВ,
БУЛЬВАРНО-КУДРЯВСЬКА 16.

ЦІНА 35 КОП.
З ПЕРЕСИЛКОЮ 40 К.

З М І С Т:

1. В. Пачовський: О, рідний краю!
2. О. Олесь: Вони (ескіз).
3. Б. Раєвський: Молодість.
4. О. Кобилянська: Віщуни (нарис).
5. О. Олесь: Стань, дівчино.
6. М. Жуя: Спомин.
7. Ю. Словацький: Батько зачумлених (поема), перекл. С. Твердохліба.
8. Ю. Будян: Грицько Чупринка (поезії „Огнецвіт“).
9. О. Олесь: Іду отруєний.
10. М. Євшан: На літературні теми.
11. І. Кончіц: На роздоріжжі (про театр).
12. Н. Б.: З українсько-російського життя.
13. Є. Ст.: Економічні питання в Галичині.
14. Бібліографія.
15. Українство в чужій пресі.
16. Літературна хроніка.
17. Книжки, надіслані до редакції.
18. Оповідки.

Малюнки худ. В. Галімського:

1 і 2) Зімові пейзажі, 3) На-ніч. 4) Хутір в степу.

Листування редакції.

1. м. Городище, Київщ. І. П-му. „Плохо слагаємыя на малоросійскомъ языкѣ“ поеми до друку не прийме ні одна часопись, не то що „Укр. Хата“.
2. Полтава, д. Стат-ву. Принято до друку.
3. Львів, А. Товначевському. „Незабутній ідеал“ на жаль, не вмістився в цій книжці; піде в чергову.
4. Д. д. П. Нарманському, Х. Альчевській, А. Худобі, С. Твердохлібові. Ваші поезії підуть до слідуюч. книж.
5. Львів, Арт. Хомику. „Псіх. свобода волі“ буде в слідуючій книжці „У. Х.“
6. Опощня, на Полтавщ. О. О-ко. „Оксана“ нам не підходить.
7. Відень, А. Діброві. Статтю одержали; піде.



О, РІДНИЙ КРАЮ!

Чому я не родивсь в часах великих боїв,
Щоб дух мій ріс, огнем горіли думи
І моє слово грало нестерельні шуми
Хвали народу мого і його героїв?!

Огонь потух, душа народу впала
У прогалину карлиної туги —
В багні зневіри, сонности, наруги
Карліє дух і гордість наша — глумом стала!

І як мені співать про світлости будучі?
Як вірити мені, що встанем з ложа муки?
Скільки не думав я ночей в п'їтїмї розпуки,
Скільки не слухав я? — Не чую грому тучі!

А чую стогін лиш, мов стогне під дошками
Привалений катами, вирватися хоче,
Василько князь і бореться за очі,
А очі йому кровю бризли під ножами!

Тим стоном — чую, — стогне кожний камінь,
Ліси і гори стогнуть, небеса і ріки
Землі моєї, що лягла в рабство на віки
А вічність в зорях пише: а́мїнь, а́мїнь!..

Повз мене сунуть сумніви пекельні,
Рвуть мою душу чорними руками —
І мов з летаргу бужусь серед ями
І плач мій б'ється в стіни підземельні...

Безсилий рву волоссе, бючи головою
Об стіни — когось кличу, та кого? — не знаю!
В кінці півмертвий в сонність западаю...
Віки западуть в море — глухо під Тобою,

О, рідний краю!..

Василь Начовський.

В О Н И.

І я що дня мушу проходити мимо їх і стріватись з ними.

Я не виношу їх проклятих очей, їх поглядів кривавих і голондних.

І коли я мину їх, ще довго їх гострі очі дивляться на мене і наскрізь проймають мій мозок.

О, як вони радіють, коли я в вохкий ранок іду блідий і стомлений і кашляю!.. Їх сухі руки знімаються з колін і наче тягнуться до вінків...

Тепер я одурюю їх і, коли рівняюсь з ними, міцно стискую свої губи, стараюсь не дихати і гордо несую голову.

Уявляю — як вони скаженіють!

Глухі і дурні вони не знають, що я вигадав кашляти в себе. Злі, голодні, як собаки. Другий день уже нікого не везуть і ніхто не купує у їх вінків.

У їх взагалі рідко хто купує, і я не знаю — як вони існують з цього заробітку. Не дарма вони так пильно дивляться на головну вулицю з цього глухого і темного переулку і чекають... але осінь стоїть суха і засужені на смерть живуть і дихають.

Я навіть почувую себе краще ніж в літку: у мене упала температура, я порожевів і став більше їсти.

Це вони чудесно помічають і колись одна з них навіть плюнула мені в спину. Нехай казяться! Але чого вони так низько кланялись сьогодні?!.. Я йшов бадьоро, і не кашляв. Може того, що я був у новому пальто і вони вважають мене за багатого?!.. Але я їм виразно ще раніше сказав, що у мене нема нікого з рідні.

Вернувся, сказав і пішов.

Не знаю — чи зрозуміли вони мої слова.

Мені, власне, хотілося сказати, що коли я умру, то ніхто не купе на мою могилу у їх вінка, але я боявся їх образити.

А про те я не боюсь їх і добре знаю — хто вони. Колись я рішив простежити їх... і коли смеркло, я непомітно став за деревом і ясно чув як вони, майже всі разом, прошепотіли:

— „Отак що дня... за цілий день нікого... Будь воно проклято з такою роботою“...

— „Коли воно почнуться дощі“, — додала одна з них, а дві других мовчки подивились на небо, потім наче понюхали повітре; забрали кошики і пішли в пільму.

Я крадькома пішов за останньою. Вулиці, переулки, яри, перелази і нарешті хата, стара як вона, може старша її.

Я став за тином.

Мовчки постукала і в ту ж хвилину розчинились з рипом двері і вибухнув галас з дитячих грудей:

— „Баба, баба! бабуся! Прийшли, принесли?“

— „Геть, — злісно просичала баба і одіпхнула дитину: — нічого... ніхто не вмер... будь воно проклято“...

Зачинились двері. Тихо і темно. Я поліз і припав до вікна.

Хтось скаржився:

— „Я другий день уже не бачив хліба... Дунька нездужає... Хоч би на карасін дістати... Пустили б по милостину... Коли б не вмерла мама!“...

— „Цить... байстри!“...

Так, так... Тепер я знаю... вони годують дітей і для їх продають вінки на чужі могили. Їм самим уже нічого не треба.

І в той день, коли я умру, вони куплять дітям хліба і карасіну. Нагодують їх і запалють світло.

О. ОЛЕСЬ.

МОЛОДІСТЬ.

Ой, нескошена літня леваго!
Мов щасливая мологісць ти...
Схвильювалася на сонечку — радо
Проступають із тебе цвіти,

Ніби з серця гумки про кохання...
Та не жити вже нам, як колись;
Віщувала щось нічка остання...
Ой, леваго моя! стережись!..

Холоднішає... хмари на небі...
Вже скосили левагу-красу...
Стережись, мое серце! й гля тебе
Вже нагострено мабуть косу!

Богдан Раєвський.



В І Щ У Н И.

НАРИС.

Кінець листопада.

Дні що раз то коротші. Ночі немов виростають вже з самого поранку звідкись на ту бідну днинку, що тужливо виглядає соняшного проміння як літом, — а здавалося б не діждеться. Замість його розстелюється сама широка сірина, грезлива туга по полях, між хатами села — суне під ліс, піднімаючись під силу понурих хмар, а звідти волочеться далі, не оглядаючись на осінній смуток за собою, — кудись в далечину.

Непогода розпаношилася.

Тепер перше право її. І вітер, і дощ, і сніг міняються безустанно над землею, а іноді мов у змові мішаються в одно. А все в супроводі проникливого холоду. Все немило і з осіннім подихом мелянхолії...

Сельські хати невеличкого села он там недалеко від ліса, мов і собі похмурилися від непогоди, а двері їх перед холодом тільки лїниво відчиняються. Дрібні віконця купаються цілими днями в сльозах, а солом'яні стріхи потемніли від дощів.

Все в окрузи хоч не дрїмає... то закутується в чорний тон. Тон закінчення.

Тут і там визирає по межах чорний пень саїтної деревини, і її безлисне гилля, стає захистом для перемоклих круків, що пізньої осени снують полями мов дрібні грабіжники.

Старому Войцехові, теперішньому побережникові панського ліса, також на душі не то мракою зависло. Але тут не осїнь винувата, ні подих закінчення, що волочеться нечутним звуком природою і між людськими оселями.

Се щось инше.

Се страх перед тим, що найблизший час може наднесе. Він тут більш тридцяти років побережником. Зайшовши з далекої сторони, принявся, хоча був ремісником, за побережника. Не цілого он того великого ліса, що тягнеться враз з селом, а і окремо далі, лише одної частини його. Так сказати-б наймолодшого ліса.

Багато деревини погнало вже вгору під його щирим доглядом. Багато деревини тої шелестить проти його божими поранками і хилиться йому поклоном покори і підданства. А все за його щире око, за його добру, робочу руку, що там очистить її, там засадить

свіжу, там виполе, дасть молодому корінню місце — волю, а спочинку майже не знає.

На краю ліса його хата. Мала і непривадлива. Літом пристроєна зеленню, невеличкого садку, звернена віконцями до ліса і сонця, а зімою... непривітна з виду і смутна.

Але Войцех... так само запустив корінне в сей клаптик землі з своєю родиною, мов не одна деревина його дорогого лісу.

Між українським та руминським людом сього села, він чи одно витерпів, заким з ним „зайдою“ освоїлися. У всім він їм недогода. І мовою своєю противний, і жінкою, що хоч не зла, їм чим то велика в очах — і дітьми, що хоч від людських дітей не відрїзнялися нічим, і всім чим хто захоче.

Чи Войцех скривдив кого в селі?

Ні. Він спокійний і збідований. Він, „зайда“, селян боявся. Сила по їх стороні, бо вони на своїй землі... Він же здалека... здалека примандрував. Жінка його померла, поховав її, сам вже добре не пам'ятав, як воно склалося, що врешті оженившись в друге, зайшов в отсе село, і остаточно за панською ласкою опинився побережником. — Мабуть і через те зненавиділи його сільські люде; пожалували панського хлібця та стали ворогувати. Той перестав давати йому роботу, а той відкрив, що він йому в межу в'орювався, подавав до суду, сей, що діти його ночами людську працю розносять, — так уступала одна гризота другій — аж з часом і похилився Войцех.

Похилився і посивів.

Та хоч вже висока його стать ніколи не випростовується і сей звичай майже забула... на душі йому в зеленім його світі спокійно. Ліс великан взяв його в свої обійми, замкнув і відгородив від села і йому добре. Іноді здається йому, що він не бідний колишній швець або простий побережник, а якийсь сам володарь. Вже майже ніколи з отсього свого світа в село не заходив. Всі орудки перебрала на себе жінка і син з доньками, а він хіба що два, або три рази в рік переїде селом, їдучи в місто, де зайде до Божого дому, а відтак до пана. Опісля назад. І от все, і там живе знов цілий рік.

В костьолі він горяче і щиро молиться, а заодно до Пречистої Диви звертається; все здіймає руки вгору, просить її про щось. Тут він іноді випростовується, наче-б себе певний, мов у своїм зеленім панстві. Тут та сама тишина, що в лісі і невидима якась свята сила, що так і тягне до себе як і там. До того Пречиста Діва...

„Matko Cudowna Przenajświętsza!“ — молять його уста в матерній мові і він клякає покірно на камінне перед Чудотворною —

„weż ją pod swoją opiekę, gdy zamknę oczy, — Matko Cudowna Przenajświętza“...

Отсе і все, про що заєдно просить, а більш і нічого.

Для себе ніколи і нічого. — Ставить жменьку якихось білих квіток ніби святих, неначе зібраних дрібною рукою, незручно на престол і мов зложив найдорогші дари перед Пречистою, вертається успокоєний і посилений назад в своє зелене царство.

Вдома застає по звичайному. — Жінка витає потоком запитань, дівчата ждуть, усміхаючись мовчки, скромних подарунків; молодий син позирає так само за таким же, — тільки мала Цецилія наймолодша його дитина, дивиться своїми синіми ангельськими оченятами допитливо в обличчє старого батька...

— Був там?

— Поставив білі квіти?

Як поставив, то добре.

Бо вона в його неприсутности за його до лісу бігала, тими стежками і доріжечками, що і він... що і вони разом. Він же вже знає. То само робила, що він. І надзирала і надслухувала і між молодими смечками траву виполювала. Може бути спокійний. На ню можна здатися.

І не спускає з його красних очей.

Відтак приймає свій даруночок.

Звичайно якийсь образочок святих. Вона-ж дуже любить святих і „небо“. В неї навіть є своє небо. Але о тім ніхто не знає, лиш батько і вона. Воно уявляється на великім білім папері, на котрім наліплені тут і там преріжні головки ангелів, що їх повитинала з образків святих, і такі-ж самі святі. Між ними ріжні квіти. Святі уставлені низше... себ-то на землі між квітами, а над ними високо ангели. Де їх забракло в цілій постаті, задовольється небо і самими головками...

Таке її небо, котре і становить цілий потайний маєток девятилітньої Цецилії.

На те небо дивиться вона задумана годинами; особливо-ж коли батько в лісі, умучившись чищенням дерев, просипляється, а вона коло його сидить, і його ліс „стерезе“. Бог зна що передумає і відчуває отся срібна головка і душа. — Часом лиш підносить свої оченята вгору між зелень дерев і шукає чого то між їх галуззем...

— — — — —
Двоє лише річей після таких подорожей в місто у старого Войцеха на душі і думці.

Перша: се ліс і праця, — а друга: то його наймолодша дитина, „мушка“ його.

Нема днини, в котрій би не обійшов ліса, не оглянув, не доторкнувся майже чи не кожної деревини. І нема днини, в котрій би вона, от тота мала Цецилія не супроводжала його. Часом біжить поперед його... мов метелик, раз по однім, а раз по другім боці... а часом знов іде поважно держучись високого старця за руку і слухає уважно, розтуливши губинята, що він говорить.

Звичайно говорить він їй про Господа Бога, Сина Божого, Пресвяту Богородицю, або вчить молитви. Переходить поєдинчими словами Святе Письмо, і таким чином отвирається в душі дитини, що крім ліса не знала нічого, якийсь новий світ.

— Памятай, дитинко... що оповідаю, бо своїх днів не знаю.

— Хто їх знає, тато? — питає поважно мала Цецилія.

— Господь Бог.

— Господь Бог?

— Так. По моїй смерті лишиться тобі тільки моя наука. Держи її в пам'яті на цілий вік, бо ми дуже убогі, дитинко. А иншої крім тої, що її Спаситель кожному з нас полишив, бідний не знає. Вона одна лучить його з Господом Богом і всім добром і красою сього світа. Вона одна. Будь добра, синку, держися її, а тоді і Мати Господня і добрі люди будуть тобою опікуватися.

Найрадше прислухувалася Цецилія, коли оповідав про Царицю Небесну. Як вона з дитятком в-ночі утікала, як зжурена його дванадцятилітнього шукала і нашла... і все инше, що батько оповідав. Знала всі свята, їх значінне і любила всею душею оту Матір Господню. Для неї і пересилала вона через батька білі квітки і просила передавати їх від неї для Божого дитятка.

Иноді виривалася і зимою з батьком в ліс. Закутана в мамину найбільшу хустку, в черевиках старшої сестри, в рукавицях свого батька, та з палицею більшою від неї йшла його слідом і найрадше його кроком за ним.

Старий дивлячись вперед себе на осніжене гілле ліса, що ніби пухом одіте, тут і там отрясалосся з свого біло-срібlistого одіння, бачив, здавалося, цілі події між білою деревиною. То раз бачив якісь події будуччини, в котрих брала участь і його дитина, але вже без його... то знов бачив минувшість, криваві події повстання, події з панщини, події з свого особистого життя, першу жінку і її смерть, а вкінці знов спинився на дитині.

Войцех — що правда — дбає про те, щоб на Цецилію, як то кажуть, і мушка не сіла, але коли замкне очі... Вона бідна сама на отім грішнім світі останеться, бо тамті старші вже тепер хати не держаться, свої гнізда лагодять... і про неї не турбуються, хіба що в найми віддадуть. І сам не уважає, як сльози зберуться в очах

і як тяжко, мов каменем придавленими грудьми зітхає і в голос, здіймаючи побожно руки вгору, мольбою озветься: „Matko Cudowna Przenajświętsza — miej ją w swojej opiece“.

Дитина йдучи за ним, тоне і собі в дрібонькій задумі — от, які то батько великі ноги має, а вона хоч невелика так само іде. Пощо люди такі великі? Коли-ж можуть і малими бути. Але правда люди так само як деревина. Є і великі, є й малі: Як батько каже? „Людина як деревина — як його попроведиш, так тобі й виросте“. Значить і вона деревина. І вона озирається округ себе, щоб найти собі подібну деревину — і не находить...

— Тату! — каже.

— Що, синку?..

— Де моя деревина?

— Котра, синку?

— Та моя, що така як я.

— Не знаю, серце.

— Та як не знаєте? Казалисьте нераз „людина як деревина“. То де моя?

Старому дитяче питання ніби розсвітлює душу і він без наміслу каже:

— „Ти, моя душко, ти біла берізка“.

— О, берізка! — кличе вона і розсміюється з якої то радости. — „Добре — каже — я буду завше берізка“.

— І все дивися на свою одежину, що б була така чиста і біла, як вона — доповняє батько поважно. — Тоді Мати Господня тебе не опустить.

— Добре — прирікає Цецилія і задивлюється знов в сліди батькових чобіт, а очима шукає за берізкою.

— Чи всі дівчатка берізки, тату? — питає по якійсь хвилині.

Батько не відповідає зараз.

— Тату, всі? — повторює питання.

— Котра біла, то і берізка... а котра ні... то ні...

— О... я все буду біла! — впевняє Цецилія батька і чипається його руки, втомившись ходом.

— Будь, синку. Се і буде цілий твій маєток. Білою будуть тебе всі шанувати. Господу дякувати, що є люде на світі, що цінять білу одежину в дівчини і без маєтку. Ще не витратилися. Слава чести і святій правді, вони ще тривають по світі.

І ідуть мовчки далі.

Між осніженим білим гиллем дерева, бачить знов Войцех в уяві якісь події в будуччині — знов свою дитину.

І вона дрібна, ніби бачить що то між деревами душею. Щось прекрасне, приманчиве, щось очікує її. І все біле і зелене, повне ангелів та святих. А передовсім повно ангелів...

В рік якось поїхав старий Войцех знов у місто до дому Божого, а відтак до пана. Сим разом забрав і малу Цецилію з собою. Хтв її сам у-перше ввести в дім Господній, бо була в нм ще дитиною.

Привезла білих квітів повний подолок.

Не годилося без подарунку до святих приступати, а вони з ліса і дуже, дуже бідні...

Прийшли.

Церков... велика... майже порожня... чути як ступають по ка-міню... аж лячно.

Вона держиться судорожно батька за руку і не знає докладно, що бачить. З нею щось діється. — Щось велике, потужне. Щось її бере, і вгору підтягає. Уста до плачу укладаються... а прецінь їй ніяка кривда не діється... „Matko Cudowna Przenajświętsza“, — чує вона нараз як батько клякаючи голосно говорить, і перед якоюсь великою постатю ніби в висоті — мольби шепоче. Потім батько суне її вперед себе, на східці вкриті дорогим квітчастим килимом і каже:

— От, то Пречиста наша Богородиця. Клякни, дитинко, і помолися, і віддайся її опіці. По моїй смерті, держи собі її в душі...

Цецилія не годна говорити.

Щось її віддих замкнуло і вона навіть не тямить, що з подолка всі квіти перед престолом висипала. Всі білі квіти що до одного...

Опам'ятовується врешті і розуміє, що перед нею стоїть Мати Божа. Висока, прекрасна, з дитятком на руках. Перед нею клячуть з одної сторони, ніби її батько, старенький з сивою бородою, з другої— жіноча постать, котрої вона не знає; а в ногах два ангелики поспірані на рученятах своїх. А за Пресвятою Дівою множество ангельських головок... стільки!.. о Боже... яка маса ангельських головок... здається всі, що були в небі *)...

О „небо“... вона в небі...

Так кілька великих сильних хвилин, хвилин самого глибокого мовчання.

Старий Войцех поглянув на свою дитину. Що вона? Нехай же помолиться тут з ним... бо хто знає, чи припровадить її сюди ще вдруге. — Ніхто своїх днів не знає...

*) Сикетинська Мадонна.

Цецилія не молиться.

Побіліла як сніг і стоїть з широко відкритими очима.

На неї-ж звернені всі ті ангельські головки, їх очі дивляться.

І сама Мати Божа з дитятком.

Цецилія не тямить себе. Лише коли батько вдруге над нею схилився, пригадуючи, щоб помолилася, вона збудилась і опам'яталася.

Але не на молитву, якої сподівався і очікував з її уст батько. На молитву — ні. Лиш на плач. На сильний потрясаючий плач. Плач, що сильніший був як молитва і котрим Мати Божа вдоволася...

У останнє здавалося глянула Пречиста на високого осиленого старця, а з тим і на його дорогу дитину. Глянула чудотворним оком святої убезпечуючої любови, а з нею і всі сторожі ангели небес. Всі, скільки їх там було...

Відтак батько з дитиною вийшов.

По костюлі розходився глухо гомін великих чобіт похиленого старця, а в супроводі до них, дрібні несміливі кроки дівчатка...

Войцех неначе прийняв нині якусь поважну вістку в храмі Божім, так наляг смуток на його душу.

Він вже старий!... вже він хоч і молодший від свого пана, а все таки старший... Перед ним мов ворота якогось мрачного незнаемого світа відчиняються — і так відчинені стоять...

З храму Божого просто в зелений, широкий, пишний-препишний рай, в царство зеленого лісу.

Широко віддихають його груди.

От що життє! зелень то і зелень... хоч старому хоч молодому. Він бере на руки свою дитину, хоч і втомилася дорогою, і не завертаючи навіть до хати, вступає вперед в своє панство. Знає, що сповнив своє. Велике чи мале, що життє надало, — сповнив. В убогій одежі він паном. Душа в його чиста, не скривдив нікого, не обманював нікого, не страшно йому нічого, тому і не боїться...

І знов звичайне життє.

Знов праця. Мозольна, совісна. То коло ліса, то коло поля, — а все праця. Мала Цецилія вештається коло його, мов той червоний мачок. Так само невсипуща як і батько. В його вдалася. Робуча добра, з душею мов біла квітка, і повна покори і послушенства для старших.

Аж настала осінь... холодніша і непривітніша як звичайно. А для старого Войцеха і з інших причин смутком переткана.

Його пан занедужав. А що се був чоловік старший від його, то кожного збирав ляк про його житте.

Що станеться з старим Войцехом, як він очі замкне? Що станеться з лісом його?.. Останеться Войцех і на дальше тут, чи скажуть опустити хатину і рай, де вложив свою працю, душу, котрим дихав і жив?..

Ніхто не знав.

І ходив мовчаливий і понурий високий старець... і доперва тепер, здавалося, побіліла в його борода цілком. Тепер, сими послідними гризливими тижнями...

Великі плечі ніби зігнулись ще більше, руки як склалися в п'ястуки, ніби в саму кість склалися... а сам під'упадав очевидно чому то, чим раз то більше на силі.

Сидячи в хаті коло печі та курячи свою коротеньку люльку, дивився сумовито на двір, через дрібні вікна, і прислухувався до хлипання осіннього дощу. Неначе за одно ждав чогось, що доволі довго давало на себе ждати.

Навіть свою „мушку“ майже не добачував в тім часі, і лиш мало наділяв її своїми пестощами. Умостившись довгими сумерками на своїй лаві, та займаючися чим будь — отвирав уста хіба на те, щоб оповідати про своїх родичів та їх дідів і прадідів, які не належали собі, а чужим, як їх плечі угиналися при кривавій праці і про страшне знущання панів польських з своїх людей...

— Ти вже в щасливі дні родилася, дитинко... — кінчав так заодно свої оповідання, звертаючися до малої Цецилії, — та нехай лише тебе Цариця Небесна має в своїй опіці. Тепер для робочого люду золоті часи, лиш працєю і дсбра будь то і жити не жаль.

Здається ніколи не займався стільки споминами давніми і згадками про своїх померших, що сеї осені.

Так якийсь час, аж погода не перемінилася...

Нараз станув дощ і почав сніг падати.

Одного дня зібрався Войцех і пішов в ліс. Обійшов його як звичайно, попосидів на лавці під старим дубом свого пана, перед котрим, минаючи його, мимоволі в покорі схилився — і вернувсь.

Другої днини над вечір вийшов знов і станув на горбку, звідки видно було сільську дорогу і частина його лісу з великанським його дубом. Особливо-ж дуб великан виднівсья прекрасно свіжо — осніженим гиллем своїм, мов висока біла мрія, і його старече око як иноді і панське, все любувалося тою пишною деревиною.

Станув і дивиться. Може заздре кого з людей, то і спитається, що коло його хлібодавця чувати?

Люде хоть би і від панотця може знають дещо. Він же сам не може рішитися зайти туди, хоч супокою не має, а здається йому ішов би куди то — ішов би без упину, Господь знає куди...

З людей не побачив нікого.

Дорога пуста.

Лиш дуб великан в лісі, а він проти його другий.

Більш нічого.

Обидва ждуть...

Нараз, — що се? Вода шумить яка?

Ні. Се щось в повітрі.

Він піднімає голову вгору і бачить. Нечувано довгий ряд чорного вороння підлітає звідкись і плавучим своїм летом зсувається чорними клаптами на ліс.

Чи справді на ліс? Так. Майже сиплються з висоти.

Войцех дивиться, забувшись на віки і бачить... а все таки не добачає, аж по якимсь часі опам'ятовується, дістає свіжі очі.

Його дуб великан облягли з вершка до долини самі чорні ворони.

Густо-густісінько.

Округ його по деревах сусідах тут і там розсілися чорні гості. Зсипалися і спочивають.

Дивно і приманчиво виглядає той чорний гість на осніженій деревині, що лиш ще недавно перестроїлось біло...

Войцех перехрестився.

Дивне почуття переймає його, дивне й могуче і нараз згадує він Пресвяту Богородицю.

Згадує звичайними своїми словами „Matko Cudowna Przenajświętsza“, а все пильно вдивлюється на чорно обсіпану деревину.

В тій хвилі опинюється коло його мала Цецилія.

— Тату, тату! — кричить. — Бачите?

Він бачить.

— Я побіжу зігнати їх. Поломать галуззе! — І вже кидається в сторону дубини.

Войцех здержує її.

— Не треба!

— Не треба? — каже дитина. — Ви самі учили зганяти їх. Ломлять та згинають галуззе. Я піду.

— Не треба.

Войцех каже се так спокійно і рішучо, з таким смутним підданством в голосі, що Цецилія слухає.

Відтак, мов збудившись зі сну, і опам'ятовуючися, бере Войцех Цецилію за руку, і йде з нею в ліс.

Довго ходили лісом, всі місця оглядали, а коли вернулись, Войцех ліг скорше на свою постіль, не промовивши сього вечера ні словечка...

Чи то пан умер, що в його хаті так тихо і сумно? Хлібода-
вель його?

Ні.

Се сам Войцех лежить тяжко хворий і не говорить вже третій день.

Дише тяжко... водить очима по хаті, шукає вікон та Цецилію і мучиться...

Аж не вимучився...

Коли Войцеха ховали, розійшлася вістка, що дуба велика на стинають, а родина Войцеха опускає свою оселю.

Малу Цецилію порішено віддати на службу, щоб сама заробляла на себе як ті інші. Плакала і випрошувалася так розпучливо, що брат і сестри тайком били її, а остаточно віддали.

За кілька день утікла.

Її найшли перемерзлу в лісі і знов віддали.

Коли віддавали, попала з потрясаючого поновного плачу в горячку і вже не противилася...

— „Matko Cudowna Przenajświętsza, weź ją pod swoją opiekę“... — молилася без тямки словами свого батька, підносячи його звичаєм руки вгору, — „weź ją pod swoją opiekę“... — аж врешті голосу забракло і замовкла...

І заопікувалася мати Господня. Вночі, тихцем, як всі в хаті спочивали і лиш вона дрібонька без пам'яті лежала... прийшла Небесна нечутним святим кроком своїм... і забрала її під свою опіку...

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.



Стань, дівчино, стань!	Обернулась враз.
Стань, дівчино, маків цвіте.	Вігра скинула на плечі
Дам тобі я кращі в світі	І сміється і щебече:
Не каміння — самоцвіти	„Ти говориш не до речі;
І коралі подарую,	Хто ти — як я можу знати;
Тільки... сплину, поцілую,	Чий ти єсть і відкіля ти...
Пожартую, помилую...	А як мати вийде з хати,
Глянй же, хоча глянй!..	Та угляде нас?“

І пішла собі...
 І їде, не йде — літає,
 Набік вітрами хитає,
 В хвилях-травах поринає;
 А у мене в серці муки,
 Мов сосунь його гадюки...
 Наложу з роспуки руки —
 Буде гріх тобі!

О. Олесь.



СПОМІН.

І коли прийдуць за мною,	Ну, а де лишились очі —
Стануць хмурою спіною, —	Ті кохані, ті дівочі, —
Я вже знаю хто;	Де вони цвітуть?
Стануць крила розправляти	Чи волошками у полі
І таємне щось шептати —	Світло п'ють собі на волі,
Я вже знаю що.	Чи без сонця мруть?
„Дні минулі, дні багаті...“	Чи, втомившись, від неволі
Зорі злоті, сні крилаті, —	Сльози гублять мимо волі,
Ти чому згубив?	А стрічають сум...
Місяць ясний над водою;	Чи блищать глибокі, красні,
Тінь таємну під вербою, —	Мов ті зорі в небі яєні,
Де ти їх лишив?	Від щасливих дум?“
А згадай ту темну воду,	Все те бачив, все те знаю...
Що як нічка у негоду,	Все те щиро так кохаю...
Чорним смутком спить.	Але де згубив?
Слухай!.. хтось на дні співає,	Місяць ясний над водою,
Хтось до тебе промовляє —	Тінь таємну під вербою, —
„Цить, соколе, цить!“	Де я їх лишив?!

Михайло Жук.



Зімові пейзажі. Малюнки художн. В. Галімецького.

БАТЬКО ЗАЧУМЛЕНИХ.

Поема ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО.

Переклад *Сидора Твердохліба.*

Для пояснення слідуєчої поеми треба мені доконче сказати кілька слів про кварантану на пустині між Єгиптом і Палестиною, близько містечка Ель-Арш. Химерна се вигадка Могамеда Алі, що поміж двома своїми державами назначив думкою границю на блуднім піску, і під карою меча присилював вільних бедуїнів розбивати в сім місці шатра і жити кільканадцять днів під наглядом сторожі й лікаря, а инакше з Єгипта до Сирії дістатися не можуть. Подорожуючи на верблюді мусів я піддатися тій самій долі. По вісьмох днях дороги, прибув я з Каїро на сумну піскову долину, щоб на днів дванадцять на ній оселитись. Зразу не міг я збагнути, як занесене блудним піском, пусте місце без ніякої оселі, могло підлягати людському праву; та меч Баші мов би висів в голубім небі, над головами моїх проводарів Арабів, бо прибувши на долину кварантани, веліли вони зараз вклякнути верблюдам, а на їх чорних лицах слідне було глибоке підданне вільних людей праву страшного чоловіка. Прибув лікар з містечка Ель-Арш; було се перше містечко, яке я з далека побачив від хвилі виїзду з Каїро, а лікар — першим чоловіком, якого довелось мені стріннути. Пан Steble, так звався сей лікар, італійський виходець, одружений з панною Malagamba, голосною красунею Сходу, про котру Лямартен розказує з таким одушевленнем, старався відразу зробити мое житте бутте під голим небом як найвигіднішим; видав зі складу кілька шатер для нашої подорожної громадки, а як дізнався я пізніше, ручки його дружини грязли в білій і срібній муці, щоб мені не збувало на європейськім хлібі. Я, розтаборившись, став звикати до сумного краєвиду кругом себе. Трохи далі річка, висохла мало не до дна, перерізувала піскову долину і бігла в море, за нею сіра смуга пальмових лісів; від півночі сине море Середземне гуляло на прибережних пісках і голосним, та сумовитим гамором хвиль наповнювало тихе повітре над пустинею; а над морем, на пірамідальній могилі піску блищала білою банею мала гробниця Шеха, страшна, бо там в її льохах хоронено зачумлених; архитектура і жовтава білість надавали їй вигляд кістяка. З інших боків піскові береговини, на них шатра, а в шатрах сторожа кварантани в квітчастій східній одежі; по середині долини наче пісковий стіг, з якого муезин голосно гукав у-ранці,

в-вечері і в-ночі про велич Бога. Всі ті картини найде читач відбиті в друге в слідуєчій повісти; і покажуться йому у більш відповіднім освітленю, бо побачить їх крізь людські сльози. Що до мене, — став я звикати до мого шатра і сподобав собі в тиші степу піскового і в шумі моря, до котрого берегів дозволено мені ходити в товаристві одного зі сторожів квантани. На свят-вечір (1836 р.), коли думки мої полетіли з тої спокійної пустині аж у далеку вітчину мою, до тих минулих днів, які бувало проводив я в родиннім крузі: страшна буря, перевівана вихром з Червоного моря на Середземне, грянула в ночі й упала дощем громів на мое віддалене від людей шатро. В сумне й задумане про рідний край серце почав поволі входити жах... Вихром і дощами січений намет колихався надо мною, а червоний від громів видавався мені огненним сторожем-херувимом над безсонним ложем мандрівця... Вихор згасив мені світло, а вохкий гніт не хотів запалитися в-друге. Зайві тут всякі описи, бо біблійною величю назнаменована була ся буря в пустині — Ангеллі гадав, що прийшов уже вихор, який змете його з землі й понесе в тиху країну — та минула безсонна ніч грози, а коли над ранок вийшов я з шатра, залізні хмари вкривали небо і дрібний дощик сумом навівав повітре. Але не тут був кінець жаху; крик Арабів сповістив мене про нову небезпеку: ся річка, де вчора слезила ледви ниточка води по піску, зібрала нічною зливою і срібними плавцями бігла розлитися по долині, де стояли наші намети; ледви кілька хвиль часу лишалося нам на ратунок, ми забрали з помічю Арабів наші намети на найблизший пісковий горб, а по нас прийшла вода в сю мить наповнити сі круги, що остались в долині, як сліди наших зірваних домівок. Перемерзлий і понурый глядів я з гори на побіду сеї бідної річки, а дивлячись так, дізнавав я дивного вражіння. Без даху над головою, без огню, без поживи, дізнавши на суші майже морської пригоди, не міг я пуститися до близького містечка, де були люде, ні просити, щоби прийняли мене під який дах і посадили при гостиннім огнищі. Могли-ж наспіти ще страшніші бурі, могло в кінці прийти море й затопити беріг, на котрім стояв я; а все те треба було перенести своїми силами, спастися або згинути на очах людий, що мене й моїх річей торкнутися не могли й не сміли. В кінці прояснилося небо, а я, досвідом привчений, розбив шатро вже не у долині, але на найвищій горі; і наспіли погідні, тихі, спокійні дні на пустині. Мій драгоман Солиман, славний тим і чванливий, що був колись проводцем Champollion'ові, Rossellini'ому, Fresnel'ові і багато иншим, розказував мені про своїх давніх панів всякі подробиці з їх подорожий, і з мене певно збирав деякі дрібні замітки, якими бавитиме пізніших мандрівців. А в вечері, сівши на землі при вході до намету, гарний сей Арабин з довгою бородою, ослений вливаю-

чимся проміж полотна місячним промінням, співав мені строфи з арабських поем, а їх сумна й незрозуміла мелодія вколисувала мене до сну. Тоді може вкривав мене ангел снів плащем лицаря Солими й назначував на груди червоним хрестом, а сього Араба перемилював в кобзаря-співця тужливих дум рідної країни. Та досить уже про сей таємничий сон мого життя, про той золотий степ і про той намет, де бували і спокійні хвилини, де в просонню очі мої крізь відхилені полотна стрічали звіздю Оріона, таку похожу на зоряну арфу, завішену Богом над бідним шатром Поляка-бурлаки. Досить про сей тихий тиждень мого життя — минув. — Мої верблюди знов вклякли передо мною й піднялись з задуманим мандрівцем, витягаючи довгі, на вужів похожі, шиї в сторону Христової гробниці; а коли був я вже на годину дороги до сходу, обернувся на сідлі, щоб ще раз поглянути на мій зелений намет; я побачив його на горбі і здалося мені, що сам він вийшов на високе місце мене попрощати; а чи се люде, складаючи річи, чи сам намет не чуючи вже в собі жителя, вирвав з піску кілька колів і повівав крилом за мною, показуючи мені своє лоно пусте і чорне.

Відвернувся я від сеї річи, що мала серце по мені роздрте. А незабаром почали показуватися на піску білі лелії, вістунки близької, більш плодovитої країни: і подумав я, що на ті самі квіти звернувши очі, казав Христос до учеників своїх, щоб не журилися завтрішнім днем і усею суетою сего міра, а гляділи на лелії, що Бог їх з'одягає.

Отсе опис квантани, яку перебув я на пустині; багато гіршу висидів той старець, що оповідає свої нещастя в слідуючій поемі. Історія його печалі не є уся видумана; розказував її мені лікар Steble, якому-б я тут подякував так за неї, як за хліб і вічливість до мене, коли-б знав, що тих кілька слів подяки найде його в пустині. Та чим для нього спомин в незрозумілій мові, і виказаний голосом, що ледви так розкочується, як перетні на воді, коли кинено в неї камінь.

Ю. С.

П О Е М А.

Тричі вже злотий місяць відмінився,
 Як на піску сім я розтаборився.
 Жінка плакала маленьку дитину,
 Крім неї мав я синів трьох, три доні;
 Всю, похоронену нині, родину
 Привів з собою. Девять дромадерів
 Кожної днини, було, по вигоні
 Скубе бадиле надморських аерів.
 В вечері всі тут лягали віночком,
 Тут, де огню вже давно не видати.
 Доні по воду ішли зі збаночком,
 Сини збирались огонь розкладати,
 Жінка з дитятком при грудях, варила.
 Усе те нині там — де та могила
 Усмішку сонцю в обрій відсилає,
 Під храмом Шеха усе спочиває.
 А я самотний піду — нещаслив я!
 Три рази сорок віків тут прожив я
 З часу, як в шатра ввійшов полотняні
 Ангел погібелі в сій квантані.

О! не збагнути печалі нікому,
 Яка міститься в душі моїй нині!
 В Ліван вертаю, — при вході до дому,
 Що скажу дикій в подвірю цитрині,
 Коли спитає: А де твої діти? —
 В моім городі доньок моїх квіти
 Спитають: Старче! де доні-зозулі?
 Кожна блакитна в Лівані хмаринка
 Питатиметься, де доні, де жінка,
 Про діточки всі, на віки поснулі,
 Питатиметься — ой щож їй сказати?
 Відгуки стануть мене всі питати
 І всі сусіди, чи дужий вертаю —
 Щож їм сказати?! — Не знаю — не знаю...

Прибув. Шатро я розбив на пустині.
 Тихо верблюди мої розіклались;
 Дитя, мов ангел малий на картині,
 Горобцям їсти давало, сі гралось,
 Майже з долоні клювали дитині —
 Бачиш ту річку малу у долині?
 Звідтам вертала найменша дівчина,
 З дзбанком над скраню, струнка як тростина.
 Прийшла до ватри¹⁾ й водою з потока
 З усміхом бризнула легко на брата —
 Найстарший — граню заблиснув з під ока,
 Встав, хватив збанок в дрожачі долоні;
 І каже: в Бога буде тобі плата!
 Як пес жажду я, огонь маю в лоні.
 Відтак, надпивши води зі збаняги,
 Тут повалився, мов кедр підтятий.
 Я біг — даремні з'усилля з ратунком. —
 Сестри схилились над ним з поцілунком;
 З навісним криком: кому яке діло?!
 Хватив я й кинув гробарникам тіло,
 Щоб його взяли на залізні жезли
 І до гробниці прокажених звели.
 Від тої ночі, від першої смути,
 Мав я тут днів нових сорок відбути.

Ще тої-ж ночі Гафне і Аміна
 Разом на ложу край себе сконали.
 Дивись! — так тихо обидві вмирали!
 Що хоть по смерті найстаршого сина
 Вже не заплющив до сну я повіки,
 Та я не чув, як заснули на віки.
 І навіть рідна мати не вгадала,
 А добре знаю, що в сю ніч не спала.
 Ранком велів я дві любі дівчині,
 Вбиті чумою, як сталь одна сині,
 Виволікти із намету скорботно;
 І покинули нас! — безповоротно!..
 Та, як дорослим дівчатам ялося,
 Землю батькам замело — їх волося.

¹⁾ огнище.

Бачиш те сонце в небі лазуровім?
 Все тут ісходить за лісом пальмовим;
 Все там заходить за тою горою;
 Все синє небо несплямлене млою:
 Мені здавалось, не знаю для чого,
 Тоді, що сонця нема золотого;
 Не сонцем було те сонце з учора,
 Мені ввижалось те сонце, як змора.
 А небо — небо, що бачило згубу
 Рідні моєї, тих трое дівчорі,
 Сповилось в мраку імлисту і грубу,
 В пурпуру сонця і в земні опари
 Так, що не знав я, чи злинуть в притвори
 Мольби до Бога, що скрився за хмари.
 І так днів десять минало роками.
 Решта дітей моїх була між нами.
 На серці злекшало любій дружині
 І навіть моїй найменшій дитині
 Цвітом житте не хотіло завянуть —
 Розпука в серці й мені стала тануть;
 Бо я не вірив, щоб взявши три цвіти,
 Хтів Бог забрати усі мої діти.

Отож була то пекельна година,
 Коли на личку найменшого сина
 Смерть я добачив! — Його так беріг я! —
 Цяточку першу обличія блідого
 Хто доглядів би? — отець, — спостеріг я.
 Той син подібним скидався на тамтого;
 Ставав як труп мій, дитя перворідне —
 То червоніє, то міниться, блідне.
 Дивлюсь! — На личку цяток тих без тямі—
 Як стій закричав я: Смерть межі нами!
 І прокаженого взявши на груди,
 Його я виніс на степ, між верблюди,
 Смерти його там на догриз віддати,
 Щоби на те лиш не гляділа — мати.

При сконі сина, в останніх хвиликах,
 З верблюдами був я — всі на колінах.
 Ломав я руки під бремям незримим,
 Щоб не вмєр! кликав — щоб був не родився! —

А по-над пальми, з лицем невмолимим,
 Як син конав мій, місяць підводився,
 Дивлячись: — з памяти того не стерти!
 Як міг він бути той сам при тій смерті?
 Як син мій згинув на батьківськiм лоні,
 Хотів я тіло спалити по сконі:
 Та тільки вогник став бігти по шаті,
 Вирвав я тіло і кинув — ті круки,
 Два гробарі його взяли на руки...
 Там йому краще при сестрах і браті.
 Від того скону, від тої знов смути,
 Мав я тут днів нових сорок відбути.

Під кругом сонця, залитим кервою,
 І під наметом, прожертим чумою,
 Жили ми, д' собі не кажучи й слова,
 І смерть вдавали пред смертю самою,
 Вірючи, що обманутись готова,
 Що вал зарази впаде з перебою. —
 Вернувся! — Ангел вернувся убивця!
 Але я був вже, як студена криця;
 Найшла заціпим мене ся навала
 Тай зі словами: Най все бере Алла!
 Мав я на третього сина терпіння
 Без сліз повіки і серце з каміння.
 Печаль була вже, мов хліб тої насущній.
 Конав на очах мені син середущий;
 Найменше любий з цілої родини,
 Вижав для себе лиш дві-три сльозини.
 Нагородив йому Бог за те двічі:
 Тихо та мирно замкнув йому вічі...
 Без мук ніяких, зовсім без терпіння
 Вмер, скостенів, і став, як з каміння.
 В счорнілім виді було стільки грозі,
 Мов йому зайві були наші сльози,
 Мов би хтів тільки лице своє врити
 В серця холодні, очі поразити
 Видом, що кличе ще довго по втраті
 Батькові й матері: Будьте прокляті! —

Сконав. Гадав я тоді — о! розпуко! —
 Коли по інших Бог витягне руку,

Коли пришло ще посланця погуби:
Візьме дружину, — дитя моє любе, —
І сам піду я вкінці перед Бога.
Доня! — Про доню не смів я гадати!
Про неї серця не їла тривога.
Роскішна була у мене! цвіт м'яти!
Втішна, як брала — під жар мої скрані
Вхолоджувати в лелійні долоні,
Коли зробивши сніжні шовкоткані,
Довкола кедру снувалась бжолою,
Усе трудяща в безлюднім вигоні.
Глянь! і той пояс, блискучий дугою,
Ткала що-вечір, то сонішним ранком —
І так злотистим волоссем-серпанком
Зір прислоняла, що зрів я на неї
Мов би на рожі крізь сонце і сльози.
То було сонце хатини моєї!
Вона, мов ангел-хранитель в день грози
І немовлятко в колисці горнула
І бігла, де лиш риданне зачула;
І всі удари в батьків — орюмала,
Всі сльози наші — на коси узяла.
Десять днів-ночий пройшло так помалу,
Що смерть могла вже до зізд відлетіти.
Вже других десять у вічність запало —
І всім нам стала надія зоріти...
Втихло по дітях велике риданне,
Тридцять ми налічили світання.
Вкінці я пам'яті збувся в знесило
І в ніч поклавшись заснув я на хвилю.
У сні, сповиті в імлістій заслоні,
В наметі вдрів я усонші дві доні.
Прийшли, за руки узялися обі
І привітавши мене миром в гробі,
Пішли, очима сумними світючі
Вітати діти, в наметі дрімучі.
Йшли тихо, звільна, схилилися низко
В мамине ложе, в дитячу колиску;
Потім, на мою найменшу дівчину
Обі долоню поставили сиву!
І серед крику на вмерлих і клятви
Буджусь і кличу: Гатфе, моя Гатфе!

Прийшла, як пташка, тихо по коверці
 І обіймила мене раменами;
 І я побачив, що Гатфе між нами,
 Чуючи серце, як б'ється на серці.
 Та грім вже завтра прийшов загреміти —
 Доня!!! — Навіщо даремне жаліти?
 І сю дитину чума мені взяла!
 Мені і ся на руках умирала!
 Тямлю одну найстрашнішу хвилину —
 Як болі муку завдали завзяту,
 Залобедила: ратуй мене, тату!
 Усточка мала, як рожа, червоні,
 Що розцвітає у сонішну днину.
 І так умерла, що смерть тої доні
 Пошматувала ще серце роздерте —
 А гарна стала, мов ангел, — по смерті!
 Знов надо мною прийшла небораком
 Сторожа плакати, віднять в мене тіло.
 І неоглядні закинули гаком —
 Гак пав на грудь їй тверду, круглу, білу...
 І тут — бодай-же, як я, не померли! —
 Тут на очах моїх Гатфе роздерли. —
 Сам Бог їм сього во вік не забуде!
 Заніс я, й Гатфи нема — і не буде!..

Мати на грудях долоні зложила
 І непорушно три дні так сиділа
 В кутку намету, пожовкла, мов глина.
 Змарніла й зблідла маленька дитина,
 Бо в грудях маминих корму не стало;
 Що дня в колисці так ревне ридало.
 Пустиня — дітей ти не маєш в могилі!
 Золотом сяє тобі у сій хвилі?
 Може здається весела і ясна?
 Для мене пеклом пустеля нещасна!
 Отсим роздоллем повз піскові купи
 Тягнуно сині дітей моїх трупи.
 А там на згірю, де море гуляє,
 Шумить для тебе — мені завиває;
 А коли беріг без гніву полоче,
 Для мене плаче — тобі лиш журкоче.
 Коли смеркала вечірня година,

Що днини чув я пісні муезина:
 Тронутий наче моєю судьбою,
 Став він молитись сумною мольбою.
 Кликав зі свого піскового стога
 Батькові мертвих — про величність Бога.
 О! коль-же славен во вишніх ти, Алло!
 Свят землетрясsem, що гори зрівняло,
 Шумом пожежи, що в прах обертає
 Городи, мором, що діти вбиває
 І не лишає невісті отроків.
 О! Акбар Аллах! Бог велий пророків!

Все, що лиш мало подобу людини,
 Минало жінку й мене з тої днини.
 Шатра́ полотна — їх донечки прями —
 Вже на росі почорніли, повяли,
 Вітер подер їх — скидались напняті
 На порохнаві трумни, пів-розтяті.
 Чума пятно се на них положила —
 І горобців сих велика та сила,
 Що все зліталась на сонця світанню,
 Аби поживу дістати тут ранню,
 Відколи мерти стали в мене діти,
 По жир не хтіли під намет летіти.
 Чи полотно їх лякало подерте
 Мого намету? чи вид мій зболілий?
 Веселі зграї туди не летіли —
 Взрівши те, став я сумний аж до смерти.

В п'ять днів по Гатфе — о! Боже! — на горі
 З вечера стало пінитися море
 І сонце світло сховало понуре,
 А хмари вкрили небесні лазури.
 Ніч, — не забуду я сього до скону, —
 Громами ясність кидала червону.
 Нині ще чую і бачу в уяві
 Як дощ шатерце січе і полоче,
 Як воно стогне і глухо скрипоче,
 Як колихаєсь ціле у темряві
 І червоніє пурпурою грому,
 Мов гріб горючий десь в пеклі самому.
 Мені здавалось за грохотом тучі,

Що за наметом почув я стогнучі
 Всі мої діти так жалібно, глухо.
 І напружав я зір, серце і ухо,
 Роздумуючи у сі страшні хвилі,
 Як моїм дітям в сю ніч у могилі?

Нараз... Чому се та смерть так зрадливо
 Ввійшла мов злодій, в намет, під вітрила?
 Громом по гromі як буря греміла,
 Дитя в колисці зридало жахливо —
 Мусів вражати той плач, як тревога —
 Бо в мить — і мати — і я — скільки мога
 Кинулись скоро, де бідне лежало —
 А хоч дитятко тихенько стогнало:
 Той стон вістун то вже був для нас смерти!
 Жалісний був він, такий був роздертий,
 Такий розумний, такий вже проклятий,
 Що бідна мати й я, острахом знятий,
 Бігли ми громом немовби діткнені,
 Вже без надії! без тям! шалені!

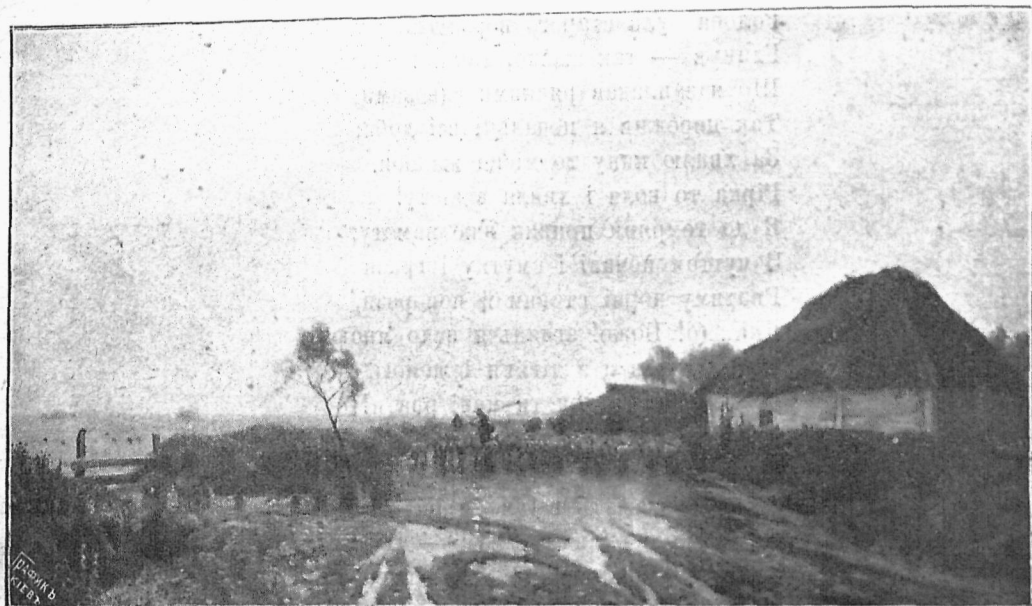
Не даром ми прочували жалобу!
 Як всі умерло з чуми, — на дні гробу
 Тепер з ріднею лежить безталанне
 То найлюбіше моє!.. і останне!!!
 Чума узяла його з тої хати
 І вже не верне! не буде зростати!
 Його мій дім не побачить ніколи! —
 І вже не верне до мене! — о доле!!!

Друга ніч була ясна зіроньками.
 З матір'ю був я в шатрі — перед нами
 На лаві наша померша, єдина,
 Страшна нерухомістю смерти дитина.
 Я, дивлючись на те мертве дитятко,
 Одно бажання снував, одну гадку:
 Як би хоч так нам остала дитина —
 Спала б зі серця жалю половина.
 Сього — уже гробарі не зарили,
 Тай не носив я до Шеха могили,
 Де довелося усіх поховати:
 Але його занесла — сама мати.

З жінкою в двох у шатрі ми остали. —
 Замість злучити нас — трудно збагнути! —
 Біль, — як удари луно поорали,
 В серця всотав нам їдкої отрути.
 Тепер спілить їх хіба воля Божа.
 То вже не сум, а ненависть ворожа
 Станула чорна, велика між нами.
 І ми самотні з своїми думками
 Жили, до себе не кажучи й слова —
 Бо і яка-ж то була-б ся розмова
 В пустім наметі між мною й жоною,
 Поміж батьками, що втратили діти?..
 Сонце сходило у спеку кервою
 Тай потопало там, де нині світе,
 Таке криваве, як луно пожару. —
 День в день так було насеред пустару.
 Не ворухнувся намет серед тиші.
 В місячнім сляві шурхотіли миші,
 А більш' ні стону в наметі, ні згуку.
 І так днів сорок, прожили ми муку.
 Прибув нарешті лікар кварантани,
 Глянув у наше лице окаанне
 І я побачив, як він дивувався;
 Я, сивий голуб, до низу подався,
 З безсну й скорботи дружина єдина
 Була як бурштин, як жовтая глина;
 На скранях сиве волосся, як завій,
 Вид у румянець сповився іржавий,
 В очах горіли такі блискавиці,
 Як в тих, що вийдуть на сонце з темниці.
 Лікар нам вдарив в сугасти і груди,
 Де пошесть струпи загноє перші —
 Я був здоровий. — Чи ввірите, люде?
 Я цілував усі діти померші
 Й вийшов здоровий й хто зна', коли згину!
 Жінка прощала дітей половину —
 Вдарившись в груди схитнулась, збіліла,
 Впала зі стоном — на смерть занімала.
 А я — взяв трупа невісти на руки,
 Заніс у намет і кинувши тіло
 Упав при ньому, аж серце зомліло...
 І знов очунав — на сорок днів муки...

Вже перед смертю призналася мати,
 Що з гробу свого дитятка-сирітки
 Що-небудь хтіла на спомин узяти
 І забажала могильної квітки
 Або волосся у ясних обручках;
 Глянь! образок той, що мало у ручках,
 І те волосся, святе мені ниці,
 В могилці зняте з головки дитині —
 Бо бідна мати найшла стільки сили,
 В ніч відкопати дитинку з могили,
 Усі сказати важкі йому жалі,
 Уст поцілунком примкнути коралі
 І знов зложити в нутро домовини —
 Отсі гостинці зі Шехи країни,
 Той поцілунок оден на прощання
 Матір і жінку вбив смутного раня.
 Шехові ще раз привіс я у жертву
 Матір померших, жену мою мертву.
 І знов вернувся я до тієї нори,
 Сховатись в тіні, як чорні потвори.
 Ні сонця очі на небесній дали,
 Ні мене люде в степу не видали.
 Був я, неначе старці здитинілі —
 В памяти бачив, немов в божевільлі,
 Лишень ті сині і скривлені лица,
 Що мені взяла чума-моровиця.
 І в темну нічку і в сонішну днину
 Тут приходили до мене в гостину;
 Здумані вів я тоді розговори,
 Якими мовив гурток мій із нори;
 І часто чую дивною судьбою:
 Знайомий голос гуторить зі мною.
 З дум одержимих мене лиш будили
 В ночі гієни, що жалісно вили
 Там над трумнами... і слухав я з жахом
 Плачів гієни над трупиним шляхом.
 Я став як вуж, що у студінь застине.
 Минали тижні, за днинами днини
 Одноманітні, без снів і терпіння...
 Твердий, студений я був, як з каміння.
 І раз — о! Божа то ласка й опіка!
 Дивлюсь, хтось тихо заглянув, як злуда —

Ах! — не було се лице чоловіка,
 Голова була старого верблюда.
 Глянув — так жалко, такими очами,
 Що я заплакав рясними сльозами.
 Так пережив я печальні всі доби;
 За хвилю кину те місце жалоби.
 Гірка то воля і хвиля відлету!
 Я до темряви привик вже намету;
 З чуттем печалі і смутку і грози
 Рватиму чорні стовпи й поворози,
 Які... (о! Боже! зглянься на до мною!..)
 Тут затикав я з дітьми і жоною.
 О, поможи їх хоч ти мені рвати!
 А полотняні стіни тої хати
 Може ще більше розкажуть печалі,
 Може розкажуть всі муки, всі жалі...
 Свідками-ж були твх мук — тількирази!
 Глянь, доторкнися! не бійся прокази,
 Не бійся смерти, що цяточку сину...
 Ти-ж не мій прецінь, ти не син мій, сину.
 Та ні — втікай! полотно се подерте,
 Навет сей мусить чужих лиш лякати.
 Смерть від прокази? страшний то рід смерти!
 Зразу не станеш рідні пізнавати,
 Огонь по тому палить ціле тіло...
 Мені так вісім конало, синіло!
 І дивлячись так на кожну дитину,
 Девятьдесяту счислив я тут днину.
 Нині — верблюдів девять подорожніх,
 Глянь, вісім в'юків нестиме порожніх,
 І не остало нічого — крім Бога;
 І там мій цвинтарь, — а туди дорога.



Хутір в степу. Малюнок художн. В. Галімського.



На-ніч. Малюнок художн. В. Галімського.

ГРИЦЬКО ЧУПРИНКА.

(„Огнецвіт“ — поезії).

Надзвичайно чутлива натура нашого народу витворила колись так багато справжніх поетів, що одшукати не-поета було дуже трудно. Та і спадщину по собі вони лишили настільки велику обсягом і змістом, що прикласти до неї якусь міру цілком неможливо. Справді. Народів, що над міру захоплювались поезією, що лишили по собі назву поетичних, було досить, але народ-поет був тільки один — народ Український.

Оглядаючи українську літературу наших часів бачиш з зовнішнього боку ту ж саму картину: поетів хіба трохи менше, ніж читачів, у всякім разі їх більше, ніж справжньої інтелігенції. Їх так багато, як ні в одній літературі; в кожній українській хаті, а іноді і не в українській, знайдете українського поета. І безперечно, більшість українців не тільки пишуть, а навіть і думають віршами.

Та я не буду брать до уваги тих поетів, що ще ждуть нагоди видати збірники своїх творів, — самих друкованих буде не менше, ніж у Чорногорського князя підданців. Та так воно і повинно бути у народа-поета. І це добре. Одно тільки шкодить: за деревом не видно лісу, або краще сказати: за віршами не видно поезії. І це зле.

Тому то, не будучи фаховим критиком, я все ж охоче беруся за перо, щоб поділитись вражіннями від такої книжки, як „Огнецвіт“ д. Чупринки.

Знаєте, бувають посеред весни дні, яких досить буває в осени і літом, — цілком звичайні дні, коли зовсім не помічаєш, що це весняні дні. Але ось відразу де береться вітряна хвиля і обливає вас крижаним диханням. Ви в мить пригадуєте, що зараз іменно весна, а не щось інше, і здивовано позираєте навкруги, але все так само, як і було. Ви підводите очі вгору і помічаєте надзвичайно сувору, але надмірно малесеньку хмарку: вона простує і одважно налазе на сонце, ніби її головніша мета — подушити його. В дійсности коло сонця вона схожа на клаптик синюватої вати коло щоки веселого велетня. Вам стає смішно і ви оглядаєтесь навкруги, яке вражінне робить це на природу. Все так, як і було. Усміхаючись ви зводите очі знов до грізного клаптика вати, але вам сиплеться в очі сніг. Ви помічаєте, що сонця вже не видно, пів неба закрито чорною хмарою. Усмішка ваша застигає на устах і брови піднімаються високо дивуванням, а тим часом уже вся земля круг вас побіліла від снігу. В мить блиснуло, ніби

впало на землю, сонце, гульк, — а його знов нема, а хмара посипає вже крупами. Ще хвилинка — і хмара роздерлась на двоє, а в її глибокій прірві так і горить сонце.

Ви поводите головою то в той, то в инший бік і не знаєте ще, чи дивуватись, чи сміятись, а вже сонця знов нема, і вас полоще дрібний та густий дощ. Ви наміряєтесь чим-дуж тікати аби де сховатись, але дощу вже немає ні краплі. Повний ріжноманітних і бистрих переживань і все таки не довіряючи такій різкій переміні, ви починаєте простувати до найближшого захисту, але вам назустріч стріляє цілим стогом проміння сонця. Підводите голову і бачите чистісіньке небо: від великої хмари не лишилося ніякого сліду, тільки сонце заливає небо розтопленим золотом. І вам уже навіть не віриться, що хвилину назад небо було вкрите важкою хмарою. А від снігу, дощу і крупів тільки пара розстилається по долині.

І ще не раз, поки будете дома, побачите ви такі швидкі і різкі зміни в природі. У вас переміниться не один десяток настроїв і стільки ж або й більше чудних асоціацій, вони пробігають одно за другим, як в колейдоскопі, і ви просто не маєте змоги спинятись на якомусь настрої з окрема аж поки не скінчиться вся феєрія.

І друге: круг вас без упину снується зимовий колорит, але ви весь час відчуваєте весну.

Така поезія д. Чупринки.

Вона не дуже багата настроями, але багата, я б сказав, одтінками настроїв, і ці відтінки часто так оброблені, що майже завжди роблять вражінне справжніх настроїв. Поета ніщо не захоплює цілком, у нього немає того, що зветься *idée fixe*, — цього тягара, котрий накладає тавро на кожну роботу художника і надає їй характерний колорит. Художник перескакує своїм пензлем від одної річі до другої, начеркує легенький контур без деталей, іноді різкий угластий контур з ажурними деталями, а то просто робить різкий мазок, додає йому двітри лінії і лишає. Поет весь час не то кудись поспішає, не то просто забавляється. Він не продумує глибше своїх поезій і робить недбалі мазки. Часто недбальство помічається як наслідок роботи на спіх, а іноді поет, ніби на сміх, проведе нарочито недбалі мазки. Навіть природа, котрою він найчастіше милується, не впливає під його пензлем якоюсь широкою, повною картиною, — це швидче етюди до картин, котрі поет має дати в будучині. І хоч він каже в своїм ніби епіграфічним вірші (ст. 11) (перший по порядку в книжці):

Чуєш ти, мамо, сів мій пекучий,	Твій се тягучий стогін жагучий,
Хворого серця журливий мотив? —	Горем та смутком пронизаний спів.

Отже „жагучого стогону“ або „пекучого співу“ у всій книжці майже нема. Це швидче поезія не глибоких, але поетично оброблених

біжучих настроїв, розглянутих поетом через призму своєї меланхолічної вдачі:

Тремтять, летять вавливі звуки,
А з ними радощі і сум,
І гніт душевної роспуки,
І ніжний усміх світлях дум. (ст. 13).

Або: Смутком звівчених сил
Чуле серце обгорнулось.
Мов з осунутих могил
Давнє горе повернулось. (ст. 42).

Ще: Наче сонні, тиходзвонні,
Безнадійно похоронні
З вітром носяться пісні;

В їх злилися давні болі(.)
Спомиш щастя, спомни волі
І прокльони голосі. (ст. 30).

Це властиво домінуючий тон віршів. Він проходить майже через кожную сторінку книжки і дзвенить рівним, спокійним сумом, котрий дуже нагадує сум лірника:

Не вітром свавільним, радісно-буйним,
Не оживляючим шумом, —

Осінь повіяла духом отруйним,
Осінь повіяла сумом. (ст. 36).

Поет, правда, і сам рівняє себе до лірника, котрий стоїть з своїм товаришем

Похилившись сумно в парі
На пекучім тротуарі, (ст. 26)

і це порівняння мені здається дуже влучним. Лірники на стільки зживаються з своєю долею, причиною їхнього суму, що почути від них якийсь крик глибоко ураженої душі майже не можливо, — вони похололом звикають до свого постійного сумування так само, як і до своїх торбів, і тому іменно

Більш не просять
Не голосять,

а рівним, звиклим голосом виспівують постійно однаковий і через те холодний сум-журбу:

Тремтіла свічка, палала свічка,
В труні сосновій лежала мати;

Яксь байдужа, чужа черничка
Читала сумно святі кантати.

„Сум“ так часто трапляється на сторінках „Огнецвіту“, що врешті перестає утворювати відповідне враження і впливає вже не як акція, не як стан душі поета, а — просто як і всі „жалібні“ лірницькі слова, що часто повторюються лірником. Кому-кому, а поетові слід би знати, що коли хочеш намалювати картину суму — мало повторить кілька разів слово „сум“ і похідні. Можна і не підписувати картини, а всякий пізнає, що саме на ній намальовано.

Принаймні досадно, коли не абиякий художник виставе гарний малюнок, досить зрозумілий і без підпису, і на кожній фарбі понаписує: „чорна“, „біла“ і т. д. Правда, духовний дальтонізм у нас трапляється хоч і частіше від фізичного, але мені здається, що це ще не досить

серйозна причина для того, щоб такими написами псувать вражінне здоровим на очі людям. А такі повторювання, як „сум“ там, де автор хоче намалювать його не образом, а словом — не що інше, як написи на фарбах. Звичайно, коротше і ясніше описати війну, як словом „війна“, не можна, але чи буде це описаннем?

До речі, у гарному наведеному вище віршові („Свічка“) фраза: „Тремтіла свічка, палала свічка“ повторюється так часто, що весь вірш багато таки виграв би, коли б вона повторилась хоч разів зо три.

Я дозволив собі спинитися на дізгармоничних повторюванях слів і фраз через те, що д. Чупринка — поет в справжнім розумінні цього слова і, як такий, має повне право на не абияку увагу з боку нашого громадянства. Це перша книжка його творів, він поет ще молодий і багато вимагати від його не можна, але мало є і старих поетів, котрих би було так приємно читати як його. Правда, він не захоплює вас до забуття себе, але після читання його поезій здається, що ви гуляли по квітчатому осінніми колірами лісі і слухали чулу пісню про далеке реальне життя, про весну...

Для прикладу візьміть слабкий потертим змістом і обробкою вірш „Sic transit“ (ст. 14):

Край гаю чорніє один на поліні
Змарнілий, потрухлий, обрубаний пень і т. д.,

де розповідається історія про те, як колись цей пень пишався листем і що тепер хіба подорожній згадає про розкішні віти і т. д. Історія, як бачите, стара як світ і до того ще й розказана далеко гірше, ніж автор взагалі уміє розказувати. Висновок із неї теж всякому відомий і тому, дочитавши до рядка:

Хіба подорожній в журливій уяві
Про велитня дуба згадає коли,

ви далі читати певно не будете. Отже дарма.

...Та явір похилий з жалем невимовним Як вітер летючий, погрозами повний,
Товариша дуба годі спомяне. Зловіщими хмарами тінь нажене.

Так кінчає автор цей вірш і дає вашій думці зовсім инший напрямок, ніж ви сподівалися.

Але таких, на мій погляд слабих, віршів майже нема. Навпаки, рідко можна найти такий збірник, де б вірші визначались таким досить рівним по вартості підбором. Тут же поруч ви читаєте:

Серцю тяжко,	Палом-жаром,
Серцю гірко...	Жартом сміхом,
Де ж ти, пташко,	Ніжним чаром —
Де ж ти, вірко,	Співом тихим
Гей, лети, лети сюди!	Чорну тугу розведи! (ст. 15)

Тут зразу ви бачите не сумний вірш, а граціозно-жартовливий танець і за його жартівливістю зовсім не помічаєте сліз поетових.

Та він часто нарочито вкладає свій сум в жартовливий вірш:

З кожним роком,	На скрижали
Крок за кроком,	Болі й жалі
Йдем ми далі	В млі буденній
І, з любов'ю,	Сяють, світять далі й далі,
Пишем кров'ю	Наче лігери огненні,
На своїй святій крижалі	І за ними йдуть натхнені
Наші болі й жалі...	Наші спільники удачі. (ст. 93)

Або стративши все, що тільки має людина з земних благ, поет каже:

Збивсь тоді я з пантелику, —	Хто ж мене, стару притику,
Так вже й житиму до віку,	Хоч на лаву прибере? (ст. 66).
Наче дерево старе...	

Та поет і сам заявляє:

В жарт веселий, повний суму,	Щоб обличча сміхом болю
Я владу високу думу	Покривались, мов журбою,
І вдихну кривавий сміх,	Щоб жахнулись душі всіх. (ст. 87)

А іноді поет в сумний вірш засовує свій сміх:

Який то біс награється,	Вже й голос надривається
Як гості день-у-день?	Од плачу та пісень. (ст. 112)

Така в д. Чупринки вдача. І він часто ніби жартує не тільки з змістом, а й з розміром, і такі вірші виходять у нього дуже граціозні:

Вглянь, вийди	Глянь в садочок,
Срібновидий	Мій куточок
Місяченьку!	Беззахистний.
Загорися,	Із-за хмари
Підберися	Мой парі
Височенько.	В очі блисни.

Граціозність таких віршів доходить до того, що вони стають просто музикою. Не можна втриматися, щоб не виписати цілком вірш, в котрому гнучка і ламка музика дуже влучно єднається зо змістом:

Без упишу, без утоми	В гори льоду!.. Дніпр реве, —
В бурі, в громі,	То він бореться й живе.
В льодоломі	Царство сонне
З під зімової кори	Тане, тоне,
Міцно вирвався Дніпр старий!	Бо прийшла весна...
Крига кригу	Хто ж могутній забороне
Серед бігу	Встати й нам од сна?
Ламле, кришить в куши снігу,	(„Льодолом“, ст. 54).

У віршах д. Чупринки немає борні, немає жагучих поривань і глибоких страждань; раз охоплений сумом за кращим життям, він холодно марить про свій ідеал. Він, очевидно, не вірить у свої мрії, бо так марять тільки про те, що ніколи не здійсниться. І хоч він і гукає:

Гей, на весла, щоб повесла
Буря човен на простір...

Виллем в море наше горе,
Нашу млявість, нашу лінь. (ст. 51—52),

але це не більше як тільки хвилиний настрій, за котрим зараз же поллеться жартовливий струмочок співу настільки далекого від боротьби, як абстракція від реальності. „Лінь“ ту, очевидно, не так то легко вилити в море, і у автора в другім місці при спогаді боротьби зовсім не виникає бажання боротись, а тільки „жити і співати“ (ст. 43). А кому ж не відомо, що жити — ще не значить боротись.

Я, навпаки, думаю, що д. Чупринка — поет біжучих настроїв, поет-мрійник, котрий любить „чогось шукать, чогось тужити“, а зовсім не боротись. Мені навіть здається, що та лінь, котру автор хотів вилити в море, досі гуляє на волі і, на жаль, дуже шкодить йому не тільки в глибшій продумуванні теми, а навіть і в обробці вірша. Ну хіба ж можна повірити, що три розділи під назв. „В гаю“ (ст. 67-69) писав той самий поет, що так кохає природу, той самий Чупринка, про котрого вірші я зараз пишу? Так же понанизувати слова зможе всяка людина, котра й не гадає про природу!

Далєбі, аж ніяково за епіграф з Бодлера.

І так, д. Чупринка — поет-мрійник, і одним з найбільш характерних для нього віршів є, на мій погляд, „Івасеві мрії“ (ст. 47):

Як весною тепла ласка
Гвала геть зімові сні,
Івасеві чулась казка
В тихім шелесті весни.

Вітерець легенько віяв,
Чулись крики птичих зграй,
А Івась сидів і мріяв
Про південний теплий край,

„де цвітуть чудові рожі“ і т. д. Тільки в тому, наскільки ті фантастичні мрії не відповідають дійсності — всі сумування і болінне поета. І треба сказати правду, що в своїх мріях він може іноді підвестись до справжнього боління і страждання за дійсність життя, за його калічені форми („Повія“ і ин.), але тільки іноді. Звичайно ж автор лишається майже цілком стороннім глядачем. Через те й вірші його, не дивлячись на красу, не роблять вражіння. Це швидче музика, котру з задоволінням послушаєш, часом подумаєш над нею, а далі... далі знов треба слухати. Тут д. Чупринка, як не може бути краще, син свого часу. І тільки віра в його справжній поетичний хист дає надію на те, що автор глибше зрозуміє завдання поета і з честю вийде на ширший шлях. За це стоїть і його життя, котре ще все перед ним.

НА ЛІТЕРАТУРНІ ТЕМИ.

„Es giebt noch etwas, was über Wissenschaft und Kunst steht; das ist der Künstler selbst, der in sich die Menschheit in ihrer gesamtheit und ihrem gesamtwillen und streben representieren soll“¹⁾.

Friedrich Hebbel.

Після моїх попередніх уваг я хочу просто перейти до наймолодшої генерації наших письменників. Колись, при першому її виступі на неї покладано було великі надії. Здавалося, що вона таки проломить новий шлях для української літератури, що вона не обмежиться на самому тільки оповіданню про життя, а піде далі. Однак вона вже незабаром показала себе безсильною і розвитку української літератури наперед не посунула. Де-хто з письменників почув кілька нових окликів, фраз про нові напрями, про нове мистецтво (штуку) і почав творити в тому напрямку, але то була тільки зверхня політура, прикраса моди — по-за тим вони — з винятком двох-трьох — були такі самі анальфabetи і неуки в справах творчости, як і їх старі діди. Коли, наприклад, з початком 70 рр. Іван Білик писав, що українська література повинна повернути тільки „на шлях розумної битописи, бо тоді вона буде проводарем живої правди у свою рідну країну; а коли збившись з рідного поля народного, піде іншою дорогою, — вона ніколи не стане показником громадської потреби і одцураються її рідні люде і до віку їй не піднятися вгору, а буде вона порпатись у своєму кубельці та віршувати нікому непотрібні вірші на утіху гулящих людей“ і — коли далі в половині 80 рр. Борис Познанський, пишучи про недостачі української літератури з боку її змісту, сказав: „такі важні явища в сучасному народньому житті южного краю Росії, як еманципація, польське повстанне, залізно-дорожне та сахаро-фабричне діло, штунда і шалапутство, війна 1877—78 рр., переселенне на Амур, чиншове питанне, жидотрепаніе та обрусінне, що представляють собою багаті сюжети для місцевої белетристики, остаються непорушеними“ — то наймолодша генерація зовсім не увільнилася від таких самих курйозів в області теорії мистецтва. Одно тільки вони знали: мистецтво не може бути тенденційним, бо це противиться його святости, його божественности. І дійсно, вони нераз брали зовсім пусті, утерті та поверховні фрази, які дійшли до них через посередництво фелетоністів

¹⁾ Є щось вище від науки і мистецтва: це сам творець, що носить в собі всю людськість і представляє собою всі її змагання.

за добру монету — і прибирали зразу-ж позу достойних жреців мистецтва, ставлячи себе осторонь від юрби та віршючи про надлюдські страждання „сучасного творця“. Дійшли до того, що передаванне настроїв стали уважати за одну майже ціль письменника і обстоювали далі за своє виїмкове становище творців. „То е штука — я не пхаю тут ідей!“ зовсім серйозно каже в одному з своїх творів Василь Пачовський. І дійсно — ідей тих не багато знайдемо в тій творчості.

Нове мистецтво українське — в повнім його слова значінню безідейне. Ніякого в ньому змаганя виявити свій світогляд, свої думки, свої пересвідчення — тепер нема, — бо того всього у них і мало було. А коли дійсно хотіли щось сказати — то це було так слабке, що мусіли убирати його в дидактику. На своїх ногах воно устояти не могло. І так найновіше покоління лишилося таким самим грубим і варварським — як і попередні йому. Може зверху трохи й цивілізоване — але всеж таки варварське. І через кілька років показалося, що властиво сил у його зовсім немає, щоб далі йти. Показалося, що героїв, орлів немає, а як були — то на всякий випадок вже перестали ними бути — і тепер стали такими самими плазунами як і другі люде „з товпи“. І сталося з ними зовсім так, як розказує Горький:

„Маленькіе, нудные людишки	Все хотятъ дешевенькаго счастья,
Ходятъ по землѣ моей отчизны	Сытости, удобства и тишины,
Ходятъ и — уныло ищутъ мѣста	Ходятъ — и все жалуются, стонутъ,
Гдѣ-бы можно спрятаться отъ жизни.	Сѣренькіе трусы и лгуны.

Маленькія, краденія мысли...
 Модныя, красивыя словечки...
 Ползають тихонько съ краю жизни,
 Тусклые, какъ тѣни, человекѣки“...

Очевидно — так вони про себе не думають. Той брак дійсно великих, творчих індивідуальностей, дійсно великих сердець і умів вони закривають. Бачучи, що до нічого великого вони не здібні, — дрібнички вони побільшують до небувалих розмірів, щоб мати ілюзію величі та сили; не маючи змісту, вони форму беруть за зміст і утішаються нею; не уміючи дати собі ради з матеріалом творчим і обробити його, вони тим більше дбають про гарний стиль. Замість великих картин і малюнків, які були-б в силі своєю ширістю та виразом знайти відгомін в серцях людських — вони дають образи такі, що передовсім засліплюють очі, ударяють своєю яскравістю, надзвичайністю та несподіваністю. З фальшу та самих дісонансів — вони наміряються дати гармонію. І те все кладуть високо по-над життем, і поклоняються тим ідолам, як-би це дійсно було їх святе мистецтво.

І ті люде, які самі не мають ніякої віри, хочуть щоб всі вірили і молилися до неї. Все таки не перестають говорити про її святість

та висоту, про свої виїмкові закони, як творців, про свою погорду до всяких плазунів; говорять — не замічаючи, як перші понесли всі святощі на торг, як самі оплюгавили їх нечистим подихом, як з штуки зробили самі каварняну дівчину, послугачку. І говорять далі про великі, святі змагання душ своїх! Ні! Іван Франко таки сказав їм всім правду, коли писав 1897 року: „Не маючи або не хочачи мати ніяких живих людських інтересів, бажаючи буцім то стояти по-за буденною роботою верстов, змагань і ідеалів, на вершинах чистої краси, вони закривають тим перед очима публики або своє нерозумінне життя, або свій цінничний індиферентизм. І щож дають їй за те? В найліпшій разі безцільну гру слів і форм, кольористичні контрасти, барвисті декорації, за котрими нема нічого живого й реального. А це також тенденція, що розминається з метою поезії. Поетична краса, це не є сама краса поетичної форми, ані нагромадження якихсь ніби то естетичних і гарних образів, ані комбінація гучних слів. Усі ті складники тільки тоді творять дійсну красоту, коли являються частинами висшої цілоти, — духової краси, ідейної гармонії. А тут, як і на кожному полі людської творчости головним, рішучим моментом є власне та душа, індивідуальність, чуття поета“. — А власне по-за тою декоративністю, по-за змаганням до формальної досконалости та віртуозности, по-за тим всім, що можна-б назвати словами Гофманстала —

„eine überstarke, schwere Pracht,
Die Sinne stumm, u. Worte sinnlos macht“ —

сам чоловік, сама індивідуальність зникає. Бачимо що-раз докладніше, що артист з життям не йде, цурається його, що душею він від чоловіка далекий, байдужий до його, від коли погнався за мрією, за фантомом. Биття серця і пульсування крові — в творчости немає; артист складає до купи тільки гарні слова, фрази, але сам він стоїть коло них холодний, як крига, пасивний; він хоч і багатий, але з свого багатства нічого не має, не користується ним. І так творчість дійшла до ізоляції від життя, до відокремлення, оголосила свою окремішність, як доказ висшости.

Для своєї оборони перед закидом, що вони тікають від життя — знайшли творці аргумент, що творчість основана на інших підставах, як життя. З конечности творчість така мусить щораз робитися більше схолястичною, мертвою і безжизненною, мусить їй щораз більше бракувати свіжости, красок та віддиху. Їй бракує ґрунту під ногами. Становище творців стає що-раз більше безнадійне. Починають шукати виходу. І починають говорити про ідеальність; починають оперувати великими словами і поняттями, кокетують з вічністю. Ті поняття дають їм певного рода забуття, самообман, дають їм ілюзію того, з чим

вони давно розцурались; оп'янюють їх і закривають перед їх очима власну німіч, непродуктивність, творчу безсильність.

Бож дійсна творчість все буде плодом душ дійсно сильних, і все буде мати над людьми дійсну силу.

Правдивий, творчий ідеал буде все силою життєвою!

А вони доходять до ідеалу фальшивого, — що більше, говорячи про нього, вони виявляють — несвідомо може — своє фарисейство; так само, як в погоні за аристократичними жестами виявляють своє нераз найбільше ординарне хамство та брак всякої культури.

Останніми часами подав німецький письменник Шефлер дуже докладну і бистру аналізу тих фальшивих ідеалістів, показав всю їх безсильність. Чуючи свою німіч, щоб йти з життям — такий ідеаліст любить — як Лепкий, спочити в холодку споминів, в тіні своєї минушини. Життя в теперішній хвилі для його немає, він його не признає. „І коли його сила до праці — говорить Шефлер — опускає його супроти вимогів життя, він з konieczности, радо ховається за сентиментально-резигнуючу „чувствительність“, і славить її як єдину ціль, до якої варто змагати. Це слабкість. За власною минушиною тужать тільки мужі, що самі себе занедбали, що до своєї праці не доросли, і круга своєї діяльності не уміють чимсь живучим заповнити“.

Однак чуючи свою старечу німіч такий ідеаліст все таки мріє про вічну молодість, все таки — як колись вялий Шляермахер — деклямує в своїм серці в честь її довгі монологи. Ще більше, йому здається, що він молодий. „А коли мужі роблять себе молодшими, ніж вони є — цитую далі Шефлера — то це-ж нічого немає спільного зі здоровою силою молодости. Молодечому шумови дорослого не достає принадности правди; не достає йому природности. Бін стає обмеженим навіть там, де стремиться до ліберального, — в той час, коли ограниченість молодости являється неначе свободою. Ця штучна молодість не має розвою, не має охоти до метамозози; вона суперечить сама в собі. У неї догматичною формулою стає те, що у молодого є здоровою тенденцією; вона об'являє безкритичність в перманентности, і робить шумні почування святими і незайманими. Вона стає нетерпимою, де правдива молодість є рішучою; вона переминяє стремління етичні у моральне фарисейство, любов правильности у пуританізм, а змаганне до вишукування відносин річей до себе у нахил до алегорії. Де юнак одушевлений, там його старіючий наслідувач попадає в пустий пафос“. І такі творці, з таким світоглядом чи радше з браком всякого світогляду, звертаються до людини, апелюють до її почувань — говорять про душу. Намагаються виявити як найбільше на і в н о с т и, свіжости, гонять за чимсь все новим, незвичайним, екзотичним, шукають по всіх

віках, епохах і народах, щоб освіжити свої притуплені почуття, уряджують якийсь дикий карнавал всяких богів, масок, міфів, людей — одним словом, скрізь шукають того, чого у їх вже нічого немає. Природність, той ґрунт під ногами — вони загубили. Твори мистецтва дістають якесь дивне, іронічне освітлення, подібне до того, що в Німеччині з початком XIX ст. називали в літературі „romantische Ironie“; творець не відноситься серйозно до свого предмету, неначе готовий що-хвилини сам заперечити всьому тому, що пише, знищити з-поред очей читача привид. Де сила, а де слабкість — забуваємо; забуваємо так само, де кінчиться природність і починається холодна рафінованість, обчислення. Читаючи твори навіть одного з найкращих сучасних письменників — Михайла Яцкова, ми стаємо нераз в такій непевності. Вибухи сили трохи чи не елементарної сплітаються тут з повним ослабленням творчим, вичерпаннем. І ми не знаємо їх границі. Нудьга, бажання тихого безболізного спокою, де душа любувалася б своєю нерухомістю та змученням, — а відтак неначе раптовна блискавка, неначе ураган, чуємо льот чогось дикого, шаленого і сильного і слухаємо з запертим віддихом; але огонь пристрасти, запал і певного рода духове лінивство, квіетизм не мають розмежування. І маємо вражіння, що сам автор сміється злобно з тої нашої непевності, бо за нею йому добре, він певний себе і невідгаданий. Він тут певний себе експериментатор; внутрішній огонь, той глибокий, огнистий ліризм заступає його; але непомітно байдужність і нудьга підгризають той запал щораз більше; являється тільки привичка, підглядати людину; по-за байдужістю цікавість того власне експериментатора. І це дуже характеристичне явище в сучасній творчості. Де зневіра обгорнула творця зовсім, де він вже зовсім не уміє видобути в своїй груді ні одного звука природного, людського, де він на все уже махнув рукою, — там лишається ще тільки охота до того холодного, немилосердного експерименту, гостра, рафінована, аналіза всього, що може видатись якось відрадною оазою. В результаті приходиться в творчість декадентизм. Цей нетерпить вже всього того, що дійсне, стає цілком аномальним. Це вже його природа — каже Герман Бар — бути неприродним“. Свідомо починають декаденти жити своїми тільки галюцінаціями, свідомо видумують щось таке, що могло б дати їм якусь емоцію чуття. Бажання образити скрізь, де тільки можна, так званий громадський дух являється як головний мотор їх діяльності — це дає їм розривку. Щоб не бути такими як всі — до того вони у всім стремляться. На всякий случай жити вони не уміють; цеб-то жити так як люде. „З дійсности вони тікають. Куди? До душі? Але-ж душа порожня, коли їй не достає змісту з світа дійсного; при його повноті вона тільки що відживає. До мистецтва? Але-ж воно все є тільки відчутим

життєм. Тим мертвим мистецтвом минувшини вони розкошувалися-б в споминах; але самі не можуть сотворити мистецтва дійсности. Вони німі, ніяка жива струя не потече у них, і вони, стративши природність, стратили і мистецтво. Тому, що вони неприродні, то це й стало їх природою, — бути не артистами“. Так до браку артизму веде естетизм *Кримського*; так до несмаку одностайні і монотонні сварки *Карманської* та його видумувані, вифантазовані конфлікти трагічні, якими ранили в аскетичній завзятості свої груди.

Остаточно доходить до того, що за підставу творчости, за її умову вважається відкинення елементу чисто людського. Артистові не можна бути людиною. Один з найбільше популярних сучасних белетристів Томас Ман так і каже: „Почування, тепле і сердечне почування завжди банальне, і непотрібне. Артистичними є лишень подразнення і холодні екстази нашої попсованої, нашої артистичної нервової системи. Неминуче треба бути чимсь надзвичайним і нелюдським, треба стояти супроти людського на незвичайно далекому і байдужому становищі, щоб бути в силі і взагалі дати покуситися його відіграти, гратися з ним, з ефектом і смаком його зобразити. Пропав артист, коли тільки став він людиною і почав віршувати“. Це становище, на якому стоїть багато з молодих і наймолодших наших творців, коли так можна назвати Твердохліба, Чарнецького і інших.

Коротко кажучи — моя думка така: як би ми не підносили високо талант і заслуги деяких сучасних наших письменників, які дійсно можуть становити нашу гордість, але факт лишитья фактом: взагалі справа стоїть зле. Від кількох літ стоїмо серед загальної апатії суспільности, серед занепаду всякого громадянського духа в широкому розумінні того слова. І молода наша генерація письменників захоується так, як-би нічого не хотіла від життя, не ждала ніякої будучности, нічого не сподівалася і доживала свої дні. Атмосфера творча стала така неможлива, така млява, що об'яви дійсної творчої думки стають щораз рідші; немає в ній чим віддихнути, чується пригнобленне та мертвота. І я думаю, що так далі бути не може. Коли взагалі творчість має який смисл, коли судилося творцям дійсно бути тими, що творять будучність, показують людині шлях до неї і коли вони дійсно наділені вищою свідомістю, цінять той образ людини і кращого життя, який воздвигала все творчість — то в ній ми повинні виздоровіти, віддихнути повними грудьми і набрати сил до боротьби за великий ідеал: свободи чоловіка.

М. Євшан.

НА РОЗДОРІЖЖІ.

(Про реформу українського театру).

Справа з реформою українського театру знайома майже усім. Вона доволі обговорювалась в українській, а ще більше, здається, в російській пресі і придбала собі багато прихильників серед широкого загалу свідомих українців.

Починаючи з 1905 року, котрий приніс спроможність відносного вільного розвитку, все частіш можна було почути бажання скорішого поновлення одіжи української Мельпомени, яку так безсеречно пошматував лютий для українства Хронос. В цій справі висловлювалась думка йти шляхом західно-європейського театру і, як на засоб до цього, вказувалось на переклади. Але реформа далі паперу не посунулась, бо те, що зроблено у цьому напрямку, можна лічити швидче за спробу, за приклад, ніж за справжнє діло. Не малюватиму тут розвитку нашого театру (це знає кожний), але зазначу, що керманічі його, хоча й заслуговували пошану, проте зробили далеко менш того, що вимагало від них житте і що можна було зробити. Вони не використували усіх тих засобів, котрі, не дивлячись ні на які перешкоди, все ж таки залишились їм.

До 1905 р. український театр, не залежно від його якості, що, до речі сказати, складалась не тільки під впливом зовнішніх обставин, був про те промінем, що освітлював темряву українського життя. Маючи дуже мало естетичного значіння, він набирав значінне національно-політичне. З ним можна було лічитись скоріше, як з символом культурного українства, ніж як з реальним показчиком певного щабля культури і культурности українського суспільства. Але так було до 1905 р. Вибух 1905—6 років проломив українському театру широкий шлях до поступу. Проте, цим шляхом театр не пішов; навіть більше: стоючи на місці, він посувався назад, бо житте, розуміється, не стояло. Промінь його потух, бо значінне своє він звів до minimum'a тому, що та національно-політична роля, яку відігравав він раніш, перейшла до других інституцій, залишивши йому головним чином культурне та етичне значінне, — значінне, що має театр взагалі. До того ж, житте розвинуло національно-політичні бажання далеко за межі того, що давав, та й тепер дає український театр; та й етичні, естетичні ідеали в великій мірі змінили свій зміст, порівнюючи з часом, особливо, коли це прикласти до українського життя. З художнього боку він також не задовольняв нікого, бо зостарівся від часу. Навіть в сто раз тала-

новітші речі не витримали б більше, а, як відомо, геніями в сфері театральної штуки похвалитись ми не можемо.

Молода, здорова українська нація розвивається і потребує нових форм свого виявлення; вона не може більш репрезентуватись в тих ґратах, що виникли через лихі обставини. Її шлях веде в будучину, а не в минуле, бо останнє однаково, що припинити свій розвиток. Очевидна для всіх необхідність реформи театру, — а от-же її нема. Для всіх аксіома, що сучасний театр не відповідає вимогам життя і не грає поступової ролі в розвитку української суспільности. Проти реформи можуть висунути тільки практику життя, а саме такі тези: 1) брак репертуару, 2) брак талановитих акторів і 3) брак публіки.

Але ні один з цих аргументів не витримує критики.

Проти першого аргументу українські письменники зробили усе, аби його зсунути. У нас є переклади *Ібсена*: „Нора“, „Д-р Штокман“, „Примари“, „Підпори громадянства“, *Зудермана*, *Гауптмана*, *Метерлінка*, *Пшибишевського* та інших сучасних, не кажу вже про *Шекспіра*, *Шіллера*. Та й ориґінальні твори наших письменників дали чимало: *В. Винниченко*: „Дізгармонія“, „Великий Молох“, „Щаблі життя“, „Memento“, „Чужі люде“; далі йдуть д.д. *С. Черкасенко*, *Л. Яновська*, *Б. Грінченко*, *Л. Українка*, *О. Олесь* та інші. Але, як вищезгадані перекладні, так і свої путні п'єси цілком іґноруються нашими, маючими силу, антрепреньорами. На завдання театру вони дивляться дуже легко-важно, або зовсім його не розуміють. Як на краще, можна сказати, що українську ідею театральні керманічі розуміють дуже вузько, стоячи на ґрунті одного етнографізму. Їхнє українство виходить від серця, а не й від розуму, є наслідком симпатій, звички, а не певного переконання. Не кажу вже про те, що є багато таких, які дивляться на театр, як на заробіток, ремісництво. Крім труппи д. М. Садовського, майже для усіх інших українських трупп воля становити п'єси європейського репертуару зовсім не потрібна. Життє котиться мимо них, а вони зовсім і не гадають вийти з того становища напів-етнографічного музею, на-пів цирку, в яке поставили наш театр вороги українства. Проводирі ж сцени зовсім, здається, і нерозуміють свого ганебного стану.

Коли ми залишимо труппи, які становлять своїм ідеалом лише добрі заробітки, а звернемося до тих, що справді репрезентують українську штуку, то висновки з спостережінь будуть тако ж сумні.

Про труппу д. П. Саксаганського балакати годі: вона вже більше не існує. Та й за часи свого життя вона не мала якоїсь соціально-культурної вартости.

Труппа д. Садовського, з котрою можна звязати українську національну ідею, тако ж далеко не стоїть на сторожі українського мистец-

тва та загально-громадських інтересів. Ось, напр., що зроблено цією трупю за три з лишком років, — постановлено на сцені такі новини: переклади: „В липневу ніч“ Горчинського, „Просвітитель пан Хитрий“ Ернста, „Євреї“ Чірікова, „Бог помсти“ Ш. Аша, „Надія“ Гайерманса, „Ревизор“ Гоголя, „Забавки“ Шніцлера, „Тепленьке місце“ Островського, „Женитьба“ Гоголя; та три опери: „Продана наречена“ Сметани, „Сельська честь“ та „Галька“ Монюшко. Як бачимо, на 3^{1/2} роки дуже замало¹⁾. Та й то вся ця новина дуже непевної якості, за винятком п'єс Гоголя, та в якійсь мірі „Надії“ і „Тепленького місця“. В виборі п'єс не видно якоїсь системи, та й самий вибір не можна лічити влучним. Здебільшого вони не впливають благодійно ні на розум, а ні серце.

З оригінальної новини д. Садовський становив такі речі, як „Панна Штукарка“, „Пан Штукаревич“, „На бідного Макара“, „Нашествіє варварів“ та подібні, — все речі шабляонові, дебелиого викрою, від котрих тхне грубим ремісництвом. Сучасне суспільство живе в великій мірі штукою; вона являється тепер поступовим фактором, але надавати якусь вартість „штукам“ д. Володського та инш. було б дуже неохайно.

Друга більш-менш видатна трупа — д. Колесниченка робить реформу те ж на подібних п'єсах: „За волю і правду“ та инші „репрезентують“ нову українську штуку!

Очевидно, що реформа театра нашими сценичними проводирями розуміється неправдиво. Засипаючи старий репертуар новітніми, кепсько написаними, фейлетонами, вони становлять театр ще в гірше становище, ведуть його „з огню та в полум'я“. Розуміється, що такий репертуар являється для аудиторії не вихованнем, а десертом після смачного обіду, а театр місцем, де можна досить посміятись; та й то гуморески, котрі можна чути зі сцени, не йдуть далі залізничих. Моральні ж проблеми не посуваються далі „горілки“, „тверезости“ і розв'язуються по давно виготовлених трафаретах.

Висовується ще питання, чи можливо з тими артистичними силами, що є на українській сцені „кинутись з висоти ідей“ до реальної реформи? Проглядаючи акторів ліпших українських труп, я прийшов до рожевих висновків, що до цього. Те, що має тепер українська сцена, дає спомогу без жаху вийти в широке море західного театру. Новітній європейський репертуар складається з п'єс, в яких помічається, як констатує король сучасного репертуару — М. Метерлінк — „прогресівний параліч активних подій, рухів; сучасна драма проймається тенденцією стати виключно психологічною драмою“²⁾.

¹⁾ Зазначу ще дві: „Заручини“ та „Ведмідь“ А. Чехова, п'єси — одноактівки

²⁾ Цітую на память, через те поручаюся тільки за зміст висловленої фрази.

Виконання цих п'єс вимагає від актора справжнього артизму, сучасності, певного розвитку. Але, знов кажу, те, що має українська сцена, з рештою вистарчить на реформу. Досить подивитись, як пройшли п'єси: „Надія“ Гайерманса, „Огні Іванової ночі“ Зудермана, аби прийти до висновків сприяючих реформі. Коли б навіть не було зовсім артистичних сил, то й це не змогло б бути перешкодою. Адже Антуан, коли починав реформу театру, то зовсім не мав акторів, але принцип його: „аби був репертуар, — актори знайдуться“ — справдив себе на ділі. У нас же єсть багато першорядних акторів, здатних провести яку завгодно реформу. Поминаючи першорядних д.д.-к. Борисоглибську, Заньковецьку, Затиркевич-Карпинську, д. Саксаганського, вкажу на одну трупу д. Садовського, де згуртувалось на диво багато талановитих акторів. Д.д.-ї Садовський, Мар'яненко, Паньківський, Вільшанський, Корольчук, Левицький, Милович давно переросли ті ролі, в яких їм приходится виступати. І жаль бере, коли вони витрачають свій талан на нікчемні речі. Велика сила хоче розгорнутись, та й не диво, що в такі типи, як Хома (з „Ой не ходи Грицю“) актор вкладає всю свою здібність і показує нам Мефістофеля, Демона (напр., це робить д. Мар'яненко), взагалі, фігуру безмежно ширшу, ніж гадав автор, її утворюючи. На допомогу першорядним йде ціла низка менше талановитих, але добре сприяючись ансамблю; д.д.-ки Ліницька, Хуторна, Тобілевич, Петляш, Садовська, Малиш-Федорець, Діброва, д-й Петляш.

Треба тако ж зазначити, що велику допомогу в цій справі робить музично-драматична школа М. В. Лисенка. Правда, вона ще не дала нічого блискучого, але — раз те, — що вона не довго істнує, у друге ж — нема змоги як слід прикласти свої сили. Та й то вона за малий час показала кілька здібних акторів, що могли б стати корисними в справі реформування, аби ця справа повелася инакше. Як на таких, можна сказати на д.д. Барвинського, Л. Пахаревського, Н. Дорошенко та инш. Помічається обмаль жіночого персоналу, як на сцені так і в школі; вони далі середини не виходять.

Що особливо люблять висовувать проти реформи театру, — це — неможливість з боку матеріального, чисто грошового: неможна, мовляв, припустити, аби антрепреньор давав спектаклі в порожньому театрі. Але такі аргументи уже голословні через те, що ніколи так не було. Напр., хіба ми бачили коли на українській сцені річі, з якими б були не знайомі, або хоча й знайомі, але великої художньої вартости? Цього не бувало, і через те посилатись на матеріальні збитки не можна. Скоріше навпаки. Спроба становити нове — завше притягала повнісенський театр, хоча б для першого разу. Напр., я три рази підряд бував на „Надії“ і завше театр був псвний; „Ревизор“ тако ж

збрав повнісенський театр, аж покиль його кожний не глядів десятки разів. Недавно поставлена опера Монюшко „Галька“ здирає повнісенський театр. Українське суспільство, розвиваючись майже в один темп з російським, потребує також і жи не менш останнього, але має лише крихти, що падають зі столу інших суспільств. Для ілюстрації вкажу на театр „Соловцов“, котрий за один сезон дав майже 60 новинок, тоді як д. Садовський натягнув за той час ледве пів-десятка. Розуміється, коли б російський театр топтався на п'есах, написаних 100 років назад, котрі уже кожний перебачив 100 разів, то був би порожнім ще більше, ніж український. Те явище, що п'еси, які не відповідають ні художнім, ні етичним, ні національно-політичним вимогам суспільства ще притягають останнє в театр, свідчить лише про велику творчу енергію нашого суспільства. Бо шкода вимагати від нього, аби воно по де-кілька раз дивилось таку новину, як „Просвітитель пан Хитрий“, „Євреї“ Чірікова, або „На бідного Макара“ та ин. Театр — не місто безглузлого реготу, тако ж і не копіровка життя. „Це місце“, як каже О. Уайльд „де життє зустрівається з штукою“. Але український театр ні те ні друге. В художньому творі мало сказати: роби так, живи он як, — як це розбалакує в „Житейському морі“ (Ів. Тобілевича) Іван, також не місце штуки показувати схематично потрібне, на думку автора, життє, що бачимо ми, напр. в п'есі „По над Дніпром“ (того ж автора). (Я нарочито взяв п'есу справжнього корифея укр. театру, бо про інших і балакати нічого). Завдання театральної штуки глибше, ніж впливати на наші зовнішні почуття, або говорити до нашого розуму. Треба, аби глядач чи слухач не тільки чув вухами якусь моральну фразу, а почував її шляхом інтуїції з тих подій, які розгортались перед нами. Зробити це можливо всупереч усім заборонам цензури, аби тільки вистарчило для цього талану.

Само собою розуміється, що на тому репертуарі, який має сучасний український театр, виховується публіка, яка недбало, майже з призиством, відноситься до українства; бо й справді чує зі сцени такі речі, що можуть скоріше компромітувати український рух, яко серйозну ідею. Публіка в театрі буває, здебільшого, випадкова, або з таким смаком, котрий вимагає від штуки лише штукарства, а на сцену дивиться, як на чисту циркову арену. Громадянство, йдучи в український театр, виконує ніби жертву рудиментам своєї істоти і уже через це значінне театру зводиться на нівець — робиться річчю консервативною.

Після всього сказанного, ясно, що реформа театру — це органічна потреба українського суспільства. Як що театр колись був щілиною, через котру хоч трохи просочувалось життє, то тепер він став каменем на поступовому шляху українського громадянства, припиняючи

його розвиток, або звертаючи цей розвиток на чужий шлях. Аби був поступовий репертуар, — знайшлася б і публіка і хто зна якого артизму досягнули б наші актьори? Коли театр тепер, витанцювуючи українську ідею, зміг заховати приязнь громадянства і затримати на своїй сцені кращих акторів, то це ще і ще раз свідчить про велику потребу театра і про живу енергію суспільства. Питання театра як було так і залилося для нас питанням величезної національно-культурної ваги. Розв'язати його може лише одна реформа, — компроміс в справі національного відродження не можливий. Українській театр повинен стати або підвагою в поступовому руху, або поріднитись ще більше з цирковою ареною. А покиль що він стоїть на роздоріжжі.

І. Кончіц.

З УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ЖИТТЯ.

(З двох берегів. Між двома стільцями).

З невеселими думками звертається до своїх читачів автор статті „На українські теми“ в „Літ.-Наук. Вістнику“ проф. М. Грушевський. Але роздивившись гаразд, пристаєш на те, що не все вже так погано на рос. Україні, і що те занадто сумне, що бачить д. Грушевський на обрії українсько-російського життя, з'ясується почасти тим, що сам автор, призвичаївшись до галицького життя, в великій мірі одвик від того, що стоїть на заваді російському українству. Звісно, що й казати про те, що українці російські не мають свого певного індивідуального обличчя в національному розумінні. Скажуть, що ми живемо в таких політичних умовах, коли нема що й гадати про виразне національне обличчя. І до якоїсь міри це правда; доволі згадати ту атмосферу українського життя, витворену офіційними і неофіційними чинниками, щоб зрозуміти, що трудно воздвигнути храм там, де поле усіяне мертвими кістками. Можна навіть дивуватися, що на такому „почорнілому“ полі врешті вироста і забуяла своїм ростом рослинність, хоч і не так як бажалося б, але розрослася остільки, що знов знадобилися міністерські циркуляри, аби забити її та винищити. Річ тільки у тім, що можна зробити з рослинністю що завгодно — попалити, витовкти, понівечити, але трудно, і скажемо, неможливо винищити те насінне, що вже попало в землю і яке знов на весну пустить свої парости...

Отже, щоб там не було, треба пам'ятати, що ми живемо в російській атмосфері, і цього одного досить, щоб уявити собі той повсякчасний дамоклів меч, що висить над нами, навіть над тими скром-

ними та нечисленними здобутками культурними, які зараз маємо. Тяжко працювати в такій атмосфері, коли тільки й знай, що оглядайся на всі боки, та думай, „какъ бы чего не вышло“.

Міністерський циркуляр проти національних товариств виявив виразне відношення до українських нових культурно-просвітних інституцій, які зарані вже підозрюються начальством в політичних замірах. Але чи можуть бути такі тенденції там, де маються на меті виключно просвітні завдання, котрі повинні переводитися в життя навіть незалежно від політичних напрямків. Коли б чисто просвітні справи поставити хоч в якусь там залежність від політичних тенденцій, яких, як відомо, скільки хочеш, самих ріжноманітних, то просвітня справа не тільки б не посунулася наперед, а навпаки, швидче посунулася б назад: усі б пересварилися, і діла б не було. Отже виходить, що просвітно-культурні справи можна трактувати як хто хоче, особливо тоді, коли, як каже „Рѣчь“, „на мѣсто закона ставить произволь и превращать исключительное положение въ нормальный порядок“. Бо й справді, коли до всієї справи українських культурних товариств підходити з апіорними підозріннями в якихсь злочинствах, то тут вже немає місця закону, а повний простір задля всяких суб'єктивних трактувань, які однак не дають вільно дихати й жити. Цього мало, раз циркуляр відмовляє в реєстрації українським товариствам, назвавши їх українськими, а не руськими, то очевидно на інтереси української людности, які б тихомірні вони не були, зарані вже покладена пляма недовіря і заборони.

От в якій залежності українське життя від російського. Що б ми не робили, що б не затівали, але раз-у раз стоїть перед нами виразне *metemento mori* з одного боку, а з другого боку — все неофіційне життя російське, яке тисячами ниток опутало українського інтелігента.

Умови, в яких розвивалося галицьке життя, далеко простіші. Минаючи кращі політичні обставини (що само по собі багацько значить), зауважимо на простоту галицьких соціально-громадських стосунків. В Галичині тон задають поляки, котрі разом з тим і пани. Це одно вже само по собі так багацько значить, що галицькі українці, навіть не мавши ніяких думок про національне обличчя, виробили б його силою речей.

Але не вважаючи на все оце, тон проф. М. Грушевського що до становища українства в Росії занадто песімістичний, і через це саме не відповідає дійсности. Як на нашу думку, то темп українського життя ніколи не був остільки виразним в національній своїй істоті, як тепер. Той визвольний рух, котрий виніс на верх російського життя усякі національні проблеми народів, що складають російську імперію, був

тільки першим стимулом і тільки стимулом, бо українське життя ніколи не було так тісно звязане з російським, як тоді. Той рух, завдяки котрому ми маємо вже де-які здобутки, був остільки могутним, що заповнив душу українського інтелігента російською справою багато більше ніж то є тепер. Всім ще в пам'ятку ті часи, коли українці переживали всі події не кріз українську призму, а кріз російську. Російська призма була тим пробним каменем, через який проходили навіть свої чисто українські питання, тим більше, що життя було остільки бурхливе та швидке, що своє здебільшого забувалося за загально-російським. Можливо, що й трудно було утриматися в специфічно-українських рямках тоді, коли російське життя, захопивши нас зо всіх боків, рвало старі нитки і сковувало нові. І тільки тепер, коли переважно руйнуюча робота була примусово припинена, настав той відносно спокійний час, коли починається творча робота, організаційна, культурна, яка врешті утворює необхідний ґрунт, сказати б, підвалини, на котрих тільки й можливе даліше будівництво. Таку добу переживаємо ми тепер, не вважаючи навіть на дамоклів меч, що вже зніс Одеську „Просвіту“, а зараз занесений вже і над іншими українськими інституціями, які хіба тільки тим і винні, що хочуть зробити український народ більше культурним ніж він є. Ці 4 роки не тільки витворили чимало українських працівників в пресі, в „Просвітах“ і т. и., а виробили вже й свої традиції, з якими вже не легко зараз розлучитися українцям, і з якими вони вже й не розлучаться. Факт той, що чимало чужих ниток пірвано, а натомість заснувалися свої, українські, бо почуття національної свідомости тепер більше ніж в 1905—6 роках, коли українство цілком роспускалося в російській роботі.

Але українська інтелігенція не даремно виховалась в російській інтелігенській школі; ті рефлекси, котрі здавна розідають російську інтелігенцію, прищепилися особливо сильно до тих українців, які добровільно були запаморочені російськими питаннями і добросовістно служили і нашим і вашим. От через те не дивно, що серед нас часто можна надібати таких людей, що тільки й роблять, що жаліються на своє безси́льство, бояться національної вузькості, збільшують і роз'яструють наші рани на всіх перехрестях, лякають самих себе фетішами шовінізму, а себе обдурюють благами космополітизму, неначе цей космополітизм має якесь конкретне значінне, а саме головне не хотять бути активними і більш міцними.

З другого боку українське життя при нечисленности працівників та діячів, витворює просто ненормальні з'явища, а саме — перецінку своїх сил і некритичне ставлення до самих себе. Звісно, коли доводиться бути „і шевцем, і кравцем“, одно слово, ковалем своєї долі, то самокритика мимоволі кудись зникає, уступаючи натомість до-

рогу до неповажання інших діячів. Але врешті той індивідуалізм, що здавна був ознакою української вдачі, переходить просто в атомізм, коли всякий атом рухається своєю волею і не рахується часто з тими імперативами, котрі йдуть від національної ідеї, що повинна солідаризувати як найбільше людей в ім'я культури і поступу.

Те і друге уже й тепер зменчується, уступаючи своє місце діагнозі, по якій піде здорове українське життя без непотрібних та шкідливих збочиннів.

Що ж до тієї різниці між російськими українцями та галичанами в питанні про українську мову, різниці, яку на думку д. Грушевського, загострюють буцім би то особливо російські українці — то і це твердження трохи збільшене. Різниця по-між мовами безперечно є, і як галицька мова дуже засмічена полонізмами та латинізмами, так саме і українська мова в Росії засмічена русізмами, тим що в нашій мові є відповідні слова. Але це не може шкодити порозумінню між галичанами та нами, і ніколи не шкодило. Сам д. Грушевський згадує старіших українців, які поклали багато своїх власних сил в справу національно-культурного відродження Галичини. Звісно, коли б кожна сторона зоставалася б при своєму, то таке порозумінне було б неможливе; але в решті та гострота цього питання про мову, на яку вказує д. Грушевський, викликавши чимало суперечок з обох боків, зробіть своє корисне діло: обидві сторони врешті повинні поступитися одна для одної. Російські українці не можуть не визнавати за Галичиною першенства в витворенні літературно-обробленої української мови, яка завдяки галичанам, збагатилася новими поняттями і науковою термінологією. Цього не визнавати — значить перерізати свої коріння. Але ж з другого боку галицька мова повинна теж позбутися всього того наносного, що цілком можна замінити своїм українським. Візьмемо для ілюстрації тільки один приклад, щоб багато не розводитися: галицьке — квестія і українське відповідне слово — питання і т. д. Таких прикладів багато. Фактично і тепер вже можна вглядіти прогрес в пристосованню одного говора до другого. І правду сказати, галичане з цього боку роблять більше ніж російські українці. Як порівняти газети і взагалі літературу галицьку сучасну з тією, що була колись, — то поступ з боку галичан великий: тепер вони пишуть так, що задля російських українців зостаються незрозумілими хіба тільки де які місцеві особливості та звороти чисто українські, до яких ще не призвичаїлися наші українці, які ледві-ледві почали вчитися своїй рідній мові, на якій ще не навчилися гаразд і думати. Докір д. Грушевського на нашу адресу цілком справедливий. Як би там ми не виправдувалися тим, що живемо в атмосфері надзвичайного порусіння, але ж факт зостається фактом: ми і досі не пильнуємо чистоти мови,

миримося з русізмами, мовляв, це не має великого значіння, і чан багато полонизмів і т. и. Але ж коли зважити ті культурні звязки, котрі існують між Україною і Галичиною здавна і котрі безперечно не порвуться через якісь там тим-часові непорозуміння, особливо коли обидві країни мають взаємний інтерес в оберіганні своєї національної єдності, яка є відпорною силою проти чужого натиску, то страхи проф. М. Грушевського безперечно збільшені. Житте і в цій сфері виробить якусь середину, на якій помиряться обидві сторони. Ті ж, котрі зараз з піною в роті накидаються на ковані слова, галицькі форми, правопис та граматику, і виставляють проти всього цього мову свого повіту, або села, або навіть мову Шевченка, врешті виділять з себе зерно, а самі розвіються половою. Російських українців треба б було швидче осужувати за те, що вони ніяк ще не позбудуться того російського впливу, котрий творить непевність в своїх силах, надзвичайний практицизм, непослідовність і навіть лицемірство, коли діло торкається дітей. Факт той, і в цім неможна вже ніяк виправдати українське суспільство, що у нас, майже й досі, нема української родини, але ж про цей иншим разом...

В початку цього року в Києві вийшла нова російська газета „Кієвъ“, котру видає бувший член І-ої Державної Думи — Локоть. Газета поставила собі обстоювати інтереси корінної (місцевої) буржуазії, і як ще кажуть в „Кієвъ“ — інтереси корінної людности. Ми не вважаємо зараз на класовий напрямок газети, яка обстоюватиме головним чином інтереси буржуазії. Але ж остільки „Кієвъ“ не забуває інтересів корінної людности взагалі, остільки ми маємо право уважніше придивитися до нього. На великий жаль поки що „Кієвъ“ не виявив пильного інтереса і виразного спочуття до культурних завданів українства, на що ми сподівалися. Власне для українців культурно-просвітня справа займає центральне місце в їх діяльності, бо з нею звязане моральне право українського народу на достойне житте, яким він зараз не живе і не житиме доти, поки ми не наблизимо його через посередництво рідної мови до світла науки. Виразне ж завдання „Кієва“, яке він і оголосив — це інтереси корінної буржуазії, а потім вже очевидно інтереси корінної людности взагалі.

Поживемо, побачимо, як „Кієвъ“ розумітиме ці останні завдання. Але вже й зараз кидається межі очі одна риса: сміливо ставши на бік української людности, як корінної, газета д. Локотя якось дивно на нашу думку розуміє це „коренное население“, і вважає, як це не чудно, за корінних жителів України не тільки українців але й руських, це-б-то великоросів, що не тільки не відповідає дійсности, а і мимоволі викликає

де-які думки. Така чудна мішанина свідчить про двоїстість в завданнях газети, тим більше дивну, що на інтереси буцім би то корінної руської людности ніхто не посягає, тоді як інтереси справжньої корінної української людности систематично нехтувалися та ігнорувалися усіма, правими і лівими російськими партіями. Може газета д. Локотя не тільки не шкодитиме українським інтересам, а навіть і більш активно захищатиме їх, але навряд така допомога буде значною, вже через одно те, що не можна разом служити Богу і Мамоні. В данному разі на великий жаль „Кієву“ не вистарчило сміливости довести свою думку до кінця і визнати за корінних жителів і до того ж всіма забутих, тих тільки, кому це назвище належить по праву історичному і моральному (це-б-то українцям).

Тоді б було, яскраво, як день, де потребується негайна допомога і справжній захист.

Н. Б.

ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ В ГАЛИЧИНІ.

*(Економічна „політика“ поляків. „Рада кравчої культури“.
„Сільський Господар“*

Подавляюча більшість (93,7 %) української людности Галичини займається хліборобством. Це дрібні земельні власники, більша частина селян не має навіть по 2 гектари поля. З таких дрібних шматків годі вижитись перелюдненому населенню хліборобському. Причин нужди галицьких селян більше: тут побіч малоземелля ще низька культура хліборобська, перетяжанне публичними тягарями, обдовженне. Багато цих фактів нужди можна побороти відповідною працею економічною та політикою соціальною. Тут місце для самопомочи та для акції правительства.

Центральне правительство не надто дбає про селянство. Краєве правительство Галичини, в якому ще верховодить польська шляхта, дбає очевидно передовсім про велику земельну власність хоча-б коштом дрібних земельних власників, а в прочім коли й робить що корисного для селянства, то старається тим добром обдарити тільки польське селянство, фаворизуючи західну, корінно-польську Галичину. Оця дбайливість про Західну Галичину виявляється в переводжуванні меліорацій, регуляції рік, будованні шляхів, субвенціонуванню в випадках елементарних нещасть. Про справу субвенцій. Багато корисних змін в хліборобстві через їх коштовність тяжко переводити окремим власникам, це їм не під силу, часто це трудно і спілкам — тут конечна по-

міч держави. І оцю поміч держави експлоатують правлячі польські круги виключно на свою користь, а українському селянству та його інституціям не дістається майже нічого. Так приміром краєве ц. к. господарське т-во побирає всякі підмоги держави, виступає як одинокий представник хліборобської людности Галичини, видає в рільничих справах офіційну думку — та ще своїми ворожими замітками про нашу економічну роботу спричинює відмову правительства помагати діяльності наших хліборобських т-в. Таке ж вороже становище заняло згадане т-во в справі т. зв. годівляних субвенцій на окремих для цього скликаних зборах. В січневім огляді була згадка про відшкодованне для хліборобського населення за торговельні договори з Румунією, за откритте границь для ввозу худоби, що викличе обниження цін худоби, не корисне для селян ¹⁾. Українська обструкція в парламенті із-за способу розділу цього відшкодовання між „краї“, а не нації скінчилася успіхом: правительство зобов'язалося, що призначена для Галичини сума, поділена на підставі відношення між станом посідання худоби українських і польських хліборобів, буде використанна на потреби акції піднесення хову худоби через відданне її в руки національних господарських організацій, а коли б для адміністрації та розділу цими заходами покликано до життя окрему інституцію, то обі краєві народности мають бути в ній заступлені тако-ж на основі національного ключа (Basis) посідання худоби. Факт важний тим, що оце зроблено пролом в признаваній і державою засаді „одности“ Галичини, а взято за підставу порядкування субвенціями поділ по національностям. Це важний прецедент — рішуча наша борба доведе поволі до цілковитого поділу публичних краєвих інституцій на національні секції, доведе до здійснення постуляту національно-територіяльної автономії. Польська преса зробила гармидер з приводу „польської кривди“, а польські політики придумують, якби то унеможливити виконанне згаданої умови українського парламентарного клубу з правительством. З такою метою поставлені в теперішній соймовій сесії внесення послів Скарбка і Кендзьора. Тако-ж організація Ради Краєвої Культури в теперішній сесії сойму для того так форсується намісником Бобжинським, що після бажать внескодавців мала б вона дістати виключно в свої руки годівляні субвенції. — Польські правлячі круги гноблячи нас політично стараються зробити нас і на економічнім полі вповні від себе залежними. Для того, щоб перепиняти економічний розвиток української людности ведеться вже довго систематична робота. Для цього між иншим організовані всякі краєві (з польською перевагою) інституції, як: патронати

¹⁾ Ухвалений разом з торговельним договором закон про піднесенне хову худоби постановляє, що від рр. 1910 до 1918 буде йти з держарного скарбу 1 мільйон корон підмоги на уладженне продажу худоби і 5 мільйонів корон підмоги річно на піднесенне хову худоби.

„Краєвого Виділу“ над рільничими спілками, щоб не допустити до організації сільської кооперації по національностям, далі центральна каса рільничих спілок, ц. к. галицьке т-во господарське і т. и. Цю роботу має довершити „відповідна“ рільнича організація, яка б забезпечила на будуче панованне поляків над українцями в області економічній. Одні проєктують примусову, некраєву організацію, в якій українська більшість буда б майоризована польською меншістю, другі проєктують відповідну Раду Краєвої Культури, яка оперлася б на існуючих хліборобських т-вах, але була б так з'організована, щоб польський „stan posiadania“ нічого не потерпів. — Ще в 1902 р. ухвалив австрійський парламент закон рамовий (значить для ведення його треба ще доповняючих його самостійно соймових постанов) про професійну (заводу) хліборобську організацію. Проект краєвого закона для Галичини оголошений в 1902 р. посл. Гупкою (пол. аграрій) опирає нову організацію на існуючі польські товариства господарські у Львові і Кракові так, щоб законом признано існуючим відділам т-ва господарського можливість переіменитися в окружні заводів т-ва по думці закона. Так, пол. господарське т-во стало б примусово і організацією українського селянства. Цей проект не зреалізований тоді із-за опору т-ва „kółek rolniczych“ проти примусовости.

Тепер справу відновлено. Соймовий проект Стефчика, внесений в сесії 1909 р., зносить майже зовсім роботу дотеперішних організацій рільничих, а вводить *примусову* хліборобську організацію загальну: для великих земельних власників і малих. Загально організація така: основа її — повітові рільничі спілки з своїми повітовими зборами і рільничим зарядом. Над повітовими спілками стоїть Краєвий союз рільників з загальною радою та краєвим зарядом як центральними органами. Уваги проекту, щоб протягом перших років по санкції закона з'організовано союзи лиш в Західній Галичині, а виїмково на бажанне польських рад повітових подекуди і в Східній, а доперва по 10 роках в цілій Східній Галичині — вказують на тенденцію ще більшого скріплювання польських рільничих елементів на шкоду українських; постанови знов про вибори управи так придумані, щоб великі земельні власники (в східній Галичині майже виключно поляки) мали все рішачу більшість та перевагу над українським селянством. Засада примусу організації невдала. Накинені з гори, не з ініціативи самих інтересованих заводів спілки були б певно мертвими тілами. Проти примусової організації заявила правно-економічна секція „Сільського Господаря“, уважаючи одиноко відповідною організацією оперту на добровільнім стоваришваню і то по національностям.

Справа утворення „Ради Краєвої Культури“ займає тепер дуже правлячі польські круги. Інституція ця існує і по інших краях Ав-

стрі, працюючи корисно для піднесення рільничої культиури. В Чехах та Моравії з'організована на підставі національній з секціями чеською і німецькою. Для країв з ріжнонаціональним населенням це єдино розумне. Задача Ради Краєвої Культури — підпиранне діяльності хліборобських т-в, контроль уживання і сам розділ субвенцій, опіка над рільничим шкільництвом і т. ин. Польська соймова більшість внесла в галицькім соймі два проекти: 1) Маршалковича, ще в сесії 1908 р., 2) Пайґерта з початком лютого с. р. Проект Маршалковича не визнає українців як рівноправних членів цієї Ради і коли-б навіть українці дістали всі 6 місць в Раді, по проекту, все-ж творили-б незначну меншість в Раді зложеної з 26 членів. Наші хліборобські т-ва обминено в проекті мовчанкою. Проект Пайґерта признає нам лиш 7 членів на загальне число 32 членів Ради. І то з тих 7 членів лиш двох делегувало-б українське т-во „Сільський Господар“, а на назначенне решти впливали-б сильно поляки. Таке кривдяче відношенне чисел не відповідає ніяк процентові (43%) українського населення краю взагалі, а тим більше процентові українського хліборобського населення. (На 5,603,385 населення хліборобського Галичини: українців є 2,886,269, поляків і інших 2,717,116), Проект про національні секції і не згадує. В проекті пробивається тенденція віддати Раду Краєвої Культури в руки великих земельних власників (шляхти). Крім 12 певних селянських репрезентантів, інші члени або вибираються прямо корпораціями великої земельної власности або іменуються державними та краєвими властями, які тепер остають ще під могучим впливом шляхти. Становище української суспільности до справи „Ради Краєвої Культури“ висловлено ясно в заяві з'їзду українських парламентаристів Австрії (в нарадах взяли участь члени клубів парламентарних, соймових галицького і буковинського та члени палати панів і соймові вірилісти), яка „застерігається принципіально проти евентуального творення дальших загально-краєвих інституцій, коли вони не будуть з'організовані на основі поділу на національні автономічні секції з повним застереженнем самоуправи українського народу“. Українські послы в соймі та в комісії соймовій краєвого господарства запротестували рішучо проти польських проектів, жадаючи поділу на національні секції. Безсилі супроти польської чисельної переваги — вони вийшли з комісії

Усім тим „аграрним реформам“ польської соймової більшости є спільне бажанне захопити господарські інтереси українського селянства в сферу своїх впливів. Наші противники творять цілий апарат властей та інституцій „краєвих“ (так з'організованих, що поляки в них все мають абсолютну перевагу), щоб ними перепинити роботу українських інституцій між селянством, щоб унеможливити нашу господарську самостійність.

Тут конечно планове протиділаннє. Польським „Краєвим“ організаціям треба протиставити українські. Багато вже зроблено для цього, згадати лиш про всякі наші кредитові інституції, молочарські торговельні спілки. Та до недавна бракувало у нас станової (професіональної) хліборобської організації. Цю прогалину заповнено в 1909 р. реорганізуючи т-во „Сільський Господар“. Колишне партикулярне т-во рільниче в Олеську перенесено перед 3 роками до столиці Галичини, Львова, розширено обсяг діяльности на цілу східну частину краю. В 1909 р. зреформовано основно статут. — Метою т-ва є піднесенне стану хліборобського через поправу сільського господарства та домашнього промислу та через оборону інтересів хліборобів в краю і державі. Т-во числить кілька тисяч членів, з'організувало до тепер більше 50 філій і кількадесять господарських кружків (кружок — найнижчий степень організації, обсяг ділання: село; філії — висший степень, круг ділання: судовий повіт. Цілим т-вом управляє центральний Відділ у Львові. Головою його тепер посол Євг. Олесницький, заслужений піонір і робітник економічних організацій. Праця в т-ві ведеться по секціях (5). Секція правно-економічна має за свою задачу загальне заступництво господарських інтересів селянства перед властями і органами законодатними, укладанне закондатних проектів і петицій, дальше належать тут справи політики горподарської, секція організаційна, збори, виклади, преса. Є ще секції: технічно-господарська, садівничо-огородничо-бджільнича, секція для плеканя худоби і торговельна, до яких належать справа ширення рільничого образования, статистики, піднесенне господарської техніки і т. и. Багато доброго зможе зробити для селянства секція торговельна через посередництво в набуванні потрібних в рільничім господарстві предметів, через організацію продажі худоби і збуту рільничих продуктів, через основуванне складів збіжєвих, усуваючи тим лихварське посередництво. Т-во видає „Господарську Часопись“ та брошури, присвячені піднесенню рільничої культури, уладжує систематичні господарські конгреси та фахові курси (так з кінцем грудня 1909 р. устроїло такий курс в Перемишлі). Одним словом т-во береться до широкої економічної роботи.

Вага т-ва наперед в праці над піднесеннем нашої хліборобської культури, а потім велике ще і політичне значінне т-ва, яке обнімаючи сітю філій та кружків край, може при помочі нижчих степенів своєї організації впливати на вибір в закондатні інституції людей, відданих піднесенню хліборобства, а при помочі центральної управи кермувати політикою депутатів в законодавстві.

Вага української професіональної організації хліборобства з огляду на загально-національні інтереси дуже велика.

БІБЛЮГРАФІЯ.

А. Володський. *Хатня революція.* Комедія на 3 дії. Київ, 1909. Ц. 20 к.

П'єса д. А. Володського, як і попередні його писання, не носять печати творчості, відноситься до того славного репертуару української сцени, який раніш може й зробив крихту чогось позитивного, але тепер занепащає українську сценичну вмілість, принижує наше мистецтво перед культурним світом, а в еволюції театру не творить ні одного нового звука, руху, слова... Ці жарти і комедії, до яких відноситься і „Хатня революція“, розуміється, користуються успіхом, коли його міряти гармидером і реготом гальорки, бо з погляду творчості, дійсного *нового* в художній сфері, вони не складають...

Місто Задріпівка (!), заможний Онухрій Максименко, „доброзичливий крамарь і весь сонм його грошолюбних егоїстів-родичів — це дієві особи; спадщина Онухрія — камінь завязки комедії. Онухрій вивів на чисту воду родичів, що люблять не його, а його гроші, годять не йому, а його грошам. „Революцію“ зробили родичі, як почули, що Онухрій заповів свої гроші не їм. Мішан — родичі підняли лемент і показали все своє моральне убожество. От і вся „революція“. Сюжет побутовий, а не психологічний, і тому п'єса не сучасна, а минулого віку. Обробленне остільки „кустарне“, сокиряче—сказати-б стилем д. Володського — що без сумніву свідчить про те, що автор нічого не має спільного з літературою. Разом з тим зазначаємо, що у автора є хист живого, рухливого обсерватора, письменника побуту.

М Сріблянський.

М. Гоголь. *Тарас Бульба.* Повість, переклад М. Уманця. Видавн. „Сніп“, № 2 Одеса. Ц. 50 коп.

Повість Гоголя „Тарас Бульба“ належить до тих кращих з його творів, що дають нам позитивні типи. Вона з тих улюблених народом оповіданнів, що широко читаються і переказуються з уст в уста. Переклад Уманця по стільки добрий, що читаючи зовсім не помічаєш, що це не переклад. Можна сказати більше: „Тарас Бульба“ для нас ще яскравіший в такому перекладі, бо зміст і мова зливаються в єдину гармонію і тим роблять суцільне вражіння. Перекладчик дав українському народові все, що тільки можна було вимагати від його праці.

Однак про видавця цього сказати не можна. Для кого власне видана ця книга? Досвідчений видавець, пускаючи між люде книгу, повинен знати, хто буде її покупцем. Видавництво „Сніп“ нове, не комерційне, що видно з того, що перша його книга була: „Українська драматургія“, збірка бібліографічних знадобів до історії української драми і театру (1815—1906 р.) М. Комарова, Одеса, ц. 1 р. 20 к.

Такі книги зараз можна видавати тільки з патріотичного обов'язку, бо вони не окупують трат видавця. Чи ж окупить їх № 2 „Снопа“ — „Тарас Бульба“? Думаємо, що ні. „Тарас Бульба“ для народа, для якого тільки й треба було б видати цю книгу, дуже дорогий, а інтелігент не купить цієї книги, маючи повного Гоголя в оригіналі за 60—80 коп., а „Тараса Бульбу“ з чудовими малюнками за 25 коп. і дешевше.

На наш погляд обрахунок видавництва хитрий: дешеве видання „Тараса Бульби“ в тисячах примірників, особливо як би до його додати хоч ті малюнки, що в московському виданні далеко швидче окупилось би бо пішло б у народ, у ту мільйону масу, що всяку духову отраву забере, як у безодню, аби була по її достатках, відповідала її потребам. Стаючи на ґрунті патріотизму, видавництво „Сніп“ треба було б не поскупитись вже на його і рискнути на більші затрати для народнього діла. Коли вже падати з коня, то з високого. Років з 25 тому назад у Харькові було видано „Тараса Бульбу“ в перекладі М. Лободи виключно для лінгвістів. Коштував він 75 коп. і зараз його в продажі нема. Коли буде такий поступ у наших видавництвах, то рівно через 100 років Україна буде мати народне видання „Тараса Бульби“, що коштуватиме 10 коп. Взагалі не щастить геніяльному українцеві на Україні.

І. Луца.

✓ *Тарас на Парнасе.* № 2. 1909. Ц. 5 коп.: Ш. Ядвігін. *Дзед Завала.* № 3. 1910. Ц. 5 коп. Вyd. суполкі „Наша Хата“ у Вільні.

Нове видавництво стало на стороні білоруського слова і за короткий час виявило жваву діяльність. Мета його — виданне дешевих книжок для народнього читання. Ці дві книжечки є твори білоруської письменности. Перша належить до

старих часів — 60—70 років минулого століття і це виходить вже сьомим виданням. Перші шість розходились швидко, але багато тратили в своїй вартості через неуміле редакування та російський правопис. Тепер один з найбільш популярних на Білорусі літературних творів вийшов цілком по білоруському і появу його в світ в новому вигляді треба широко привітати.

Друга книжка належить до сучасного білоруського письменника Ш. Ядвігіна. Цей автор найбільш відомий нам своїми коротенькими оповіданнями — флєтотонами, переважно юмористичного змісту. Юмор його за часто буває грубий, навіть „пошлий“ і це багато принижує його твори. Свобідна від пошлості поемка „Дзед Завада“, яка лишає по собі приємне з легка сумне враження. Постать самого діда, що сторониться людей, зачедбує хозяйство і весь свій час проводить в білоруській непроходимій лузі, сама ця луза, і врешті спомини і кінець діда навіває лагідний настрій. Дід пішов тай вже не вернувся — „у беларуской пушчы, гэта, брат не у хаце“, Ідеалістична тенденція поемки — фантастичний будинок, де мають на старість спокій „коні калекі, без зубу сабакі“, принадна і не кидається в-вічі.

Видавництву, що, очевидно не має на меті комерційної сторони справи, можна закинути де-що про досить високу ціну його видань — 5 копійок за 16 сторінок маленької шіснадцятки. Така ціна стане серйозною перешкодою на дорозі розповсюдження симпатичних по змісту книжок.

С. Полуян.

Е. Діркгайм. *Соціологія й соціальні науки.* З фран. мови переклав Микола Залізняк. (Відбитка з „Нашої Школи“, кн. I: I—IV). Львів, 1910. Стор. 15. Ціна 20 сот.

Ця невеличка праця містить в собі такі розділи: I. Історичний погляд. II. Поділ соціології: окремі соціальні науки. III. Соціологічний метод. В першій розділі Діркгайм подає коротко, ясно і точно розвій соціологічних ідей до Конта і виклад основних думок Конта. Дуже цікавий другий розділ. Діркгайм відступає від звичайного поділу соціології на етику, динаміку і пропонує взятись до оброблення окремих галузей соціології; на його думку, тільки встановивши закони, яким підлягають окремі явища суспільного життя (релігія, мораль, право і т. д.) можна буде приступити до синтетичної праці. До цієї думки схиляється і етнограф-соціолог Летурно. Безперечно, в ній є здорове зерно, але... є й небезпека поставити на місце соціології етнографію і історію, а на місце абстрактних законів конкретні узагальнення; цей гріх траплявся вже не раз навіть у визначних соціологів.

Метод, найбільше властивий соціології, на думку Діркгайма — є первіноючий, і автор подає кілька цінних вказівок що до його уживання. Ясність думок Діркгайма і точність в їх вислові роблять його книжку дуже пожиточною для кожного, кого цікавлять питання соціології.

А. Товначевський.

Проф. д. р. Тома Ахеліс. *Начерк соціології.* Переклав Якименко. В додатку: Понятє соціології по Зімелю. Галицька накладня в Коломиї. Стор. 160. Ц. 90 сот.

Ця невеличка книжечка є першою у нас по соціології. Появилась вона дуже вчасно. Наша суспільність знає соціологію тільки „по наслышкѣ“, і тому має про неї таке калічене понятє, як напр. д. й перекладчик книжки Ахеліса. Д. Якименко чомусь гадає собі, що „суть і завдання „нової“ науки (це-б-то соціології А. Т.) мало становити посвідчення, „що чоловік в цілій своїй істоті і своїх проявах залежний від впливів людського окруження, і всі великі духові утвори, як мова, релігія і т. д., мають свій початок і характер в соціальній діяльності людей“ (145) — і цілком справедливо каже, що таке завдання не може стати предметом окремої науки. Але хто й коли так задивлявся на соціологію? Хоч соціологія, як той казав, і не в один гуж всі тягнуть, але все ж усі годяться з думкою Конта, що соціологія має бути теорією суспільности, дослідженням тих законів, яким підлягає суспільне життя. На ст. 146 д. Якименко підносить ще більш чудернацьку гадку, що „думка про соціальну залежність чоловіка є тільки *методичним принципом*“, який помагає розбіратись в сирому матеріалі фактів. Очевидно, що Маркс, напр., обстоював залежність ідеології від економики не тільки з методичних цілей. Але даймо спокій д. перекладчикові і перейдім до самого твору Ахеліса. Д-ій Якименко вибрав його для перекладу тим, що він „подає в короткім огляді дотеперішні напрямки й результати соціологічних дослідів“ (144). На нашу думку історична частина „Начерки соціології“ найслабша. Автор присвячує майже 15 сторінок на те, щоб розглянути становище соціології до Конта, і тільки 8 — після контівської соціології; повинно б бути навпаки, бо властиво соціологія, як наука, бере початок у Конта.

Виклади поглядів окремих соціологів остільки короткі, що не годились би навіть до словника. Вибір авторів безсистемний, невдалий і неповний. Є Шеффле і Лілієнфельд, а нема ні Гіддіна ні Л. Уорда; є Кетле (статистик), а нема ні одного представника економічної школи; є Бастіян, а нема й згадки про антропологічну і антропогеографічну школи. Завдання соціології неясне для самого автора: в одному місці він хоче, щоб соціологія винайшла закони суспільного життя, в другому — повертаючи ритми, в третьому каже, що закони, яким підлягає суспільність, ніколи не є подібні до тих, що мають місце в природничих науках: вони припускають винятки. Очевидно, що закон, який припускає винятки, є не законом, а регулою (правилом).

Метод соціології, на думку Ахіліса, мусить бути психологічним, але автор чудно якось користується цим методом. Він уживає його на те, щоб довести, що мова, релігія, право, звичай і т. д. суть явища соціально-психологічні: мені здається, очевидно без всяких доказів, що всякий прояв життя людини є психологічним, а соціального життя — соціально психологічним. Доводити це однаково, що доводити психологічність процесу мислення. Розходиться не на те, що напр. релігійні явища суть психологічне явище, а на те, що викликало появу релігії, яким законам підлягає релігія в своєму розвитку.

Поділ соціології на статику і динаміку Ахеліс встановлює досить правильно, але тільки встановлює. В дальшому викладі він сплітає і статику й динаміку воедино і замість того й другого дає... етнографічні узагальнення без покликування на факти. Нарешті згадаю ще про одно „непорозумінне“, яке викликають останні сторінки книжки у читача: на думку автора, в рішенні соціальних проблем головну роль грають не матеріальні інтереси, а етичні, ідеальні потреби — як-же-ж це помирити з тим, що суспільні явища суть соціально-психологічні?

Взагалі книжечка д. Ахеліса не багато дасть читачеві: вона тільки тим і важна, що явилась „першою ластівкою“ на українське поле.

А. Товчачевський.

А. Ільченко. Молочарські спілки в чужих краях і у нас. Львів, „Економічна бібліотека“ ч. 13, 1910. Ціна 20 сот.

„Задачею сеї статі є, як каже автор, подати коротенький нарис сучасного становища *спілкового* руху молочарського в різних краях Європи і у нас“. Красно-мовними цифровими даними автор ілюструє становище молочарських спілок у Данії, Голандії, Ірландії, Бельгії, Франції, Швейцарії, Італії, на Угорщині, в Сербії, Болгарії, Румунії, Германії, Фінляндії, Росії і Австрії. Зазначує кількість молочарень в спілці кожної держави, число членів, число коров, кількість літрів молока, кількість вироблених продуктів. Більш-менш докладно автор спинився над розвитком „Красного Союзу господарсько-молочарського у Стрию“. Тут є коротенька його історія і цифрові дані зросту цієї корисної інституції. На прикінці автор подає відомости і про „Міжнародний молочарський союз“.

Максим Боз.

С. П. Шелухинь. Н. В. Гоголь и малорусское общество. Одесса, 1909. (Відбитки з університетського збірника).

Гоголевські ювілейні дні викликали знов інтерес до славетного письменника російського, який разом з тим є українським генієм в російській літературі. Але ж російська література не зазначила і навіть не зачепила скільки небудь виразно відношення Гоголя до його рідної атмосфери, в якій ріс та розвивався його геній, саме до України. Тим то особливо цінна з цього боку гарна брошура д. Шелухина, який докладно розглянув літературу питання і показав саме росіянам, що Гоголь не тільки ніколи не переставав бути українцем, не тільки не зрекався свого українського походження та глибоко і ніжно любив усе українське, а і що багацько з того, що він дав цінного (юмор, позитивні українські типи, збагачення мови російської) все це саме і стоїть в тісному зв'язку з його українським походженням, з його українськими симпатіями. Змалювавши атмосферу українського панства, з якого вийшов Гоголь, автор підкреслює, що в тісній залежності од цієї денационалізаторської атмосфери, російське суспільство почало ставитися з призраством до всього українського, бо українським зоставався тільки простий народ — кріпак. Але ж українське панство, засвоївши великоруську мову і все великоруське, як справедливо завважив автор, не придбало собі нового у великоросів через те, що культурні російські верстви навпаки, цуралися того ідеалу, до якого простувало українське панство — *се-б-то* своєї мови, яка принижувала їх і була цілком занедбана культурними російськими верствами, для яких „благородною“ мовою була

чужоземна мова, а не своя. Всі ці причини в зв'язку з „искательствами“ українських верхів виробили те погордливе та недовірчиве відношення до українців, яке виявляло російське суспільство без різниці в поглядах (Греч, Булгарин, Белінський). Але Гоголь своїм українським генієм пробив шкаралупу цього пририрства і показав росіянам все те добре і позитивне на Україні, чого не хотіли бачити росіяне. В цім його, на думку автора, величезна заслуга не тільки перед українським суспільством, а і перед руським, яке багато чим обов'язано українцям. Автор зазначає великий вплив Гоголя на українське суспільство, бо він своїми творами, сюжетами з українського життя розворушував великі симпатії до всього свого і свідомість своєї української національності. Спинившись на тому, чом Гоголь не писав по українському, автор докладно викладає цілий комплекс складних обставин того часу, коли поруч з пририрством російського суспільства до всього українського, поруч з пририрством українців до свого рідного, що само собою вже було величезною завадою для української літературної мови, в обставинах українського життя де-не-де виникають стіхійні симпатії до свого рідного. Але саме через свою стіхійність, яка розпускалася в потоку російського життя, ці симпатії не могли так заволодіти Гоголем, щоб викликати у нього ідейний, свідомий інтерес до свого рідного, та й самий ідейний рух виробився далеко пізніше. Хоч Гоголь і добре тямив свою рідну мову, остільки тямив, що й думав по українські, писавши російською мовою свої твори, що довів наочно проф. Мандельштам, але ж ця мова була простонародня, якій ще не прийшов час переказувати складні речі, почування, поняття, — просто й слів не було за для цього. Так що, на думку автора, і краще, що Гоголь (до того нужденна людина) писав російською мовою, інакше його не знали б не тільки росіяне, а і сами українці, які перестали вже тоді вживати свою мову. Одно слово, не вважаючи на свій геній, Гоголь на думку автора син свого часу, обстачови, громадянства. Так і треба оцінювати його взагалі, а тим більше в відношеннях до всього українського. А безсумнівні симпатії Гоголя до України, її минушани, її народа, її пісень, потім сами сюжети з українського життя, все це дає право вважати Гоголя українофілом, який в спеціфічно-українофільським розумінні прислужився українофільському народові.

Книжка видана добре, мова ясна. Особливо інтересна новиною своїх думок для російського читача.

УКРАЇНСТВО В ЧУЖІЙ ПРЕСІ.

— В ч. 21 газети „Никольськ-Уссурийскій“ уміщено російський переклад оповідання В. Винниченка: „Честь“.

— В Києві виходить журнал „Прогрессивнаго пчеловодства“ — „Пчеловодный Мир“ два рази на місяць під редакцією А. Є. Тітова. Журнал цей містить також статі і українською мовою. В ч. 1. надруковано українською мовою допис з Вільшаниці на Київщині „Пасішникування на селі“ д. Молодого бджоляра.

— Вже вийшло в світ три числа кооперативного двотижневика „Наше Діло“. Маючи власне читача серед селянства нашої країни, журнал цей на диво багато місця дає статтям писаним рідною йому українською мовою. Та й зрозуміло — це єдине що можна зро-

бити найлегше, щоб його розуміли, щоб голос його не був „гласом вопіючого в пустині“. В ч. 1 є такі статі: Острога — Л. Тамаренка; Про сільсько-господарські товариства — М. Григоровича; Кооперація в Галичині і на Буковині — З. Михайловича; З сільського життя — А. Юркевича. — В ч. 2: Товариські крамниці і євреї — Л. Юркевича; Кооперація й просвіта — М. Григоровича. — В ч. 3: Молочарські спілки в Галичині — В. Корольова; Кооперація в Галичині і Буковині — З. Михайлович та фельетон — Вража смерть — Івана Малого. В кождім числі є також і дописи укр. мовою.

— Харьківський двотижневий сільсько-господар. журнал „Хлібороб“, розіслав як безплатний додаток своїм

читачам „Южноруський сільсько-хазяй-
ственный календарь „Хлиборобъ“ на
1910 рік“. Це здається єдиний кален-
дарь російських редакцій, котрий не
побоявся бути провідником страшного
„сепаратизму“ і дав на українській
мові звичайні календарні відомости.
Російський Царський Дім. Пости та
мясниці. Рік 1910 по Брюсу і предри-
канне йому вчених астрономів. Пасха-
ля. Поштові правила. Міри та вага.
Астрономічні відомости. Комети (віхи)
Ю. Сірого. Статистичні та економічні
відомости про російську державу в
порівнянні з іншими. Серед статей
практичного змісту є українські: — Як
виправити данну на надільну землю —
А. Я.; Літературний відділ цілком у-
країнський: Микола Гоголь — С. Вір-
ченко; Як люде тепер літають — Юр.
Сірого (з „Села“); Північний полюс —
(з „Села“). Наприкінці додано — за-
писник хлібороба та словник (по До-
маницькому).

— Нове видання записки Академії
Наук в обороні української мови. Зав-
дяки заходам д. Васильєва, М. Ковале-
вського та Ів. Лучицького Імператор-
ська Академія Наук рішила видати
наново свою записку в обороні прав
української мови. В цій записці Ака-
демія Наук доказує, що російська літе-
ратурна мова повстала не з спільної
праці Великоросів, Малоросів і Білору-
сів, а розвинулася на основі велико-
русської народної мови і через те для
українців вона чужа. Крім того в за-
писці говориться, що укр. мова є ціл-
ком самостійна, національна мова і їй
повинні бути признанні в рос. державі
всі права на вільний розвиток. Ця

записка вийшла в дні свобод, як руко-
пись, призначена для ознайомлення
урядових кол, а тепер вона має вийти
книжкою для загального вжитку. Таке
видання буде користним для вияснення
справи російському громадянству, а
особливо тій частині, для якої авторі-
тет академії наук має більше значіння,
ніж авторитет Бобринських, Філевичів
та інших. „Рада“.

— В „Народномъ Учителѣ“, що з но-
вого року переніся з Київа в Мєску
в ч. 2 є стаття С. Русової: „Украинско-
просвѣтительное движеніе за 1909 год“.
Маленький перегляд літературного до-
робку українців приводить до сумного
висновку автора: „но — для такого
численного народа, какъ украинцы —
этого мало: грустно читать выводъ сдѣ-
ланный Доманицкимъ въ „Радѣ“ (№17)—
украинская литература втеченіе 1909 г.,
по количеству вышедшихъ книгъ за-
няла 8 мѣсто (!), ее перегнали не
только великороссы, но и поляки,
нѣмцы, свреи, латыши, татары и эстон-
цы“. Зазначено тут той попит на укр.
книжку якось зростає з кожним днем.
Є і питання: „зачѣмъ надо сначала
перекалѣчить народную мысль школой
не на родномъ языкѣ, и только потомъ,
и то подъ большимъ острахомъ со
стороны сельскаго начальства, можна
переучиваться на свое родное“. Спomi-
нається коротко всі перешкоди в ро-
боті інтелігента українця і на кінець
висловлюється надія, що „найдутся у
него силы и энергія, чтобы, несмотря
ва всѣ препятствія, вести свою работу
дальше. Работа эта не придуманая, а
требуемая самымъ народомъ, самой
жизнью“.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (НОВІ КНИЖКИ).

На Україні російській.

К. Гай-Шюда. „Перед бурею“, др.
на 6 дій. Вид. А. Новикова, сл. Покров-
ська.

О. Степовин. „Про садовину та ягідні
кущі“. Харків, 909.

„Народное Богатство“ русско-укра-
инский календарь на 1910 годъ. Изд.
Н. Осмака. Київ, 906.

І. Огієнко. „Двійне число“. Відбитка
з „Зап. Наук. Т-ва у Київі“. Київ, 909.

Гр. Кернеренко. „Менти натхнення“.
Гуляй-Поле, 910.

С. Єфремов. „Муза гніву та зневір-
ря“ Видавн. „Наші справи“ № 9. Київ,
910.

Л. Пахаревський. „Буденні оповідан-
ня“. Київ, 910.

І. Нечуй-Левицький. „Повісти й опо-
відання“ т. І. Вид. друге. Київ, 910.

В. Доманицький. „Про Буковину та
буковинських українців“. Вид. „Про-
світа“. Київ, 909.

М. Мандрика. „Міль“, ком. Радомисль, 910.
 „Народний календарь „Село“ на 1910 рік“. Київ, 910.

На Україні австрійській.

Мирон Кордуба. „Картини із всесвітньої історії для народних і виділових шкіл“. Чернівці, 909.

В. Щербанівський. „Архітектура у всяких народів і на Україні. Львів, 909.
 „Учительський альманах“. Коломия, 910.

„Малий колядник“. Вид. „Українська Школа“. Чернівці.

„Коляди або пісні на Різдво Христове“. Товмачі, 909.

„Календарик для дітей на 1910 рік“, під редак. Л. Киселиці. Чернівці, 909.

Г. Костельний. „Шевченко з релігій-

но-етичного становища“. Вид. бібліот. „Ниви“, ч. 15. Львів, 909.

Мих. Гаврилло. „На румовишах“. Накл. К. Панківського. Краків, 909.

Д-р Ганс Вайнгер. „Фрідріх Ніцше—його філософія. Вид. „Універ. бібл.“. Львів, 909.

І. С. Воробневич. „Том перший творів“. „Просвіта“. Львів.

І. Тургенєв. „Перша любов“. Вид. „Унів. бібл.“. Львів, 910.

Д-р Зенон Кузеля. „Ціль і значіння студентських бібліотек“. Львів, 909.

В. Реймонт. „Мужики“, авторізований перекл. з польського М. Павлика. Львів, 910.

Я. Марченко. „На Тарасовій могилі“. Сценич. пролог. Вид. друге. Львів, 910.

О. Стефанович. „Рада міста Львова проти української людности“. Львів, 910.

Книжки надіслані до редакції.

Л. Пахаревський. „Буденні оповідання“. Київ, 910. Ц. 40 коп.

М. Гоголь. „Тарас Бульба“. пер. М. Уманця. Вид. „Сніп“. Одеса, 910. Ц. 50. коп.

Кость Гай-Шкода. „Перед бурею“, драма в 6 діях. Вид. Новікова. Сл. Покровская. 910.

В. Дубровський. „Україно-російський Словник“ Вид. „Час“. Київ. 909. Ц. 75 коп.

Видавництво „Час“. Серія I, II, III. IV. Київ, 909—10 р.р.

„Народний календарь „Село“, на 1910 рік“. Київ. Ц. 20 коп.

М. Мандрика. „Міль“, комедія. Радомисль. 910. Ц. 8 коп.

„Запорожець“, календарь для народа на рік 1910. Коломия. Ц. 70 сот.

С. Русова. „Як болгари здобули собі свободу?“, пер. з рос. Ол. Охримович. Вид. „Просвіта“ у Львові. 909. Ц. 30 сот.

М. Чайнівський. „Поміж землею а

небом“. Вид. „Просвіта“ у Львові, 909. Ц. 10 сот.

А. Ільченко. 1) „Молочарські спілки в чужих краях і у нас“; 2) „Про заснуване спілок“. Вид. „Економ. бібл.“ чч. 13 і 14. Львів, 910. Ц. по 20 сот.

„Тарас на Парнасс“. Вид. „Наша Хата“. № 2. Вільна, 909. Ц. 5 Коп.

Календар „Наша Ниви“ на 1910 г. Вільна. Ц. 25 кап.

Ш. Ядвігін. „Дзед Завала“. Вид. „Няшае Хаты“ № 3. Вільна, 910. Ц. 5 коп.

„Бібліотека избранных славянских писателей“. СПб., 910. Ц. 60 коп.

И. Ребринь. „О переселеніи въ Бразилію“. Изд. журн. „Хлибороб“. Харьков. 909. Ц. 20 коп.

С. Ө. Третьяновъ и К. Л. Вербецій. „Главнѣйше выводы Полтавскаго опытнаго поля“. Изд. „Хуторянин“. вып. 1-й. Полтава. 910. Ц. 10 коп

3 ПОЕЗІЙ О. ОЛЕСЯ.



І де ми сили беремо
Тягти віги своє ярмо,
Ворожі слъози утирати
І усміхатися кріз ґрати...

Свистятъ наг нами батоги,
Списи залізні навкруги,
А ми в думках вітаєм волю
І тільки кривимосъ від болю,

Літа пливуть, а ми йдемо,
І ярем дерево тремо,
Хоч до кісток ми шиї смерли
І кращі спілбники умерли.

Йдемо... Ні стогону, ні слова...
В кривавих ранах вся розмова...
Ховаєм віру у безвір'ї,
Тяжкі образи у примир'ї...

А радістѣ б'єтѣся в наших зорях,
І зори тонуть у просторах
І ждуть з-за обрїю ясного
Якогось чуда неземного.



От і пройшло життя... і все тепер я ясно бачу,
Але мовчу. Не вчу. Не скаржуся. Не плачу...

Немов якась таємна сила
Мої уста каміннем придушила
І хтось Великий не велить
Про пережите говорити.



ПСИХОЛОГІЧНА СВОБОДА ВОЛІ.

Люпанар — святиня розпусти-проституції, словом „дно життя“. Сценарія відражаюча — специфічний запах. Настрій болізно-веселий. Дівчата співають опереткові куплети якимись дивними голосами, часом хриплими як шкребетанне об стіну — то сміються, з якоюсь дикою веселістю, що межує з розпукою, із-за потоптаного життя, достоїнства людини.

„Гості“ покривають свій сором, що ворушиться на дні душі — грубими цинічними жартами, пописуються порнографічною лексікою і виявляють цілим своїм поведенням погорду до тих нещасних хробів — людей, що їх роздавило колесо суспільної машини...

А самі погорди гідні... ті сини „цінених і шанованих батьків, надії родин“...

Не обходиться і без алкоголю. Горілка, пиво, вино так і ллється струями... Алкоголь невідступний товариш розпусти.

Увагу на себе звертає ще досить молода дівчина — білявка. Не своїм костюмом, бо він достроюється до оточення і до славної „чистоти“.

Вона зовсім п'яна і раз плаче, раз заходиться давнім неприродним сміхом, через що викликає ідкі насмішки з боку своїх товаришок і де-кого з „гостей“.

Вона белендить:

...Який гарний, маєвий стояв вечір... На небі палали тисячі зірок. Із далеку доходив голос скрекоту жаб і солов'їного співу... Я з нетерплячкою жду його... І він прийшов, огорнув мене своїми обіймами і палко, палко цілував мої уста...

— Не нуди — відзивається один „жартівник“. — Кінець цієї іділії звисний. Поки співав — то співав дуетову партію, а далі з'явився третій партнер і своїм фальшивим голосом попсував мелодію. Тоді „тенор“ зійшов з естради і полишив сопрано... з дитиною в розпуці... Ха, ха, ха!

— Ха, ха, ха! — регочеться відгомін „гостей“.

— Як вам не сором — дратувати так бідну, нещасну людину — відзивається „жовтодзюб“ з моральними принципами. — Се-ж трагедія, буденна трагедія, але тим не перестає бути трагедією...

— Се скорше тема до солодко-м'явої новелі, яких фабрикується вагонами — відповідає з ідкою усмішкою „жартівник“. — Впрочім, молодий пане, не годиться вам говорити проповіді... в люпанарі.

Моральні принципи! — *lasciate ogni speranza* — коли ви переступили сей поріг. Ха, ха, ха!

— Ха, ха, ха! — регочеться відгомін „гостей“.

...Ні, він не покинув мене, а намовив після всього, як мене прогнали з дому, вступити сюди... Обіцяв женитися, як скінчить свої студії — технічний інститут. Поки що я содержувала його так заробленим грошем.

— Практичний чоловік — нема що казати — сей в світі не загине. Се фінансовий геній, знаменитий матеріал на міністра залізниць державних. Ха, ха, ха!

— Ха, ха, ха! — регочеться відгомін „гостей“.

...Ну і я содержувала його, годувала, з'одягала...

— А він покінчивши студії, складає з блискучим успіхом екзамен, дістає інженерський патент, заручується і...

...Я хотіла зробити йому бешкет в церкві, але він хитрий...

— Поїхав до Люрду або до Риму і там звінчав кардинал молоду пару. Підплачені крайові писакі розписалися на трьох шпальтах про величність торжества, описали вбранне молодої, її бриліанти... Ну, опісля, молода пара, маніфестуючи своє католицтво, поспішила поцілувати чобіт святого отця. Коли наша преса пише про сього інженера — все додає „наш славнозвісний, знаменитий“. Сказано гроші. Ха, ха, ха!

— Ха, ха, ха! — регочеться відгомін „гостей“.

— Чи ви там були? — питається дівчина.

— Ні, серце, мені не треба там бувати. Таких випадків, як той — тисячами набереться. Се, так сказати-б, космічна нікчемність, а джерело її — жадоба наживи через щоб-то не було!

„Жовтодзюб“ з моральними принципами, який саме з скриптів студіював Гергарта, запитав жартівника:

— Як сей низький індівід старатися буде оправдати сам перед собою свій підлий вчинок?

— А, бачте, психологічна свобода волі величезна, — відповідає жартівник. Він так і подумав: не буду я, буде другий і перестав гризтись

.....
 Мр. Бамбертон „жартівник“, виходячи з люпанару подумав:

— На мене спадає благая часть сього бруду людської нікчемности. А нема парні, щоб його змити.

Не знать чому задзвеніли в його душі сталеві ритми Гомера:

ΕΣΣΕΤΑΙ ΗΜΑΡ ΠΟΤ'ΑΝ ΟΛΟΘΕΙ...

А біль край серденька мов гадина в'ється...

АРТИМ ХОМИК.



КОЛИСАНКА.

Ходитъ біла ніченъка,
 Завітчалась зір вінками,
 Волос в неї — річенъка,
 Очі-зорі, стан дугами
 Місяць заперезує.

Коси в неї — річенъка,
 Очі зирнутъ до віконця—
 Сонно світитъ свічечка,
 Де матуся до схід сонця
 Сина заколисує.

Сонно сяє каганецъ,
 Нічка рученъки здіймає,
 Шепче тихо таланецъ,
 Синочка благословляє,
 Долю вимережує!..

Станъ в головах, доленъко!
 Снятвся ангели дитині,
 За поріг, недоленъко!
 В нас у гостях доля нині
 Вік запишує.

А на приспі мріє ніч...
 Закосичена вінками,
 Промінем ясніє з віч,
 Ясен місяць, стан дугами
 Срібло заперезує.

Гасне ясна свічечка,
 Нічка зінниці схиляє —
 Як рожева стрічечка,
 Денъ до нічки виринає
 Милуватися!..

Сидір Твердохліб.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1910 РІК.
НА УКРАЇНСЬКУ НАРОДНЮ ІЛЮСТРОВАНУ ГАЗЕТУ

СЕЛО

(другий рік видання).

Ціна на рік 2 руб., на пів року 1 руб. 10 коп., на 3 міс. 60 коп.

Рокові передплатники одержать дурно додаток Календарь—книжку на 1910-й рік при числі з „СЕЛА“.

Село призначається головним чином для хліборобів і робітників. **Село** виходитиме що тижня в четвер і таким чином дасть змогу кожному хліборобові і робітникові мати у неділю свіжу газету. **Село** подаватиме статі й новини про сучасне життя на Україні в Росії і за кордоном, вірші, оповідання, популярні статі з української історії і письменства, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки і інш. **Село** буде містити дописи з сіл і міст. **Село** даватиме відповіді на запитання передплатників, а також поради лікарські, господарські й юридичні (відповіді і поради будуть давати спеціалісти). **Село** заручилося згодою брати участь таких учених і письменників: М. Біляшевський, Ю. Будяк, В. Винниченко, М. Вдовиченко, М. Грушевський, О. Грушевський, М. Гехтер, М. Залізняк, М. Коцюбинський, В. Корольов, М. Левицький, Майорський, І. Огієнко, О. Олесь, Л. Пахаревський, М. Павловський, В. Самійленко, Ю. Сірий, Т. Суліма, С. Черкасенко, С. Русова, О. Русов, М. Чернявський, Ол. Черняхівський, Л. Старицька, Черняхівська, М. Шаповал і інші.

Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Києві, Вел.-Володимирська № 28, Українська книгарня в Харькові, Риба ул. № 25.

Посередникам 5% від передплати.

Статі і дописи просять надсилати в книгарню Л.-Н.-Вістника.

Видавець-Редактор ГАННА ЯМПОЛЬСЬКА.

На березі Чорного моря біля Новоросійска

поблизу курорта Геленджик в маєтку Івана Харитоновича Бойко, на березі „Рибацької бухти“

з розерочкою платежа до 5 літ

дешево продаються участки землі під дачи.

В маєтку будується власна пристань.

Подробиці і план висилаються по першому замовленю за 2 марки по 7 коп.

Адреса: Харьків, головна контора маєтків Ів. Х. Бойко Мירוносицька 59.

Незабаром вийде окреме видання:

БАТЬКО ЗАЧУМЛЕНИХ

Поєма Юліюша Словацького,

переклад С. Твердохліба.

Набувати можна в редакції „Української Хати“ по ц. 25 к.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1910 ГОДЪ НА БОЛЬШУЮ ЕЖЕДНЕВНУЮ ГАЗЕТУ

„КІЕВСКІЯ ВѢСТИ“

съ еженедѣльнымъ иллюстрированнымъ приложеніемъ

„Кіевская Искра“.

Являясь безпартійной демократической газетой, „Кіевскія Вѣсти“ ставятъ свою задачу:

1. Своевременное и полное отраженіе текущей жизни въ Россіи и за границую.

2. Всестороннее выясненіе текущихъ вопросовъ въ руководящихъ статьяхъ и злободневныхъ фельетонахъ и

3. Доступность газеты для широкой публики.

Значительная часть фактическаго матеріала будетъ передаваться собственными корреспондентами по телеграфу наканунѣ его появленія въ петербургскихъ и московскихъ газетахъ.

По провинціальному отдѣлу и вообще жизни нашего края будетъ уделено въ газетѣ особое вниманіе, причемъ вопросы и явленія украинской жизни, а также польскій и еврейскій отдѣлы займутъ въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ соотвѣтственное мѣсто.

Въ 1910 г. въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ будутъ печататься, независимо отъ статей постоянныхъ мѣстныхъ сотрудниковъ, статьи извѣстныхъ современныхъ публицистовъ: БАЯНА, И. К. БРУСИЛОВСКАГО, Л. К. Буха, А. Г. Горнфельда, В. П. Дроздова, проф. И. В. Лучицкаго, С. П. Мельгунова, епископа Михаила, В. А. Мякотина, А. Б. Петрищева, С. Д. Протопопова, А. В. Пѣшехонова, М. Б. Ратнера, А. Я. Тэзи и др.

Въ каждомъ номерѣ „Кіевскихъ Вѣстей“, на ряду съ руководящими статьями на темы текущей жизни, будутъ печататься злободневные очерки и фельетоны Авгура, Духа-Банко, Макарова, А. К. Поляцкаго, О. Потоцкой, Н. Рахманова, Солю, Эри и др. Статьи по вопросамъ литературы, искусства и театра И. Джонсона, Е. М. Кузьмина, І. М. Миклашевскаго, П. М. Ярцева и др.

Періодически въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ будутъ печататься научные фельетоны проф. Кіевскаго политехническаго института К. Г. Дементьева.

Годовые, полугодовые и трехмѣсячные подписчики „Кіевскихъ Вѣстей“ пользуются правомъ полученія на льготныхъ условіяхъ (со скидкой 30—50%) билетовъ въ театрѣ „Соловцовъ“ по четвергамъ, когда ставятся только новости театральнаго сезона.

Подп. цѣна на газ. „Кіевскія Вѣсти“ съ журнал. „Кіевская Искра“.

На годъ 9 р., 11 м. 8 р. 50 к., 10 м. 8 р., 9 м. 7 р. 25 к., 8 м. 6 р. 50 к., 7 м. 5 р. 75 к., 6 м. 5 р., 5 м. 4 р. 50 к., 4 м. 3 р. 80 к., 2 м. 1 р. 90 к.,

На 1 мѣс. 95 коп.

Подписка принимается на полные мѣсяцы, считая съ 1 ч. до конца года. За границу доплачивается по 80 к. въ мѣс. Для сельскихъ учителей и священниковъ для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ (въ Кіевѣ) а также для крестьянъ и рабочихъ (при непосредственномъ обращеніи въ главную контору) за газету „Кіевскія Вѣсти“ вмѣстѣ съ журналомъ „Кіевская Искра“ установлена льготная плата: за 1 мѣсяць съ доставкой и пересылкою 75 коп., за 3 мѣс. 2 руб., за 6 мѣс. 4 руб. и за годъ 8 руб.

Допускается широкая разсрочка платежа въ два срока (5 и 4 р.), въ три срока (по три руб.) и въ восемь сроковъ (при подпискѣ 2 р. и дальше ежемѣсячно по руб.).

При каждомъ № „НИВЫ“ независимо отъ другихъ приложений, подписчики получать по одной книгѣ, всего въ годъ 52 книги.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
на 1910 годъ

(4-й годъ издачія)
на еженедѣльный иллюстрированный
ЖУРНАЛЪ
со многими приложениями

Г.г. подписчики „НИВЫ“ получаютъ въ теченіе 1910 года:

НИВА

52 №№ еженедѣльнаго художественно-литературнаго журнала „НИВА“: романы, повѣсти и разсказы; снимки съ картинъ, рисунки, фото-этюды и иллюстраціи современныхъ событій.

52 КНИГИ, отпечатанныя уборчато, въ составъ которыхъ войдутъ:

12 КНИГЪ ЕЖЕМѢСЯЧНАГО журнала „ЛИТЕРАТУРНЫЯ И ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“: романы, повѣсти, разсказы, популярно-научн. и критич. статьи современныхъ авторовъ съ иллюстраціями и отдѣлы библиографіи, шашекъ, шахматовъ и шашекъ, зачатъ и игрѣ.

ПОЛНАГО СОБРАНІЯ СОЧИНЕНІЙ

Первая

18 КНИГЪ **А. В. ПИСЕМСКАГО.**

Всѣхъ явленій русской жизни, всѣхъ классовъ общества коснулся Писемскій своимъ живымъ, мощнымъ перомъ. Восемьсотъ лицъ (по счету самого Писемскаго), введенныхъ имъ въ романы и повѣстяхъ, представляютъ все, что было и что есть яркаго и самобытнаго во всѣхъ слояхъ русской жизни. Въ каждомъ его правдивомъ словѣ чувствуется неопровержимый здравый смыслъ и яркое, непоколебимое національное чувство.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ въ

4 КНИГАХЪ **ВСЕВ. М. ГАРШИНА.**

Гаршинъ вынулъ въ себя и съ глубокой страстностью выразилъ въ своихъ произведеніяхъ весь культъ лучшей части того поколѣнія, съ которымъ онъ выросъ. Герои Гаршина—дѣйствительно герои: у нихъ огромные духовные запросы, они презираютъ личное счастье, ищутъ жертвъ. Въ произведеніяхъ его преобладаютъ картины, чувства, идеи, символы, поэмы въ прозѣ. Самъ Гаршинъ—стихотвореніе въ прозѣ русской литературы.

Большой мастеръ слова, онъ достигаетъ поразительныхъ эффектовъ однимъ тонкимъ штрихомъ, одной характерной подробностью. Но на ряду съ этой простотой техники, и у Гаршина есть рѣдкая способность комбинировать положенія, полныя потрясающаго внутреннего трагизма.

СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ въ

18 КНИГАХЪ **КНУТА ГАМСУНА.**

Мы остановили свой выборъ на К. Гамсуни потому, что имя его теперь на устахъ всего читающаго міра. Пришелъ онъ съ далекаго сѣвера, откуда льется теперь столько душевнаго тепла и свѣта на весь міръ,—пришелъ къ намъ могучій, полный чарующихъ образовъ, мистерій, весенняго бредя, страстныхъ легендъ; онъ чутко подслушалъ голоса жизни, заглянулъ въ сокровенныя глубины человѣческой души, раскрылъ намъ великую книгу любви...

12 №№ „ПАРИЖСКИХЪ МОДЪ“. До 200 столбцовъ текста и 300 модныхъ гравюръ. Съ почтовымъ ящикомъ для отвѣтовъ на вопросы подписчиковъ.

12 ЛИСТОВЪ рисунковъ (около 300) для рукодѣльн. и вышив. работъ и выжиганія и до 300 чертёжей выкроекъ въ натуральн. величину.

1 „СТѢННОЙ КАЛЕНДАРЬ“ на 1910 годъ, отпечатанный красками.

Подписная цѣна „НИВЫ“ со всеми приложениями на годъ:

Въ С.-Петербургѣ: { безъ доставки 6 р. 50 к.
 { съ доставкой 7 р. 50 к.

Безъ доставки: 1) въ Москвѣ, въ конторѣ Н. Печниковой—7 р. 25 к.; 2) въ Одессѣ, въ книжн. магаз. „Образованіе“—7 р. 50 к.

Съ пересылкою
во всѣ мѣста
Россіи **8** Р.
За границу—12 р.

Допускается разсрочка платежа въ 2, 3 и 4 срока.

Иллюстрированное объявленіе о подпискѣ высылается бесплатно.

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журнала „НИВА“, улица Гоголя, № 22.

Незабаром вийде з друку друге число збірки **„ВІЛЬНЕ СЛОВО“**, другу гогується до ку перше число збірок, які брали участь в збірках своїми творами, мають звертатися на адресу: *„Радянськ, на Київщині“*, до друкарні С. Зезанного, для вид. *„Вільного Сллова“*. На відповіді прикладати марку на 7 коп. Збірки мають продаватися по всіх значніших книгарнях українських.

ХУТОРЯНИНЪ

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
на 1910 годъ.

ЖУРНАЛЪ

Еженедѣльный иллюстрированный посвященный интересамъ сельскаго хозяйства, торговли и промышленности.

ГОДЪ ИЗДАНИЯ ПЯТНАДЦАТЫЙ.

52 номера въ годъ (свыше 2000 стр.) съмена и обзоры сельско-хозяйственныхъ статей—календарь „ХУТОРЯНИНЪ“ на 1910 г. (свыше 240 стр.) со многими иллюстраціями.

ЖУРНАЛЪ награжденъ золотой медалью на выставкѣ Ревельскаго на Дону общества садоводовъ. (Ек. апрѣль 1909 г.)

Подписная цѣна на годъ два рубля, на полгода одинъ руб.

Календарь (Сборникъ сельско-хозяйственныхъ статей.)

1910 г. „Хуторянинъ“ Цѣна 20 к.

Въ книжкѣ свыше 240 стр. съ иллюстраціями. Медалью общества садоводовъ награжденъ ЗОЛОТОЙ медалью. Сборникъ первый на 1909 годъ (свыше 200 стр.) остался въ незначительномъ количествѣ. (Цѣна 25 коп.)

АДРЕСЪ: Полтава, Редакція журнала „ХУТОРЯНИНЪ“.

Изданіе Полтавск. Общ. сельск. хозяйств. Отв. ред. Л. Л. Санько.

Хлибороб

Открыта подписка на 1910 год на сел.-хоз., иллюстрированный, двухнедѣльный журнал. 4-й год изданія. Издається Харьковск. Общ. сельск. хозяйства. ХЛИБОРОБ распространяетъ сельско-хозяйствен. знанія среди крестьян и частныхъ владѣльцевъ украинской полосы черноземной Россіи. Печатаются понятнымъ изложеніемъ статей на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Помѣщаетъ спец. статьи о полевомъ хозяйствѣ, луговодствѣ, травосѣяніи, садоводствѣ, огородничествѣ, животноводствѣ и пчеловодствѣ. В 1910 году продолжатся статьи о хуторскомъ хозяйствѣ, начатыя в 1909 году. Отвѣты на вопросы даются всѣмъ подписчикамъ журнала. Справочный листок, рассылаемый при каждомъ № Хлибороба, содержитъ цѣны на хлѣба в Россіи и заграницей; свѣдѣнія об урожаихъ во всѣхъ государствахъ и статьи об улучшеніи сбыта хлѣбов. Календарь Хлибороба содержитъ, кромѣ свѣдѣній, имѣющихся в обыкновенныхъ календаряхъ еще сельско-хозяйственный и литературный отдѣлы. Годовые подписчики получаютъ: 24 книги журнала, не менѣе 48 страницъ каждая, 8 пакетовъ съменъ новыхъ сел.-хоз. растений, 3 книги по выбору подписчиковъ, из списка печатаемаго в концѣ года. 1 карманный с. х. календарь „Хлибороб“ на 1910 г. №№ справочнаго листка по хлѣбной торговлѣ. Подписная цѣна: на 1 год—1 р. 50 к., полгода—75 к. 3 мѣс.—50 к., отдѣльный № 10 к., №№ для ознакомленія бесплатно. Адресъ редакціи: г. Харьков, Московская, 10. Телеф. 716.

Отвѣтств. редактор агроном С. М. Нузнецов.
Открыта подписка на 1910 год (год изд. III-й) **НОВЫЙ Журнал для всѣхъ** Преслѣдуя главнымъ образомъ культурныя задачи, журналъ широко ставитъ отдѣлы: 1) литературный, 2) критическій, 3) художественный, 4) общественный

и 5) научно-популярный. В журналѣ принимаютъ участіе: Отдѣл художественной литературы—И. Анд Андреев, М. Аришбаев, Д. Азизов, Николай Архипов, И. Бунин, А. Блок, В. Башкин, А. Волков, В. Вересаев, А. Вербицкая, С. Гусев-Орехович, Ф. Дымов, Борис Зайцев, А. Кузнецов, А. Камыский, Кармен, В. Муйжель, Н. Олигар, Н. Потапенко, А. Рославлев, А. Ремизов, А. Сергѣевич, С. Смирнов, С. Сергѣев-Ценский, А. Смирнов, г. А. Н. Толстой, Н. Тихоновскій, А. Фелоров, Там. Е. Чериков, П. Чулков, Дм. Цензор, И. Щеглов, Т. Шескина-Курортни, С. Юшкевич и др. Отдѣл критическій—Ю. Анненвалъ, Н. Абрамович, Ф. Ватюшков, Л. Галкин, С. Венгеров, А. Измайлов, проф. Н. Котляревскій, проф. В. Сперанскій, проф. Д. Овсянко-Куликовскій, И. Чукловскій. Отдѣлы обществ.—политич. и научно-популярн.—Б. Агафонов, П. Берлин, В. Брусикин, пр.-доц. П. Голавачев, А. Дживилега, проф. Н. Карчев, Д. Кузьмин-Караваев, Н. Морозов, М. Лемке, проф. В. Святловскій, проф. М. Туган-Барановскій, проф. И. Озеров, В. Филатов, М. Зигельгардт и др. Отдѣл искусств—А. Бенуа, И. Гинзбург, И. Давидовскій, С. Маковскій, В. Меехгольд, И. Рѣпин, Н. Рерих, Н. эфрос и др. Журналъ выходитъ ежемѣсячно, в объемѣ до 9-ти обычн. печатн. листовъ (130—140 ст.) с иллюстраціями в текстѣ. Годовые подписчики получаютъ бесплатную премію Художественно исполненный альбомъ „Галерея современныхъ писателей“. Подписная плата на год—3 р., полгода—1 р. Заграницу—3 р. Цѣна отдѣльн. книжки в магаз. 25 к. Пробный №—за пять 7 коп. марок. Подписная плата марками не принимается. Подписка принимается в редакціи и во всѣхъ книжныхъ магазинахъ, в послѣднемъ случаѣ приплачивается 15 к. в пользу магазиновъ. Адресъ для переводовъ: Петербург, Свѣчной 16. „Нов. Журналу для всѣхъ“.

РІДНИЙ КРАЙ Підписка на 1910-й рік. 5-й рік видання. Виходить в Києві, 4 рази на місяць, (48 чисел на рік) з ілюстраціями, під редакцією *О. Пчілки (О. Косач)*.

Містить статті про громадські справи, звістки з життя на Україні й в інших сторонах, оповідання, пьєси для театру, вірші, відомості господарські, звістки про українські книжки, про театр і інше мистецтво, дописи, оповістки. Ціна „Рідного краю“, з пересилкою, на рік 4 р., на півроку 2 р., на 2 місяці 1 р.; Рідний Край з ілюстрованим місячним додатком **МОЛОДА УКРАЇНА** коштує на рік 5 р., на півроку 2 р. 50 к., на 3 м. 1 р. 25 к. Молода Україна окреме від Рідного краю—2 р., на рік, 1 р. на півроку. Адрес: Київ, Благовіщенська, 115. Всі ціни і для заграниці—однакові.

ЗАПИСКИ Українського Наукового Т-ва в Києві виходять від р. 1908. Передплата на першу серію: 5 р. з пересилкою в Росії, за кордон—6 р. Для студентів, учеників, народних учителів 3 р., для членів Т-ва 2 р. Приймається передплата в бюро Т-ва при редакції Л. Н. Вістника, В. Володимирська, № 42

Українське бжильництво (3 рік видання) виходить 12 разів на рік книжками до 1 1/2 аркуша з малюнками. Ціна 1 карб. Адреса: Київ, „Українське бжильництво“. Редактор-видавець *Є. Архипенно*.

Приймається передплата на 1910 р. на **Записки Наукового Товариства імені Шевченка** присвячену передовсім українській історії, фіольольогії й етнографії, що виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського (XIX рік видання). Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріялів по українству—історії староруської, литовсько-польської й новоїшої доби, історії літератури, етнографії, язика та іньшим близьким областям наук подає широко ведений перегляд наукової літератури, яка дотикається просто або посередно вказаних вище дісциплін—окремих публікацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописів в перегляді), в виді критичних оцінок або рефератів. Передплату для Росії 6 рублів на рік (поодинокі книжки по 1 р. 50 коп.) приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ в Києві (Б.-Владимірская № 28). Тамже на складі всі інші видання Наукового Товариства імені Шевченка: Збірники секцій історичної, фіольольогічної й природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Памятки (Monumenta linguarumque litterarum ruthenicarum), Українсько-руський Арх, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека, Матеріали до української етнології, Етнографічний Збірник, Студії з поля суспільних наук, Часопись правничий й економічна, Правничі Бібліотека, Матеріали до української бібліографії. В справі обміну звертатися на адресу: Львів, ул. Супінського 17, Наукове Товариство ім Шевченка.

ПИСЬМО З ПРОСВІТИ виходить між 15—20-им кожного місяця і подає способи і дороги, якими наш нарід може дійти до кращої долі, містить оповідання з минувшости нашого і других народів, подає вісти про просвітний і економічний рух серед нашого народа і іньших культурних народів та інформує про всілякі здобутки людського духа. „Письмо з Просвіти“ коштує річно 3 К., а для членів „Просвіти“ лише 2 К. для Росії 2 руб. Адрес редакції і адміністрації, „Письмо з Просвіти“: Львів, Ринок ч. 10.

UKRAINISCHE RUNDSCHAU укр. місяшна часопись по німьцькі. Ціна 3 руб. Адреса: „Ukrainische Rundschau“. Wien V XIII, Frauenfelderstr. 2.

Народний голос ілюстрована політично-просвітна і літературна часопись виходить що тижня в четверг під редакцією Андрія Веретельника в Чернівцях. „Народний Голос“ містить найрозуміліше писані всякі поучаючі, прбсвітні, наукові і цікаві статі. В кожному числі є оповідане, поезії, статя історична, багаті новини з цілої Русі і з широкого світа, а також інтересна всячина. Подає практичні ради для домашнього господарства, а для розради смішні анекдоти і дотепи у „Веселому кутикова“. Взагалі „Нар. Гол.“ подає усе найпотрібніше і найцікавіше та користне. До того кожде число „Народного Голосу“ окрашене численними ілюстраціями, або з нашої історії, з нашого теперішнього життя, із всяких винаходів і чудес техніки, та відбитки з малюнків наших найспосібніших артистів-живописців. До кожного числа „Народного Голосу“ долучається „Позіставий додаток“, в котрому даються найзнаменитші повісти наших і чужих письменників також ілюстровані. Опріч того який додаток долучається до „Народного Голосу“ що другий тиждень знамениту суспільно-економічну часопись п. н. „Народне Богатство“. Святочні числа „Народного Голосу“ виходять в подвійнім обемі і дуже багато та прегарно ілюстровані.—Цілорічні переоплатніни дістають ще опріч того дуже гарну премію при кінци року. Передплата „Народного Голосу“ wraz з всіма додатками вносить річно лиш 4 корони. Адреса: „Народний Голос“, Чернівці, ул. Паньська ч. 33. (Буковина).

„Каменярі“ орган Вільної організації укр. учительства на Буковині. Виходить 5 і 20 кожного місяця. Ціна на рік 6 кор. (3 карб.) Адміністрація в Мамаївцях нових. Адрес: Станівці горишні н. Чер. Буковина, Австрія.

УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА, виходить з початку січня 1909, в якій друкуються перекладні твори з усіх світових літератур та з усіх галузів людського знання, а також вибрані твори української літератури. Ціна на рік за 24 книжки 4 руб. 50 к. Австрія, Львів Академічна 8, Загальна Друкарня.

ПРАПОР орган українсько-руського народного учительства. Ціна 3 рублі. Галичина, Коломия ул. Міцкевича.

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС радикальна політич. часопись, виходить двічі на тиждень. Ціна в Росії 4 руб. Львів, ул. Ліндого 7.

„ГРОМАДЯНИН“ У Чернівцях виходить що 10-ого 20-ого і 30-ого кожного місяця радикальна часопись на Буковині і коштує на рік в Австро-Угорщині 4 корон, а заграницею 6 кор. або 2 руб. 50 к. Адрес: Чернівці, поштова скринька ч. 15.

НАРОДНЕ БОГАТСТВО Австрія, Чернівці, ул. Петровича 2. Часопись суспільно-економічна. Вістник хліборобських спілок на Буковині „Селянська каса“ Ціна в Росію 70 к. на рік.

ДІЛО Щоденна Українська газета. Передплата в Росії на рік 18 карб., на 1/2 р. 9 карб. Австрія, Львів, (Lemberg), Ринок 10.

Українське видавництво РАНОК

(під керунок Олексі Коваленка).

1. Драгоманов М.: „Старі харті вільности“ 40 коп.
2. „Рай і постул“ 40 „
3. „Заздрі боги“ 10 „
4. „Швейцарська спілка“ 10 „
5. „Про волю віри“ 10 „
6. „Євангелська віра в старій Англії“ 5 „
7. „Царство Божіє внутрі вас“, Л. Толстого. 10 „
8. Стеценко Н.: „Ще не вмерла Україна!“, сл. Чужбинського для хору) 15 „
9. „Прометей“, слова Олексі Коваленка (ноги для хору) 45 „
10. „Цілість держави і автономія“, Пименової, перекл. Олексі Коваленко 3 „
11. Лозинський М.: „Польський і руський революційний рух і „Україна“ 35 „
12. „Ревизор“, комедія в 5 д. Гоголя, перекл. Олексі Коваленко (друге видання) 25 „
13. „Гетьман“, олов. Златовратського, перекл. Олексі Коваленко 10 „
14. Кононенко М.: „Струна“, поезії 20 „
15. „Любов до ближнього“, жарт Л. Андрєєва, перекл. Олексі Коваленко 10 „
16. Чупринка Гр. „Огнеціг“. Пролог О. Коваленка 75 „

Видання І. Самоненка.

17. „Розвага“, Українській Декляматор. Том I. Уложив Олексі Коваленко. Артистичний збірник поезій, оповідань, жартів, сатір, гуморесок, з 62 портр. 1 р. 25 к.
 18. „Розвага“, Українській Декляматор. Том II Уложив Олексі Коваленко 1 руб.
 19. „Терновий Вінок“, Літерат.-Арт. Альманах, під редакцією О. Коваленка 1 р. 26 к.
 20. „Горбоногий“. Казка Олексі Коваленка 20 коп.
 21. „Українська Муза“, Поетична антологія (хрестоматія). Під редакцією Олексі Коваленка. 134 поети. 1280 ст. 2 руб.
- Продаються: „Українська книгарня“, Київ, Безаківська 8; Іздіковського Хрещатик 29. Книгарня „Л. Н. Вістника“, Володимирська 28. У Львові: „Книгарня Т-ва ім Шевченка“.

Духовная бесѣда (Год издания второй). Ежемесячный проповѣднический и религиозно-нравственный журнал даст своим подписчикам в 1910 году: 12 книжек поучительных чтеній выдающихся духовных писателей и проповѣдников на всѣ воскресные и праздничные дни ціаго года. Приложением к ним: 12 выпусков слов и бесѣд на всевозможные случаи из приходской жизни, 6 выпусков статей по проповѣдничеству, 3 выпуска катихизических поучительных чтеній „Вѣра, Надежда и Любовь“, 12 вып. тем, планов и конспектов проповѣдей для импровизаціи, 3 вып. миссіонерск. бесѣд: „За вѣру и против лжевѣрія“, 3 вып. назид. бесѣд православным войнам, 3 вып. душеполезных бесѣд и поученій инокам; календар-справочник на 1910 г. для духовенства и мірян. Цѣль издания „Духовной Бесѣды“ заключается в том, чтобы дать отвѣт на запросы времени, вызываемые религиозною жизнью и потребностями современных христіан, а любителям душеполезнаго чтенія—провести приличный досуг с пользою для ума и сердца. Подписная цѣна 2 р. в год, за границу 3 р. 1 р. 50 к. в полгода, за границу 2 р. Адрес редакціи: Паволочь, кievской губ.
Редактор-издатель свящ. С. Брояковскій.

Одесского Листка на 1910 год будет выдана **БЕЗПЛАТНО** книга великаго писателя земли русской Льва Николаевича Толстого „Круг чтения“. Цѣль этой книги, как заявляет великій писатель в своем предисловіи к ней, заключается в том, „чтобы воспользовавшись великими, созданными имъ мыслями разных писателей, дать каждому числу читателей ежедневно круг чтеній, заключающаго лучшія мысли и чувства“. „4 месяца, говорит он, чтобы читатели испытали при ежедневном чтеніи этой книги то-же благотворное, возмущающее чувство, которое я испытал при ея составленіи и теперь продолжаю испытывать при ея перочтѣніи“. „Чувствую, что это моя послѣдняя работа, говорит Лев Николаевич Толстой, и хочется приложить къ характер тихой бесѣды послѣдній и бурный удар с міром и я рад, если эту книгу читают“. „Круг чтенія“, составляющей книгу около 300 страниц, отпечатан четким шрифтом на хорошею бумаги формата бѣлой бумаги. К книгѣ приложены художественно исполненные фотографіей портрет Л. Н. Толстого. Выдана книга годовым подписчикам на 1910 год, внесенни полную годовую плату (всего 10 руб., а иногородне 12 руб.), будет выдана также с 10-го января 1910 года в конторѣ „Одесского Листка“ по продолженной подписке на 1910 год. Гд. иногородне подписчики, желающие получить книгу по почтѣ, под заглавіем Бандеронок, благодарят за общіи о том конторѣ, приложив почт. марки на 35 к. в возмѣщеніе стоимости расходов на перосылку. Подписчики-же, получающие газету и рассрочку, книгу получают при послѣднем взносѣ подписной суммы. Количество экземпляров очень цѣнной книги „Круг чтенія, отпечатано нами ограниченно и в отдѣльную продажу не поступает. Ежедневная литературная, политическая и коммерческая газета **Одесскій Листок** с отдѣльн. иллюстрированными приложениями, выходящими при газетѣ два раза в недѣлю по средам и субботах. В 1910 году газета вступает в 33-й год своей жизни и будет продолжать издаваться той-же редакціей, под которой газета выходила всѣ 32 гдт. Газета, которое приобрѣла за столь продолжительное время газета, и то огромное число читателей, которое она завоевала, обязывают нас стоять с прежнею чуткостью на стражѣ интересов общества и в будущем и с сознаніем этой священной обязанности продолжать работу. Девизом газеты всегда было и впредь будет—стремленіе идти на встрѣчу интересам читателя-гражданина без различія национальностей и вѣроисповѣданія, неизмѣнно преслѣдуя цѣли прогресса и культуры. Подписная цѣна газетной рассрочкѣ с доставкой на дом: 10 р. в год, 6 р. полгода, 3 р. 50 к. три мѣсяца и 1 р. 20 к. в мѣс. в рода с ежедневной высылкой по почтѣ 12 р. в год, 7 р. полгода, 3 р. 80 к. три мѣсяца, 1 р. 30 в мѣс. Квитанція, выдаваемая конторою в получении денег, должна быть оплаченѣ 5 к. гер. мар. за счет подписчика. Редакція и контора в Одессѣ, в домѣ редактора-издателя „Одесского листка“ В. В. Навроцкого.

Редактор-издатель. В. В. Навроцкий.

ЧОРНА РАДА независима радикальна часопись
Ціна 2 руб. Відень. „Сzorna Rada“
Wien XVIII Gentrgrasse 21.

На 1910 г. открыта подписка на большую политическую, экономическую общественную и литературную газету **Голос Москвы**. Четвертый год издания. Взяв своим лозунгом независимость и поставив главной целью широкую и полную освещенность, редакция „Голоса Москвы“ привлекла для ближайшего участия в газете выдающихся ученых и специалистов по всем отраслям знания и образовала обширную сеть своих корреспондентов. Сведения о текущей жизни Петербурга и о деятельности всех государственных учреждений получаются ежедневно по телефону. Подробнейшие сведения о московской жизни. Газета внимательно следит за ходом развития торгово-промышленного дела в России. Ежедневно—обширная хроника, обзоры и руководящие статьи по вопросам этой области. В каждом номере газеты—сатирические и юмористические фельетоны на злобу дня. Широкое место отводится вопросам искусства и художественной литературы. **БЕЗПЛАТНАЯ ИЛЛЮСТРИРОВАННАЯ ПРИЛОЖЕНИЯ.** Подписная цена: на 12 мѣс. 9 р., 11 м. 8 р. 50 к., 10 м. 7 р. 75 к., 9 м. 7 р., 8 м. 6 р. 25 к.; 7 м. 5 р. 50 к., 6 м. 4 р. 75 к., 5 м. 4 р., 4 м. 3 р. 25 к., 3 м. 2 р. 50 к., 2 м. 1 р. 80 к., 1 м. 90 к. Льготная подписка для лиц духовного звания, военных (действ. и отст.), учителей, студентов и рабочих. на 12 мѣс. 6 р., 11 м. 5 р. 50 к., 10 м. 5 р., 9 м. 4 р. 50 к., 8 м. 4 р., 7 м. 3 р. 50 к., 6 м. 3 р., 5 м. 2 р. 50 к., 4 м. 2 р., 3 м. 1 р. 50 к., 2 м. 1 р. 10 к., 1 м. 60 к., Выписывающие за-границу платят вдвое. Отвѣтств. редактор: *П. И. Смирнов.*

1910 г. второй год издания принимается подписка на 1910 год **Наше Дѣло.** Выходит два раза в мѣсяц. Журнал посвящает себя вопросам сельской и рабочей кооперации преимущественно Киевской губернии и всего Юго-западного края, а также губерний: Черниговской, Подтавской, Екатеринославской и Бессарабской. Журнал издается при ближайшем содѣйствіи членов Бюро Киевскаго Союза Потребительных Обществ и этим самым непосредственно обслуживает интересы всех потребительных обществ Киевской и соседних губерний, тяготящихся к Союзу. Подписная цена: на год—4 р., на 6 мѣс.—2 р. 25 к., на 3 м. 1 р. 75 к. Членам потребительных обществ, всем кооперативным предприятиям кредитным и ссудо-сберегат. т-вам, сельско-хозяйств. об-вам и т. п., профессіон. группам, сельским учителям, крестьянам и рабочим на год—3 руб., на 6 мѣс.—1 р. 65 к., на 3 мѣс.—85 к. Адрес редакціи: Киев, Подол, Воздвиженская, 1. Помѣщеніе Бюро Киевскаго Союза Потребительных Об-в. Редакция журнала „Наше Дѣло“ Телефон № 2467.

Секретарь Редакціи *И. М. Тихмиров.*
Редактор Издатель *А. И. Гдышинскій.*

Пчеловодный Мир 3 1-го сѣчня (января) 1910 року в Київі під редакцію А. Е. Тітова буде виходити 2 рази в мѣсяць, нова ілюстрована часопись поступового бжільництва на російській мові. В часописі будуть брати участь видатні російські і закордонні пасішники оригінальними творами по науковим і практичним питанням бжільництва. В часописі буде багачко міститись перекладних творів з закордонної пасішної літератури і буде з усіх сторін освічено становиче пасішної справи в усіх краях світу. В часописі також будуть друкуватись твори і на українській мові. Часопись буде мати багачко російських малюнків. Річна предплата за 24 числа—2 карб. 50 коп. Гроші можливо предплачувати в 2 сроки при замовленні 1 карб. 50 к. і к 1-му травню—1 карб. Подробіці програми по проханю надсилаються дарма. Предплату слати на адресу: г. Київ, редакція журналу „Пчеловодный Мир“, Хрещатик 40.

ЛИПЕЦКІЙ КУРОРТ

Липецк Юго-Восточных жел. дор.

Желѣзистые источники

Сезон с 20-мая по 1-е сентября.

Желизистыя, грязевыя, соляныя, углекислыя и прѣсныя ванны. Желѣзисто-илистая грязь, близкая по составу с Францевской. Женская лечебница для гинекологических и хирургических больных. Физические методы леченія, души Шарко, свѣтопаро и тепло-леченіе, электричество, леченіе по системѣ Френкеля и массаж. Кумыс и кефир. Успѣшно лечатся: различныя формы и малокровія, золотуха, ревматизм, болѣзни женских мужских половых и мочевых органов, болѣзни желудка и кишек, болѣзни печени, неврастенія, истерія и пр.

Цена сезоннаго билета по 3 руб. на каждое лицо. Стоимость ванны 50—1 р. 80 к.

Два парка, в которых ежедневно играет окрестр. Концерты. Танцевальные вечера. Драматическая труппа. Библиотека. Игра на площадках и дѣтскія подвижныя игры.

Казенная гостинница болѣе 40 номеров от 75 к. до 5 рублей в сутки с постельным и столовым бѣльем и электрическим освѣщеніем без особой за то и другое приплаты. Кромѣ казенной имѣются нѣсколько частных гостинниц. Желавших имѣть болѣе подробныя свѣдѣнія, просят обращаться в контору Липецких минеральных вод, Тамбовской губерніи.

Директор вод *Борисовскій.*

Открыта подписка на 1910 год, на еженедѣльную политическую, общественную **Еврейскій Мир** с приною и литературную газету ложен. трехмѣсячнаго журнала, посвященнаго научным и художественно-культурным интересам еврейства. Годичный опыт привел Редакцію „Еврейскаго мира“ к убѣжденію, что ежемѣсячное изданіе, по характеру своему, лишено возможности давать своевременное и достаточно яркое освѣщеніе непрерывной смѣнѣ политических переживаній современ. еврейства, острых в нынѣшній историческій момент. Проникнутая этим сознаніем, Редакція „Еврейскаго Мира“, оставаясь на занятой ею внѣпартійной позиціи рѣшила с наступающаго 1910-го года преобразовать свой ежемѣсячный журнал в политическій, общественный и литературный **ЕЖЕНЕДѢЛЬНИКЪ**, охватывающій всѣ стороны еврейской жизни в Россіи и заграницей. В соответствии с этим Редакціей приложены всѣ старанія к тому, чтобы широко поставить отдѣлы: внутренней, провинціальной и заграничной. Во всѣх крупных центрах провинціальных и заграничных Редакція будет имѣть постоянных корреспондентов. Поописная цена на еженедѣльник вмѣстѣ с трехмѣсячником на год: в Россіи 7 р. за границу 8 р. 50 к. Еженедѣльник без приложения: в Россіи на год 6 руб., 6 м. 3 р., 3 м. 1 р. 50 к.; за границу: на год 7 р., 6 м. 4 р., 3 м. 2 р. Подписка на одно только трехмѣсячное приложение без еженедѣльника не принимаются. Правом получения трехмѣсячника пользуются только годовые подписчики. Для годовых подписчиков допускается слѣдующая расценка: в Россіи: при подпискѣ 2 руб. 50 к., 1 апр. 1 р. 50 к., 1 іюля 1 р. 50 к. 1 сентября 1 р. 50 к. За границей: при подпискѣ 4 р. 1 апрѣля 2 р. 50 к. 1 авг. 2 р. Адрес редакціи и конторы СПб. В. Подъяческая, 39. Телефон № 30439.

Открыта подписка на 1910 год на издаваемый т-вом М. О. Вольф историко-литературный и критико-библиографический иллюстрир. журнал **ИЗВѢСТІЯ ПО ЛИТЕРАТУРѢ** наукам и библиографии и **Вѣстника Литературы**. XIII-й год издания.

Всякій, кто любит книги и интересуется тѣм, что имѣет к ним хотя малѣйшее отношеніе, кто желает знать, что творится в литературном мірѣ в Россіи и за границу, хочет слѣдить за текущею литературою по всѣм отраслям знанія и знать всѣ книжныя новости, всякій, кому важно получить списки новых книг, — тот найдет все необходимое в нашем изданіи. „Извѣстія“ и „Вѣстник Литературы“ выходят ежемѣсячными иллюстрированными выпусками, в двух самостоятельных отдѣлах, из которых первый — п. з. „Вѣстник Литературы“ — заключает в себѣ статьи по вопросам литературы, науки и библиотечнаго дѣла, критическіе разборы новых книг, біографіи, воспоминанія и не изданныя письма писателей, очерки о современных теченіях в литературѣ, историко-литературныя изслѣдованія, статьи по технике чтенія и пр. и пр.; во втором же отдѣлѣ — „Извѣстіях“ — помѣщается: хроника литературнаго міра и книжных новостей в Россіи, вѣсти из Франціи, Англіи, Америки, славянскія извѣстія, *Rossica*, рецензіи, новости по библиографіи и библиотечному дѣлу, справки по вопросам, касающимся книг, и, кромѣ того, ежемѣсячные систематическіе каталоги всѣх выдающихся новых книг, русских и иностранных, списки книг находящихся в печати, арестованных, запрещенных изданій, спеціальныя каталоги по разным отраслям наук, указатели главнѣйших журнальных статей и т. п. Оба отдѣла; „Вѣстник Литературы“ и „Извѣстія по ЛитературѢ, Наукам и Библиографіи“ — взаимно дополняют друг друга, составляя, вмѣстѣ с тѣм, как бы одно цѣлое, в котором историко-литературная и критическая часть сосредоточена преимущественно в первом из них, библиографическая и справочная — во втором. Журнал иллюстрируется снимками с замѣчательных произведеній печати, сценами из сочиненій выдающихся авторов (русских и иностранных), портретами, библиотечными знаками, рѣдкими автографами и пр. Годовая подп. цѣна „Извѣстій по ЛитературѢ“ и „Вѣстника Литературы“, с дост. и перес. 1 руб. С перес. за границу — 1 р. 50 к. (= 4 франка). Подписка принимается в редакціи, в С.-Петербурѣ, Вєс. Остр., 16 линія, 5—7, с. д., а также в книжных магазинах Т-ва М. О. Вольф: в С.-Петербурѣ: 1) Гостинный Двор, 18, и 2) Невскій пр., 13; в Москвѣ: 1) Кузнечный мост, 12, д. Джамгаровых и 2) Моховая ул., 22, д. Чижова и Куряндиной (против университета).

Открыта подписка на 1910 год (год изданія пятый) на ГАЗЕТУ **Гадячскаго Земства** два раза в неделю по понедѣльникам, средам и пятницам, по слѣдующей программѣ: 1. Передовые статьи по общественным и воспитательным вопросам. 2. Государственная Дума. 3. Послѣднія извѣстія. 4. Из жизни земств. 5. По Россіи. 6. Мѣстная жизнь. 7. Наши корреспонденты. 8. Из жизни сельско-хозяйственных обществ. 9. Сельско-хозяйственный отдѣл. 10. Вопросы и Отвѣты. 11. Почтовый ящик. 12. Фельетон и 13. Объявленія. В качествѣ бесплатнаго приложенія головным подписчикам будет разослан календарь „ХУТОРЯНИН“. Подписная плата: на год 3 р. на 6 мѣсяцев 1 р. 60 к. Подписка принимается в Гадячѣ Пол. губ. в Земской Управѣ.

Отвѣтственный редактор *Ф. И. Мельников*.

Открыта подписка на 1910-й год, V-й год изданія, С множеством рисунков и текствъ и мног. отдѣль- **ХУТОРЪ** ными приложеніями практической сельско-хозяйственный журнал, имѣющій задачей распространять практически-полезныя по сельскому хозяйству свѣдѣнія, главным образом пригодныя для небольших — хуторских хозяйств. Выходит ежемѣсячно, под редакціей ученаго агронома П. Н. Елагина, „ХУТОРЪ“ допущен в бібліотеки учебных заведеній всѣх Вѣдомств, народных читальни и разрѣшен к выпискѣ во всѣ войска. Заволашіе небольших хозяйства — „хутора“ нуждаются в правильных сельско-хозяйственных знаніях, которыя они и найдут в журналѣ. Хозяева при народн. училищах, церковных причтов, подгородныя усадьбы — дачи, все это также можно назвать „хуторами“, и при соотвѣстных познаніях наемного увеличить их доходность. Служить интересам всѣх таких небольших хозяев работающих на своей землѣ, в своих „хуторах“ — и есть назначеніе нашего изданія. Исключительно практическое направленіе журнала дает нам возможность отвѣчать на назрѣвшія нужды „хуторян“, удовлетворять их отвѣтами на вопросы: как и что нужно сдѣлать, чтобы правильно устроить такія хозяйства и поднять их доходность. „Хутор“ отмѣчен многими отличными отзывами. Например: „Вѣстник Ярославскаго Земства“: „Содержаніе журнала „Хутор“ имѣет чисто практической характер, статьи написаны общепонятным ясным языком и снабжены массою хорошо выполненных рисунков. Этот журнал дает много полезных указаній и соотвѣтств. Журнал „Человѣчюна Жизнь“: „Хутор“ — при крайне скромной подписной цѣнѣ ежемѣсячно дает объемистыя книжки, с очень интересным и полезным содержаніем. Каждый хозяин в нем найдет немало дѣльных и полезных указаній для своего хозяйства, и тѣм сторицею окупитъ затраченныя на выписку журнала деньги“. Программа: всѣ отрасли сельскаго хозяйства, ремесла и домоводство. Бесплатныя приложенія: 1. Чертежи и планы сельско-хозяйствен. построек. 2. Сѣмена лучших огородных, полевых и луговых растений. Подписная цѣна: с дост. и пересылкою два руб. в год. Адрес: Журнал „Хутор“. С.-Петербург, Соляной пер., д. 9—1.

Открыта подписка на 1910 год. (Год изданія 4-й) на ежедневную, общедоступную, литературную и экономическую газету, **УТРО**. Большія телеграммы от собственных корреспондентов. Собственные корреспонденты имѣются: въ Петербургѣ, Москвѣ, въ уѣздах Харьковской и смежн. губерн.; за границей: въ Берлинѣ, Вѣнѣ, Парижѣ, Лондонѣ, Нью-Йоркѣ, Швейцаріи, Италіи, Бельгіи, Ковстантинополѣ, Болгаріи и др. Ежедневно бесплатныя иллюстрированныя приложенія. ПОДПИСНАЯ ЦѢНА (с доставкой и пересылкой): на 1 год — 9 руб.; 11 мѣс. — 8 р. 50 к.; 10 м. — 8 р.; 9 м. — 7 р. 50 к.; 8 м. — 6 р. 75 к.; 7 м. — 6 р.; 6 м. — 5 р. 25 к.; 5 м. — 4 р. 50 к.; 4 м. — 3 р. 65 к.; 3 м. — 2 р. 80 к.; 2 м. — 1 р. 90 к.; 1 м. — 1 р. За границу — вдвое. Учащимся въ высш. учебн. зав., фельдшерам, фельдшерцам и акушеркам, а также рабочим, подписавшимся на газету через свои организаціи, подписная цѣна в городѣ 70 коп. в мѣсяц, для иногородних подписчиков как из числа выше указанных, так и для народных учителей и сельских священников, подписная цѣна: 1 м. — 80 к.; 6 м. — 4 р. 50 к., на 1 год — 8 руб. Адрес конторы и редакціи: Николаевская пл., д. Земельнаго Банка, телеф. № 803.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА РІК 1910

на українську

політичну, економічну і літературну газету

РАДА,

(рік видання п'ятий).

яка виходить у Києві що дня, окрім понеділків і днів після свят, українською мовою по програмі звичайних великих політичних газет.

НАПРЯМОК ГАЗЕТИ НЕПАРТІЙНИЙ ДЕМОКРАТИЧНО-ПОСТУПОВИЙ.

Особливу увагу РАДА звертає на місцеве життя провінцій.

До співробітництва в „РАДІ“ запрошено визначніші літературні і наукові сили.

„РАДА“ має власних *кореспондентів* в Державній Думі, в Державній Раді, а також в *політичних центрах Європи, у Львові, в Чернівцях* і в усіх визначних містах України по сей і по той бк кордону.

Предплатники, що підпишуться на газету на цілий рік і виплатять відразу або по частках цілорічну передплату (6 руб.), одержать **БЕЗПЛАТНО** такі книжки: „Українсько-Російський словник“ В. Дубровського під редакцією Ів. Стешенка, видавн. „Час“ 1909 р. ц. 75 к. і „Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів“ В. Доманицького, вид. 1906 року, ц. 20 к., а тако ж **ЗА ДОПЛАТУ** 6 рублів можуть одержати „Словник Української мови“, зібраний редакцією журналу „Кієвская Старина“, виданий у Києві в 1909 році під редакцією і доповненнями Б. Грінченка, в 4-х великих томах, що продається по книгарнях за 8 рбу. без пересилки (словник одержав від Рос. Акад. Наук премію ім. Костомарова).

Ціна приставкою і пересилкою в Росії на 1910, а також до кінця 1909 р.

На рік 6 карб., на 11 м. 5 карб. 70 к., на 10 м. 5 карб. 25 к., на 9 м. 4 карб. 75 к., на 8 м. 4 карб. 25 к., на 7 м. 3 карб. 75 к., на 6 м. 3 карб. 25 к., на 5 м. 2 карб. 75 к., на 4 м. 2 карб. 25 к., на 3 м. 1 карб. 75 к., на 2 м. 1 карб. 25 к., на 1 м. 65 к. Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб.; в строки: на 1 янв. 2 карб., на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб. або по 1 карб. що місяця на протязі першого півріччя.

Зміна адреси—30 коп. Артистам—безплатно.

(При зміні адреси — **ТРЕБА ПОДАВАТИ** разом з новою і **СТАРУ**).

Пробні числа надсилаються даром.

Адреса редакції і головної контори: у Києві, Вел.-Підвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Приймається передплата на рік 1910.

на українській місячнику літератури, науки і громадського життя.

Літературно-Науковий Вістник

що виходитиме далі в двох виданнях, Київським і Львівським, книжка по 12—15 арк., під загальним проводом проф. М. Грушевського.

Міститиме белетристику оригінальну і переклади, повісти, оповідання, драми, поезії статті з української історії, літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська, 28. Контора Львівська: ул. Супінського, ч. 17.

Передплата на р. 1910: на рік 8 руб.; для незаможних 6 руб., але тільки коли вони передплачують журнал з контори. За пів року 4 руб. 50 коп. Кому трудно відразу, то кожного місяця по 1 руб., а журнал посилатиметься зараз.

Українська Хата.

Напрямок журналу: національно-поступово-демократичний.

В 1910 р. „Українська Хата“ освітлюватиме можливо повно українське життя з погляду національно-культурних потреб України і міститиме: *белетристику*: поезії, оповідання, повісті, малюнки, нариси і т. и., статті *наукові*; статті *публіцистичні*, в яких обговорюватимуться всі пекучі справи українського життя, науки, літератури й мистецтва; статті *літературно-критичні*, з характеристикою творів і діяльності наших письменників, особливо сучасних; *огляди* преси української, російської, польської і инш. в звязку з українським рухом; *огляди* українського громадсько-культурного життя; *огляди* найцікавіших подій по-закордонного життя.

В 1910 р. „Українська Хата“ даватиме переклади творів з чужих мов і характеристики чужих письменств; даватиме репродукції творів українських художників, малюнки, віньетки, портрети письменників і діячів українських.

До участі в „Укр. Хаті“ запрошено видатних українських письменників.

На підставі особливої згоди *О. Олесь* в 1910 р. всі нові свої твори міститиме тільки в „Українській Хаті“.

В „Укр. Хаті“ містили свої твори або згодилися працювати: Христя Алчевська, В. Алешко-Юр. Будяк, Ганна Барвіннок., Бондаренко, Іван Бурячок (худож.), Васильківський С. (худож.) В. Винайченко, Ів. Вигovsky ий, М. Венгжин, М. Вороний, П. Богацький В. Гордіїв, М. Голубець, Андрій Горленко, М. Дяченко (худож.), М. Євшан, Ол. Журлива, Галина Журба, Михайло Жук, М. Залізняк, Ів. Іжакевич (худож.), Ільченко (худож.), Як. Іщенко, П. Капельгородський, Гр. Коваленко, Є. Коваленко, Н. Кибальчич, В. Крижановський, худож. Кричевський, Козачка, Г. Комарова, Ольга Кобилянська, Петро Карманський, О. Кузьминський, Богдан Лепкий, Я. Літинський, Іван Липа, д-р І. Луценко, Л. Лукич(енко), Іван Личко, Майорський, М. Мандрика, П. Мазюкевич, Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, А. Очеретяний, Микола Олександрович, Т. Осадчий, М. Підгірянка, Л. Пахаревський, С. Провіт'янин, О. Плющ, Василь Пачовський, С. Павленко, С. Полюян, В. Раєвський, С. Русова, Одарка Романова, Н. Романович, М. Сріблянський, Евг. Сердюк, Юр. Сірий, Евг. Стебновський, В. Степанківський, К. Стеценко, Гр. Сьогобочний, Л. Сохачевська, С. Твердохліб, ґв. Тимченко, Гнат Хоткевич, А. Худоба, Іван Труш (худож.), В. Тарноградський, Ан. Товкачевський, Гр. Чурпринка, С. Черкасенко, Чепіга, І. Шульга (худож.), М. Шаповал, О. Шпитко, Гордій Юрич, Михайло Яцків, Л. Яновська і багато инших.

Передплата на 1910 рік на „Українську Хату“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можна виплачувати частками по 2 карб.

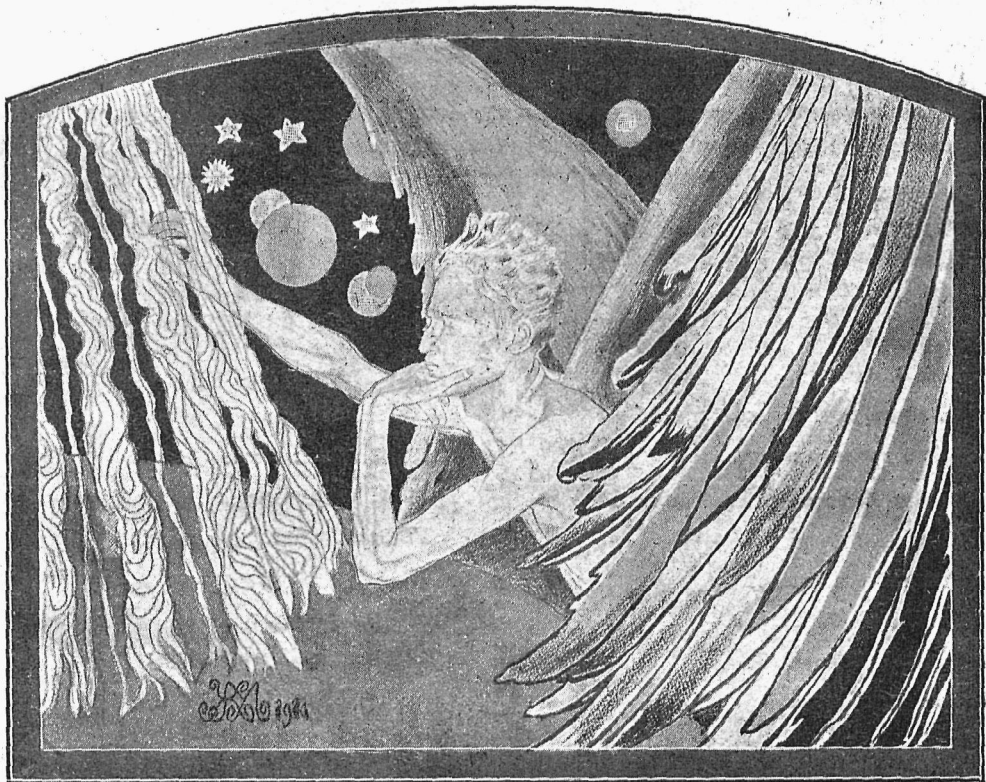
Передплата приймається в головній конторі і редакції журналу: Київ, Бульварно-Кудрявська, 16. Або в „Українській Книгарні“ Безаківська, 8; книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ Вел.-Володимирська, 28. У Харькові: в „Українській Книгарні“ Рибна, 25. В Житолифі: в книгарні В. Совінського. У Полтаві: в книгарні Г. Маркевича. Бульв. Котляревського. У Варшаві: в Гр. Степури Новий Світ, 62, к. 26. В Одесі: у В. Буряченка, Конна 19, 10. В Москві: у К. Титаренка Красноселська ул. д. № 65, кв. 6. У Елисаветграді: С. Я. Бефера. Сінна вул. У Кам'янці-Подольському: Приходько, Бульварна ул. власн. дим. У Катеринославі: книгарні Э. Лозінської Проспект, дим. Вебера. В Сороки, Бесар. губ. в Євстафія К. Грабчака, Бекировская ул. соб. д. У Мелітополі, Межевая ул. д. 6. Ессена у К. І. Залізняка В. Галичині: Львів, книгарня Наукового Т-ва, Ринок, 10.

Комплект „УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ“ за 1909 рік продається в конторі журналу по 2 карбованці.

Видавець Ів. Бойко.

Редактор П. Богацький.

Друк. „Петр Барський“, в Кліві.



№ 3.

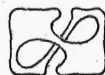
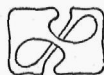
Черезіль

1910.

УКРАЇНСЬКА

ХАТА

ЩОМІСЯШНИЙ ЛІТЕРА-
ТУРНО-НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ.



КИЇВ,
БУЛЬВАРНО-КУДРЯВСЬКА 16.


ЦІНА 35 КОП.

З ПЕРЕСИЛКОЮ 40 К.

Жертвуйте на пам'ятник М. Шевченкові у Києві!

Гроші дозволено збирати по всій Росії Полтавській губ. земськ. Управі, котра й висилає марки квиткові книжки для збору жертв.

З М І С Т :

- 
1. З поезій О. Олеся:
 - а) І де ми сили беремо.
 - б) От і пройшло життя...
 2. Ар. Хомин: Психологічна свобода волі.
 3. С. Твердохліб: Колисанка.
 4. Ів. Личко: Тайна (поема).
 5. Хр. Алчевська: Сподівання.
 6. А. Сумський: Шахтарі.
 7. Ал. Статніков: Весна.
 8. І. Кончіц: Володимир Винниченко (ескіз).
 9. А. Постоловський: Станси.
 10. М. Чернявський: Як іудеєві в землі обітованній.
 11. П. Дальній: Щастя.
 12. П. Альтенберг: Сторінка зі щоденника, перекл. М. Євшана.
 13. М. Григ...: Опера і драма.
 14. А. Товкачевський: Незабутній ідеал.
 15. Вас. Таці: Коли-б я міг!..
 16. С. Полюян: Білоруська поезія в її типових представниках.
 17. З поезій Шарля Бодлера:
 - 1) Собака і флякон.
 - 2) Впивайся, перекл. П. Ш.
 18. М. Сріблянський: Поет і юрба.
 19. Ол. Статніков: В обіймах згуків...
 20. Євг. Ст—ний: З австрійської України.
 21. Бібліографія.
 22. Літературна хроніка. :

М А Л Ю Н К И :

1. Віньєтна, художн. Косінина.
 2. Полтавський вид. (Гадяч-Гончарівка).
 3. Ліс весною.
 3. Легенда.
- малюн. художн. В. Галімського.

О д к о н т о р и .

Ласкаво просим шановних передплатників, які внесли тільки один карб., поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з росилкою журналу.

Вкупі з грошми просим також зазначати свою стару адресу.

„ТАЙНА“.

Е Т Ю Д.

„Зак оумз, нже имать мбдрость“.

Апокал. гл. 31, ст. 9.

Сміх такий чистий, ясний.
Слова такі круглі, барвисті.
Балакають дядьки.

Неділя, — зібрались під хатою і балакають. Соняшно. Тепло. Слова падають на тверду землю і сміються. Самі сміються. Яскраво. Дзвінко. Ніжне, м'яке сонце. Давно звернувши з обід, воно своїм косим стрільчастим промінням, мов золотими бичами, шмагає по широких спинах дядьків. Золотить, цілує-пестить похмуру сіру скелю звислу над порогами річки Буга, мов великі груди старої жінки.

— Чутка є така, що наче-б то вона таки на нашу руку верне!

Говорив чорнявий присадкуватий дядько, дивлючись на той бік річки.

Там з-тиха хвилювало полове жито і колосилася зелена пше-ниця. Здорова чорна латка з його спини зорила на дядьків, що сиділи на призьбі.

— А верне!

Лукаво підморгнувши маленькими сірими й блискучими очима, якось пропищав білявий високий і сухий у чорні жилетці при часах. Він пихкав люлькою, придавлюючи в ній великим засмальцованим пальцем огонь.

— Та коли-б так хоч по п'ятьорці взяла ця Дума за десятину, то воно ще-б і нічого.

— А візьме! — язвив білявий.

— Ну, та по трюшниці таки з десятини скине.

— А скине... Чому ні!?

Чорнявий дядько помітивши насмішкуватий тон свого давнього ворога, швидко обертається до його й кричить:

— Та ти гнидявий не висміхай! Думаєш, як жалютку при часах надів, то вже й цабе...

— Чого ти! Хіба я що!?! Скине, голубчику, скине... Й сорочку оту з тебе скине. Думаєш, як з чорною латкою, то й злякається!.. Не!

Виправдувавсь білявий.

Чорнявий очевидно рішив, що причепився дарма і одійшов на бік.

Дивився, як з каміння на камінні стрибала весела річка, розбиваючись на краплини жемчужної піни, як тремтіла світлобарвним вінком райдуга над кипучим порогом.

Вздовж вулиці коливались дві постаті.

Одна з них, з одною штаниною в чоботі, а другою на випуск, точилася по дорозі. Друга в білому картузі, з порожньою пляшкою „на 24“ під пахвою, тримала першу за руку і апелювала до „разсудка“ і „понятія“.

— Ну, ти тільки, Гаврюшка, розсуджай розсудженієм, понятієм понімай. Какої такої, етот твой Лесь может быть замічательной? Ну какої? Говори!

Дядько з штаниною на випуск зупинивсь проти хати, де гомоніла громада. Дививсь посоловілими очима на свого товариша і, піднявши до гори великого пальця, одповідав.

— Лесь... О, Лесь — голова!

— Ну што ти, Гаврюшка! Пойми ти тільки. Пойми сібя — тикае білий картуз пальцем у груди дядька — пойми міня. Ти свой рэзон держиш, Лесь — свой. А я вже не твой, а свой... Слнш?! Ну воі у прімёр значить... Озьми прохождение жизни моеї. От я встал утром — у ранці. Сюди-туди й самоварчик на столе. Чаїк попи-ваш. Газетішка в руках. Знов таки сюди-туди зирк і... уся Расея, як на долоні. А! Как это тебе? А все образование. Потому писарское наше дело совсем ік вашему мужіцкому некасательное і даже навпротів... Ти, Гаврюшка, розсуджай так: писарь! А што есть пи-сарь? А? Думаєш, што писарь так это так сібе, пустяк вніманія? Н-н-не!.. Писарь, это м...м...м... как би это тебе... Ну одним словом писарь... О! Образование значить. Ну, а што твой Лесь, што? Мужва! Простая мужва...

— О-о! Лесь — голова! — Мотнув Гаврюшка головою.

— Голова, голова... Што такое может быть голова? Тут Расею бачиш усю, як на долоні. — І білий картуз, простягнувши під самий дядьків ніс ліву руку, правою вимальовував на долоні лівої „всю Расею“, силкуючись не випустити з під пахви пляшку „на 24“.

— Та на біса мені та твоя Расея, коли у мене на току вітер гуля, а в кишені — дядько вивернув кишеню — чорти навкулачки б'ються.

Білий картуз і випущена штанина пішли далі.

Дядьки під хатою сміялися з веселої пари, що точилася по вулиці, прямуючи до „монопольки“. Зачувши ім'я Леся, вони зараз же звели балачку на його. Та й як не звести, коли все село гуде: „Лесь замислився“, „Лесь зачитався“, „Лесь тронувся“...



ЛЕГЕНДА

Малюн. художн. В. ГАЛІМСЬКОГО.

Кам'яна гряда біля самої річки вийшла на поверх гранітовою скелею і поклала межу розіллянню. Лише Лесь ще за молодих літ збудував на камені хату, наносив навкруги неї чорноземлі, оселився, викохав вишнячок і зараз стереже, щоб селяне не ловили у панському березі риби. У неділю, у празник, як весняне сонце присне золотом на широкі Побужські степи, заграє в зелених кучерях Лесевого вишняка, Лесь виходе на скелю, сідає на великий камінь і голосно читає Біблію, а іноді співає псалми. Часто приходе до його єдиний його товариш Мусій Чапля, сторож біля панського саду, лягає на скелю біля Леся і слухає, що читає Лесь.

Сьогодні Лесь сам.

Могутня постать в білій полотняній сорочці, піднята високо гранітовою скелею, над річкою, виразно вимальовується на тлі прозорого і далекого блакиту. Стрільчастий промінь золотить його срібну бороду і теплом лоскоче широкі, порослі чорним волоссям груди.

Пороги клеочуть і шумують. В бризках білої шумовини стомлене сонце доспіває сімфонію барв і колірів.

Баби, зібравшись поруч з дядьками біля Химиної хати, лукаво підморгують, ехидно брешуть, злотно глузують над Лесем.

— О, як зараня наш святий та Божий вечерню сьогодні одправляє.

Ехидно почала ряба Параска, „сськаючи“ в голові якоїсь баби. Гребінчик швидко перебірав обрідне біле з жовтуватими відтінками волосся старенької і зустрічаючись з великим Парасциним нігтем без жалю розправлявся з безпашпортними сіренькими істотами. Бабуся, вмостивши голову на товстих ляшках у молоді Параски, приємно дрімала.

— Рибалкам панським десь начитує...

Піддержала Параску Андрієва Векла. Але цього було досить. Іскра впала між баб'ячі вигадки і спалахнула пожежею брехень, вигадок, кепкувань.

— От тобі й кажуть, що вже відьмаки повиводились!

— А що? Хіба...

Підхоплює якась баба, добре знаючи до чого це повстало таке питання у її сусідки.

— Е-е... Ось послушайте, що наш Лесь. Вчора, так в обідню пору, ото саме, як вся гадючня нечистива сичить, клубиться проти сонця на Чубатій скелі... Так ото каже.. Тимошко мій розказував... Та, каже, сидить Лесь на скелі. Ну та щось губали і плямка. А вона-ж гадючня нечистива сичить, ссе сонце, клубиться навкруги його, а хоч-би тобі хоч одна наблизилась!

— Намовив!

Перечепила красива молодиця, підставляючи розкішні білі груди маленькій дитині, що лежала у неї на руках.

— А далі встав, сказав щось... Що саме, то того вже мій Тимошко не розчув, бо саме як баба Карецька про це розказувала, дак буланій кінь наш заскочив у Терешкове жито, а Тимошко побіг вигонити. Гадюки, каже, як одна поробились наче п'яні й не сичать і не повзають... Ото-ж „поробив“ так, бісова душа!

— Слово таке знає, то й поробив. Вже-ж, як незнаєш, то не „поробиш“. Он покійний наш Хвень, царствичко йому небесне, так той і в пазуху брав гадюку.

— На книжках багато бачить, то десь і вчитав теє слово.

— Та вже тут без нечистої сили не обійшлось, ні!..

— А хіба трудно ж чортом жнатись, чи що — шипилявила крива столітня баба Ковалиха, що не раз на своєму віку здибувалась з чортами і багато розказувала пригод і каверз, які чорномазі виробляли над нею.

— Е-е! Щєб-пак! З чортом! Навіщо йому той чорт здався, коли він напам'ять Біблію розкажує.

— Ото-ж він либонь і до штунди пристав, що начитався тої Біблії.

— А ні, думаєш!..

— Куди вам! Там такий Божий та гожий, а рибкою то не обідить себе. Панові, чи попаде, а Лесеві — то вже перва.

— Тай бабкою так ще не дуже підтоптаню не гребує... Розказувала-ж Явдоха, що у ночі на тім тижні добивався до Трохимової московки!

— О-о! То він виходить з тих відьмаків, що мають хвіст спереду й з заду!..

І баби реготали.

Злістний і єхидний сміх йшов вздовж річки, зливався з шумом порогів і хвилинами глушив голос Леся.

Не раз таке глузування над Лесем доводилось чути і Мусію Чаплі. Але коли він переказував баб'ячу злістну брехню Лесеві, то той завжди відповідав:

— Во єдиний час прийде суд правди і розсудить. І мзда воздасться кожному по ділом його!..

Колись ця фраза про „суд правди“ збивала з пантелику Мусія і він без суперечок, мовчки згожувався з таким несупротивством. А потім звик. Чуючи протягом багатьох років, Мусій перестав боятись теї мудрости, яку вкладав в неї Лесь. Чапля навіть навчився протестувати проти неї во імя іншої правди, правди, котру

йому проказувала щоденна мудрість землі. І, зачувши бабські пере-
суди, Мусій прибігав до Леся і твердо, упевнено говорив:

— Що я тобі, Лесю, маю казати?!

— Ну?

— Стань ти на суд чоловічеський... Бо проклятущі баби розгавка-
лись, мов голодні пси!

І дебела присадкувата Мусієва постать вся переймалася злобою до ворогів. Товста шия наливалася кров'ю. В очах з'являлась рі-
шучість. Ліва брова нервово підморгувала. Завжди мовчазний, Му-
сій в таку хвилину робивсь навіть красномовний і доводив, що
Лесь мусить скаржитись на Дуньчину Веклу, на Корнієву Марфу,
на Гапчину Олену.

— Потому ніяк неможливо. Брехня розходиться дужче за правду.
А ти мовчиш... Виходить, значить, що брехня то всьо рамно, як
наче правда!

Хвилювався Мусій, розмахуючи очевидно для більшого упев-
нення своїми дужими руками, що кінчалися товстими розчепіре-
ними пальцями. Та Лесь твердо стояв на своєму. Уважно вислу-
хавши свого товариша, він систематично повторював:

— Во єдин час прийде суд правди і розсудить. І мзда воздасться
кожному по ділом його.

Чапля сердився на Леся. Протестував. Протест виливався в
форму страйку: Мусій кілька день не приходив до Леся. Лесь тур-
бувався. Сам ішов до Мусія, але він десь на той час ховався.
І сама форма цього протеста має доказ великої поваги Мусія до
Леся, бо завжди він звик реагувати на всі конфлікти, що виникали
у нього з життям, різко, безпосереднє. Навіть з своїм паном він
говорить грубо, нервово, обрубо. Коли зустрічався з паном, ніколи
перший не вклонявся, а лише відповідав, торкаючись одним паль-
цем свого солом'яного бриля. Мав пан звичку, коли приходив у
сад, питати:

— А що, Мусію, груші є?

Мусій, дивлячись кудись у бік, відповідав:

— Не бачите хіба...

— Повинні бути у цьому році.

— Еге-ж!..

— А яблука є? — задравши голову і, оглядаючи широкі шатра
креслатих яблунь, питав далі пан.

— Не повилазило-ж вам!

І Чапля спльовував на бік.

Раз пан помітив цей бойкот і спитав:

— Чого ти, Мусію, завжди такий сердитий?

— Були-б і ви, пане, сердиті, як-би оце вас скинути з панства та в свинарі поставити.

— За що-ж?

— За що? А за віщо ви мене настановили за сторожа? Родився коло „шматка“, виріс, до отачаса дослужився... А за це... Ось тепер ходи, як дурень з калаталом, гав гони... То це хіба по совісті!..

— Та я-ж попродав вівці!.. То біля чого-ж ти отачасом був-би?..

— Знаю, що попродали... А не могли ви хоч пів-сотні, хоч два десятки лишити, щоб мені вже віку дожити в чабанах! Е-х?.. Що там уже говорити!.. Пан паном і здохне...

Пан був з розумних і на Мусія не сердився.

Хоч страждань і нудьги Мусієвої за шматком не розумів. А вони жили в чабанській душі Мусія, як жила і ненависть до пана. Особливо, коли Мусій бачив, як по той бік Буга невеличкий шматок овець сусідського дідича розсипався по горі, вишукуючи поживи між сірими скелями. Вівці мекали, перегукувались. Голоси бились об скелю, луною роскочували далеко здовж Буга і краяли на шматки нудьгуюче серце Мусія. І тоді цей степовик йшов до Леся, щоб загоїти біль своєї душі в розмовах з ним.

Спокійна і сильна своєю християнською пасивністю натура Леся впливала на більш нервову, здатну безпосереднє і дужче реагувати на всі явища життя, Мусієву натуру.

Довгі роки такого життя зміцнили товариство цих двох дідів.

Лесь читав св. Письмо, а неписьменний Чапля слухав. Незрозумілі, таїнственні біблійські образи, метафори, пророчества зародили в душі Чаплі якийсь острах за грішну землю. Товмачення-ж біблійських символів Лесем цей острах ще більше зміцнювало.

Отак жили.

Дзвонили пороги і клекотів Буг, а Чапля, зогрітий словом Леся, на якийсь час забував заподіяну йому паном кривду і образу.

Колись, давно, ще за живої жінки Лесь встрявав в громадські справи, мав корівку, волики. Засівав своїх три десятини. Тепер — ні! Земельку запродує. В село не ходє. Турботи громади його не турбують. Стереже панського гарда. Живє на „одшибі“.

І все його життє символізується його чепурненькою одинокою хатиною.

На дикій скелі сіро-сизого граніту, оперезана мов віночком кучерявим вишнячком, вона спокійно й безжурно вдивляється одним віконичком в село, що простяглося ген-ген по-над річкою, а другим зорить на бистру річку і зелені ниви, на дикі скелі й плакучі верби серед дикого верболозу на жовтій пісочній косі...

І коли Лесь розчиняє хатину, а двері ріплять якось чудно з невеличкою павзою, то в цьому рипові вчувається:

— Все тут є... Все тут є...

В Лесевої оселі жив спокій, якому здавалось заздрили всі ці насуплені з обвислими стріхами і підсліпуватими вікнами хати села, як заздрили вони великим цегляним панським будинком, що виринають з гушавини саду, мов столітні сосни й велетні дуби з молоденького ліска.

Над хатою Леся вітає той мир, що дає йому змогу спокійно вчитуватись в св. Письмо. Вчитувався Лесь і розумів по своєму, не так, як старенький батюшка о. Саліфон. Бо, коли років п'ять поперед о. Саліфон ударив у вівтарі дяка хрестом за неправильний поділ парафіянських даяній, то Лесь реагував на цей випадок оригінально. Після служби він вийшов на серед церкви і твердо о. Саліфону заявив:

— Творить безобразно у святая-святих писаніє не показало.

Збитий з пантелику о. Саліфон, що до того був дуже прихильний до Леся, за вірець його мав для своїх парафіян, лише й міг одповісти:

— Дуже вже ти начитався та премудрістю хвабрий став!

На це Лесь одказав словами царя Соломона:

— Син премудр веселить отця. Син же безумен роздражнює матір свою.

— Розмишлять тобі у Божому домі не приказую! — кричав пристаркуватий і сердитий батюшка.

Лесь ще більш упевнено й різко одповідав:

— Од розмішленій своїх муж благ... Правда возвишаєть язик. Приятен цареві слуга разумний..

А потім, перецілувавши багато ікон, Лесь побожився перед здивованими парафіянами, що, поки панує тут о. Саліфон, він до церкви не прийде.

Свою присягу Лесь не зламав,

— Лесь Долото замислився!

— Лесь зачитався!

— Лесь тронувся!..

Ця звістка вже вільно гуляла по селі. Вона електризувала повітря певністю, що Лесь, начитавшись Біблії, тронувся. Змагань: тронувся чи ні? вже не було. Після того, як баба Ковалиха розказала, що Лесь сонний ходить з запліщеними очима по скелях і сам з собою розмовляє, в селі тільки й чули:



ЛІС ВЕСНОЮ.

Малюн. художн. В. ГАЛІМСЬКОГО.

— Тронувся!

Лесь Долото справді замислився.

І почалось це не тоді, як загули люди, ні! Замислився Лесь у перше тоді, як на його рідне село великою хмарою і блискучим сонцем насунуло „Воно“... Те саме, що в селі ніхто не знав його на ймення. Ніхто ніколи не міг „Його“ бачити, але всі почували, кажучи:

— Прийшло... Настало... Стучилось...

„Воно“ нігде не жило постійно. З'явилося скрізь раптом, як день серед ночі і ніч — у день! Чорне, волохате, страшне і разом блискуче, осяяне сонцем, хороше і дороге... Іскристе, як ранішній промінь в краплинах роси на зелених голках зеленої ялини, „Воно“ разом з туманом і сонцем встало далеко десь за високими горами і буйним лісом і прийшло...

Прийшло і всмокталось в душу, в мозок, в кров старих, дорослих і дітей... Горіло на сонці життя ізумрудом, хризонрасами, аметистами і алмазом дорогим і текло ріками крові через ниви і лани колосистих хлібів. В шаленому захваті цією небесною сімфонією колірів і золотих надій, „Воно“, оте волохате й чорне, золоте й пишне проспівало голосну й жагучу пісню свободи, розбудило село, зачарувало казковим царством на землі і послало дядьків „робить забастовку панові“.

Ах! Яка то була чудова пісня наболілого людського серця. Яка то була золота казка!..

— І чого то раптом загуло село?

— Мов бджоли в уликах гудуть люде в хатках!

— Діти з червоними ганчірками на комишинах бігають по селі.

— І нащо дорослі кричать: „Землі і Воли“?..

Становив перед собою питання Лесь. В своєму серцеві, в душі своїй і кліточках свого мозку шукав відповіді і не знаходив. А як прийшов до нього Мусій Чапля і твердо сказав:

— А бери лишень, Лесю, дрючка та ходім до пана хай і нам набавляє харчового по 10 гарців. Чув?! Всі робітники вже на забастовку стали, а повозки ач як торохтять з панським хлібом на шляху!.. Гай-гай! Шкварко панам буде!..

Лесь стурбовано одповів Мусієві:

— Завтра!

І пішов здовж берега аж до самого порога. Там з каміня на камінь каскадами падала вода, розбиваючись на бризки білосніжної піни. Довго сидів над порогами Лесь. Догоріло вже й сонце, сховавшись бистро за блакитну гору. Селяне втомились возити панський скарб в свої засіки. В обіймах сна змовкло село. Околицями

опанувала тиша. Лише вода була в твердий камінь, шумувала, пінилась, мов намагалась заглушити біль тої думки, що вертіла Лесів мозок і розпеченим залізом пронизувала його добре християнське серце.

* * *

З кійками йшли вони на другий день в економію. Битий шлях курівся перед ними, обсажений високими стрункими тополями. По сірому небові плавали жовтуваті розірвані пасма хмарок.

— Прозьба, Мусію, мур пробиває. Будемо й ми просити. Пан дасть. Розбивати — закон не показав.

Так говорив Лесь. А коли він так говорив, тополі гойдались над шляхом, мов п'яні. Лист в верховинах шептав:

— Ха-ха-хо!.. Хо-хо-ха!.. Ха-ха!..

Дужі пальці Чаплі впивались в товстого кия. Піднявши його догори, він з якимсь злорадним захопленням вигукнув:

— Закон? Ось закон!

Прийшли в економію. Просити не було кого. З панських горниць неслись якісь вимучені, тремтячі, обрубні згуки гопака. В такт йому лунала дика безсловесна пісня п'яної юрби.

Пан грав на дудку. Пані з задубленим і мутузком звязаним над головою манаттям, танцювала навприсядки. Дядьки реготались якимсь божевільним сміхом задоволеної помсти, гукаючи:

— Навприсядки, баринька, навприсядки сади!

Плескали в долоні і безсоромно приспівувавши:

На барині сіра свита,
 бариню Микита.
 На барині сірячок,
 бариню дячок!

На подвірю вітер качав порожні з під вина бочки. Серед двору лежав п'яний дядько. Великий кудлатий пес облизував йому морду. Він гукав:

— Все моє!.. Все чисто. К чорту пана! Я пан! Пий куме! Воля!.. Царь дарував!.. Маніхвест! Пий, кумасю, маніхвест!

Кудлатий чорний пес злизував блюватину з дядькової пики, гарчав на нього за такі слова. А молоденька береза, зламана здичавілою юрбою в палісаднику, плакала, заливаючи рану свого тендітного стебла чистою, як алмаз сльозою.

Дві чоловічі постати стояли серед панського двору. Уста їхні були розкриті. Тремтіли губи. Слов не говорили вони. В очах одної світився самий жах. Потім бризнули сльози, скотились на бороду, хвилину бренили на сивому волоссі і падали на жовтий пісок. В очах другої горіла жадоба помсти. Міцніше стискувала дужою мозолястою рукою товстий дубовий кий...

Схиливши голову на груди перша пішла туди, з відкіль прийшла. Ступала не твердо по битому шляху. Вітер лукаво грався сивою бородою. Сонце золотило її срібний волос. А якась докірлива думка, мов туман в борознах з'ораної ниви, снувала в зморшках старого загорілого обличчя. І коли-б тополі над шляхом не гойдались та лист на верхівях не шептав: ха-ха-хо, хо-хо-ха, ха-ха!.. то хто-б зваживсь сказати, що то йде Лесь.

.....

Друга зникла в юрбі, що дико мстилася над панами.

.....

Довго сидів Лесь налюбимій скелі. Пороги дзвонили. Чорторіями свердлився поверх річки. Лозами виспівував вітер. І сонце за гору сховалось. Темрява дощем падала на землю. Де-не-де соромливо кліпали на небі зорі. На селі лунали вже веселі пісні. Але в веселі мотиви влітались якісь сумні, не властиві цим пісням ноти. Такі сплющені, придавлені і довгі, вони вливались струмочком в чужу їм, зовсім чужу пісню... Акорди кучерявого дісонансу йшли в степ і розпливались широкими ланами.

Раптом, мов з-під землі вирвалася буря якихось диких, божевільно диких згуків. В якомусь хаосі вони хурчали, попережуючи один одного, товпились вздовж річки, билися в скелях і тремтячими хвилями били в Лесеве серце.

Все змовкло.

Широка тремтяча смуга світла переступила Лесеву хату, прорізала темряву ночі, золотим шляхом лягла через річку, уперлась в скелястий берег і залякла.

Лесь встав.

Горіла панська екоромія. Полум'я стрибало з домів на скирти. Обхоплювало високі тополі. Золотисто-синіми язиками повзло по стовбурах до зелених листочків, сичало до них, мов сотні гадюк, шпигуючи своїми вогняними язиками. Полум'я сміялось... Золотим пекельним сміхом сміялось. І провалювались од цього дахи. А Лесь падав навколішки і тихо посилав темному і далекому Сходу свою скорбну молитву:

— Боже! Великий Боже!..

Вітер рвав з його уст слова молитви і гнав їх в безодню неба.
Воно кліпало зорями.
І шаленством оргії сміялась земля!..

* * *

Приїхали в село якісь чужі, не наші люде.

А як вони їхали, то земля стугоніла, мов з гармат під нею палили. Всі в чорному. В кепках з червоним обідком. В руках щось гнучке, мов гадюка. За спинами блискуча зброя. Коні, як змії. Чужі — веселі, бо п'яні. Нахабні й жорстокі з бридкими піснями на устах, вони у день клали здорових працьовитих, чесних людей на землю, гукали: раз, два, три... аж до п'ятидесяти, щось виробляли над лежачими гнучким верболозом і піднімали з землі калік...

А в ночі несли наругу в чесні мужичі хати. Якісь божевільні голоси тоді виривались з хат і йшли далеко в степ.

Він мовчазний і суворий сягав ланами через гору і нивами стелився аж до самого моря.

Голоси билися. Стогнали. Плакали.

І Душа Леся в самотній хаті перед образом Христа ридала молитвою:

„Милосердний Боже, Сине і святий Душе!..
Миколо Чудотворче і Божая Мати,
Неділенько свята й Великая п'ятінко!
Одверни їх од людського ума
І напасти злої,
Од людського сорома
І тяжкої неволи“..

Шепотіли старечі губи. Соромливо з-за хмари виглядав молодик, ріжком зазираючи в Лесеву хату. Зоріло небо.

І шаленством оргії сміялась земля!..

* * *

Зіма минула. Весняні води каламутними хвилями шумливо влились в широке море.

А як зелена нива почала колоситися, то Лесь саме тоді у-тринадцяте перейшов Біблію і замислився. Та так замислився, що ось вже два тижні не видно його біля гарду, а на селі тільки й мови: „Лесь тронувся“, „Лесь зачитався“, „Лесь замислився“...

Коли Мусій Чапля, бачучи, що Лесь і мало їсть і в-ночі прокидається, або сонний балакає, спитав його:

— Що тобі Лесю? Може, що сталося?

То Лесь на це нервово й схвильовано одповів:

— Не odkривається!... Одна мисля так наче свердлом свердлить мій мозок та не odkривається. Тут, у писанії — він показав на Біблію — та не odkривається. Оце часом спиш, а про мислю думаєш... Нічого, що спиш, а про неї думаєш... І часом у сні от-от-тот odkривається. Умліваєш увесь. Мов пропасниця тебе б'є. Трясесся. От вже сниться, що odkрилася... І так радісно робиться. Серце калатає в груди. І мисля вже не свердлить. Прокинешся і... нічого! Забув, одразу забув все. А мисля знову мозок смочче...

Мусій слухав і нічого не розумів. В глибині його душі ворушилася одна думка. Голосно висловити він її боявся. Але вона виразно звучала: „Лесь тронувся“...

Мусія брав жаль і якийсь острах за Лесея. Він прохав:

— Покинь, Лесею, Біблію, бо щоб чого часом не случилось!

— Покинуть? — усміхався на це Лесь — Ні! Ніколи! Хіба це, думаєш, перва мисль? Багато вже мені odkрилося. А ця вже — послідня. Та odkривається й вона... Знаю що odkриється. Потому сказано: не обученим, не попам, не царям odkриється „тайна писанія“, а простим, духом просвіщенним людям!

І знову Лесь замислився.

Хатина Лесева замислилась. І верби задумливо звисали в бистру річку. Думали. Про що вони думали? Кучерявий вишняк наче щільніше обступив самотну хатину і чогось чекав...

І вся ця чудова природа України, що довгим сумісним життям вросла в Лесеву душу, здавалось те-ж замислилась. Допомогала йому думати якусь велику думу...

* * *

— Odkрилася! Мисль odkрилася.

Радісно зустрічав у неділю Лесь Мусія, сидячи на скелі і тримаючи в руках розкриту Біблію.

Мусій зняв бриля, перехрестився і, обіпершись на товстого кия, дивився на Лесея, дивився на Біблію і чекав...

Пороги на тисячу голосів вибивали якусь радісну сімфонію життя. Стояли вряд гори, підпираючи кряжами небо і слухали. Проти сонечка горіли скелі.

Жита пониклим колосом переказали радісну звістку зеленим пшеницям. А річка понесла її на гривах бистрої хвилі далекому морю.

— Ось тут — ткнув пальцем в розкриту Біблію Лесь — сказано... Все сказано... Тайна odkрилася!..

Очі Леся горіли якимось м'яким і душевним блиском. Його постать набірала могутності біблійського пророка. Слова робились круглими і згучали певно, бадьоро, радісно.

— Ну?!

Нетерпляче промовив Мусій. Серце йому стукнуло в груди. Кров зачервонила виски.

— Слухай, Мусію! Тобі скажу зараз. А завтра ударимо у великий дзвін. Скличемо на майдан увесь народ і всім розкажу тайну писання, що одкрилася мені...

Говорив Лесь, а думками бистрими й легкими, мов вітер шугав аж по-за хмарами. Там він ловив фантастичні образи Апокаліпсиса, одягав їх в плоть і кров сучасного життя і спускав на золотих нитках своєї художественної фантазії з над-хмарних висот на грішну землю живими людьми.

— Писаніє говорить, що первий ангол орлом сизим у хмарах покажеться і вострубить: „горе, горе, горе живущим на землі. Гора велика, огнем жегома, буде вержена в море і третина моря буде — кров! І третина кораблів погине в морі, і людей третина, імущих душі, потоне в морі“... Так писаніє показує — звернувся Лесь до Мусія, — а ти понімай!

Мусій сидів коло Леся навспинячки. Поглядав то на нього, то пильно вдивлявся в літери славянського тексту. І літери здавались йому такими однаковими, чорними по білому й незрозумілими нікому також, як і йому.

— Понімає! Що понімає? — питав Мусій.

— Понімає значить проти чого воно сказано оці слова.

— Так коли-ж... Та як-же ти їх поймеш, коли темнота у голові. Звісно, як сліпий... На книжці його не тямлю...

— А так понімай, що ото воно як сказано у писанії, що третина кораблів і людей імущих душі погине у морі, то ото воно вже й сповнилось.

— Коли?

— Коли! Апонець потопив наші кораблі і людей наших православних потопив. Ото-ж воно до цього пророчествує й говорено.

Ці слова Лесеви мов обухом по голові вдарили Мусія. Він не вимовив, а якомсь радісно мов дитина прокричав:

— А потопив! Ого! Ще й як потопив! І ще потопить... Цей потопить. Думаєш хиба питатиме наших адміралів?.. Чорта пухлого! Ракам на сніданок так і поцупить...

— Другий ангол звіздою впаде на землю і чашу, повну чарів, на воздух вилле. І люде зроблються горші од полиню. Поміж ними зростуть скорпіони. І сказано: інії всадники з хвостами конячими

на головах, у іних волос, як у женщины, у іних хвости довгі, а в хвостах жала. І будуть вони жалить людей до того, що люди почнуть Бога худити, бо язви будуть шкулькії. — Говорив далі Лесь, закривши Біблію. — Смерть кликатимуть люди, та воґа втече за море. А скорпіони будуть жалить. І сказано, що на головах їхніх золоті вівці, і лица їхні, яко лица чоловічеська. Зуби, як у лева. Зброя залізна. А як летітимуть вони, то глас їхніх крил буде, як глас колесниць, коли мнозі коні на брань текуть.

І данно їм буде власть над народом п'ять місяців.

І третину людей вони вб'ють...

Лесь зупинився.

Мусій мовчав і дивився на той бік річки. Там золотилось жито. По золотих нивах пробігали невеличкі тині подраних вітром на шмаття хмар.

— І ото всадники з хвостами конячими, так то гусарини. З волоссям жіночим — попи. А скорпіони? — Лесь помовчав і потім раптом сказав: — Вдивляйся у життя і воно тобі покаже: всадників з хвостами конячими на головах. Чоловіків з волоссям жіночим і що жалять... Все покаже.

— Та тут то вже й я добравсь до правди. Не про кого-ж, як про них йде мова. Бо сказано, як летітимуть, то глас буде, як наче коні мнозі на брань текуть... Віриш, братіку, як неслись повз панськїй сад, дак земля за верству стугоніла, а як усмиряли?... І-і... Катова твоя душа!

З якимсь захопленням і глибоким обуренням згадував Мусій.

— Третій ангол вострубить, і третина сонця уязвється. І третина місяця й зір уязвється. І день буде менший, а ніч довша. З неба впаде огняний гряд і кров'яний дощ.

І згорить третина земних дров і всякої трави.

Сказано так, так ото воно й робиться зараз... Помішкики-ж горять. Ну, а як третина вигорить, тоді вже й загальмується!

— Та про мене хоч-би й всі вони вигоріли — вставив Мусій — може-б подобрішали. Хіба то люде палять, думаєш?! Не! Чорт призведе, бо вже до краю дійшло. Кривдою зайшовся світ!

— І сказано у писанії, що той ангол показав святому Іванові. І Іван побачив жону... Блудницю велику, що сидить на семи звірях. А звірі ті, як гори. На них десять рогів коло блудниці. Блудниця-жона вбрана в порфіру і жемчуг, і червленицю, вигаптовану золотом і каменем драгоцінним, і бісером... В руках у неї чаша, вщерть повна мерзостів і скверн любодіяння її... А на лобі написано: Вавилон великий. Мати блудницям і сквернам і мерзостям земним. ангол сказав:

„Тут мудрость. Хто ум імеїть — розчисли звірів, на яких сидить жона“.

— Як то розчислить? — питав зацікавлений Мусій.

— Росчислить тай годі! Узнать, значить, що то за сім звірів...

— Да, це брат головоломне..

І якась думка зібрала у Мусія на лобі зморшки, мов очкур штани. Він дивився собі під ноги і здавалось кликав до помочи сїрий камінь, на якому стояли його брудні порепані ноги. Камінь, пригрітий сонцем, байдужо лежав під благаючим поглядом Мусія.

Сонце сміялось в краплинах жемчужної піни і райдуга тремтіла, безліч райдуг над кипучим порогом.

— Це, Мусію, тверде пророчество. Попомучивсь поки роскусив, Ну, та таки відкрилося, сонному, брат, відкрилося. Ось лічи — і Лесь почав загинати пальці на лівій руці — сенат — раз, синод — два, монополюка — три, совіт — чотири, поліція — п'ять, духовенство — шість, воїнство — сім!.. І ще сказано, що восьмий з них був, потім пішов у погібель і знов є... То це вже — телеграфіста. Бо ото-ж він пішов був у погібель, як забастовка була, а зараз знов є..

— Да, да, именно пішов... Чув і я од Миколиного коваля, що пішов.

— І в небі з'явиться новий ангол. Одежа на йому з хмар. Над головою огниво золотисте. Лице, як сонце. Ноги — стовпи вогняні, довгі, як промінь сонця, блискучі, як світ. І сказано, ангол цей покаже Іоаннові знов ту саму блудницю, і ангол показав. Блудниця була п'яна од крові святих і свідителів Ісусових...

Сказано у писанії:

„Од крові святих і свідителів Ісусових“. А ти розумій не так... А правильно розумій!

Звернувсь якомсь несподівано й енергійно Лесь до Мусія.

Мусій мовчав. В його мозку одбувалась важка робота. В найменших кліточках його шукав він відповіді: що то за блудниця — Вавилон?.. А тим часом Лесь вів розмову далі, ставив нові питання, зближував символи Апокаліпсиса з подіями сучасного життя. В великому захоплені, з якоюсь надхненною експресією вимальовував образи.

— А на тих звірях, коло Вавилон-блудниці десять золотих рогів виблискує і ніхто не сміє вострубить у них. І сказав ангол: то десять царів, котрі не получили ще свого царства на землі! Знов тут розчисли: що то за десять царів, що не получили ще свого царства на землі? — питає Лесь.

Мусій знизував плечима, хвилину мовчить, а далі непевно відповідає:

— Хіба, сказати, оті наслідики царські, що ще не царювали?

— Глибше закидай! Дуже мілко...

— Ну, а ти-ж як розчислив?

— Я... То десять Мойсеевих заповідів, що ніяк не можуть получить свого царства на землі. А чого не можуть? Сам понімай!

Тихо.

За гору сідає сонце. В останнє золотить зелену ниву. Кладе блискучий шлях через річку. Смугою живого сребра тремтить на біжучому поверсі річки.

Мусій, обіпершись на лікті, лежить на землі і гризе якесь зелене стебло. Думки його снують навколо образів і картин змальованих Лесем.

Лесь дивиться, як золоте сонце вростає в зелену гору і в супроводі клекочучих порогів провадить розмову:

— Ударе час і десять царів зо звірем зйдуться на суд. Яко агнець со звірем підуть на брань. І яко агнець побідять... Бо агнець — то Бог, Ісус Христос, Правда... І тоді царі блудницю зненавидять, обнажать, розорять, плоть її з'їдять і останки спалять на огні.

І возропшуть, і восплачуться, і розсвіріпіють земні царі, як уздрять, що горить Вавилон-блудниця, з якою вони любі діяли...

Поцезне Вавилон грішний. А люди положать в серцеві своєму: поклонитись одному тільки Богу. Закон-же дадуть звірю... Закон, а не власть, бо сказано: поклоняться одному тільки Богу...

І тоді ангол Божий з неба зійде і земля просвітиться од слави його!..

Догоріло сонце. Чудова ніч розкинула шатром над грішною землею глибоке небо. Чиясь невидима рука між пасмами невеличких білих хмарок світила в високостях огні. Дві кучеряві верби в куточку скелястого берега, обнявшись вітами, шепотіли пісні кохання. Заздро вслухався в мелодію цих пісень молоденький місяць і, зітхаючи, простягав свої гострі обійми до чистих, як щастя, блискучих як доля зірок. Зтиха в камінь біла вода. Рибалка закидав невод. Невпинну балачку провадили пороги.

Лесь сидів на камені і, обіпершись ліктями на коліна, тримав в руках свою пониклу голову.

Мусій лежав на землі і дивився в небо. Очі стежили, як зірка, зірвавшись з неба, блискавкою летіла на землю й згоряла в повітрі. Думки шугали аж за хмару, питали у неба: чи скоро-ж то Божий ангол з неба зійде і земля просвітиться од слави його? Чи скоро?

Хмара йшла на північ. Небо мовчало

Але ось раптом Мусій підвівсь і, звертаючись до Леся, спитав:
— Ну, а як Біблія говорить нащот землі? Кому вона, коли значить по правді-закону?..

Без відповіді завірали слова Мусія й обіймах ночі. А в глибинах шукаючої душі Леся рождалась нова тайна... І нова мисля свердлила його мозок, тремтіла новим перепаданим сфінксом, штовхала знайти відповідь Писанія на питання Мусія.

— Ні! — встаючи, сказав Лесь.

І це „ні“ таке рішуче, сталевотверде. Воно впало на шумливі хвилі і, сплітаючись зі звуками пінявих, понеслось на їхніх гривах.

— Не вся ще тайна відкрилась мені. Та відкриється... Знаю, що відкриється! Потому сказано: не царям, не вченим, не попам відкриється вона, а простим, духом просвіщеним людям!

Нову мислю, велику й гостру ніс Лесь в свою хатину. Кучерявий вишняк шелестів листом, вітаючи свого господаря. Маленькими й далекими зірками всміхалось небо до землі.

ІВАН ЛИЧКО.

СПОДІВАННЯ.

Над просторами лінуєть зимові пісні,
Звуки смертні, борні й хуртовинні
І ховають наш край, піби вмер уже він,
І пригадують давні провини...

Чи помилують дух, що буяв на степах,

Чи „анаєма“ гряде свободі?..

Нам байдуже — ростануть зимові сніги —

І тоді скажем смерті ми: „Годі!

„Годі з нас насміхатись! — нам жити пора!

„Не дзвони в порожній дзвони —

„Бачиш — небо сія, бачиш квіти цвітуть,

„Ми не вмерли, і нас — легіони!“...

Христя Алчевська.

ШАХТАРІ.

„Гей, хлопче! А ну лиш горілки давай!
Та клич най музики до хати,
Столи і ослінці звідсіль прибірай,
Щоб вілвно було танцювати!“

„Хазяїн! Ти чуеш? Гуляє шахтарь!
Я сводні з получки — багатий
І хочу гуляти як пан господарь.
„Гей, друзі, кого частувати?“

„Кажіть не соромтесь — за все заплачу,
Гуляй, товариство кохане!
Танцюй, веселися і пий до-схочу,
О ми живемо тільки п'яні!“

Так велетень чорний в трактірі гукав
І дужо-міцною рукою
Карбованці кривні на стіл висипав:
„Хазяїн! Чини мою волю!“

Й напитки, наїдки з'явилися в мить,
„Пий, друзі, — свої пропиваю!
Я чесно їх в шахті з'умів заробить
І добре на них погуляю!“

„Нам гроші не треба в скарбниці ховать,
Ми з смертю граємо в карти.
Навіщо ж комусь то ми будем лишамь?
Пий, чорне братерство, не варта!“

Й шахтарська ватага гуляє гуртом,
Забувши щоденні незгоди.
Веселіть і сміхи у них за шолом
І неївка весілля — свобода.

А лицарь весілля — могутний шахтарь
Карбованці силе без ліку.
„Музики! А ну лиш веселої шкварь!
Зукрасьте нам кучого віку!“

„Нехай розімнуться шахтарські кістки,
 Подихають весело груди!“
 І ходять по струнах невпинно смички
 Й танцюють без устанку люде.

Як вітер, як хуга танцюють вони
 Аж стіни від танцю трясуться,
 Неначе забутий сонцем сини
 З нелюбою долею б'ються.

І тільки вже над-світ гуртом шахтарі
 Вертались до дому поволі
 І гаміром буйним, до сходу зорі,
 Будили ще сонне поле.

А. Сумський.



ВЕСНА.

Я оживав, я знов радів:
 Зімові пуша розбивались,
 Весна скрізь дзвонами сміялась...
 І я співав весняний спів...

На дні джерел юнацьких мрій
 Любов могутня оживала,
 Ясною іскрою палала...
 І я летів в крилах надій...

Лети!.. лети!.. — гукало всюди —
 В повітрі вільнее полинь,
 В проміннях сонця відпочинь...
 Весни твоєї більш не буде!..

Ал. Статніков.





Володимир Винниченко.

(Ескіз).

Не вмирає душа наша,
 Не вмирає воля
 І неситий не виоре
 На дні моря поля...

Т. Шевченко.

Об'єктом мистецтва повинна бути не
 проста дійсність, а сложна краса.

Оскар Уайльд.

Беручись писати про В. Винниченка, мимоволі згадуєш афоризм Кузьми Пруtkова: „нельзя объять необъятное“. І справді, — творчість українського письменника здається мені універсальною, як творчість генія; глибокою, як творчість художника-філософа. Вона охоплює сучасне життя з усіма його деталями в сфері морального та соціального свого виявлення і безпосередно виростає з усього минулого України та її понівеченого сучасного; з тієї лицарської крові і кріпацького поту, що напували багато віків і тепер напувають безталанну історію українського народу.

Творчість В. Винниченка — конгломерат минулої доби і всього яскравішого, що тільки з'явилось від творчости людського генія. Мо-

лодий письменник — живий приклад безпосереднього розвитку народного духа, що живе, розвивається, не дивлячись ні на які заходи проти нього. „Коли минуле росте, то воно й існує“ — каже сучасний філософ Анрі Бергсон, а знищити минулого не зможуть ніякі вороги і в якому б стані не було сучасне, порвати органічний зв'язок з минулим неможливо — це дає певну надію на будучину. Чудовими прикладами цієї тези являються Шевченко, Винниченко, а тако ж Гоголь, що в більшій мірі є письменник український, ніж московський¹⁾.

В. Винниченко з'явився на полі українського письменства раптово, — як результат невидимої творчості і це ще раз свідчить про невинний розвиток національної душі. В творах його сконцентрувалась вся сучасна Україна, але думка письменника виходить далеко за обрії офіційного українства; він найбільше від усіх письменників ввів українську ідею в русло загально-людських стремлень, на довгі роки поновивши ідеали нашого суспільства; від нього першого серед українських письменників ми почули річі, які звикли чути від чужих, — цим він відразу постановив нашу літературу на один щабель з іншими і показав, що одіж, в яку одягають з милости українство (літературу та життє) різні псевдо-приятелі, не годиться тако-ж і для українців, правда, маючи на увазі меншу їх частину, а не тих, що й досі вважають розмальовані горшки та гопак за найгострішу національну зброю.

Великого українського письменника породила не українська література, що перебувала здебільшого в обіймах традицій 80 р.р., дякуючи головним чином заходам російського уряду, а породило його українське життє, що йшло не тим шляхом, по якому бажали направити його неприхильники. Література ж українська далеко не репрезентувала життє, аж поки на її оголених полях не виступив В. Винниченко — окраса нашого часу.

Мало є людей, котрих природа наділила так щедро своїми ліпшими дарами. В. Винниченко — поет, художник, мисленик, трибун. Але, здається, ще менше знайдеться таких, котрі б всі свої здібности вживали як на найбільшу користь всеї людности, як це робить український письменник. Талант художника, темперамент поета-трибуна, гострий аналітичний розум мисленика — все те, з чого складається величезна і яскрава постать Винниченка, — він віддав тій більшій частині людства, що конає в темряві та неволі. З початку своєї літературної діяльності він відразу виступає як щирий і гарячий оборонець по-

¹⁾ Маю на увазі суть творчості Гоголя, його психологію, характер. Поясню свою думку цитую з А. Бергсона: „характер є лиш конденсація нашої історії від самого народження, навіть до нього, бо ми родимося уже з вродженими стремліннями та здібностями“ (Анрі Бергсон — „Творча еволюція“).

кривждених, яко пророк нової релігії — Краси та Сили — і робить це так, як ніхто до нього у нас не робив. Можна невагаючись сказати, що в літературі нема більш сміливого, впевненого представника й оборонця тих, що „отовплені гидотою, тьмою і страхіттем“. Через те Винниченка треба лічити на першу чергу письменником соціалістичним — борцем за краще життя для тих, хто, створюючи все, має від цього лише крихти, та й то пересипані з піском. Він почав писати, коли злочинство пануючих елементів суспільства досягло свого апогею; коли здирство та визискування одяглись в наукові теорії, в край забуваючи цим фетишизмом науки памороки усім — кому це йде на користь і на шкоду. Капіталізм був тим щитом, що здавався двом лицарям — буржуазії та пролетаріату — ріжнокольоровим, але кожний покладав на нього свої надії. Робітничий люд вірив непорушно в „соціалістичний“ закон, котрий принесе йому смажені курчата, — й на Винниченкові трохи відбився цей пустопорожній світогляд, хоча і не в такій мірі, як на рефлексивній творчості других „соціалістичних“ письменників. Він не доводив розумово необхідність соціалізму, як це робили здебільшого різні Чічкові від літератури, прикриваючи пустоцвіт своїх думок та відсутність талану солоденькими тенденціями наукового соціалізму, — в протилежність цьому Винниченко прагне кращої будучини і являється герольдом Краси та Сили тому, що глибоко зрозумів світовий процес і являється втіленням законом Космоса. Письменник дає не тільки ідеал, але вказує й шлях до нього — боротьбу, — до якої кличе пригноблених.

Метким оком глибокого художника заглядає письменник туди „де скрегочуть зубами Злидні, де під чорним крилом Праці стогне понуро пісня Ненависти і Помсти, де рождаються для того, що б бути гноєм під гарні квітки Життя“ і оповідає про це натхненним словом поета-трибуна. Винниченко добре розуміє сучасний закон, цей гнилий задекорований базис людських відносин і аналізуючим оком показує захвану правду; єдина боротьба на підставі соціальних контрастів може здобути панування Красі, котра топчеться тепер в багно брудних бажань буржуазії, в розпущтво, в комерційні рахунки крамарів. Своім мистецтвом Винниченко гартує побірників за народні права і волю і в його творчості справді можуть омити сажу і бруд неучтва всі отовплені нудьгою, темрявою та злиднями ¹⁾).

Будучи найтоньчим анатомом суспільства, Винниченко, може, ще більший гістолог душі людської. Як психолог він може стати в рі-

¹⁾ Можна констатувати, що твори його справді вживались У. С. Д. Р. П. за для агітації. Для цієї мети видані: „Боротьба“, „Роботи“, „Салдатики!“. Його твори дають читачеві світогляд, утворюючи душу, чим головним чином і відрізняються від арифметичних викладів соціалістичних брошур.

вень з Достоевським, Гамсуном, Гансоном; всю свою здібність письменник вживає на те, аби, розкриваючи душу народню, віднаходити у ній дорогі перлини-самоцвіти. Це може робити не тільки великий психолог, а тако ж і чоловік, перейнятий високими ідеалами любови та справедливости. І якими маленькими в порівнянні з Винниченком здаються інші препаратори народньої психики, кажучи не тільки про нашу літературу, а й світову! Навіть М. Горький, що придбав світову популярність за розкритте душі соціального низу, не показав і десятої частини, що дав Винниченко ¹⁾. Такі речі нашого письменника, як „Раб Краси“, „Голод“, „Голота“, „Краса і Сила“ та інші досягають найбільшої глибини переживань. Ось, напр. Василь („Раб Краси“) — „тужливий син степів і праці“ — в своїх відносинах до дівчини Катрі. Який художній малюнок нюансів настрою людської душі! Обое примушені всю красу першої, може, любови, всю ніжність душі кидати під ноги Молохові, під брудні колеса капітала, — аби якось животіти. І Василь, що вродився поетом собі на лихо і на злість всім комерційним законам, в сопілку виливає своє горе-тугу, свої невиплакані сльози. Постаць Василя така тонка і бездоганна по художньому виконанню, що може лічитись сімволом всього пригнобленого народу, примусово-позбавленого естетичних переживань і не дивлячись на це зхоронившого стремління до Краси. Василь, раб подвійно, лише одними риданнями протестує проти несправедливої долі, проти тієї звірюки, що поїдає його душу, сама не наїдаючись. В оповіданні „Голод“ голодні селяне б'ють один одному пики примушені до цього коханими дітьми Молоха — ситими панамі й паннами „з мрійними очима“. Тут теж, що і в першому оповіданні, бачимо топтанне елементарних прав людини, знуцання над людською честю, соромом і т. д. і все для того, аби мати спроможність дихати і бачити сонце. Треба бути справді надзвичайним художником, аби без жадного шаржу намалювати який реальний і яскравий малюнок, що без усякої надуманої тенденції говорить до нашого серця і розуму.

В пізніших оповіданнях Винниченко ще з більшою яскравістю малює, як ідол, котрого утворили самі люде, нищить усю красу та силу життя. Шлях до щастя — Любов — люде засипали гострим каміннем і йти по ньому неможливо. В „Заручинах“ студент Семенюк любить Галю і ця любов безмежно поширила його життє і стала осе-

¹⁾ Але це не шкодить нашим „братам“ — москалям зовсім не знати Винниченка, а вважати за глибоких знавців народа дрібненьких Серафимовича, Муйжеля, а М. Горького лічити архи-генієм. І нічого не зробиш; в ХХ столітті не тільки „без купила до девки не лізь“, а без нього не дуже пнися і до літератури, де садист (тільки) Мірбо значиться соціалістом, а Л. Андреев признається за генія тільки тому, що лише речі, яких (сам признається) не розуміє.

редком його істоти. Але Молох руйнує його щастє; в „Куплі“ той же Молох трощить душу Винниченківського героя. Ми не можемо пити чистої радості, бо вона отруєна „чимсь більшим за нас“, але щó є наслідком ганебної творчості людської. Ніде так по мистецькому не проведена ця думка, як в п'єсі „Чужі люде“. Тут бачимо винищення до краю усього святого та гарного у житті. „Чужі люде“ найліпше оброблено з художнього боку і як по ідеї, так і по артизму виконання, вона, в купі з „Голотою“ можа лічитись шедевром серед шедеврів Винниченка. Автор малює, як шлях, що зміг би вивести босяка Семена та наймичку Галю до щастя, засипається свідомо й несвідомо колючим терном та каміннем. Молох потоптав їхні душі в bagno і Семен руйнує до останку життє своє та других — яко тризна по помершому щастю.

Винниченко, як дуже мало людей, зачув в житті ту дізгармонію, що впливає не тільки з соціально-економічних умовин, а являється якимсь прокльоном Бога над нашою істотою. Гоголь бачив сльози через сміх, котрих не бачили люде і тікаючи цеї чоловічої дізгармонії, він заморив себе голодом, не маючи сили її слухати. Та ж дізгармонія довела до могили О. Вайнінгера. Правда, можна згодитись, що Гоголь та Вайнінгер виявляли де-яку аномалію, — не через те, що бачили дізгармонію, а через те, що вона привела їх до самогубства. Але це свідчить лише про брак життьового інстинкту, та й годі. У людей же з великою життьовою енергією вона викликає могутню реакцію, вони хочуть її збороти. Останнє дуже яскраво бачимо в музиці Р. Вангера та творчості Винниченка. До таких могутніх поривань духа — вирвати людину з об'ємів умовности — належать п'єси Винниченка: „Дізгармонія“, „Великий Молох“, „Щаблі Життя“ та інші. В послідуочих творах зустріваємо вже більше етичного елементу, ніж соціального — в глибоко зачеплених питаннях письменник не уникає дізгармонії, що дужча за наші сили; це: „Глум“, „Щось більше за нас“, „Купля“ і т. д. Це якась кошмарна символістика, але утворена рукою великого художника вона ще більше впливає своєю виразністю. Винниченко помітив і намалював такі риси сучасности, її духовну фізіономію, котрі з майстрів слова почували тільки Андреев, Арцибашев, та й то не з таким мистецтвом її фіксували ¹⁾).

Письменник не тільки зрозумів „залізні закони“, по котрих розвивається світ, а тако ж зміг показати все шкідливе значіннє цих законів для людства, з'окрема — для України. Капіталізація — дифференціація — пауперизація і, нарешті — дегенерація — ось етапи

¹⁾ Беру письменників лише російських через зхожість психології суспільного життя.

„прогресу“ і негативні риси цього бачимо в творах Винниченка. В його творчості яскраво відбилась народня психіка, що складається під впливом розвитку капіталізму, — розвитку одвертої, безсоромної експлоатації до кривавого поту, до цілковитого знищення людської вартости. І під впливом цього народжується нова психологія: „аби живі, а голі будемо“, „утішеніє, коли в кишені є“ — ось що являється лейт-мотивом народньої психіки. Цілковита залежність від умовин, котрі утворюють з одного боку товар, з другого звірів — намальована чудово в „Голоті“, „Чужі люде“, „Суд“, „Біля машини“ і т. и. Це, полишаючи все інше, головним чином твори соціальні з яскравою ідеєю протесту проти економічного гніту. „Голота“ — це сама Україна з її „чорними кухнями“, в котрих смажаться на власнім соку український люд, в котрих випікається і сила, і краса, і сором, і любов. „Голота“ — порожденне соціально-економічних умовин, що утворюють „чорні кухні“ — це нутро економій, котрі густо вкрили всю Україну. „Чорні кухні“ тепер отчизни поневоленого, голодного люду, або швидче — тюрми, з котрих люди не можуть визволитись, бо не в силі зломити ґрати соціально-економічних відносин. Капіталізм йде по трупах, проводячи яскраву диференціацію: з одного боку ті, „що живуть весь вік у світі, в щасті“, з другого — животіють в темній канурі без просвітку, це

„ті, котрих випихає із себе село, котрі більше непотрібні йому.

Обкрадені, обідрані тими хто має силу обідрати, вони йдуть продавати себе, свої сили, своє здоров'є, своє тіло, сором, любов; вони йдуть найматься до ситих, розпутних, ледачих людей, які мають землю, гроші, але які не обробляють цієї землі, бо мають другу роботу: їсти, пити і розпутничать.

Ці засмажені, зтомлені люди є ті, котрим всі говорять „ти“, котрих всякий поліцей строго зупиняє і з важністю говорить:

— Стой! Кудя ідьошь?.. Шо несьошь? На заробітки? Какі заробітки? Говори голосней!.. У! Мурло!.. Пошли вон!

І вони йдуть, ці люде, вони повинні йти, бо жадний, як їхні очі голод з'їсть їх; вони повинні продати себе, бо дома жде їх невиплачена дань „обшеству“, ждуть оцінщики, ждуть земські, урядники, холодна, тюрма. І вони йдуть. Ні матерні сльози, ні сила привычки до рідного краю, ні кохання, ні дружба, ні тихий гай, ні місячна ніч, ніщо не зможе встоять проти страшного голосу нужди“.

Такими фарбами малює письменник бучний розвиток прогресу на Україні. І коли навіть Шевченко міг ще писати: „село... і серце одпочине“... то тепер і та доба пройшла безповоротно і може лічитись патріархальною та ідилічною в порівнанню з сучасністю. Позбавлений засобів захисту, нарід визискується без краю і нівечиться без рахунку. З одного боку, віддаючи свою силу, свій піт і кров на задоволенне „кулінарного“ життя панів, з другого — всю красу, утворену народним генієм, любов та інше — все, з чого складається душа народня —

працюючий люд мусить віддавати, задовольняючи другу сторону потреб пануючих верств. В той час, як чоловіки, парубки, жінки продають свою працю, дівчата мусять виносити на торг свою дівочу красу, сором, всі святощі душі. Справді, і для України настав час заспівати батьківську робітничу пісню: „сини наші працюють на вас день, дівчата у ночі“.. Прогрес — розвиток капіталізму (це лічиться прогресом!) — випихає з сел силу дівчат до городу, де вони складають кадри проститутток. Розуміється, що такі умовини породжують людей, котрі являються втіленою ненавистю, в душі у яких випечено все, крім ненависти до гнобителів. В „Голоті“ автор намалював такого „попеченого“ — Трохима, а тако ж — шлях до города дівки Килини — цього в значній мірі прототіпа де-яких повій.

Де далі Винниченко малює, як, дякуючи умовинам соціально-економічним, а в купі з цим дізгармонії людської натури, — все частіш гидиться Краса та Любов, примушена реалізуватись на гроші. Руйнуючи народні цінності, нові Аттили роблять це по рецепту стародавніх римлян доби дегенерації: без жадного рахунку, з якоюсь дикою злобою і божевіллям нищать вони народні святощі. І не для задоволення своїх фізичних, фізіологічних чи інших потреб; саме руйнування дає їм насолоду, являючись якимсь соціальним садізмом. Гнобителі, мов ті черви, корпишатся в трупі народа, упиваючися тими злими пахощами, що виникають від їхньої роботи.

В сфері моралі Винниченко скрізь являється новатором, руйновником старих етичних та естетичних підвалин, під тягарем котрих людині не вільно розвиватися, котра нищить цілком все індивідуально-цінне і надаряє на неї ярмо трафаретности. Як з початку своєї творчости, він боровся проти економічно-соціальних кайданів, в котрі закували житте вороги його в житті, так в останні часи він звернув увагу на різні моральні проблеми і робить революцію в сфері духовних відносин. Тут устами свого героя він каже, що його стремління „роздушить, розметать ту шкарлупу, в яку затиснуто людську душу. Одкинуть все зайве, все, що оджило своє“ („Шаблі Життя“). Бо мораль, являючись наслідком якоїсь економічної системи, рівночасно являється тако ж підвагою до нової експлуатації та нових кайданів. І хоча письменник устами одного з своїх героїв зве всяку мораль шпалерами, котрими обліплюють стіни, проте устами другого героя хоче прогресівний рух (соціалізм) звязати з етичним відродженням.

Винниченко, дякуючи своєму генію, зрозумів цілком самостійно, що нову мораль не можуть дати ніякі арифметичні, хоча б і під ети-

кеткою соціалізму, рахунки. Зв'язуванне моральних питань з прогресом і постановленне цих питань на таку височінь, помічаємо майже у першого у Винниченка.

Серед апології матеріалізму, або, краще сказати, ідейного гешеф-махерства, коли фраза Файербаха: „людина є те, що вона їсть“ давно стала дуже ідеалістичною, один Винниченко підняв голос в оборону етико-естетичних основ життя для представників соціалізма. Життя, розкладене по новій матеріалістично-механічній програмі офіційного гуртківського соціалізму має в особі Винниченка страшного ворога:

„Ми вимагаємо від агітатора, щоб він прочитав те і те, щоб він знав нашу програму. І зовсім не цікавимося, яка його етична програма. Він може бути самою подлою людиною — нам нема до того діла, це, мовляв, його приватне життя... Та в чому наша суспільна робота? Що ми повинні нести робітникам? Ми повинні зробити їх дужими, ми повинні їм дати ідеал протилежний грязній теперішній дійсності. Хіба тільки в тому вчення соціалізму, щоб знати про знищення капіталізму? Знищення капіталізму є средство, а ідеал соціалізму є гармонія життя, життя широкого, повного, великого! Ми це випускаємо з виду. Це нещасна доля усіх великих ідей, що вони попадають до маленьких людей. Спершу ці маленькі люди жахаються її, ненавидять, бояться, соромляться дивитись на її блискучу натуру. Далі вони насміюються. Потім набіраються одваги й хапають її. От тоді настає крах її. Вони тягнуть її на базар, одлають її кожний в своє ласхоття і так завішають її своїми брудними латками, що творець її напевне не тізнав би. А у нас таких хоч одбавляй. Він схопитися за один палець ідеї й дума, що тут усе, бо нема ж сили підвести голову й побачити всю ідею“ („Дізгармонія“, ст. 37-38).

Хіба в цій цитаті не вмістилась квінт-есенція хвороби ХХ віку? Або вона не має чудового прикладу в самому житті, — що бачимо як зробили з Вагнером, Ніцше та й нашими близькими знайомими? ¹⁾ І паралельно з цим він кличе до самополіпшення, до творчої роботи над собою на тому ґрунті, на якому ніякий матеріалізм не допоможе.

„Ми ростем розумом і не ростем душею. Ми тікаємо буржуазної, старої етики і з водою вихлюпуємо й дитину. Да, да! А етика повинна бути, повинна! Розум повинен бути в гармонії з кров'ю, з нервами, з тілом. А у нас нема. Ми дуже добре розумом розуміємо, що розпустство гидке, що несправедливість — зло, ми розумом цілком щиро будемо до сліз, навіть до смерті, боронити свої принципи, а тим часом, коли прийдеться говорити нашій етиці, се-б-то нашим нервам, крові, темпераменту, ми робимо розпустства, несправедливості, гидоти. От у чому весь ужас! От у чому дізгармонія! Нам треба оправдання!“

„Ми дізгармоничні, ми не піднялись до нашого розуму, ми витягуємося головою вгору, а серце, тіло осіда до землі. І получаются безглузді якісь фігури, якісь свині з шиями жирафа“ („Дізгармонія“, ст. 39).

¹⁾ Поминаю старовину; хр стянство класичний приклад до висловленої цитати.

Винниченко нарочито бере соціалістів (або щоб було ще реальніше У. С. Д.) бо останні найбільш розвинені серед людства¹⁾, являються людьми справді ідейними, хоч дуже часто з ідеями механізму та егоїзму, і навіть серед цих ідейних знаходить замість серця — „капітал“ Маркса. Не дивлячись на такий, ніби інтимний характер п'єс, вони мають дуже широке, вселюдське значіння, бо автор чіпає в них проблеми не тільки гуртківські, а справжні наболілі рани людства; що до ярликів соціалістів, то це лише форма, в якій найліпше міг провести свої ідеї письменник.

„Філософ іде далі вченого“, — це, здається, сказав Стрінберг, але тако ж відомо, що художник іде далі і вченого, і філософа. Винниченко — блискучий приклад цього. Порівняння: „розум повинен бути в гармонії з кров'ю, з нервами, з тілом“, „треба злити, згармонізувати почування і розуміння“... тако ж висловлені найглибшим сучасним філософом А. Бергсоном мало не дослівно: „треба розуміння зробити інтуїтивним“ і т. и. — все ідеї Винниченка, правда висловлені в більш абстрактній формі. В усякому разі художник передбачав раніш філософа.

На творчості Винниченка найбільше здійснились мрії Ніцше що до мистецтва — аби воно дало нове життя суспільству, влило в нудне існування сучасної людини зміст і переродило її. Таке значіння творчість письменника українського набирає особливо тоді, коли він виступає перед нами як трибун та філософ. Про це буде далі.

І. Кончі.

СТАНСИ.

Покинули душу неясні болі,
Веселітьв засяла, мов сонце з-за хмар;
І серце заграло, як пташка на волі,
Як тіні прозорі крилатих примар.

Знов гужка по світі ширяє стрілою,
В просторі блакитних небес порина,
І невідці — природі ж. вою хвалою
Із серденька пісня брешить чарівна.

А. Постоловський.

¹⁾ Ми бачимо, як і інші письменники для малювання найскладніших психологічних переживань беруть також революціонерів, соціалістів. Напр., Ст. Пшибишевський та інші.



Як іудееві в землі обітованній
 Ввижавсь загублений колись батьками рай,
 Оттак у далечі прийдешнього туманній
 Мені все мріявся щасливим рідний край.

А роки йдуть, і все не рідшають тумани...
 І чую: не дїждусь, щоб счезнули вони.
 І вже нема в душі олживої омани
 І не присняться їй рожево-срібні сні.

Але, о краю мій, плачами Єремії
 Народ Ізраїля ознаймував свій гнів, —
 Чим ознаймуєш ти жалі свої живії
 І праведний свій гнів на зрадників синів?!..

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.



ЩАСТЯ.

Щастя — хвиля, хоче — грає,
 Стиха мрії гомонить,
 І всміхаючись до сонця,
 Сріблом, перлами горить;

Хоче — б'ється з берегами,
 Собі волі здобува,
 Та тумани сиві крає,
 В ясне небо зазира;

Хоче хвиля вередлива —
 І в безодні порина,
 Схоче більше не вернеться
 І нема її, нема...

ПЕТРО ДАЛЬНИЙ.



ПЕТЕР АЛЬТЕНБЕРГ.

СТОРИНКА ЗІ ЩОДЕННИКА.

Справді полюбити можна тільки ту людину, що пізнає у нас ті висоти, до яких ми рідко або й ніколи не досягаємо. Тільки той, хто відгадує й відкриває у нас наші ще приспані ідеальні стани, любить нас дійсно. Хто вдоволяється нашим що-денним, що-годинним, мізерним життям, не може нас в дійсності полюбити! Хто не може вимріяти нас в самому собі, не уміє втілити в нас наші власні недосяжні ідеали, той сьогодні або завтра розчарується від наших буденних недомагань! Не те, чим ми є, треба у нас любити, але те, чим ми могли-б дійсно стати серед найприхильніших обставин! Його смуток ради нашої мізерности хай буде його любовю!

З поміж людей тільки генії мають силу помимо всіх небезпек бути самими собою, до останку! Але нам судилося таке, щоб інші нас в своїй власній душі доповнювали до того, що нам до нашого ідеального стану не достає! Властиво тому лишень ми й маємо глибоку потребу бути любленими! Самі не можучи стати досконалими, тужимо за кимсь, хто-б нашу можливу досконалість в нас доглянув, як прозорливець, пророк, вістун! Тому ми хилимося до його, бо він у нас бачить щось, чого ще не має, і чого ніхто не побачить, а що прецінь існує для геніяльного, повного любови підглядача!!!

В дійсності ми тільки того любимо, хто вірить у те в нас, що справді в нас існує, але є занадто ніжне, щоб дійти до свого розвитку в брутальному житті! Бог дав нам, жінкам, надмірно ніжну, поетичну душу. Ми подавлюємо її, руйнуємо зразу, з практичних причин. А прецінь хіба того мужа собі сподобаємо, який їй дасть знову віджити в собі самому!... Того, хто прислухається до наших ідеалів, що у нас тільки тихо журилися! Того, що сумував над нами, як ми це властиво самі робимо!

Господь вимріяв собі нас гарними, принадними, ніжними, лагідними, позбавленими самих себе, ;

але чоловік життя бере все на свій смак. І так стаємо ми: гупо-зарозумілими гусками! Чи треба нам бути чимсь більше для його?!? І цього навіть за багато для того ідіота!

Переклав М. Євшан.

ОПЕРА І ДРАМА.

Європейський театр тепер переживає дуже цікавий час.

З одного боку, помічається кризіс драми. Дотеперішні форми драматичного „дїйства“ перестають задовольняти душу сучасного глядача. Вихований на модерній поезії, на поезії пів-тонів і ледве помітних переживаннь, вихований на модернім мистецтві, тонким і рафінованим, — сучасний глядач не може задовольнитись ні грубими примітивами класичної трагедії, ні холодним реалізмом сучасної драми. Її на ґрунті цього кризісу виник один з найцікавіших рухів. Мертве болото драми сколихнулося. З'явилися нові течії, нові форми, нові напрями. Стілізація, інтимний театр і ще десятки нових форм, що перечисляти їх нема потреби, всевладно запанували на наших драматичних сценах. Але це ще не все. Кризіс драми ще не скінчився, й ми ще, напевне, будемо свідками нових і нових змін у цій сфері театрального мистецтва.

З другого боку, ще цікавіший період переживає європейська опера. Кризіс є й тут, але він проходить нормально, без болю й страждань. Кризіс опери походження давнішого, ніж кризіс драми, й тому перший уже наблизився до свого закінчення, тоді як другий лише починається. В Західній Європі найгостріший період оперного кризісу прийшовся на 50—70 р.р. минулого століття, саме тоді, коли Ріхард Вагнер творив і виставляв свої „революційні“ музичні драми. В Росії цей період прийшовся на 70—90 р.р., коли революційна діяльність „могутньої купки“ досягла свого найвищого розвитку. З того часу еволюція опери по-малу, але непохитно посувається наперед. Розвивається сама опера, яко твір музично-сценичний, розвиваються артисти опери, розвиваються й технічні знаряддя опери. Репертуар оперних сцен — навіть найменших і найбідніших, крацає з кожним роком. Вагнер, Бізе, почасти Шарпантьє, Ріх. Штраус, Дебюсі, Глінка, Даргомижський, Мусоргський, Римський-Корсаков, Бородін з повним успіхом борються з Меєрбергом, Гуно, Верді, Чайковським і Рубінштейном. На наших очах відбувається грандіозний бій між старим і новим в опері, майже поступом і рекцією, між художньо-правдивим і художньо-неправдивим і — правда перемагає.

Як реагує на цю еволюцію театр український?

Досить поставити це питання, щоб відповідь прийшла сама собою. Хто хоч раз був в українськiм театрі, той знає, що нічого там не шукають і, розуміється, нічого не знаходять. Там усе йде, як заведена машина. Сьогодні трагедія, завтра фарс, на третій день оперета,

на четвертий день драма, на п'ятий день опера, на шостий день комедія, а там дівертисмент зо співами й танцями — й починається знов з початку. Й ролі там одливаються по трафарету. У цім місці треба підморгнути оком, у цім — закрутити вуса, в цім — закласти руку за пазуху й відставити праву ногу, а в цім — зробити страшне лице й т. д.

Ми, розуміється, ніскільки не обвинувачуємо в цих темних ризах діячів української сцени. Навпаки, ті діячі заслуговують найвищої похвали й найщирішої похвали за ту завзятість і впертість, з якою вони ціле своє життя товчуть воду в ступі. А все-таки в українськiм театрі — нудно. Може, це признання непатріотичне, але воно безперечно правдиве. Пропонуємо найщирішому прихильникові українського театру запитати себе хоч один раз: чи захоплює його всього, до найдрібніших фібр його душі, український театр? — і ми певні, що відповідь буде негативна.

Подивіться самі, яка публіка буває в українськiм театрі, й ви побачите, що інтелігенція, хоча б і українська, ним не цікавиться. Знаю, наші патріоти на це скажуть: сором же нашій інтелігенції, коли вона так недбало ставиться до рідної справи. Ну, а в мене язик не повернеться сказати це. Бо патріотизм — патріотизмом, а мистецтво — мистецтвом. Можна з патріотизму згодитися на ту чи иншу матеріальну жертву, розуміючи під цим навіть жертвування життям і свободою, але називати з патріотизму чорне білим і нудне цікавим — ні, до цього мене ніхто не примусить і сам я нікого примушувати до цього не зможу.

Нарешті, запитайте самих українських артистів: для кого вони грають? Як що ви нападете на щирю людину, то почувте мало приємного. Вам скажуть: „ми граємо для всіх, тільки не для української інтелігенції, та й не для інтелігенції взагалі“...

У чім же річ? Де корінь антагонізму між українським театром і українською інтелігенцією? На нашу думку, річ тут у тім, що українська інтелігенція в своїм розвитку сягнула значно дальше від нашого театру. Не зважаючи на страшенний аскетизм, що панує в українських верствах, не зважаючи на обовязкове для кожного освіченого українця credo: „наше — цяця, чуже — кака“, — не зважаючи, кажемо, на це, український інтелігент часом усе-таки контрабандно лизне трохи європейської культури. Він в антракті між двома засіданнями забіжить у російську драму, а через півроку в російську оперу, й цих мізерних понюшок європейської культури досить, щоб контраст між чужим святом і нашими буднями встав на увесь свій зріст.

Таким чином, ми тепер стоїмо перед незвичайним з'явищем. Театр, який завжди й всюди стоїть на чолі громадянства, який постійно

йде кроків на кілька попереду свого віку, — у нас одстав на багато кроків навіть у порівнанні з мало розвиненим нашим громадянством. Це — справжня трагедія. Коли зазначена тенденція не позбудеться своєї сили й на далі, коли й далі розвиток громадянства й театру йтиме в двох протилежних напрямках, тоді ми можемо стати свідками великого й трагічного конфлікту. Театр український, цілком позбавлений морально-національної основи, може виродитись в етнографічний балаган, а інтелігенція українська, позбавлена могутньої опори національного театру, може зостатись ще більше самотньою в своїх національних домаганнях, ніж тепер. Над такою перспективою необхідно задуматись як найпильніше, бо справа надзвичайно важна й те чи інше її розв'язання має величезне значіння.

Багато вже існує проектів урятування українського театру. Можна сказати майже напевне: скільки осіб у нас не писало про реформу театру, стільки проектів існує. Власне кажучи, така надпродукція проектів може відбити охоту в 1001-й раз писати на цю саму тему, щоб подати до уваги шановного громадянства 1001-й проект. Але така вже людська вдача. Кожен по щирості гадає, що його думка найсвіжіша й його проект найкращий і найлекший до здійснення. Хоча я й не зовсім належу до людей цієї категорії, але — каюсь! — трошечки такого „егоїстичізму“ є і в мені. Отже нехай буде дозволено й мені виступити з своїми увагами в цій пекучій і важній справі.

Перш за все посилюємося відшукати причини занепаду нашого театру. Зробити це не зовсім легко, але все-таки можливо. Вище характеризуючи сучасне становище українського театру, я писав: „сьогодня — трагедія, завтра — фарс, на третій день — оперета, на четвертий — драма, на п'ятий — опера і т. д.“. Це — не випадково кинута фраза. На мою думку, в цім еkleктизмі, в цій відсутності диференціації театральних форм і лежить причина сучасного занепаду українського театру.

Зробім маленький екскурс в історію розвитку театральних форм. Як відомо, сучасний театр, як і театр взагалі, виріс із старо-грецької трагедії. То була початкова форма сценичного „дійства“. В старо-грецькій драмі (чи трагедії) концентрувались—звичайно, в цілком ембріональнім виді — всі форми театральні. Там була драма, в точнім розумінні цього слова. Часом, коли цього вимагала ситуація, до участі в драмі допускалась музика. Звичайно, це була музика дуже примітивна, але все-таки в ній був захований ембріон сучасної опери. Нарешті, видатну роль в античній трагедії відігравали й танці, й це був ембріон сучасного балету.

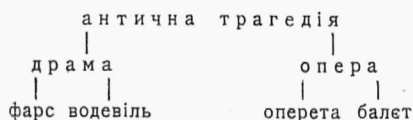
Таким чином, в античній трагедії ми знаходимо в зарідковім виді всі головніші сценичні форми, з яких протягом віків виростили сучасні драма, опера, балет, оперета й фарс. Антична драма отже була ніби якимсь театральним мікрокосмом.

Довгий час еволюція театральних форм стояла на однім місці, загальмована різними обставинами, на яких тут не місце зупинятися. Довгий час кожна театральна труппа уявляла з себе маленький театральньо-сценичний фокус, у якому концентрувались усі театральні форми. Коротко кажучи, довгий час панував театральньо-сценичний енциклопедизм. Розуміється, кожна з театральних форм, взята сама по собі, до певної міри й у певних межах розвивалась і поступувала наперед. Але знарядде виявлення сценичного „дїйства“ стояли на однім місці. Кожна театральна труппа з однаковим успіхом могла й повинна була „ізо-бразити“ драму, фарс, оперету, оперу, трагедію, відповідно до обставин і вимог часу й місця.

Та настала епоха ренесансу, пора світлого відродження всіх форм мистецтва, закутих у кількавіковий сон темною епохою середніх віків. Настав час відродження й для театру. Не знаю, чи фахові вчені згодяться зо мною, але я особисто вважаю 1594-й рік початком народження сучасних театральних форм, власне, початком диференціації тих форм, що лежали закуті в античній драмі й в усіх дальших театральньо-сценичних „дїйствах“. Цього бо року італієць Качіні в спіробітництві з Пері написав першу оперу „Дафна“ (лібрето Ранучіні), яка й була виставлена в домі Джакопо Корсо.

З того часу розвиток театру пішов уже не одним, а двома шляхами. Опера навіки була відділена від драми, й хоча точного поділу сфер між ними ще не було й часто вони змішувались, але цілком злитись вони вже не могли. Настав край для епохи театрального мікрокосмізму, й настала епоха театральної диференціації.

Далі процес розвитку театральних форм пішов уже значно швидче. Сценичне „дїйство“ стало розпадатись на все більше число частин, поки воно не досягло свого сучасного диференцірованого вигляду. Схематично розвиток театральних форм можна змалювати так:



Таким чином, моністична антична трагедія тепер розпалась на шість головних і ще кілька другорядних частин. Правда, останніми часами з легкої руки Вагнера й російських „кучкистів“, особливо Мусоргського, виникла думка знов зібрати всі розрізнені театральні

форми воедино, в одну музикальну драму. Але, насамперед, цієї мети досі ніхто ще не досяг. Сам Вагнер досяг її ще менше, ніж хто інший, а Мусоргський творив у занадто ненормальних обставинах, щоб досягнути її. А в друге ще невідомо, чи варто битися над цією метою. Нам особисто, наприклад, здається, що не варто, бо кожна з названих театральних форм — принаймні, головніші з них — має повне право на самостійне існування. У всякім разі, це питання суперечне й не воно у даннім разі цікавить. Нам тут важно було зазначити, що європейський театр перебув довгу й складну еволюцію, поки він досяг свого теперішнього становища, й що та еволюція була результатом неминучої історичної необхідності й умовою розвитку самого театру.

Тепер погляньмо на сучасне становище українського театру з погляду цієї історично-необхідної еволюції. Погляньте на нашу схему й скажіть, на якій стадії тепер стоїть український театр? Очевидно, на першій. Наш театр що до розвитку своїх форм стоїть тепер приблизно на тій самій стадії, на якій колись стояла антична трагедія. Кожна українська труппа в цілому представляє собою якийсь театральний мікрокосм, у якім концентруються зарідки всіх театральних форм. Тут і драма, й опера, й фарс, і трагедія, і оперета... Вам потрібні приклади? Попробуйте, в такім разі, розкласифікувати „Уріеля Акосту“, „Пана Штукаревича“, „Гальку“, „Запорожець за Дунаєм“ і „Суєту“. Одне тільки сопоставлення цих назв може викликати гомеричний регіт у німця, француза, англійця, поляка, навіть у культурного великоросіянина, а в нас — нічого, вони цілком мирно уживаються одна коло другої в межах одної труппи. Підкреслюємо, що ми говоримо не про одну якусь конкретну труппу. Ні, таке вавилонське стовпотворення ви знайдете в кожній українській труппі. Ріжниця — й то невелика — буде тільки в назвах п'єс.

Отже з погляду історичного наш театр ще на порозі своєї еволюції. Цього, звичайно, не можна сказати про українського глядача. Який він не єсть, а все-таки він уже перебув повну еволюцію. Може, він ще не досяг останньої стадії, але з першої він уже у всякім разі вийшов. Звідси й виникає конфлікт між культурним українським глядачем і українським театром. Перший одною ногою вже вступив у XIX вік, а останній ще й XVI не нюхав.

Тепер скажемо ще два слова про технічний бік справи. При тій детальній диференціації, яка тепер настала в театральних формах, само собою розуміється, що й головні знаряддя театру — автор, артист, режисер — мусіли також диференціюватись. Запропонуйте тепер драматургові написати оперу, або першому оперному тенорові виступити

солістом у балеті, або драматичній інженю виконати експромтом партію Брунгільди в „Валькірії“ — то вас засміють! Це й зрозуміло. Спеціалізація кожної галузи сценичного „дїйства“ в європейськїм театрі зайшла тепер так далеко, що ні про яке змішуванне амплуа не може бути й розмови. Для того, щоб бути порядним драматичним актьором на якій-небудь європейськїй сцені, необхідно пройти добру школу, необхідно знайти тисячу річей, звязаних власне з драматичною сценою, а не з якою-небудь іншою. Так саме для того, щоб співати в опері, необхідно насамперед бути музикально-грамотним, необхідно мати поставлений і вихований голос, необхідно знати хоч початки теорії музики й т. д. Нарешті, для того, щоб танцювати в балеті, необхідно пройти школу, ледве чи не труднішу від драматичної й музикальної, необхідно постійно треніруватись, необхідно додержувати певного режіму і т. д. Тільки дякуючи такїй спеціалізації амплуа ми й бачимо на європейських сценах такі високі зразки артистичної умілости, які ми бачимо тепер.

А в нас? У нас це все не обовязково. Більшість наших артистів нїякої школи не пройшли — це все самоучки. А про те вони до всякої справи здатні. Мало не кожен з сучасних українських артистів при нагоді й потребі й драматичну ролю заграє, й пісні заспіває, й гопака протанцює. Одним словом, як кожна українська труппа представляє собою конгломерат усіх театральних форм, так кожен сучасний український артист представляє собою конгломерат усіх театральних амплуа. Чи може ж вийти з цього щось добре?

Ні в якїм разі. Виходить те, що наші артисти в драмі співають, в опері говорять, а тут і там — танцюють і випивають. Не дурно ж на нас уже й пародії почали писати...

І тут виникає досить серйозний конфлікт між українським культурним глядачем і українським театром. Глядач піде в європейську оперу й побачить, як треба співати в опері. Після того, яке глибоке джерело патріотизму не било-б у серці того слухача, але, як що він тільки не зовсім пропаща з боку естетичного людина, то він ні в якїм разі не знайде насолоди в співах українського артиста. Те саме й з драмою. Коли поруч у драмі (європейськїй) актьори-спеціалісти дають високі зразки того, як треба грати в драмі; після того без жалю не зможеш дивитись на примітивні прийоми більшости українських артистів. Про балет уже й казати нічого. Між українськими „танцями“ й балетом — така величезна дістанція, як між небом і землею.

Повторяємо, ми не думаємо обвинувачувати в усіх зазначених дефектах самих українських артистів. Борони Боже! Не вина їх, що вони такі. Візьміт хоч янгола небесного й примусьте його сьогодні співати, завтра грати в драмі, а після-завтра танцювати, а часом

робити всіх три діла в один вечір, і так примусьте його робити ціле життя, — то ви й побачите, що з того вийде. А вийде те, що янгол розучиться й співати, й грати, й танцювати до-ладу. А наші ж артисти — не янголи, й все-таки вони так-сяк виконують свою справу. Тут скоріше дивуватись треба, а не обвинувачувати ¹⁾).

Та глядачеві до гарних моральних прикмет українських артистів ніякого діла немає. Глядач іде в театр не дивуватись, а набратись певної суми естетичних емоцій. Замість цих емоцій йому преподносять щось глибоко-примітивне й мало не доісторичне. Тут рішучий конфлікт висить у повітрі.

Гадаю, що мій погляд на причини занепаду сучасного українського театру вияснився для читача в повній мірі, отже можу перейти до суті мого проекту реформування нашого театру.

Проект той зводиться до того, що необхідно відокремити оперу від драми. Коли все лихо нашого театру полягає в бракові диференціації в формах спеціалізації в амплуа, то утворюймо їх. Необхідно вивести наш театр з його „античної“ стадії й наблизити його до сучасного європейського театру. Для того, повторюю, необхідно відокремити нашу оперу від драми, й відокремити радикально. З драми раз назажди необхідно вигнати співи й танці, драма повинна зостатись строго-словесною, без ніякої сторонньої примішки.

Де ж дівати оперу, де дівати співи й танці, невже знищити їх? Нащо нищити, нехай вони собі живуть, але окремим і замісїтїним життєм. Для того необхідне народження українських оперних труп, або, принаймні, хоч одної оперної трупи.

Такий поділ сфер впливу відіб'ється надзвичайно благотворно на всіх зацікавлених. Виграє, насамперед, публіка, яка матиме змогу слухати не кустарів-ділетантів, а спеціалістів. Виграють артисти драми, бо при цїм подїлі вони матимуть більше змоги дбати про розвиток і удосконалення своєї справи, не будучи примушеними раз-у-раз гаяти час і працю на справи сторонні. Виграє, нарешті, справа української музики, для виявлення якої відкриється широке практичне поле.

Треба ще сказати кілька слів про практичний бік справи. Ми певні, що знайдуться скептики, які наведуть тисячу доказів тому, що для існування української опери нема ґрунту. З таким поглядом ніяк не можна згодитись. Перше питання — про репертуар майбутньої

¹⁾ До-речі, згадайте те місце в театральних згадках М. Садовського, де оповідається, як Олександр III дивувався, як-то українські артисти можуть одночасно й танцювати й співати. Олександр III бачив один раз — і здивувався, а ми бачимо це щодня ось уже кілька десятків років — як тут не дивуватись!

української опери — розв'язується дуже легко. Російська національна опера веде свою генеалогію з Кавоса з його „Іваном Сусаніним“ і Верстовського з його „Аскольдовою Могилою“. Довгий час російська національна опера на цих двох композиторах тільки й трималася, поки не з'явився геніальний Глінка з його двома шедеврами — „Жизнью за Царя“ й „Русланом“. У нас Глінки ще немає, але Верстовського маємо в особі М. В. Лисенка. Навіть більше, наш Лисенко з боку національно-музичного стоїть значно вище Верстовського з його наївним націоналізмом і ще більше наївною музикою. Коли отже менш талановитий Верстовський міг відограти таку велику роль в історії розвитку великоруської опери, то свідомий і цілком узброєний усіма знаряддями сучасної музикальної творчості Лисенко може напевне відограти таку ж роль і в нас.

Окрім Лисенка маємо ще кілька опер, писаних композиторами українцями на українські сюжети. Назовемо для прикладу „Майскую Ночь“ Сокальського, „Кузнеца Вакулу“ Афанасьєва, „Вакулу“ Щуровського, „Тараса Бульбу“ Афанасьєва, „Тараса Бульбу“ Кюнера, „Осаду Дубно“ Сокальського, „Пана Сотника“ Козаченка. До певної міри суди можна зарахувати й дві опери Римського-Корсакова, написані на українські сюжети — „Майская Ночь“ і „Ночь передъ Рождеством“. Разом з операми Лисенка маємо тут добрих півтора десятка чисто українських або більш-менш українських і цілком репертуарних опер. Для початку — цілком досить!

А зрештою, хто примусить нас обмежуватись одними тільки українськими операми? Репертуар нашої майбутньої опери можна й потрібно буде розширити операми світовими. Гадаємо, що Вагнер або Бізе мало потерять від того, що їх опери виставлятимуться в нас не російською, а українською мовою. Нарешті, слухають же в нас італійців і французів, не зважаючи на те, що їх зовсім не розуміють. Слухатимуть і нас, аби тільки ми могли до-ладу виступити на арену світового оперного життя.

Значить, справа стала за співцями. Але й це не така вже велика перешкода, як здається. Маємо своїх Крушельницьких, Дідурів, Морських, Алчевських, Балановських, Цесевичів і сотні інших артистичних сил, які тепер тиняються по різних чужомовних і чужоплемінних оперних сценах. Тепер вони мусять це робити, бо в атмосфері наших опереточно-драматичних трупп вони пропали б навіки. Але будь у нас порядна оперна сцена — всі наші оперні сили воліли б краще служити собі, ніж комусь чужому. Й ми ще подивилися б, де були б кращі співці: чи на інтернаціонально-російських чи на українських оперних сценах.

Розуміється, початок української опери мусить бути не такий грандіозний. Приблизно ми собі уявляємо справу так. Знаходиться

який небудь напіталіст чи складається товариство з невеликим капіталом, складають труппу, хор і оркестр і приступають до праці. Щоб справа дешевше коштувала, для початку обмежуються тим містом, де справа розпочалася. Опріч того, в кожному великому українському місті знайдеться чимало українських музичних сил, які згодяться безплатно працювати для такого важного діла. Коли організація справи більш-менш закінчена, приступають до розучування якої-небудь української опери — хоча б тієї ж „Різдвяної Ночи“ Лисенка. Коли сумлінно поставитись до справи, то перша вистава мусить мати успіх. А тут найважливіше перше вражіння. Після того, як репутація нового підприємства вже зміцнена в громадянстві, тоді час-від-часу дають ту саму першу оперу й разом з тим розучують нову. Через місяць-два трупа виступає з новою прем'єрою. Й так далі, поки справа сама по інерції не розростеться до розмірів великого оперного підприємства. Чи треба ще сказати, що для початку такої справи, нема кращого міста, ніж Київ?

Необхідність української опери настільки неминуча, що сумніватись в її успіхові ні в якому разі не можна. справа сама по собі така: все залежатиме тільки від того, як взятись до неї.

Наперед можна вгадати, що сучасні українські труппи, або, краще сказати, антрепреньори цих трупп, поставляться вороже до наміченого тут проекту. Річ у тім, що зпочатку ця реформа вдарить їх по кешені, бо примітивну публіку, може, те й приваблює в сучасний український театр, що там за одного полтинника можна побачити й оперу, й драму, й балет, і оперету, й фарс. Але з опозицією поодиноких осіб рахуватись не можна, раз справа стоїть так гостро. Тут перед нами стоїть така альтернатива: або позбутись зовсім українського театру, як фактора нашого національного життя — або зробити наш сучасний театр більше гранчастим, більше різноманітним, і тим захвати його й для нації й для мистецтва. Розуміється, що всякий, кого не засліплюють особисті вузько-еґоїстичні міркування, вибере останній вихід.

Вибіраємо цей останній вихід і ми й з цілою силою кличемо: Старий український театр, театр-мікрокосм, театр-конгломерат, умер.

Хай живе новий український театр, театр диференційований, театр життя й мистецтва!

М. Григ...

МЕЗАБУТНІЙ ІДЕАЛ.

(Пам'яті Герцена, Лаврова, Михайловського).

Давно вже було сказано, що Західна Європа не знає тих „проклятих“ питань, що не дають і досі спокою російському громадянину. В Західній Європі життя йде повільно, рівно, не піднімаючись занадто вгору і не спускаючись дуже на долину. Там люде пильнують золотої середини. Вони бавляться і мистецтвом, і наукою й громадянськими справами, не без того, звичайно, щоб коли не завітали й до Бахуса, але все це роблять вміру, не віддаючись нічому цілком, — всім серцем і всім помишленієм своїм. Західно європейський чоловік хоче хоч по трошечку, та всього покоштувати, хоч по-діллетанському, та все знати. Він розтринькує свою енергію на всякі дрібнички, усе кудись поспішається, не маючи ні часу, ні охоти зробити синтези своїх почувань, глибше роздуматись над змістом життя. Для нього нема нічого такого, щоб заслуговувало на виключну увагу, за щоб можна було віддати своє життя. Звідціля виходить і та славнозвісна терпимість до чужої думки, яку так часто підносять у нас за зразок культурности, і напівщирість в відношенні до всяких справ.

Цілком инакший характер має психологія російського громадянина. В Росії усе роблять з захопленням. Коли п'ють, то п'ють до останку, поки з осліна не пересунуться аж під стіл, коли віддаються громадським справам, то віддаються душею і тілом, покладаючи часто навіть своєю головою. У нас люде побожні до фанатизму, безбожні до заперечення всього святого, декаденти до глупости, жидоненависники до звірства, розпустні, як Нерон, ціломудренні більше від самого Йосипа Прекрасного. Скрізь і в усьому крайність, скрізь панує суздальський принцип: „либо в зубы, либо ручку пожалуйста“. Наскільки в Західній Європі людина старається пустити хоч маленьке гілля в усі боки, настільки у нас вона вся витягується в одну вітку. Там вона — карлик з пропорціонально розвиненими частинами тіла, у нас великан з надмірно довгим тілом і маленькою головою. Звичайно і у нас не обходиться без „золотої середини“, але прихильники її не вміють триматись свого становища і часто посуваються то до крайньої правої то до крайньої лівої.

Щирість в відношенні до життя і односторонність природи російського громадянина складають ґрунт для повної нетерпимости до чужої думки, — нетерпимости, що свідчить про упевненне людини в тому, що вона знайшла абсолютну істину.

Політичні умови російського життя разом з капіталізмом розбили людину на групи, групи на одиниці. Люде чужі одно одному. Кожен живе своїм власним життям, дивиться на світ Божий через своє маленьке віконечко, утворює свою правду, правду тільки для себе, й гадає, що найшов правду всесвітню. У кожного своя правда, і через це капіталісти не розуміють робітників, робітники селян, селяне — інтелігентів, інтелігенти — один одного. Хатня правда, винесена на широкий світ, стає неправдою, і то не тільки для других, але часто й для самого творця цієї правди. Зневірившись в результаті своїх здобутків, людина впадає в розпуку і кінчає самогубством.

І взаємне непорозуміння членів суспільності між собою, і велике множество хатніх правд, і велике число самогубства — все свідчить про те, що у нас нема правди в житті, нема ідеала, який би світив нам на тернистій дорозі, але є стремління відшукати такий ідеал. Цім ми вигідно відріжняємось від Західної Європи. Там не тільки нема правди в житті, але нема й потреби в ній. Там запанувала хатня правда, і через це нема руху, через це все дрібненьке, нікчемне в своїй рівності і в своєму братерстві. У нас — скажу ще раз — є потреба в якійсь вищій правді, і коли ми добре придивимось до потворних (безобразних) форм нашого життя, то побачимо, що під ними клекотить протест проти пригнічення людської особи і що серед руїн розбитих маленьких правд встають нариси тієї великої правди, про яку мріяли Герцен, Лавров і Михайловський. Тим то цілком слушно буде в кількох словах нагадати той ідеал людини, який, сказав би, носився перед очима цих письменників і не знайшов систематичного оброблення в їх творчості.

І сучасна держава і суспільність характеризуються стремлінням вбити людську особу, зробити з неї частину якоїсь цілості, що стоїть над людиною. Для держави існують техніки, механіки, столярі, слюсарі, агрономи, хлібороби і т. д., але не існують люде. Держава дивиться на людину часто утилітарним поглядом: вона примушує її цілий вік стояти біля якогось станка чи ходити на плугу, зовсім не турбуючись про те, як ця праця відбивається на інтелекті столяра чи хлібороба. Так само і суспільність. Людина скована по руках і ногах звичаями, традиціями, з якими мусить годитись. Вона не сміє ступити без того, щоб не подумати: „что скажет княгиня Марья Алексѣвна!“ Ми сміємось з цих слів Фамусова, але разом з тим сміємось з себе. Ми так покалічені суспільними умовами, що несвідомо робимо тільки те, що подобається другим, за що не гудитимуть нас наші сусіди. Часто ми відчуваємо, що робимо нерозумно, але все ж робимо, аби не мати зайвого клопоту. Тільки в надзвичайних випадках пересічна людина відчуває, який то важкий той суспільний ланцюг. Так, його відчуває жінка, що втікає від нелюбого чоловіка, відчуває юнак, що на-

смілюється виступити з антирелігійною проповіддю, відчуває революціонер, що залишає родину і прилучається до гурту „государственных преступников“.

Як в цілій суспільности, так і в родині людина, як така, позбавлена вартости; вона існує тільки як член, а не як певна цілість, — і це добре відомо всім, кому доводилось важити на терезах власного „правосудія“, що краще: чи зректись власного щастя, аби не засмутити батьків, чи поступити згідно з вимогами власного серця, не зважаючи на протест з боку родини? Тоді доперва, коли доводиться замислюватись над цими питаннями, виявляється, як глибоко в'їлись в наше ество традиції минулого віку — віку повного поневолення людини.

Стремління зробити з людини орган, частину цілого уже у Герцена викликало сильний протест.

Не можна зректись цілого себе для родини, жити тільки серцем. „Людина, що будує дім тільки на самому серці, будує його на вулкані. Люде, що засновують все благо свого життя на родиннім житті, ставляють дім на піску“. Але не можна також і занедбувати вимоги серця. „Людина без серця якась безстрастна машина мишлення, не маюча ні родини, ні друга, ні вітчизни“. Живучи *виключно* для рода або *виключно* для родини, людина калічить себе, робить однобокою. Щоб бути *цілою* людиною, вона мусить згармонізувати в собі протилежні, як на наш час, вимоги своєї природи, зробити синтезу своїх почувань. „Не позбутись потягів („влеченій“) серця, не зректись своєї індивідуальности і всього особистого („личного“), але відчинити свою душу для всього людського, боліти і втішатись болями і радощами сучасности, працювати стільки ж для рода, скільки й для себе, — словом, розвинути еґоїстичне серце за всіх боліюче, узагальнити його розумом і з свого боку оживити ним розум“. („По поводу одной драмы“).

Як людина не є *тільки* членом родини, так само вона не є *тільки* частиною державного чи суспільного організму. В цілім ряді статей Михайловський, навіваючи в односторонність, доводив, що надмірно розвинений еґоїстичний поділ праці в громаді є загибелю для людини, як окремої індивідуальности, як „цїлостного недїлимого“, і обстоював права людської особи. Нехай хто хоче — писав він в „Записках профана“ — дивиться на мене, як на частину чогось, що надо мною стоїть і на мене здійсмає руку, я не перестану бачити в собі повну людину, цїльну і не роздїльну особу. Я хочу жити всім приступним для мене життем, значить не буду ні тіла вбивати за для мораліста, ні від любови відмовлятись за для економіста, ні працювати не перестану, а ні духових насолод не зречусь. І тільки в таке ціле, що по надо мною стоїть, ввійду, як часто, свідомо і добровільно, котре забезпечить мені цїльність, нероздїльність, повноту мого життя“.

Оскільки людина представляє певну цілість, оскільки вона може сказати: „я человек, и ничто человеческое мне не чуждо“, остільки очевидно, що незаконні, не оправдані всякі проповіді „служенія“ чи громаді, чи поступу, чи якому іншому Молохові. „Громада повинна служити мені“, категорично заявляє Михайловський в статі „Борьба за индивидуальность“.

„Ми живемо не на те, щоб забавляти других, ми живемо для себе“, не менше категорично висловлюється Герцен в статі „Перед грозой“.

Колосально задумана, але не викінчена праця Лаврова „Введение в историю человеческой мысли“ мала на меті показати, що вся дотепершня історія людства є процесом розвитку людської особи до повної її самостійности.

Домагаючись, щоб людина була „цѣлостнымъ недѣлимимъ“, щоб їй дано було змогу „жити во всю“ Герцен, Лавров і Михайловський не виносили тим самим етичного оправдання байдужости. Через усі їх твори червоною ниткою проходить одна думка: існує не лише історична неминучість, але й можливість: будучність в значній мірі залежить від нас, від нашої діяльності. В своїй книзі „С того берега“ Герцен рішучо відкидає об'єктивну телеологічність історичного процесу: ціль історії — каже він — сучасність, якою ні в яким разі не можна жертвувати для будучности.

Так само і Лавров, і Михайловський визнавали тільки суб'єктивні цілі, ті, що поставлені людьми і для себе, і відкидали цілі, поставлені історії згори. Історію роблять люде — от загальний висновок з поглядів цих письменників на історію. Очевидно, ця формула вимагає діяльної участі людини в суспільнім життю і, сказав би, згори засуджує всяку байдужність. Байдужний через те, що він байдужний, не є „цѣлостное недѣлимое“, він не розкриває своїй душі „всеобщему“, а застряє в болоті вузьких дрібненьких власних інтересів; він не пильнує згармонізувати в собі всі боки життя, все вмістити в своїй душі, а просто викидає усе, що суперечить його короткозорому світоглядові. Гармонія можлива тільки там, де є ріжнородність, де є дисонанси. Людина, яка втікає суперечностей сучасного життя, може мати певну душевну рівновагу, яку мали напр. Пульхерія Івановна та Афанасій Іванович, але ніколи не буде тією гармонійною людиною, тим творцем історії, про якого мріяли російські суб'єктивісти. Щоб бути гідним імення людини, треба йти на зустріч життю, треба винайти таку правду, яка б була, як того хотів Михайловський, сполученням істини і справедливости, правди теоретичного неба і практичного, тоді во ім'я цієї правди і на підставі її взятись до будови нового храму, нових форм життя, які б більше відповідали вимогам свідомої себе людини.

Так в загальних рисах представляється нам ідеал гармонійної людини, оскільки він виявивсь в творах Герцена, Лаврова і Михайловського. Він не є докладно уgruntованим, систематично продуманим, він не є навіть добре зформульованим; багато де в чому згадані письменники не годились між собою, — але помимо всього цього їх ідеал має для нашого часу велике значіння. Сучасна інтелігенція втратила органічний звязок з народом, і тому всякі вигуки про народ найбільшину звучать фальшю. Відчувається потреба в новому гаслі, в новому ґрунті для соціальної діяльності, і, уважно придивляючись до сучасності, можна помітити, що формулювання нових ідеалів відбувається в напрямі, проказаному Герценом, Лавровим і Михайловським.

А. Товкачевський.

КОЛИ-Б Я МІГ!..

(З настроїв аворого).

Зробив-би усе я братам моїм милим,
В пригоді-б я зараз поміг,
І поміч була-б та не словом, а й ділом...
О, Боже! Колиб-же я міг!

Зібрав-би зо світу я слези і муки
І ними упився-б я вкрай;
Всім бідним, нещасним простяг-би я руки,
З життя їх зробив-би я рай...

З землі позмивав-би я плями ті крові,
Що широко так розлились...
Братам-би поніс я Освіти й Любови,
І зерна-б науки поніс...

Будив-би від довгого сну я сонливих,
Що соромно спати — казав,
Багворив байдужих, сумних, полохливих,
До праці-б я всіх закликав!...

Кричав-би по хатах, вулицях, майданах,
В степу, біля меж і горіг...
Народу — дитині я гоїв-би рани...
О, Боже! Колиб-же я міг!..

Василь Таци.

БІЛОРУСЬКА ПОЕЗІЯ В ЇЇ ТИПОВИХ ПРЕДСТАВНИКАХ.

I. Народня словесність і перші спроби штучної поезії.

Відродження кожного народу зачинається народженням у його своєї власної літератури. Коли це так, то можна сказати і навпаки, що разом з народженням національної літератури відроджується і завмерший дух якогось народу, бо література є покажчиком духовного життя його. Першими спробами витворення своєї літератури ми можемо зазначити нову добу в національному житті.

Отже заглядаючи в далеке минуле Білорусі і відшукуючи там початків, вірніше перших симптомів витворення білоруської літератури, ми не потрапимо, як це можливо у других народів, на якусь грань, що одділяє собою дві доби в національному житті краю — ненаціональну та національну. Побачимо ми, що не зразу у білорусів з'явилися хоча б різко визначені зачатки своєї літератури. На протязі довгого часу ці „початки“ текли разом з етнографічними дослідями, змішувалися з ними і тільки недавно розійшлися та й течуть собі далі як дві окремі самостійні течії — наукова і художня. А до того, майже ціле століття патріотичне почуття білоруських піонерів виявлялось тільки в цікавості до етнографічного побуту рідного їм селянства та в збиранню фольклорного матеріалу, лише іноді освіжався цей ворох сухих результатів довгорічної праці боязливим виказом власного національного духу. Цими несміливими виказами і можна зазначити нову добу в білоруській історії.

Початки білоруського відродження заходять в далеке минуле, майже в кінець XVIII століття, але особливі умови білоруського життя не дали змоги розвинути цим зачаткам та в свій час вирости в цілий народний рух. Це були ті специфічні умови, що зробили Білорусь ареною польсько-російської конкуренції впливів. Під захистом боротьби інтересів польської та російської національності і православної та католицької віри міцнішала свідомість спільності всього католицького люду з польщиною, а православного — з російщиною.

В морі цих національно-релігійних змагань ігнорували саму людність білоруську і всі спроби до національного самовизначення тонули в цьому морі як непомітна течія, хоч в де якій частині і були вони породженням його. Бо кожна з заінтересованих сторін силкувалася науковими дослідями підкрепити свої претензії на Білорусь. Відділя вже висновувалася цікавість до всього білоруства, шуканне в ньому доказів своєї монополії.

А раз вже викликана цікавість не хотіла на завжди оставатися служкою в руках заінтересованої сторони, вона починала жити сама по собі, незалежна ні від яких тенденцій. Тоді починалося безсторонне наукове вивчення краю, котре в решті доводило до літературних спроб білоруською мовою, це-б-то до початків народнього відродження.

З другого боку на білоруське відродження зробило вплив політичне банкруцтво Річи Посполітої, коли вона вже перестала істнувати як цільний державний організм. Розгром держави розбудив у польському суспільстві патріотизм, не знайомий попереднім поколінням, розбудив цікавість до своєї батьківщини, до свого народу. На всій території бувшої Польщі розпочалася тоді жвава національно-культурна робота і одним з видатніших місць її зробилася Вільна і взагалі вся Білорусь з своєю спольщеною шляхтою і інтелігенцією. Ця інтелігенція витворяла на Білорусі місцеве (польське) національне життє, котре могло тільки сприяти переходу від націоналізму польського до білоруського.

Треба зауважити ще третій момент корисний для білоруського відродження, а власне те, що та доба опріч воскресення польського націоналізму була ознаменована ще буйним розцвітом романтизму. А цей примушував заглядати глибше в людність, в її духовний мир, в її минуле, примушував витворяти красу з історичних місцевих пережитків. Звичайно, на Білорусі романтизм вбирався в пишну декоративно-кольорову білоруську одіжу, звязував себе з білоруськими традиціями і цим підготовлював поле для справжнього білоруства, або в свій час тільки для його зачатків. Отже ці перелічені фактори і викликали рух, посіяли серед спольщеної білоруської інтелігенції живу цікавість до білоруства.

В повітрі того часу носилися ідеї відбудовання історичної Польщі. Ці ідеї бродили в кожній голові і особливо розпалляли собою юнацтво. Політична атмосфера була напружена, чекалося тільки сигналу. А тим часом спішно готувалися, мобілізували сили. Було видно, що без піддержки народних мас вся справа була осуджена на згубу. Але сподівалося маси повести за собою. Там, в самій Коронній Польщі та ще на Литві ґрунт до повстання був вдячний, бо вся польська і литовська людність була католицька, та ще до того пройнята клерикалізмом, а виховане в польських традиціях ксендзівство повстанню спочувало щиро. Але щось зовсім друге виявляла з себе Білорусь з її некатоліцьким і почувачим себе національно-руським (не російським) народом. Цей народ був сфинксом для будучих повстанців і відносився він до панства з цілком зрозумілим зневіррем і дстрахом. Отже треба було підійти до народу, покласти мостик *хлоньсько-паньської згоди*. І підходили, не розуміючи корінної супротивности інтересів і жадань народних з ідеалами повстанців, як на Білорусі так і в самій Польщі. Та про теж

селянство останньої могло все-ж мати з своїм панством загально-національні пункти спільности, загально-національні надії, що могли здійснитись через повстання. Нічого подібного на Білорусі не було, бо антагонізм класовий був тут разом з тим і антагонізмом національним. А взагалі всі антагонізми треба було згладити перед лицем грядущої завірюхи, щоб не було потім всяких несподіванок. Згладжували, або краще сказати силкувалися згладити, хоч самі і не відчували цього свідомо.

Ґрунт до романтизму був підготований і вдячний, а несвідомість свого становища піддержувала романтичні ілюзії, не давала опускаться рукам. На Білорусі ще більше, ніж в інших провінціях бувшої Польщі. І от з ідеями романтизму і поступу, з ідеями польського націоналізму почали приглядатись пильніше до народного життя.

Білоруський шляхтич щиро вважав себе і свій нарід поляками, мову білоруську вважав за польське наріччє. Але не те абстрактне польське, що існує десь коло Варшави чи Кракова, але конкретне живе польське, „*тутейше*“. Отже і зацікавившись народом і народним життям взагалі — не міг він цікавитись справжніми поляками, бо нічого спільного oprіч одживших історичних пережитків не мав з ними, а приглядався до того народу, серед якого він жив, з яким був звязаний життєвими нитками, не помічаючи свого ренеґатства. Виріс він на Білорусі. Убогі білоруські краєвиди має він за рідні, пишається ними, бо вони його. Білоруське селянство, його звичаї і мова близькі його серцю, бо зжився він з ними, виховався серед їх. Дарма, що в дійсности все це було таке далеке від його. Цього не помічав, а коли і відчував несвідомо десь в тайниках своєї душі, то откинute *своє* цим ще більше надило до себе його, що не мав ні свого народу, а-ні свого рідного краю. Від Білорусі відрікся, а сам звязаний про теж з білоруством. І мову білоруську чув він з дитинства. В довгі зімові вечери нянька — білоруска нахилилася над ним та співала тихі колискові пісні, оповідала чудові фантастичні казки. Тихою мелодійною піснею лилася білоруська мова над його колискою, колихали його мрії, рожевими спогадами оповивала дитинство. Правда, більшість спольщеного панства пишалася перенятою культурною польською мовою, а білоруську вважали за хамську, ні до чого вищого не здатну, але „*чуми серця*“ і в її простоті та примітивности відшукували красу. Бачили цю красу і в казках та приказках, і в жартах, і в легендах, і в сумних мелодійних піснях. Захоплювала їх краса, чарувала своєю ориґінальністю, невідомістю та інтімною близостю до їх духовного миру. І пильно збирали вони її, покладали на це довгі роки захоплючої праці, часто-густо ще навіть обробляли і шліфували її, а потім довіряли друку та пускали на вільний світ, щоб ознайомити з нею широке громадянство.

Це шлях найбільш щирого і чулого патріотизму. Зародився і виріс він з щирого почуття звязку з народом і обовязку перед ним. Але з інших ще мотивів зароджувалася і іншими людьми велася таж праця над пізнанням білоруського народу. Про це вже згадувалося вище. Та врешті треба ще прилучити сюди емігрантів після польського повстання, що хворіли на чужині тугою за рідним краєм, мучилися споминами рідних образів. Ці люде внесли великий вклад в скарбницю початку як своєю працею, так і витворенням атмосфери відповідної духові того часу.

От це все в своїй сумі і дало підставу тій науковій праці над пізнанням етнографічного боку народнього життя, що розпочалася в ті часи та жваво продовжується аж до наших днів.

А разом з етнографічними матеріялами потроху почали показуватись і спроби штучної літератури. Якої вартости — відомо без зайвих слів, бо причини, що викликали її навіть не давали надії на можливість художньої творчости. Була це бодай та сама етнографія, що в перших своїх спробах не мала навіть етнографічної цінности. Була це продукція несвідомого в самому собі патріотизму — наївній дитині наївного романтизму.

Першою з'явилася як і на Україні перелицьована „Енеида“ наслідування „Енеїди“ Котляревського. Але цей перший твір не зміг звязати себе з життям, через це і не заховався, а загинув марне, не лишивши по собі ніяких наслідків, не зробивши впливу на дальнішу літературу. До нас дійшов тільки невеличкий уривок в поганій записі — жаргон замість мови. Ця жаргонність була мабуть одною з причин, від яких загинула для потомства білоруська „Енеида“, бо не загинув же, наприклад, пізніш написаний, що переховався в багатьох списках аж до тепер — „Тарас на Парнасе“, хоч схема його будівлі куди гірша від схеми „Енеїди“. Але за те бере він чистою народньою мовою, за те пішов він глибоко в селянство, перемагаючи мовою декорацію свого змісту, не пристосовану до селянського розумового горизонту.

В 1840 року вийшла в Парижі книжечка А. Рипинського „Białoruś. Kilka słów o poezji prostego ludu tej naszej polskiej prowincji, o jego muzyce, śpiewu, tańcach etc“, котру можна лічити першою ластівкою білоруської весни. Але ні в якому разі не більш як ластівкою.

Книжка ця по своїх поглядах цілком польська і не ховає своєї польської тенденції, та й власне в ті часи не було чого з цим ховатись, бо більші і ширші що-до білоруства погляди не могли існувати тоді.

Територіяльно вважав себе автор за білорусина, по духу ж і по національних симпатиях — за поляка. Це він і в книжці говорить: „Ця Русь (цеб-то Білорусь), поки вона єсть і буде польською, складає

нероздільну частину нашої дорогої батьківщини... цей нарід зберігся на те, щоб довести, що він сам може вибирати собі пана, а чужих хазяїнів не хоче знати". Звичайно, без пана, Польщі в данному разі, не міг уявити собі Білорусь Рипинський. Польща — пан, Білорусь — хлоп. Добрий пан, вірний хлоп — середньовічна, романтична іділія під смак спольщеному шляхтичеві! Хлоп мусить і зостатись хлопом, мусить учитись і робити успіх в хлопстві. І Рипинський свою книжку присвячує тому майбутньому „першому з білоруських мужичків, що спершу вивчиться читати, а після говорити і думати по польському“. В часи Рипинського такий селянин, звичайно, був міфичною істотою, але ход поступу мусів врешті витворити такого, коли б поступ взагалі ішов не шляхом індивідуалізації, а шляхом нівеляції. В нівелюючий хід поступу на Білорусі (звичайно тільки не в Польщі), вірив Рипинський, продуктів його сподівався і чекав нетерпляче, хотів лепту і своєї праці покласти на наближення тих часів. А поки що, для найбільш лекшого росповсюдження книжки в селянстві, та щоб придбати прихильність до „польсько-білоруського народу“, уміщає він у своїй брошюрі і білоруські вірші. Не багато їх. Два старі, релігійно-уніяцькі і один власний авторський, написаний такою ж мовою, як і дух в книжці — польсько-білоруською. Про цю річ говорити не приходиться, остільки вона мізерна навіть з погляду того часу.

По кількох роках випускає Рипинський другу свою книжку: „Nia-czyściok, ballada białoruska. Wyjantek z jego Poezycji“, котра видержала цілі три видання. Як для Рипинського, то вона знаменувала безмежний поступ, бо перш за все польською мовою написана тут одна тільки передмова, а текст всієї баллади білоруський; друге — досить чиста і гарна мова. Думається, що з цих факторів і склався її успіх, бо зміст її дуже примитивний і наївний. А саме оповідається тут про одного селянина Микиту, жінка котрого спізналась з самим чортом і хотіла постом поїсти ковбас. За цей гріх чорт і ковбаси вкрав, і хату спалив, і жінку до смерти довів. Кінчається баллада мораллю, щоб простий народ не був ласий та з-за ковбаси не забував церкви і постів. Власне і не міг сказати білоруському народу щось друге Рипинський, цей спольщений білорус, що так гаряче любив свій край, але міг дивитись на його тільки через зафарбовані вшехпольські окуляри. Живого слова сказати не міг, бо життєвими інтересами не був зв'язаний з народом, бо між його територіальним провінціалізмом та свідомим національним патріотизмом була ціла прірва.

Відомий польсько-білоруський етнограф *Ян Чечот* в декотрих своїх книжечках лишив нам кілька віршів білоруською мовою. Були вони видруковані в його цікавих двох збірниках народних пісень. В першому збірнику, що вийшов в Вільні року 1844, є 28 пісень —

„Własne piosnki wiaśniacze“, в білоруському оригіналі і в польських перекладах. В другій збірці (Вільна, 1846) маємо лише один „Да мілых мужычкоу“, без переклада. По своєму змісту і формі вони роблять приємне вражіння; характеру дидактичного. Підроблені під тон і форму народної поезії, вони перейшли в людність, і пізніші етнографи навіть записували їх, як народні.

Багато, правда прозою, писав на теми з білоруського життя *Ян Борщевський*, але писав польською мовою. Тодішня польська критика високо ставляла його і творам його надавала великої вартости. Це було звичайне перехвалювання, можна думати, що і з тенденційною метою. Для білоруської поезії він мав вагу, як автор двох віршів: „Рабункі мужыкоу“ та „Да чым жэ твая, дзеванька, галоука занята“. Перший вірш не був цілком ніде надрукований. Початок його було уміщено в передмові до „Szlacheic'a Zawal'i (стор. XXVIII—XXXII). Другий був видрукований в „Rocznik'y Literack'omu“ 1843 року. До цього вірша Антоном *Абрамовичем* були написані ноти: „Kilka melodyj ludu białoruśkiego“ в тому ж річнику. В свій час вірш і музика на нього були дуже популярні. Але на цьому творчість Борщевського на ниві білоруського письменства і обмежилась.

„Енэідоу“ та трьома згаданими авторами почалася білоруська поезія, ними-ж і закінчила свій первістний період. Ні один твір цієї доби не зостанеться в історії літератури, початок котрої як такої і переноситься в слідуєчий період. А між тим кожний з цих чотирох авторів мав певні задатки зробитись першим білоруським письменником. Бо довгий час і після їх художня вартість білоруської літератури не піднімалася значно вище їхнього рівня. І все ж ні один з їх не став на підготовлений для його історією п'єдестал. Через віщо? А через те, що в тільки що початій справі опріч легкого спочуття вимагається ще і великої праці. Треба було заімпонувати громадянству хоч приблизною солідністю продукції, треба було дати багато заголовків, багато друкованих сторінок, і врешті треба було до кінця провадити справу, непохитно стояти на своєму місці. Цього не змогло зробити перше покоління, та це зробив *Марцінкевич*, котрого і вважають *справжнім* першим білоруським письменником, першим літературним іменем на безлітературній Білорусі. В цьому його велика заслуга і цим він придбав собі безсмерття в свідомому білорустві.

С. Полуян.

З поезій Шарля Бодлера.

1. СОБАКА І ФЛЯКОН.

— Мила собачко, славна моя собачко, ну-ж підійди сюди, на понюхай ці чудові духи: я купив їх у найкращого парфюмера в місті.

Собака підходить, вихляючи хвостом (у цих бідних істот це мабуть те, що в нас усмішка) — і комедно нахилиє свій ніс в откритий флякон; вмить відскакує злякана і з нотою докору в голосі на мене гавкає.

— Поганий пес! коли-б я тобі дав яких-небудь помий, ти понюхав би їх з задоволенням, може навіть стріскав їх. Недостойний товариш мого сумного життя, як ти схожий на публіку, котрій ніколи не варто давати ніжних пахощів, — вони їй тільки досаджають, — їй потрібні брудні, погані, старанно підібрані викидьки.

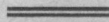
2. ВПИВАЙСЯ.

Будь завжди оп'янілий. В цьому все життя. Щоб не відчувати страшного тягару часу, котрий ламає плечі, придушє до землі, треба впиватись, впиватись без відпочинку.

Але чим? — Вином, поезією, добродійністю, — що до смаку, — тільки-б упиватись.

Як ти коли-небудь на східцях палацу, в рові, на зеленій траві або в сумній самотности своєї кімнати вмить проспирнешся, і оп'янілість ослабне або й зникне, спитай тоді у вітра, у хвилі, у зірки, у птахи, в годинника, у всього, що рухається й тече, у всього, що стогне, у всього, що котиться, у всього, що співає й говорить, — спитай їх, котра година; і вітер, і хвиля, і птаха й годинник тобі скажуть: „година забутись в оп'янілості, щоб не бути рабом, мучеником в залізних руках часу! Впивайся ж, впивайся завжди, чи вином, чи поезією, чи добродійністю, що до смаку“.

Переклав П. Ш.



ПОЕТ І ЮРБА.

(До характеристики „культу“ Шевченка).

„Поетъ, не дорожи любовію народной“.

А. Пушкін.

З великими людьми так буває завжди: замість розуміння їх особи і їх творчої ролі в житті, замість реалізації їх великих задумів — шанують їх так зв. „культом“. „Культ“ великої людини — це збирання всього того, що належало і що неналежало великій людині, що треба, що й не треба; це самовиставляння всякої нікчемности за „товариша“, „друга дитинства“, „душеприкащика“, хранителя секретів, довіреного в творчості, поводитиря в мандрівниках, коментатора творів, фальсифікатора думок, угадка невиявлених задумів таланта і т. и. І такої сумної долі фатально не позбавиться ніхто з великих людей, і навіть таких, що чим небудь припали до вподоби якійсь групі почитателів. Але-ж, коли приглянутись пильніше до життя і творчості великих людей, переглянути відносини їх до громади і навпаки, то знов же таки з фатальною достовірністю побачите, що ніякої гармонії в тих відносинах не було, що антагонізм у взаєминах тих величин — постійне з'явище, і переконаєтеся, що цей антагонізм є вічний. Ніякої гармонії між творцем і юрбою не буває і не може бути.

Це взагалі, так і з'окрема у нас з Шевченком.

Шевченко — великий поет і тому його доля подібна до долі великих поетів, що ні разу не сумнівались що-до відносин з громадою, юрбою. Пушкін виразно висловив це. Його іронія, сарказми так і сипались на всяку „чернь“. Він знав їй ціну. Про Лермонтова й казати нічого! Вся його творчість пройнята призириством до юрби. Байрон все життя присвятив боротьбі з „черню“ золоту, яка не вибачала йому цього боргу: тричі з ганьбою виганяла з Англії! В життєпису кожного поета поважне місце займають репресії проти його з боку сем'ї, родичів, знайомих, суспільства, літературної громади і уряду. Це, так би сказати, вічні спутники поета, обов'язкові шипи з його тернового вінка. І поети це відчували, знали, цінили як слід — непримиренно воювали! І, розуміється, в творчості кожного дійсного поета ви зустрінете „культ юрби“, тільки з другого боку — оборона від неї, прокляття, боротьба з юрбою, знущання з неї. Кращі твори поетичного надхнення — присвячені боротьбі з юрбою, за перемену її вигляду, а іноді й за знищення її. І коли у поетів романтичної доби був певний ідеалізм і надії що-до юрби, — це пояснюється громадсько-економічним станом річей взагалі і взагалі незалежністю поетів, — то теперішня доба

порозини поетів, що в близькості нехтують юрбу, просто ігнорують її, і зурядують «обожнення», «утвердження личности» без ніякого порозування з юрбою, але до каніклярсько-мішанського віку.

Відради, що і є цей антигонізм між песетом і юрбою — це, як і в інших випадках, історичний вінок поета, його прапор і його реальна проправа. Але в відносини між цими величинами завжди кепські. Перенесення зрештою незначайно рідкий виняток і то в такий час, коли юрба йде на зустріч: видається в боротьбу за ідеал поета, це-б-то на боротьбу з ним, з його бажаннями, або коли заганяє поета туди, де „ни печаль, ни воздыханія“, і хоча б юрба вже може безкарно препарувати поета по своїй умові, пристосовувати його до своїх інтересів, з його творів зробить виписки на своїх крамничках, коли скаже „він наш“ і почне утворювати той огидний кожному поетові „культ його“. Більшого лицемірства, більшого хамства ніде не виявляє юрба як в культурі свого „пророка“ і „мученика“: спочатку замучить його, потім робить його „пророком“, канонізує його, наказує панахиди і розливає крокодиллячі сльози, розуміється, не на могилу поета, а для того, щоб виступити в красивій позі, в „сльозах як в жемчугах“, з олійною фізіономією німого почитателя і прихильника, „друга дѣтства“, найінтимнішого „приятеля“ за життя і хранителя гроба по смерті!

Так у нас діється і з Шевченком.

Більш нещасливого життя як у його тяжко собі уявити! (Юрба скаже на це: „Ми не винні, що його життя склалось так сумно“). Насамперед — припадчий син і любить малювати: — „в шкоду його носом“ за такий „не свойственный его происхождению“ нахил. Хочеш читати, писати — ні, запалюй, розкурюй і подавай панові люльку; хочеш малювати — ні, пазь фарбувати дах, розписуй паркани: пишеш „явочним“ порядком вірші і гарні вірші — не пиши по-мужицькому; придбав за писання віршів славу — іди гулять з нами, ми тебе примусимо горілку пити, будемо з тобою приятелювати, бо нам подобається з талантами бенькетувати, на брудершафт вип'ємо, по плечу приятельські хлопнемо, а коли до тебе прийде твій, ще не прославлений брат, то при тобі-ж покажемо „его мѣсто, положеніе и происхожденіе“; попадешся за нігілізм, отрицаніе церкви і існуючого ладу громадського — ми від тебе відцураємося; визволишся, згубивши здоров'я і прибавши великий свій дух, зустрінемо горілкою; врешті — вреш, розцураєшся з своїм страдницьким життям, ми проведемо тебе на Україну. Виступимо біля твоєї труни з головами, обсіпанними піпюлом, „в слезах як в жемчугах“ і будемо казати промови: „Навіщо ти нас покинув, великий страсотерпче і мученику, пророче наш. Ти нас очистив пламенем свого духа, ти нас просвітив сяєвом твоєї думки, ти підняв нас у гору, в високості недосяжні з бруду життя, ти показав нам землю обітовану, Україну чарівну, принадну, рідну, кохану, за яку

душу, волю, життє, гроші і все віддамо!" Так може плакав „другъ дѣтства“ Лазаревський, що потім як цензор забороняв до друку такі Шевченкові вірші, які пропустив цензор-„кацап“, так плакав „інтимний приятель“ і поводатирь гроба поетового Ченстоховський, що, плачучи над долею нещасних „Катерин“ Шевченкових, одночасно з тим пустив по світу Марусю, просту дівчину-українку! („Це-ж Маруся, а Шевченко оплакав тільки Катерину; Катерин не можна чіпляти, а Марусю можна“ скаже в душі своїй „почитатель“). І якого треба терпцю, щоб не кинути камінь в патріотичну воду отим „ти підняв“, „ти показав“, „ти очистив“ і не сказати: підняв у гору — і ви полізли в багно, очистив—і ви знову викачались в грязі, показав, а ви нічого не побачили!

Треба тільки догадатись поетові вмерти, як зараз-же почнеться „метаніє жребія об одежде його“: кому штани, кому сорочка, кому каламарь, шматок паперу з-під тютюну, коробочка з-під сірників, „бичок“, старі черевики; зфотографується порваний чемодан, ізвозчик, на якому їхав поет, кінь, який віз його, або воли, які бачили поета від-далеки, собаку, яка на поета гавкала, городового, який його арештовував, ослінчик, на якому поет сидів і т. д. без кінця; зберуть всі „реликвії“, поставлять під шкляний кльош, поставлять біля цього курія гробохранителя з довгими ухами і почнуть ходити на „поклоненіє“. При чім не забувають взяти самовар, мандрівного кобзаря з хриплим голосом, попа з кадилом, а начальство пришле по власній ініціативі відповідного торжеству „чина“, і „свято“ починається! Деклямуються твори поета, з „ученими“ і „патріотичними“ коментаріями, „поправками“ та промовами. І все це в такій величезній дозі, якої не ждав ніякий поет, в такій тошнотворній формі, від якої і мухи чадіють.

Після „свят“ обовязково, або перед ними, або взагалі для поученія молодіжи пишуть статті, що показують суть творчости поета, при чім в творах люде найнеоднаковіших поглядів і сімпатій находять аргументи для своїх так званних „світоглядів“, „теорій“, „програмів“ — по тій приказці, що і чорт бере цитати з Св. Письма і на його посилається. Доказується, що Шевченко був соціялист і не-соціялист, що він був раціоналист і „смиренький уніятський попик“ і приятель візантійського Саваофа, що він був сепаратист і патріот „єдиної, неділимої“, був і демократ і пан, був щиро-народній український, виключно український, а разом і універсальний світовий поет; в Галичині кажуть, що Шевченко був австрійським патріотом і приятелем Польщі, а ворогом „Москви“, у Росії кажуть, що він був ворогом Польщі і приятелем жидів. Словом, скільки голів — стільки умів, стільки у нас Тарасів Шевченків. І всі вкупі — українські радикали, соціялисти, клерикали монархисти, ліберали, октябристи, Шульгіни і атеїсти, хулігани і подвизники — всі дають свою „конценцію“ Шевченка, при чім обовяз

ково від імени трицяти-мільйонного українського народу. В останній час подають ще „критично“ провірені тексти, особливо на вечерах, святах і т. п. Коли співають, напр., „Ой Дніпре, мій Дніпре“ то закінчують торжественний Шевченків акорд „ні жида, ні ляха“ словами: „ні турка, ні кримця“ або „ні шведа, ні скифа“, а замість „шляхетської крові“ — „невірної крові“... Не розумію, чому так особливо провинились перед моїми компатріотами турки, кримці (татари?) або інші і чому щадиться жид, лях? Хто з цих націй наш більший приятель або ворог — я не знаю. Або у вірші „Чигирин“ Шевченко сказав по адресі цієї „знаменитої“ столиці гетьманської: „спи-ж, повитий жидовою“, а патріоти Шевченка, творці його культу кажуть: „спи-ж, покритий неправдою“. Ну, я тут розумію: неправда — це сильніший аргумент по адресу Чигирини ніж жида. Жидів у Чигирині „нема“, а неправда напевне є. Це добра поправка до Шевченка. Виходить і „красиво й розумно й благородно“. От тільки „поправляти“ Шевченка не годиться. Ви хочете зняти з його марку юдофобства? Але, панове, Шевченко в цьому сам за себе постояти зумів. (Тільки ці слова я сказав дарма; юрба завжди бере на себе місію обороняти славу, самолюбів і величність Бога, а то щоб вона не взяла під своє покровительство Шевченка! Обовязково треба поправляти свого пророка. Бо він хоч і пророк, а все таки і Перерепенко якийсь помилки в його знайде і краще від його скаже. Понімаю це і не протестую).

Шевченка любить не тільки народ, але й пани. Він панам, як відомо, присвятив найкращі сторінки свого „Кобзаря“. Дихаю їх такою любовію і прихильністю, що аж мороз по шкурі пробігає. Коли, було, побачить якого плантатора, або з „цинковими гудзиками“ кого, то так і заходиться від плачу і протесту:

Чому на його не плюють,

Чому не топчуть?

На інших сторінках „Кобзаря“ ви знайдете не менш енергійні і завзяті вказівки по адресі: цинкових гудзиків, довгополич, „явлених“, господарів в українських гаях і всіх приснопамятних за-кордоном путешествующих землячків, всіх плаваючих у... горілці та сльозах, страждущих від пересичення, недугуючих від неробства, всіх великих і малих, минулих, сучасних і будучих, мертвих, живих і ненарождених — словом, побачите досить виразні і наглядні бажання і домагання Шевченка. Там все є. Він хотів правди і добра, а „культовці“ займаються збиранням реліквій, які нікому не потрібні, він боровся з „цинковим гудзиками“, а вони й досі, будучи найбільшими прихильниками Шевченка, попирають ногою його ідеали; він боровся проти „бенькетів панських“, а вони йому „свято“ та „вечерю“, він боровся до одчаю з візантійщиною, а вони йому панахиду! І хоч би що-небудь з цього на-

мулу звязувалось з реалізацією Шевченкових ідеалів, — а то вигадують таку „одсебятину“, що тошнить, і розвішують на всіх роздоріжжях ганчірки з своїми умоізмисленнями і стягають нетямущий „народ“ на поклоненіє якоби Шевченкові.

Яке діло Шевченкові до всіх оцих панахид? Може це побічна „маніфестація“ його ідеалами? Так на ці панахиди, в раціональність яких не вірять і впорядкики їх, сходяться тільки цинкові гудзики і інші вислоуси, позіхають, христяться з внутрішньою усмішкою, і розходяться по домівках, ресторанах, канцеляріях і інших місцях злачних. При чім „маніфестація“, Шевченко, панахида? Правлять панахиди ще й по Карпенкові-Карому, Антоновичові, а чому не правлять по Драгоманову, Кулішеві, Костомарову? Взагалі, культ так культ, і коли византійство в сáмій брєнній його формі, так покривайте ним усе українство: закрили „Просвіту“ — панахиду, закрили клуб — панахиду, оштрафували часопись — панахиду, посадили редактора в тюрму — панахиду, вмерли селяне від голоду — теж можна панахиду!

„Культ“ Шевченка — це пристосовуванне Шевченка до всіх бi-жучих потреб, інтересів, до кожної окремої індивідуальности (коли тільки складові одиниці юрби мають якусь індивідуальність!), це перекручуванне Шевченкових думок, переіначуванне духу його творчости, навіть тексту його „Кобзаря“, це культ власного недомислія і власного „я“, якому нічого робити не бажається, так давай славити Шевченка мертви-ми словами, потворними і траги-комічними ділами; це приспособлюванне Шевченкових ідеалів до оправдання свого лінивства і обскурантизму. „Так завжди буває з пророками“ сказав Драгоманов. Так юрба завжди робить свої операції з кращими ідеалами. Що́, наприклад, зроблено з науки Христової? Страшно подумати... І ця юрба кращими ідеалами санкціонує найбільші свої злочинства, робить користний висновок, тільки з іншого боку, з усього кращого — з сльози мученика завжди зробить собі алмаз в брошку чи в перстень, з співу журби поета виснує музику канкану на своє свято...

І поети, мученики, пророки розуміють це добре. Тако-ж і Шевченко:

А на громаду хоч наплюй —
Вона капуста головата!

Коли поет подобається юрбі — то значить відносини не нормальні. Коли поет виспівує юрбу — теж підозрительно. Тут або пре-парація, „культ“ або отсутність творчости. І наша доба, молода поезія, корчиться від болю, коли почує це:

Народ мій мертвий спить без снів,
А я на лірі граю,
І вас, нудьгуючих панів,
Піснями розважаю.
Ганьба мені, ганьба мені!

каже поет, почувши, що „культ юрби“ веде його до неправди. А чи признає юрба, яка промишляє „культ поета“, свою неправду? Ледви. Але ніщо не зупиняє нас дати оцінку того культу, маючи перед очима інший, дійсний культ:

Замість тисячі панахид краще вивчити одного дядька читати твори поета; замість збирання комічних „реликвій“, що служили елементарним потребам поета і ніякої участі в творчості не приймали, краще буде хоч раз зробити по правді, по справедливості, це-б-то не брать у „меншого брата“ того, чого не хочеш щоб у тебе взяли, замість поїдання „Шевченківських“ вечерь краще восприняти хоч одну його думку. І це буде дійсний культ Шевченка. Не знімай з мужика свити, щоб пофіглярничити в ній на Шевченковім святі, не карикатуризуй свого народа, бо йому соромно за твое предстательство в якості „патріота і брата убогих“, бо тінь Шевченка, що вічною іронією присутствує на святах, задихається від протесту проти такого „брата убогих“:

Чому на його не плюють?

Чому не топчуть??

М. Сріблянський.

В ОБІЙМАХ ЗГУКІВ...

Десь струни гукали акордами гніву,
Їх дужі крила несли у блакить...
І в серці дзвеніли, ождались під вли ом
Завзяті бажання й собі полетіть.

Летіли далеко орлом сизокрилим,
З землі геть летіти, в просторі зникають,
Заснувшому брату, його дужим силам
Мелодію ранню, весняну співають...

Несіться-ж, думи, несітесь на голю,
З акордами гніву братайтесь, ростіть,
Братерство гукайте, гукайте з неволі,
Від стиску кайданів до сонця зовіть!..

Ол. Статніков.



З АВСТРІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ.

(Галицький сойм. „Банк ршеμισлови“. Похід поляків на українські гімназії. Наші послы в соймі і польські проекти. Стан виборчої реформи. Закриття сесії. Буковинський сойм. Український парламентарний з'їзд у Львові і його прокламація. Українське приватне шкільництво і наш „Краєвий Шкільний Союз“. Буковинські „Вищі Курси“ для селян).

Австрійський парламент покінчив наради в грудні минулого року, а зараз опісля в останніх днях грудня та з початком січня р. 1910 розпочали наради краєві сойми, покликані цісарськими розпорядками. Сесія галицького сойму, що тревала від 11. I. — 19. II. 1910 р., визначилася незвичайною в історії галицького сойму інтензивністю (28 офіційних дуже довгих засідань, пильні клубові та комісійні засідання). На порядку деннім стояв ряд важних справ, як справа аграрної організації, парцеляції, справа промислового банку, звідомлення та пропозиції „Краєвого Виділу“ і соймових комісій та справ бюджету. Польсько-шляхетська більшість задумала знов перевести ряд ухвал, що „узаконювали-б“ теперішнє фактичне панування над українським народом.

Наслідок нарад цієї соймової сесії? Ухвалення бюджету на 1910 р. і то лиш завдяки приписам нового соймового регуляміну, що дозволяє „скорочувати“ бюджетові дебати, призвів радам повітовим на ще більше податкове обтяження населення повітів, постанова відкрити промисловий банк та ще менше важні постанови. Постанови ті перейшли без прийняття поправок та добавок українських послів, які старались змінити некорисні для нас постанови. В бюджеті, по давній системі, позиції на українські культурні та економічні справи смішно малі. В ухваленім проекті акційного банку для підтримування промислу знов не взято до уваги наших інтересів, хоч заснованне банку кладе на край, і отже і на українських податників тягар 5 мільйонів корон (2 міль. карб.) на закупно акцій цього банку. Банк цей, що закладається в порозумінню і з визначною участю німецьких капіталів долішно-австрійського есконтового т-ва, буде піддержувати початки великого польського промислу в Галичині, найбільш в західній. Традиційна „прихильність“ та „справедливість“ поляків показала і на полі національно-культурнім. Всякі наші домагання нових українських гімназій остаються без успіху. Шкільна комісія сойму, якому закон з 1867 р. віддав рішення справ про оснóвування нових середніх шкіл, придумала цієї сесії новий для нас данайський дар: два проекти нових типів гімназій. Тип утравквістичної гімназії (де вчено-б частину предметів по українському, частину по польському; це і з педагогічного боку абсурд) та тип польсько-української гімназії, „спільна стріха“ для польських та українських відділів, спеціально придуманий тепер для обох приватних гімназій в Рогатині;

очевидно українські відділи при „відповідній“ управі гімназією були-б тільки про око людське, а українська молодіж була-б в них десяткована, як це тепер діється в утравістичних учительських семінаріях.

Проти українського „сепаратизму“ в економічній області звернули поляки на цій сесій ряд проектів. Тут треба зачислити проекти фахової хліборобської організації, проекти „Ради Краєвої Культури“ та внесення послів Скарбка (польс. народний демократ) і Кендзьора (людовець пол.)¹⁾. Внесення Скарбка та Кендзьора, щоб правительство передало годівляні підмоги Краєвому Виділу Галичини (виконуючій влади галицького сойму) для ужиття на цілі назначені проектами, мали на меті не допустити до поділу підмог між національні українські та польські т-ва і то в супереч постановам закона та заяві управи міністерства рільництва (хліборобства). Утворення „Ради Краєвої Культури“ мало-б в першу чергу тако-ж знеможливити поділ годівляних субвенцій по національностям, а далі „Р. Кр. К.“ мала-б стати офіційним заступником хліборобів, публично-правною, загально-краєвою інституцією з звичайною в усіх краєвих інституціях майоризацією українців поляками. Завдяки тактиці наших послів не могли однак ті проекти вийти з комісії на дневний порядок повної соймової палати і поки-що небезпека усунена. Характеристичне в справі годівляних субвенцій те, що коли парламентарський польський клуб в переговорах українського клубу з правительством заявив свою повну згоду на принцип поділу субвенцій по-між націями, то соймовий польський клуб, докладав усіх сил, щоб через ухвалення проекту „Р. Кр. К.“ та заяви Скарбка і Кендзьора не наступив поділ.

Українські послы своєю тактикою не допустили тако-ж поки що до постанови утворити посаду другого виборного соймом віцемаршалка — маршалок (президент сойму) та віцемаршалок іменовані все цісарем. Проект цей був придуманий на те, щоб президія міняючись могла краще видержати українську обструкцію.

Для справи виборчої реформи до сойму знов не зроблено нічого. Окрема комісія переводить лиш мляво загальні дискусії, не виробляючи ніякого проекту. Український-же проект посла Є. Олесницького про заведення рівного, тайного, загального і безпосереднього права голосування комісія ще в сесії 1908 р. відкинула. В цій сесії українські послы як і перше підносили часто свій голос за цю справу та вказували, що тільки щиро-демократична реформа виборів до сойму та інших виборних краєвих інституцій дасть почин полагодження критичних відносин в Галичині. Цікаво, що польська демократія в соймі зовсім не дбає про допущення широких мас людности до участі в сой-

¹⁾ Про ці проекти більше в статі „Економічні питання в Галичині“ в ч. 2 „Укр. Хати“.

мовім законодавстві, вона воліє, щоб краще вже панували далі великі земельні власники, шляхта, чим як би мали з реформою здобути українці впливове становище в соймі. Польський шовінізм шкодить всюди демократизації громадського життя Галичини. Боячись, щоб українці після реформи не набрали більшої сили, „демократичні“ провідники комісії для виборчої реформи зволікають все працю над проектом, з цієї-ж „причини“ не переводиться поступової реформи громадської ординації (закона про управу на селах) і багато іншого. Оцей страх зразу поладнати національне питання, яке безперечно вимагає жертв, здержує поступ країни, береже на втіху назадницьким елементам реакційну структуру (будову) інституцій та органів законотатних. Дуже інтересне, що проголошенне намістником закриття сесії прийняли українські послы оплесками — це найкраще показує, що таке галицький сойм для нас, це тако-ж голосне бажання, щоб такий сойм або зовсім ні або зовсім мало радив, а тим самим нам шкодив як найменше. Так, сесія ця не принесла для українців нічого позитивного, але це вже великий плюс, що завдяки обструкції українських послів не принесла вона нам значнішої шкоди ухваленням ворожих проектів. Заслуга українських послів значна, коли зважимо, що в теперішнім соймі чисельна перевага на боці поляків (на 149 послів — поляків 127, а в тім 73 пол. консерватистів).

Буковинський сойм звичайно збирався тільки на кілька днів для ухвали бюджету та інших конечностей та цим разом сесія тревала багадо довше; від 29. XII. 1909 р. до 4. II. 1910 р. З ухвалених внесень згадати-б внесення М а л и к а (українця), щоб правительство ще цього року основало при німецькій гімназії в Сереті приготовні класи з українською та руминською викладною мовою (це важне як средство збільшення фреквенції української молодіжи, якій незначне німецької мови спинює вступ у школу), дальше — дисциплінарний закон для народних учителів, що охоронить їх від надужиття властей та внесення Н. Василька (українець) в справі управи Краєвого Банку Буковини, щоб в кураторії банку було два президента: румин і українець, вибрані національними селяськими куріями послів. По довгих переговорах ухвалено новий громадський статут і громадську виборчу ординацію (права що-до виборів до городської управи) столиці Буковини, Чернівців, оперту на засаді національного катастру. Сойм ухвалив в бюджеті значні підмоги українським культурним і економічним т-вам. Взагалі буковинський сойм краще дбає про наші потреби, як галицький, тут в соймі українські послы мають відносно більший вплив на хід краєвих справ.

2 лютого ц. р. відбувся у Львові з'їзд українських парламентаристів Австрії для нарад над теперішнім становищем українців в державі, а з'окрема — в Галичині і Буковині. В нарадах взяли участь члени

клубів парламентарних і соймових галицького і буковинського, члени палати панів та соймові вірилісти — разом ціле наше законодавче заступництво. Після довгих дискусій постановлено оповістити спільну заяву для зазначення правно-політичного становища та висловлення домагань українців. Заява зазначає як основне наше домаганне національно-територіальну автономію та вияснює наше становище до всяких політичних справ моменту. Вона настільки інтересна, що заслугує на наведення її бодай в часті.

... „Стоячи програмово і принципіально на становищі відділення Вел. Князівства Краківського від руського (українського) Королівства Галичини, не тільки з причини національних, географічних та економічних ріжниць, але і з огляду на великий простір краю, найбільшої адміністративної області в цілій Європі — та стоячи далше на становищі, що брак національної автономії є головною причиною національних спорів в Австрії, а з окрема тако-ж і поневолене нашого народу, домагаємося для українського народу Галичини і Буковини вже тепер повної самоуправи на всіх полях культурного, економічного та політичного життя, а передовсім справедливої виборчої реформи до галицького сойму, опертім на рівнім виборчим праві та поділу всіх властей адміністративних в обох краях, як: поділу ради шкільної краєвої, політичних управ краєвих, православної консисторії на Буковині і т. д. на національні автономні секції“... „За-для досягнення належного нам правно-політичного становища в державі жадаємо реформи кривдної для нас виборчої ординації до парламенту та участі в правительствах краєвим і центральнім, як тако-ж на рівні з другими народами заступництва в раді корони“... „В зовнішних справах бажаємо передусім сталого і для обох сторін справедливого уладження відносин з Угорщиною, з тим однак, щоб ця держава була сконсолідована на справедливій для усіх її народів конституції. Для ново прилучених країв (Босна і Герцоговина) бажаємо відповідної їх потребам конституції та унормованне з ними відносин до решти монархії на основі обопільного порозуміння. З заграничними державами бажаємо забезпеченого мира, а в наслідок того — можливого зменшення військових тягарів, та мирної культурної і економічної праці народів“... („Діло“ р. 1910 ч. 25).

То все річи не нові — домагання ті здавна є основою програми та діяльності наших партій — нове тут те, що заяву цю оповістив колектив, який являється законною репрезентацією цілого народу. Вага заяви в політичній значінні колектива, з якого вона вийшла, та в значінні теперішньої хвилі нового укладання відносин в державі. А Австрія тепер саме в стадії реформ: вже виборча реформа до парламенту видвигнула неісторичні, поневолені народи до значіння визнач-

нішого політичного чинника (фактора). Будуча соймова виборча реформа допускаючи демократичні елементи до сойму, забезпечить їм більший вплив на публичні справи. Взагалі в Австрії поступенно іде діло демократизації та здобування що раз більших прав на розвиток народів, що остаточно, як на це вказують тенденції розвою, доведе до здійснення постуляту національної автономії.

В справі організації українського приватного шкільництва зроблено значний крок вперед основаннем „Краєвого Шкільного Союзу“ у Львові, председателем котрого вибрано проф. Михайла Грушевського. До тепер займалися організованнем приватних українських шкіл — передовсім середніх — окремі комітети, що не стоять з собою в тісніших зносинах, тепер вестиме всю роботу одноцільно центральна інституція „Кр. Шк. Союз“ при спіробітництві відпоручників провінціальних шкільних комітетів та інших культурних т-в. Метою своєю ставить „Кр. Шк. Союз“ опіку над нашим приватним шкільництвом почавши від курсів неграмотних, доповняючих та приготовляючих, шкіл народніх і середніх аж до справи університету включно, як тако ж старанне, щоб офіційальне шкільництво можливо повніше заспокоювало наші потреби, до чого воно по основним законам обовязане. З нагоди відомих соймових шкільних проектів виступив „Кр. Шк. Союз“ з протестом проти утравизму та мішаного типу польсько-українських гімназій, ставлячи разом наші домагання в справі шкільництва; тепер закликає „Кр. Шк. Союз“ наше громадянство до збирання грошей на фонд „Рідна школа“ на потреби удержання приватних шкіл.

В Чернівцях за ініціативою звісного діяча проф. Ст. Смально-Стоцького зроблено першу у нас пробу організувати курси висшої освіти для селян. Курс відкритий 15. II. ц. р. і потреває 6 тижнів. Науку ведуть безплатно спеціалісти-професори. В програму курсу входить: історія всесвітня і України, географія і з окрема України, державний устрій Австрій, огляд історії культури, економія, гігієна, природні науки, гімнастика і пожарництво, рідна мова і література, спів, кореспонденція і книговодство. Число учасників курсу 38 — в віці 18—24 р. життя — метканне та харч дістають вони з невеликою платою в бурсі імени Федьковича. Вести що-року систематично і то в більше місцевостях такі курси являться конечною потребою з огляду на недостачі офіційальної народної школи. Число учнів, що з'їхалось з Буковини і Галичини на цей курс є запорукою значної фреквенції і на будуче і можна сподівтись, що після цієї проби перевести в життя на нашім ґрунті ідеї організатора мужицьких університетів в Данії, Ґрунтівіґа, потворяться такі курси і по інших наших містах.

Є. Ст—ий.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Леонид Пахаревський. *Буденні оповідання.* Київ, 1910. Ціна 40 к.

Як приємно зустрітати український твір молодого автора коли він сам про себе не кричить; коли не забірає більш того, що він є і на сучасному літературному фоні декаданса — манії величності — являється винятком! Тоді без жадного завдалегіднього упередження підходиш до такого твору і ніякі „дракони“ не драгують тебе.

„Буденні оповідання“ Л. Пахаревського є таким безпретенційним, некрикливим твором. Сірєнька обгортка книжечки, неторохкотячий заголовок дуже і дуже гармонують зо змістом збірничка. І через те, що автор не драпається на сонце, не палить огнем і т. и., а розгортає сумні малюнки буденних людей і робить це без жадних афектів — все одразу приваблює до нього симпатію читача.

Письменник заглядає своїм оком туди, де завше будні, де одноманітність „довгих днів“ порушається хіба якимсь нещастем, лихом. Маленькі, бліденькі герої автора, але й вони тако ж люде, й „вони знають, що не скрізь, та й не всім важко жити, що є краще життя, єсть веселе, прозоре небо, єсть пісня весела, ясна... в інших краях, в інших людей“.

В збірнику десять оповідань, котрі друкувались раніш в „Україні“, „Раді“ та ин. Перше помічено 1905 р., останнє 1909. Всі оповідання дуже нерівної вартости, але всі перейняті теплим почуттем письменника до своїх буденних героїв і це має найбільшу вартість. Особливо виділяється оповідання „Довгий ряд днів“ по своїй ідеї. Автор без жадної тенденції малює перспективу „довгого ряда довгих днів“ дівчини — учительки, котра закопала вже свої „мрії, молоді сили — чарівні, гарні сни, і всі гарячі поривання юнацтва під низеньким сволюком домашівської школи“, котра відала вже цій школі і свою молодість, і любов, і свій власний добробут — все, що давали їй двадцять вісім років її життя, — все вона відала, аби хоч трохи розізнати темряву серед рідних для неї, любих селян. Але яка нгорода цій жертві? Про це можна й не казати. „Минули дні, літа молоді, як скоро минулись вони!.. Минули, щоб більше не вернутись!.. Минуло вже двадцять вісім років — довгий ряд довгих днів!“. І в перспективі знов „довгий ряд довгих днів“ — аж до могили. Молода дівчина кладе житте за друзі свої і робить це без афектації, без крикливих поз і т. и. Свята жертва... Це оповіданнечко тихо, але виразно проказало, що „культу задів“ хоча й запанував в літературі та житті, про те далеко не має тієї краси і сили, яких хочуть надати цьому культурі його апогеї. Не твердою рукою маляра намальована учителька Олєся, але як безмежно вище вона по своїй „структурі“ від Лулу та лулу-образних, променистих самиць, щасливих коханок життя!

Інші оповідання слабші за перше. Особливо можна лічити невдалими малюнки на „гражданські“ мотиви. Напр. „Воскрєсни!“, „Вернувся“, „Батько“. Останнє оповідання слабе. Можна виділити „Тоді, як акації цвіли“ — це тонкий, хоча й невиразний малюнок ніжних нюансів настрою душі.

Яко загальну рису для усіх оповіданців Л. Пахаревського можна лічити невиразність контурів: письменник дає лише силуетки. Взагалі, його палітра має, здебільшого, блідні фарби і через те малюнки виходять водянисті, безкровні, хоча художній хист автор безумовно має.

Г. Кончіц.

Видавництво „ЧАС“. Четверта серія книжок (числа 31—41). Київ, 1909. Ціна 28 коп.

Видавництво „Час“, можна сказати, найбільш популярне зо всіх українських народніх видавництв. Дешева ціна книжок, чепурний зовнішній вигляд (часто оздоблений заголовним малюнком або потретом) і врешті зміст — белетристика та инді вірші, все це гарно впливає на розповсюдженність книжок. До того-ж досить велика продукція (40 книжечок) в серіях, два видання по-за серіями, народній календар на 1909 рік і одривні на 1909 і 1910 р.р. популяризує його і дає йому змогу поширяти свою діяльність.

Тільки, мені здається, видавництво не вияснило ще само собі своєї мети. Яка вона? Думаю, що не помилюся, коли скажу — дати змогу нашому селянинові купити й прочитати гарну, дешеvu книжечку. Отже цієї змоги видавництво не дає. Книжок чимало, а таких, що відповідають вимогам читача-селянина не багато.

Видавці заходилися коло зпопуляризованя в українськїм селянствї творїв свїтової лїтератури. Проти одного цього можна багато де-чого закинути. І справдї. Навїщо мати селяниновї переклади майже зо всїх європейських мов (краще сказали переклади з російських перекладів), коли він не має творїв своєї лїтератури, котра бїльш відповідає складу його душі вже через одне те, що вона українська. А коли й маємо в виданнї „Часу“ де яких українських письменникїв, то далеко не кращих — Грінченка, Пилиповича, Руданського. А де Винниченко, Коцюбинський, Стефаник (особливо Стефаник), Франко та инші? Невже селяниновї труднїш їх зрозумїти від Мопасана, Телешова (цей навїщо?), Педро-де Ново-Кальсона, Доде, Лермонтова, Амїчаса? Крім цього і в перекладах не видно провідної думки — перекладається те, що під час перекладу попалося під руку, та ще помітно бажанне дати переклади яко мога бїльшого числа авторїв, та з бїльшого числа мов. Рїзноманїтність, здається, зайва, бо видавать книжку треба через те, що вона потрібна, а не через те, що вона ще не видана.

В четвєртї серїї бачимо тї самї хиби, що і в попереднїх. Цїлком не відповідають своїм завданням такі книжки: „Дангль. Рїздвянїй дарунок“. „Лермонтов. Пїсня про царя Івана Васильовича“, „Амїчас. Хуртовина“ та „Єгипетське оповїданне“, через те, що оповїдається в них про незнанї нашому селяниновї епохи, або шось дїється в незнайомї йому обстановцї. А сила примїток (як, напр., у Єгипетському оповїданнї) зовсїм знищує вражїнне книжки, бо весь час держить увагу читача мїж самим оповїданнем та примїтками і, звичайно, не дає йому яскравого представлення нї про те, нї про друге. В такому разї краще вже давати популярну розвїдку з єгипетської минушини.

Решта перекладїв і де-які оригїнальні книжечки вражають тенденційним пїдбором сюжетїв і їх оброблення. Сюжети трагїчні, а обробленне солодке, сантиментальне. Можна було вишукати багато чого кращого, коли б наші видавцї позбавились думки, що народ можна годувати лише солоденькою юшкою з навару народницько-сентиментальної писанини. А до цієї останньої належить оповїданнї і Коноплицької, і Пейверинта, і Фїбїх. Про наших письменникїв вже й не кажу. Не вже можуть кого виховати анекдоти Руданського? Час би вже оновити нашу просвітну зброю.

П. Ян.

Народнїй календар „Село“ на 1910 рїк. Додаток до народної ілюстрованої газети „Село“. Київ, 1910. Цїна 20 коп.

Народнїми календарями на цей рїк російська Україна не багата. Не беручи пїд розгляд два російсько-українські виданнїя (харькївський „Хлїбороб“ та кївське „Народное Богатство“), якї вже по своїй сутї є календарї попередь всього російські, але з українськими вїдїлами, в котрих друкуються матерїали випадковї і не систематичнї, маємо лише один календар „Села“. Перша книжка, за яку селянин платить грошї — це календар, значить вона йому найбільш і потрібна. А коли на книжку єсть попнт, здається треба його і задовольнити, та ще й так, щоб можна було видержати конкуренцїю инших, переважно російських видавцїв. Звичайно, у нас робиться все „разсудку вопреки, на перекорь стихїям“ і з вимогами читача ми не звикли рахуватись. Не відповіднїсти потребам дійсно-корисної і необхідної книжки грїшили і календарї „Просвїти“ і календарї „Часу“. І вони розходились переважно помїж постійними покупцями українських книжок, не доходячи до народної маси. Селянин, як і в попереднї роки, купляє великї й дешевї, густо ілюстрованї календарї Ситїна, Гатцука, Андрїяшева та инших, бо він ще не дойшов до того, щоб купувати українську книжку тїльки через те, що вона українська. Тай коли ще дїйде?

На шлях конкуренцїї з російськими календарями став календар „Село“. Виход сам по собї гарнїй, та на жаль на цьому шляху видавництво зробило лише один крок. Все таки цього року російські календарї заб'ють його. Причин багато: не сказано нїчого про майбутню погоду (це один з перших мотивїв бажаннїя у селянина мати у себе календар); брак статистичних вїдомостей, що до державного хазяїства; брак практичних вїдомостей про сільське хозяїство; брак оповїданнїв, вїршїв; не ілюстрованїсть (всї малюнкї — історичнї портрети) і багато инших. До того ж і висока цїна за дуже маленький розмїр (з 54 стор. тексту для читаннїя всього 19) не може сприяти його росповсюдженню. Видано календар в кїнци сїчня, це-б-то тодї, коли кожний, кому календар був потрібний, купив його ще в падолїстї або в груднї. З огляду на всї ці причини, можна сказати, що цього року український календар не вїдограє тїєї ролї, яка йому належить.

Але він має ще й другу вагу тому, що — це додаток до газети „Село“, яка вже встигла придбати собі чималу популярність, і як такий по-між передплатниками газети календарі з російськими календарями не матиме. А коли одладає головна підстава тих вимог, що ми прикладали їх до його, то тоді багато де-які хиби зникають самі по собі і календар робиться дуже корисним. І справді, він вже не буде книжкою до читання на цілий рік, він — тільки доповнення до газети, справочник, який в ріжних справах треба мати під руками. Матеріал до читання дає вже газета, календар лише інформує в де-яких справах тоді, як не можна більш, на своєму місті дати і календарні відомости і історичні та історико-літературні статейки, і географічні, і про кооперацію. Читачеві українського часопису так само можуть багато допомогти і списки всієї української преси і популярних книжок українською мовою. При такому погляді на календар зміст його є вже щось органічне ціле з яскраво визначеними національними та демократичними тенденціями газети.

Календар „Села“ майже зовсім бездоганий, як додаток, і багато де в чому кульгає, як видане для окремої продажі. На новий рік редакція повинна постаратись згладити ріжницю між змістом свого видання в двох його ролях, пристосовуючи його для нарізного розповсюдження. А читачам і передплатникам газети нічим не може пошкодити те, що вони будуть мати календар повніший. Більший розмір і низша ціна, більша і ріжноманітніша ілюстрованість і більш дбала коректа — теж необхідні вимоги.

С. Полян.

Д-р Ганс Вайгінгер. Фрідріх Ніцше — його філософія. З німецької мови пер. М. Стадник. Вид. „Універсальна бібліотека“ в. 7; стор. 76. Ціна 30 сот.

Ця невеличка праця Вайгінгера належить до найліпших студій над творами Ніцшого. Коротко, але просто й зрозуміло автор намічає головної тенденції Ніцшого, виходячи з основного принципу цього філософа. Таких тенденцій, на думку Вайгінгера, сім: антиморалістична, антисоціалістична, антидемократична, антифеміністична, антиінтелектуалістична, антипесимістична і антихристиянська. Крім цих головних тенденцій в додатку автор намічає ще де-які побічні, як от: антинаціоналістичну, антиутилітарістичну і інші. Вайгінгер дає негативну характеристику Ніцшого, це-б-то розглядає його остільки, оскільки він нехтував якісь існуючі вартости, і виправдує це тим, що з одного боку „сам Ніцше бачив в негативних тенденціях властиву вартість і знаменність свого виступу“ і уважав себе завсігди „в більшій мірі за полеміста, ніж за критика“, а з другого — специфічні ніцшенські прикмети не даються передати позитивними характеристиками. Вайгінгер цілком повздержується від висловлення власного погляду на філософію Ніцшого; його задача — супроти частого і принципіально хибного розуміння науки Ніцшого... дати об'єктивний виклад його поглядів“, — і цю задачу він сповнив як найкраще. Об'єктивність, простота і зрозумілість викладу роблять книжку Вайгінгера дуже корисною для приступаючих до читання творів самого Ніцшого.

Книжка видана гарно і коштує не дорого, — це у нас рідкість.

А. Товкачевський.

А. Бах. Економічні нариси. Частина I—III, переклав М. Залізняк. Львів 1900. Стр. 248. Ціна 1 кор. 80 сот.

Це — популярний виклад науки К. Маркса. Перша частина „Цар-голод“ написана може занадто популярно, навіть трохи вульгарно, і це неприємно вражає при читанні. Можливо, що такий спосіб писання дуже подобається масам, але в даннім разі підроблюються під їх смак не варто. Друга і третя частини з боку викладу написані зразково; не перестаючи бути популярним, автор не сходить однак з наукового ґрунту і не попадає в вульгарний тон. У де-яких точках Бах розминається з Марксом; його поправки до теорії Маркса майже всі відомі, а вже ж варто зупинитись трохи на них хоч би через те, що вони досить серйозні, а часто забуваються.

Найбільш важкими поправками для нас, українців, являються дві: 1) концентрація продукції не сходиться з концентрацією капіталу; з великим капіталом успішно змагається дрібний і середній через заснування акційних товариств; 2) умови сільського господарства не сприяють запровадженню капіталістичної продукції в рільництві. Над цими поправками варто б спинитись тим, хто з-гори засуджує український народ на пролетарізацію, тим більше, що це питання тісно лучиться з національним. Не можна вважати за доведений факт, що розвиток капіталізму не пошкодить розвитку нашої національної свідомости, можливо, що для українського народу, який не має ні виробленого національного обличчя, ні політичної незалежності, ні територіального відграничення від своїх сусід, поступ в

розвитку капіталізму буде регресом в розвитку національності; можливо, що у нас відбувається процес національного відродження не завдяки впливу капіталізма, а незважаючи на капіталізм. В таких разі в інтересах національних ми мусимо проти стихійної сили капіталізму поставити якусь іншу силу, яка протидідала б йому; і поправки Баха дають власне ґрунт до такого протиділяння.

В зв'язку з наведеними питаннями економічного характеру стоїть чисто філософське, або краще — соціологічне, яке досить поверхово розглядає Бах: „Чи капіталістичний устрій являється необхідним шаблоном розвитку для кожної суспільності?“ Бах дає на це питання негативну відповідь, покликаючись головним чином на сучасне становище науки. Питання це дуже важке не лише з теоретичного боку, але й з чисто практичного: коли ми не знаємо напевне, що капіталізм є для нас неминучий, то чого маємо допомогати його розвиткові? Чого маємо схилити перед ним голови навіть тоді, коли це йде на шкоду нам, коли нам користніше було б гальмувати його розвиток? Ще одно дуже важке питання порушує Бах: „чи являється капіталістична продукція причиною усупільнення праці?“ але при розв'язці цієї kwestії автор виявив повну безсилість. Твердження, що усупільнення всіх способів діяльності є природним змаганням людства і що капіталізм являється відхиленням від цього змагання — занадто самовільне. Суд над історією можливий був би тільки в тій разі, коли б удалось відшукати в історії якусь плановість; тоді доперва можна було б говорити про відхилення від нормалі. Але нормального ходу історії наука не знайшла та й шукати перестала. Так само до певної міри самовільним і неоправданим є виказ умов, потрібних для розвитку капіталізму і усупільнення праці. Скептично можна віднести, напр., до тієї ролі, яку на думку Баха, відіграє знання в розвитку продукційних сил і усупільненні праці. Наука стала відігравати значну роль в суспільнім житті з запровадженням капіталізму, а як процес усупільнення праці нормально розвивався, як каже Бах, до періода капіталізма. Можна було б вказати й ще де-які хиби „Економічних нарисів“, але ці хиби не зменшують вартости книжки.

Переклад зроблено добре.

А. Товкачевський.

В. Горленко. *Отблески. Замѣтки по словесности и искусству.* Изд. 2-е, С.П.Б., 1908. Стр. 252+6. Цѣна 1 руб.

На книжці д. В. Горленка зупиняюсь через одну причину: в ній є крапелька близького, рідного нам духа, українства. Російський письменник, що цілком розплився в морі переживань „общерусскости“, разом з тим віддає данину рудіментові душі своєї, — українству. Пишучи про всякі річі, він вставляє в свою книжку одні „Малороссія“ з трьома статтями „малоросійськими“, а опріч того дві присвячує М. Гоголеві, що те-ж мотая залучити до українства. В статі „Записки Филиппа Орлика“ д. В. Горленко подає короткий зміст Орликового щоденника, що тепер зберігається в Кракові, в бібліотеці Чарторийських, одшуканого там польським істориком Равитою-Гавронським і переказаного ним в своїй книзі „*Studja i szkice historyczne*“ (Львів, 1900). От-же за Равитою переказує зміст щоденника і В. Горленко. Орлик, „много лѣтъ интриговавшій съ цѣлью возбудити вновь это проигранное дѣло“ (Мазепи), представляється особою не аби-якою. В супереч характеристиці Пушкіна „свирѣпный Орлик“ зовсім не такий. Пушкін з патріотизму накинув Орликові ту роль, яку що-до Кочубея виконали великоруські бюрократи Шафиров і Головкін, що мучили Кочубея у Витебську (а не в Білій Церкві).

По щоденнику можна намалювати постать Орлика, цього дивовижно завязаного героя і ідеаліста, що до смерті носився з своєю мрією. Щоденник має 800 сторін вісімки, писано власною рукою Орлика трьома мовами: латинською, польською і французькою. Щоденник був приготовлений до друку, але світу не побачив. По щоденнику особа Орлика представляється так. Родом він був від якихсь чехів, що підчас гуситської війни перейшли до Литви. У XVIII ст. члени цього роду носили баронський титул, що свідчить про великопанскість походження. 1672 р. в ошмянському повіті родився Пилип Орлик, охрещено його по православному. Вищу освіту здобув під доглядом Стефана Яворського в київській могилянській академії. Писав вірші, визначився одою на шлюб племінника Мазепиного Обидовського. 1699 р. Орлик одружився з донькою полтавського полковника Герцика і заступив на службу до гетьмана Мазепи, з яким був укупі аж до 1709 р. (Полтавська битва). Потім, як відомо, Орлик емігрував; після Мазепи його було вибрано гетьманом 1710 року у Варниці. Орлик розпочинає велику агітацію проти Москви, входить в стосунки з Січчю, складає з нею угоду, в якій між иншим висловляє свою програму: оборона православ'я на Україні, заборона жидам селитись

на Україні, призначення митрополита екзархом (самостійність церкви), збереження усіх вольностей і т. и. З цієї умови нічого не вийшло. Потім Орлик з жінкою і дітьми переїздить у Швецію, відкіль знов агітує, але мало було користі з цієї агітації, він покидає Швецію 1720 року і переміляється до кордону України, в Польщу і Турцію. Розпочинає величезну агітацію, в якій йому помагає приятель Нахимовський і француз — секретар Де-Клюар. Московський уряд напружує всі сили, щоб піймати Орлика; але ні Ягужинський ні Долгорукий нічого не зробиля. Після того Орлик робить заходи в Турції, умовляється з запорожцями, посилає емісарів у Крим і все підбиває аби розпочати війну спілкою. З цього нічого користного для Орлика не вийшло, але він до глибокої старости не втихомирюється; дідузем більш 60 років він ще їзде, агітує, кличе... Д-й Горленко називає Орлика „политическимъ авантюристомъ“, хоч і особою, що немає нічого спільного з Пушкінським „кровавымъ звѣремъ“, але все-таки „ослѣпленіе и мечтательность — достаточные (?) грѣхи Орлика“.

В статті „И. П. Котляревский“ д. В. Горленко дає коротку характеристику життя і творчости нашого письменника, надаючи велике значіння ролі Котляревського, що ввів українську мову в ряд літературних мов, що перший в Росії ввів реалізм в літературу. Все це і правда „заставляють насъ еще разъ склонить голову передъ свѣтлымъ образомъ Котляревскаго“.

В статті „Завѣты деревни“ автор розглядає „Этнографическіе матеріялы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ“ і дає характеристику і оцінку значіння народної словесної творчости, разом з тим зазначаючи еволюцію народного смаку в літературі. „Селянин не любить читати описувань свого життя і побуту, не любить моралі, а вимагає від книги іншого: того, чого він не знає. В белетристиці це казка, а в останньому — практична, серйозна книжка“. В усіх разі „матеріялы“ — це документи минулого, народ еволюціонував уже до інших форм, відносин, дум, а ці „завѣты“ дуже цінні для історії народу.

На нашу думку, народ „еволюціонував“ не так уже багато, як наші освічені землячки, для котрих свій рідний край вже „історія“, „архів“, і вони з цікавістю архіварусів іноді беруть в руки живе життя, ледве глянуть підсліпуватими очима на його і кажуть „це історія“. Історія нашого краю не з-заду, а впереді.

М. Сріблянський.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (НОВІ КНИЖКИ).

На Україні російській.

О. Степовик. „Архиметичний або щотний залачник“ (прості дробі та деятичні). Харьків, 910.

О. Іржавський. „Подарунок дітям, Про небо і землю“. Степанці, 910.

М. Кропивницький. „Невольник“ — драм.-малюнки у 5-ти відмінах; „Пошились у дурні“ — шутка-оперетка в 3 діях.

Ващенко. „Сліпий“ — п'єса. С.П.Б., 910.

Записка Імперат. Академії наук „объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова“. С.П.Б., 910.

„Театральна бібліотека“, Кн. I і II, комедії, Київ, 910.

„Вільне Слово“, збірка перша. Радомисль, 910.

М. Левицький. „Невидимі вороги та друзі наші“. Вид. „Просвіта“. Київ, 910.

На Україні австрійській.

Остап Грицай. „Утеча Олекси Перхуна“, поема. Краків, 910.

Філарет Колесса. „Матеріялы до історії Козаччини з р.р. 1709—1721, зібрані у шведському державному архіві в Стокгольмі“. Львів, 910.

„Русалка Дністрова“ І т. „Ювілейної бібліотеки“ з нагоди Марк. Шашкевича. Вид. Тернопільське т-во „Інститут жіночий ім. кн. Ярославни“ 910.

Фрід. Ніцше. „Так мовив Заратустра“, перекл. Леся Гринюка. Вид. „Загальна бібліотека“. Коломия, 910.

Юрій Кміт. „В затінку й на сонці“. Вид. „Загальна бібліотека“. Коломия.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1910 ГОДЪ НА ВОЛЬШУЮ ЕЖЕДНЕВНУЮ ГАЗЕТУ

„КІЕВСКІЯ ВѢСТИ“

съ еженедѣльнымъ иллюстрированнымъ приложеніемъ

„Кіевская Искра“

Являясь безпартійной демократической газетой, „Кіевскія Вѣсти“ ставятъ своею задачею:

1. Своевременное и полное отраженіе текущей жизни въ Россіи и за границую.

2. Всестороннее выясненіе текущихъ вопросовъ въ руководящихъ статьяхъ и злободневныхъ фельетонахъ и

3. Доступность газеты для широкой публики.

Значительная часть фактического матеріала будетъ передаваться собственными корреспондентами по телеграфу наканунѣ его появленія въ петербургскихъ и московскихъ газетахъ.

По провинціальному отдѣлу и вообще жизни нашего края будетъ уделено въ газетѣ особое вниманіе, причѣмъ вопросы и явленія украинской жизни, а также польскій и еврейскій отдѣлы займутъ въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ соотвѣтственное мѣсто.

Въ 1910 г. въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ будутъ печататься, независимо отъ статей постоянныхъ мѣстныхъ сотрудниковъ, статьи извѣстныхъ современныхъ публицистовъ: БАЯНА, И. К. БРУСИЛОВСКАГО, Л. К. Буха, А. Г. Горнфельда, В. П. Дроздова, проф. И. В. Лучицкаго, С. П. Мельгунова, епископа Михаила, В. А. Мякотина, А. Б. Петрищева, С. Д. Протопопова, А. В. Пѣшехонова, М. Б. Ратнера, А. Я. Тэзи и др.

Въ каждомъ номерѣ „Кіевскихъ Вѣстей“, на ряду съ руководящими статьями на темы текущей жизни, будутъ печататься злободневные очерки и фельетоны Авгура, Духа-Банно, Манарова, А. К. Поляцкаго, О. Потоцкой, Н. Рахманова, Сою, Эри и др. Статьи по вопросамъ литературы, искусства и театра И. Джонсона, Е. М. Кузьмина, І. М. Миклашевскаго, П. М. Ярцева и др.

Періодически въ „Кіевскихъ Вѣстяхъ“ будутъ печататься научные фельетоны проф. Кіевскаго политехническаго института К. Г. Дементьева.

Годовые, полугодовые и трехмѣсячные подписчики „Кіевскихъ Вѣстей“ пользуются правомъ полученія на льготныхъ условіяхъ (со скидкой 30—50%) билетовъ въ театрѣ „Соловцовъ“ по четвергамъ, когда ставятся только новости театральнаго сезона.

Подп. цѣна на газ. „Кіевскія Вѣсти“ съ журнал. „Кіевская Искра“. На годъ 9 р., 11 м. 8 р. 50 к., 10 м. 8 р., 9 м. 7 р. 25 к., 8 м. 6 р. 50 к., 7 м. 5 р. 75 к., 6 м. 5 р., 5 м. 4 р. 50 к., 4 м. 3 р. 80 к., 2 м. 1 р. 90 к.,
На 1 мѣс. 95 коп.

Подписка принимается на полные мѣсяцы, считая съ 1 ч. до конца года. За границу доплачивается по 80 к. въ мѣс. Для сельскихъ учителей и священниковъ для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ (въ Кіевѣ) а также для крестьянъ и рабочихъ (при непосредственномъ обращеніи въ главную контору) за газету „Кіевскія Вѣсти“ вмѣстѣ съ журналомъ „Кіевская Искра“ установлена льготная плата: за 1 мѣсяць съ доставкой и пересылкою 75 коп., за 3 мѣс. 2 руб., за 6 мѣс. 4 руб. и за годъ 8 руб.

Допускается широкая разсрочка платежа въ два срока (5 и 4 р.), въ три срока (по три руб.) и въ восемь сроковъ (при подпискѣ 2 р. и дальше ежемѣсячно по руб.).

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1910 РІК.

НА УКРАЇНСЬКУ НАРОДНЮ ІЛЮСТРОВАНУ ГАЗЕТУ

СЕЛО

(другий рік видання).

Ціна на рік 2 руб., на пів року 1 руб. 10 коп., на 3 міс. 60 коп.

Рокові передплатники одержать дурно додаток Календарь—книжку на 1910-й рік при числі з „СЕЛА“.

Село призначається головним чином для хліборобів і робітників. **Село** виходитиме що тижня в четвер і таким чином дасть змогу кожному хліборобові і робітникові мати у неділю свіжу газету. **Село** подаватиме статі й новини про сучасне життя на Україні в Росії і за кордоном, вірші, оповідання, популярні статі з української історії і письменства, з наук природних, лікарських, з сільського господарства, кооперації, техніки і інш. **Село** буде містити дописи з сіл і міст. **Село** даватиме відповіді на запитання передплатників, а також поради лікарські, господарські й юридичні (відповіді і поради будуть давати спеціалісти). **Село** заручилося згодою брати участь таких учених і письменників: М. Білашевський, Ю. Будяк, В. Винниченко, М. Вдовиченко, М. Грушевський, О. Грушевський, М. Гехтер, М. Залізник, М. Коцюбинський, В. Корольов, М. Левицький, Майорський, І. Огієнко, О. Одесь, Л. Пахаревський, М. Павловський, В. Самійленко, Ю. Сірий, Т. Суліма, С. Чернасенко, С. Русова, О. Русов, М. Чернявський, Ол. Черняхівський, Л. Старицька, Черняхівська, М. Шаповал і інші.

Передплату приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ у Києві, Вел.-Володимирська № 28, Українська книгарня в Харькові, Риба ул. № 25,

Посередникам 5% від передплати.

Статі і дописи просять надсилати в книгарню Л.-Н. Вістника.

Видавць-Редактор ГАННА ЯМПОЛЬСЬКА.

На березі Чорного моря біля Новоросійска

поблизу курорта Геленджик в маєтку Івана Харитоновича Бойко, на березі „Рибацької бухти“

з розерочкою платежа до 5 літ

дешево продаються участки землі під дачи.

В маєтку будується власна пристань.

Подорожці і план висилаються по першому замовленю за 2 марки по 7 коп.

Адреса: Харьків, головна контора маєтків Ів. Х. Бойко Мироносицька 59.

Незабаром вийде окреме видання:

БАТЬКО ЗАЧУМЛЕНИХ

Поєма Юліюша Словацького,

Переклад Сидора Твердохліба.

редакція „Української Хати“ по ц. 25 к.

ОСОБЕННОМУ ВНИМАНИЮ

ГГ. СЕЛЬСКИХ ХОЗЯЕВЪ!



Новое Американ. кормовое растение.

Самое урожайное новое Американское растение. Американское обществ. сѣменоводства называетъ это раст. чудомъ XX столѣтїя и подъ имен. чудо растение оно извѣстно за границей, что это кормовое растение обладаетъ неоцѣнимыми качествами, его громадная урожайность, высокое кормовое достоинство и культура его считается наивыгоднѣйшей. Пробн. опыты посѣва этого растения у насъ въ Россїи дали такіе-же блестящіе результаты, и это побуждаетъ насъ рекомендовать его особенному вниманию гг. сельскихъ хозяевъ. Достигаетъ оно 3 аршинъ вышины и даетъ до 3—4 укосовъ въ теченіе лѣта, въ общемъ до 1500 пуд. съ десятины превосходнаго сѣна, съ жадностью поѣдаемаго рогатымъ скотомъ и лошадьми. Цѣна за пудъ 24 руб., фун. 80 коп. Всѣмъ заказчикамъ высылаемъ подробное описаніе и наставленіе къ культурѣ.

Адресъ для всякаго рода корреспонд.: М. Гоголевъ, Черниг. г., сѣмен. торг. „Бр. Александровъ“.

В Українській Книгарні (бувша „Київської Старини“)

— Київ. Безаківська, 8 —

продаються всякі українські книжки де-б вони і ким не були б видані. Великий вибір портретів українських гетьманів, письменників і артистів. Збірники українських пісень з нотами, листовні картки і малюнки.

Каталог висилається даром.

Открыта подписка на 1910 год. (Год издания 4-й) на ежедневную, общественную, литературную и экономическую газету, **УТРО**. Большія телеграммы от собственных корреспондентов. Собственные корреспонденты имѣются: въ Петербургѣ, Москвѣ, въ уѣздахъ Харьковской и смежн. губерні; за границей: въ Берлинѣ, Вѣнѣ, Парижѣ, Лондонѣ, Нью-Йоркѣ, Швейцарїи, Италїи, Бельгїи, Константинополѣ, Болгарїи и др. Еженедѣльно безплатныя иллюстрированныя приложенія. ПОДПИСНАЯ ЦѢНА (с доставкой и пересылкой): на 1 год—9 руб.; 11 мѣс.—8 р. 50 к.; 10 м.—8 р.; 9 м.—7 р. 50 к.; 8 м.—6 р. 75 к.; 7 м.—6 р.; 6 м.—5 р. 25 к.; 5 м.—4 р. 50 к.; 4 м.—3 р. 65 к.; 3 м.—2 р. 80 к.; 2 м.—1 р. 90 к.; 1 м.—1 р. Загранично—вдвое. Учащимся въ высш. учебн. зав., фельдшерам, фельдшерницам и акушеркам, а также рабочим, подписавшимся на газету через свои организаціи, подписная цѣна в городѣ 70 коп. в мѣсяц, для иногородних подписчиков как из числа выше указанных, так и для народных учителей и сельскихъ священников, подписная цѣна; 1 м.—80 к.; 6 м.—4 р. 50 к., на 1 год—8 руб. Адрес конторы и редакціи: Николаевская пл., д. Земельнаго Банка, телеф. № 803.

Українське бжильництво (3 рік видання) виходить 12 разів на рік книжками до 1 1/2 аркуша з малюнками. Ціна 1 карб. Адреса: Київ, „Українське бжильництво“. Редактор-видавець Є. Архипенно.

ЗАПИСКИ Українського Наукового Т-ва в Київ виходять від р. 1908. Передплата на першу серію: 5 р. з пересилкою в Росїі, за кордон—6 р. Для студентів, учеників, народнихъ учителей 3 р., для членів Тва 2 р. Приймається передплата в бюро Т-ва при редакціі Л. Н. Вістника, В. Владимірська, № 42.

Пчеловодный Мир З 1-го січня (января) 1910 року в Київї під редакцією А. Е. Тітова буде виходить 2 рази в місяць, нова ілюстрована часопись постулового бжильництва на російській мові. В часописі будуть брати участь видатні російські і закордонні пасішники оригінальними творами по науковим і практичним питанням бжильництва. В часописі буде багацько міститись перекладнїх творів з закордоної пасішної літератури і буде з усіх сторін освічено становити пасішної справи в усіх краях світу. В часописі також будуть друкуватись твори і на українській мові. Часопись буде мати багацько російських малюнків. Річна предплата за 24 числа—2 карб. 50 коп. Гроші можливо предплачувати в 2 строки при замовленні 1 карб. 50 к. і к 1-му травню—1 карб. Подробщи програми по проханю надсилаються дарма. Предплату слать на адресу: г. Київ, редакція журналу „Пчеловодный Мир“, Хрещатик 40.

РІДНИЙ КРАЙ Підписка на 1910-й рік. 5-й рік видання. Виходить в Київї, 4 рази на місяць, (48 чисел на рік) з ілюстраціями, під редакцією О. Пчілю (О. Носач).

Містить статті про громадські справи, звістки з життя на Україні й в інших сторонах, оповідання, пьєси для театру, вірші, відомості господарські, звістки про українські книжки, про театр і инше мистецтво, дописи, оповістки. Ціна „Рідного краю“, з пересилкою, на рік 4 р., на півроку 2 р., на 2 місяці 1 р.; Рідний Край з ілюстрованим місячним додатком **МОЛОДА УКРАЇНА** коштує на рік 5 р., на півроку 2 р. 50 к., на 3 м. 1 р. 25 к. Молода Україна окремє від Рідного краю—2 р., на рік, 1 р. на півроку. Адрес: Київ, Благовіщенська, 115. Всі ціни і для заграниці—однакові.

При каждомъ № „НИВЫ“ независимо отъ другихъ приложений, подписчики получаютъ по одной книгѣ, всего въ годъ 52 книги.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1910 годъ

(41-й годъ изданія)

на еженедѣльный иллюстрированный

ЖУРНАЛЪ

со многими приложениями

Г.г. подписчики „НИВЫ“ получаютъ въ теченіе 1910 года:

НИВА

52 №№ еженедѣльнаго художественно-литературнаго журнала „НИВА“: романы, повѣсти и рассказы; снимки съ картинъ, рисунки, фото-этюды и иллюстраціи современныхъ событій.

52 **КНИГИ**, отпечатанныя убористымъ четкимъ шрифтомъ, въ составъ которыхъ войдутъ:

12 **КНИГЪ** ЕЖЕМѢСЯЧНАГО журнала „ЛИТЕРАТУРНЫЯ И ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“: романы, повѣсти, рассказы, популярно-научн. и критич. статьи современныхъ авторовъ съ иллюстраціями и отдѣлы библиографіи, смѣей, шахматовъ и шашекъ, задачъ и игръ.

ПОЛНАГО СОБРАНІЯ СОЧИНЕНІЙ

Первыя

18 **КНИГЪ**

А. В. ПИСЕМСКАГО.

Всѣхъ явленій русской жизни, всѣхъ классовъ общества коснулся Писемскій своимъ живымъ, мощнымъ перомъ. Восемьсотъ лицъ (по счету самого Писемскаго), выведенныхъ имъ въ романахъ и повѣстяхъ, представляютъ все, что было и что есть яркаго и самобытнаго во всѣхъ слояхъ русской жизни. Въ каждомъ его правдивомъ словѣ чувствуется неопровержимый здравый смыслъ и крѣпкое, непоколебимое національное чувство.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ въ

4 **КНИГАХЪ** **ВСЕВ. М. ГАРШИНА.**

Гаршинъ виталъ въ себя и съ глубокою страстностью выразилъ въ своихъ произведеніяхъ весь культъ лучшей части того поколѣнія, съ которымъ онъ выросъ. Герои Гаршина—дѣйствительно герои: у нихъ огромные духовные запросы, они презираютъ личное счастье, ищутъ жертвъ. Въ произведеніяхъ его преобладаютъ картины, чувства, идеи, символы, поэмы въ прозѣ. Самъ Гаршинъ—стихотвореніе въ прозѣ русской литературы.

Большой мастеръ слова, онъ достигаетъ поразительныхъ эффектовъ однимъ тонкимъ штрихомъ, одной характерной подробностью. Но на ряду съ этой простотой техники, и у Гаршина есть рѣдкая способность, комбинировать положенія, полныя потрясающаго внутренняго трагизма.

СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ въ

18 **КНИГАХЪ** **КНУТА ГАМСУНА.**

Мы остановили свой выборъ на К. Гамсуна потому, что имя его теперь на устахъ всего читающаго міра. Пришелъ онъ съ далекаго сѣвера, откуда льется теперь столько душевнаго тепла и свѣта на весь міръ,—пришелъ къ намъ могучій, полный чарующихъ образовъ, мистерій, вѣснаго бреда, страстныхъ легендъ; онъ чутко подслушалъ голоса жизни, заглянулъ въ сокровенныя глубины человѣческой души, раскрылъ намъ великую книгу любви...

12 №№ „ПАРИЖСКИХЪ МОДЪ“. До 200 столбцовъ текста и 300 модныхъ гравюръ. Съ почтовымъ ящикомъ для отвѣтовъ на вопросы подписчиковъ.

12 **ЛИСТОВЪ** рисунковъ (около 300) для рукодѣльн. и выпальн. работъ и выжиганія и до 300 чертежей выроекъ въ натуральн. величину.

1 „СТѢННОЙ КАЛЕНДАРЬ“ на 1910 годъ, отпечатанный красками.

Подписная цѣна „НИВЫ“ со всѣми приложениями на годъ:

въ С.-Петербургѣ:	{ безъ доставки 6 р. 50 н.	Съ пересылкою
Безъ доставки:	{ съ доставкой 7 р. 50 н.	во всѣ мѣста
7 р. 25 н.; 2) въ Одессѣ, въ книжн. магаз. „Образованіе“—		Россіи 8 Р.
7 р. 50 н.		За границу—12 р.

Допускается разорочна платена въ 2, 3 и 4 срока.

Иллюстрированное объявленіе о подпискѣ высылается бесплатно.

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журнала „НИВА“, улица Гоголя, № 22.

№ 889.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА РІК 1910

на українську

політичну, економічну і літературну газету

РАДА,

(рік видання п'ятий).

яка виходить у Києві що дня, окрім понеділків і днів після свят, українською мовою по програмі звичайних великих політичних газет.

НАПРЯМОК ГАЗЕТИ НЕПАРТІЙНИЙ ДЕМОКРАТИЧНО-ПОСТУПОВИЙ.

Особливу увагу РАДА звертає на місцеве життя провінцій.

До співробітництва в „РАДІ“ запрошено визначніші літературні і наукові сили.

„РАДА“ має власних кореспондентів в Державній Думі, в Державній Раді а також в політичних центрах Європи, у Львові, в Чернівцях і в усіх визначних містах України по сей і по той бк кордону.

Предплатники, що підпишуться на газету на цілий рік і виплатять відразу або по частках цілорічну передплату (6 руб.), одержать **БЕЗПЛАТНО** такі книжки: „Українсько-Російський словник“ В. Дубровського під редакцією Ів. Стешенка, видавн. „Час“ 1909 р. ц. 75 к. і „Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів“ В. Доманицького, вид. 1906 року, ц. 20 к., а тако ж **ЗА ДОПЛАТУ** 6 рублів можуть одержати „Словник Української мови“, зібраний редакцією журналу „Кієвская Старина“, виданий у Києві в 1909 році під редакцією і доповненнями Б. Грінченка, в 4-х великих томах, що продається по книгарнях за 8 рбу. без пересилки (словник одержав від Рос. Акад. Наук премію ім. Костомарова).

Ціна приставкою і пересилкою в Росії на 1910, а також до кінця 1909 р.

На рік 6 карб., на 11 м. 5 карб. 70 к., на 10 м. 5 карб. 25 к., на 9 м. 4 карб. 75 к., на 8 м. 4 карб. 25 к., на 7 м. 3 карб. 75 к., на 6 м. 3 карб. 25 к., на 5 м. 2 карб. 75 к., на 4 м. 2 карб. 25 к., на 3 м. 1 карб. 75 к., на 2 м. 1 карб. 25 к., на 1 м. 65 к.

Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб.; в строки: на 1 янв. 2 карб., на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб., або по 1 карб. що місяця на протязі першого півріччя.

Зміна адреси—30 коп. Артистам—безплатно.

———— (При зміні адреси — **ТРЕБА ПОДАВАТИ** разом з новою і **СТАРУ**). —————

Пробні числа надсилаються даром.

Адреса редакції і головної контори: у Києві, Вел.-Підвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Приймається передплата на рік 1910.

на українській місячній літератури, науки і громадського життя:

Літературно-Науковий Вістник

що виходитиме далі в двох виданнях, Київським і Львівським, книжка по 12—15 арк., під загальним проводом проф. М. Грушевської.

Міститиме белетристику оригінальну і переклади, повісти, оповідання, драми, поезії статті з української історії, літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська, 28. Контора Львівська: ул. Супіньського, ч. 17.

Передплата на р. 1910: на рік 8 руб.; для незаможних 6 руб., але тільки коли вони передплачують журнал з контори. За пів року 4 руб. 50 коп. Кому трудно відразу, то кожного місяця по 1 руб., а журнал посилатиметься зараз.

Н О В І К Н И Ж К И:

ВНЯТО КОНФІСКАЦІЮ!

Незабаром поступить в продажю перша книжка поезій М. Шаповала

С Н И В І Р И

Харьків, 1908 р. ст. 144, ц. 75 коп.

Купувати можна в Українських книгарнях (Київ, Харьків і инш.) і в редакції „Української Хати“. Хто випикуватиме книжку з ред. „Укр. Хати“ за пересилку не платитиме.

Незабаром вийде з друку нова книжка:

М И К О Л А Є В Ш А Н.

Л і т е р а т у р н о - к р и т и ч н і с т а т т і і н а р и с и.

(Проблеми творчості, Поезія безсилля; Характеристики авторів: Кобилянська, Яцків, Пачовський, Карманський, Кримський, Лепкий, Стефаник).

Набувати можна буде в ред. „Української Хати“ і в „Українських книгарнях“.

Юр. Будяк. „НА ПАЛЯХ ЖИТТЯ“, поема. Ціна 8 коп. Склад видання в редакції, „Чорна Рада“ (Wien, XVIII. Gentsgasse 21.) і в книгарні Наукового Т-ва. (Львів, Ринок. 10).

А. М. Богдан-Соколський. „ВСЕСИЛЬНА“, оповідання. Ціна 40 коп. Склад видання: Київ, Галицький базар д. № 4, кв. 5.

В И Д А В Н И Ц Т В О

Т Е А Т Р А Л Ь Н А Б І Б Л І О Т Е К А.

1. Комедії: На лід посадили, на 1 д.; Язиком брехать—не ціпом махать, на 1 д.; Мовчанка не пушить, головоньки не сушить.

2. Комедії: За гусака, ком. на 3 дії.

Ціна книжки 25 коп. Продається по всіх українських книгарнях.

П р и й м а є т ь с я п е р е д п л а т а

Музичне видавництво „К О Б З А“.

Друкуються і незабаром вийде перша серія:

- | | |
|---|-------|
| 1. Лисенко М. „Сумний спів“, для фортепіано | 50 к. |
| 2. Сеница П. „Бура“ сл. О. Коваленка, для баритона, або баса | 30 к. |
| 3. „ „ „Дідусь“, сл. О. Коваленка, для баритона | 30 к. |
| 4. „ „ „Серед квіток“, сл. О. Коваленка, для тенора | 30 к. |
| 5. Стеценко К. „І золотої й дорогої“, сл. Т. Шевченка, для баритона | 45 к. |
| 6. „ „ „Літньої ночі“, сл. О. Олеса, для співу і скрипки | 30 к. |
| 7. Кошиць А. „Не співайте, півниченьки!“, Народня пісня для мішан. хору | 30 к. |
| 8. „ „ „Саврадим“, Народня гумористична пісня для мішан. хору | 50 к. |
| 9. Хоткевич Г. „Одарочка“. Танець для бандури | 25 к. |
| 10. Левицький М. „Як почувеш вночі“, сл. І. Франка, мелодеклам. | 25 к. |

По передплаті, хто пришло гроші до 1 квітня (апріля) 1910 р.—вся серія зброшюрова в одній книжці 2 руб. 50 коп. і нарізно кожен твір—2 р. 75 к. Гроші посилають Адміністр. видавн: „Кобза“ О. Коваленко, Київ, Тургенівська (Іванівська,) 75. Кияне мож. зап. в Українських книгарнях. Безаківська, 8 і Володимирська, 28.